

Un es tieši gāju vārdu meklēt (O. Vācietis)

Gundega Repše

Inga Ābele

Edvīns Raups

Ludmila Azarova

Nora Ikstena un
Levans Beridze

Roalds Dobrovenskis

Valdis Ķikāns

Māris Salējs

Knuts Skujenieks

Laima Muktupāvela

Imants Auziņš

Ēriks Hānbergs

Uldis Bērziņš

Māra Zālīte

Amanda Aizpuriete

Guntars Godiņš

Lelde Stumbre

Māra Svīre un
Vladimirs Kaijaks

Liāna Langa

Kārlis Vērdiņš

Leons Briedis

Inese Zandere

Anna Žigure un
Juka Rislaki

Andris Kolbergs

„Valoda man ir kā dzīvs cilvēks, ko mīlēt,” – tā kādā no tikšanās reizēm atzina dzejnieks un atdzejotājs Uldis Bērziņš. „[...] Valodai pašai laikam gan piemīt tieksme augt un ievērt visu pasauli sevī, apvalodot visu citās valodās un laikmetos pateikto. Kad nonāku citā zemē, man gribas nosaukt vietas latviski. Prāgā pāreju Kārļa tiltu un nonāku kreisā krasta viduslaiku Mazajā Prāgā, tagad to dēvē Malá Strana, latviski Mazpusīte – uzreiz mājās!”

Lai mēs visi dzimtajā valodā justos kā mājās un uzzinātu, ko par valodu šodien domā valodas meistari – rakstnieki, dzejnieki un tulkotāji –, Latviešu valodas aģentūra piedāvā krājumu „Un es tieši gāju vārdu meklēt”.

„Un es tieši gāju vārdu meklēt” (O. Vācietis)

24 SARUNAS AR RAKSTNIEKIEM

Populārzinātnisks izdevums

UDK 811.174+82.09
Un 001

„Un es tieši gāju vārdu meklēt. 24 sarunas ar rakstniekiem” [tiešsaiste].
Populārzinātnisks krājums. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012. 336 lpp.
Pieejams: www.valoda.lv

Izdevuma sastādītājas: *Ieva Ķīse, Vita Mekša*

Redaktore: *Dr. philol. Mārīte Āboltiņa*

Projekta vadītāja: *Velga Licīte*

Korektori: *Pauls Balodis, Marta Balode*

Mākslinieki: *Aija Andžāne, Gints Roderts*

Izdevumā izmantotas *Gunāra Janaiša* fotogrāfijas un O. Vācieša muzeja krājuma materiāli

Izdevums sagatavots Latviešu valodas aģentūrā

Izdevuma autortiesības ir aizsargātas saskaņā ar LR „Autortiesību likumu”.

Izdevuma publicēšana jebkurā drukātā vai elektroniskā formā kopumā vai pa daļām,

tā izdošana, izplatīšana plašsaziņas līdzekļos, kā arī kopēšana ir aizliegta bez

Latviešu valodas aģentūras rakstiskas piekrišanas.

© Latviešu valodas aģentūra, 2012

© Aija Andžāne, Gints Roderts, vāka un maketa dizains, 2012

ISBN 978–9984–815–66–4

Saturs

N.p.k. Rakstnieks/ –ce

1. Gundega Repše	8
2. Inga Ābele	26
3. Edvīns Raups	40
4. Ludmila Azarova	54
5. Nora Ikstena un Levans Beridze	66
6. Roalds Dobrovenskis	80
7. Valdis Ķikāns	94
8. Māris Salējs	110
9. Knuts Skujenieks	124
10. Laima Muktupāvela	138
11. Imants Auziņš	154
12. Ēriks Hānbergs	166
13. Uldis Bērziņš	180
14. Māra Zālīte	196
15. Amanda Aizpuriete	214
16. Guntars Godiņš	224
17. Lelde Stumbre	238
18. Māra Svīre un Vladimirs Kaijaks	250
19. Liāna Langa	262
20. Kārlis Vērdiņš	272
21. Leons Briedis	282
22. Inese Zandere	296
23. Anna Žīgure un Juka Rislaki	308
24. Andris Kolbergs	324

Ievads

Ideja veidot regulāru sarīkojumu ciklu, tikties ar rakstniekiem, dzejniekiem, tulkotājiem, literatūrzinātniekiem un runāt par aktuālām valodas tēmām radās Latviešu valodas aģentūrā. Sadarbojoties Latviešu valodas aģentūrai, Ojāra Vācieša memoriālajam muzejam un Ojāra Vācieša biedrībai, valodas vakari Ojāra Vācieša mājā katra mēneša pēdējā trešdienā nu jau sākuši savu trešo gadagājumu.

Priecājamies iepazīstināt interesentus ar pirmajos divos gados risinātajām sarunām šajos valodas vakaros. Gadagrāmatā apkopotas 24 intervijas ar literātiem, kas darbojušies dažādās jomās – dzejā, prozā, dramaturģijā, literatūrzinātnē, un iztaujātāju lomās iejutušies gan rakstnieki, gan literatūrpētnieki, gan arī muzeja darbinieki.

Valoda ir mūsu tautas identitātes pamats. Kā tauta esam vēsturiski pieredzējuši vairākus latviešu valodu apdraudošus periodus, tomēr esam spējuši ne tikai saglabāt, bet arī kopt un pētīt savu lielāko bagātību – valodu. Tas nebūtu iespējams bez mūsu rakstniekiem un dzejniekiem, bez literatūras.

Esam sasnieguši savu mērķi – jau 20 gadus dzīvojam neatkarīgā valstī, un latviešu valodai ir oficiālas valsts valodas statuss, tomēr tā ir jāaizstāv arī šobrīd, jo zinām, ka pagātnes ietekme uz mūsu valsts valodas stāvokli ir milzīga. Ir svarīgi dzirdēt, kā latviešu valodas esošo situāciju vērtē literāti, kur viņi saskata valodas stiprās un vājās puses un ko iesaka darīt, lai valoda saglabātu savu patstāvību.

Bez valodas nav iedomājama nacionālas valsts literatūra. Valodas vakaros risinām arī sarunas par literatūras nozīmi un lomu mūsdienu sabiedrībā.

Ja Tu, lasītāj, vēl neesi bijis mūsu sarīkojumu viesis, atnāc jebkura mēneša pēdējā trešdienā uz Ojāra Vācieša māju pie Māras ezera. Varbūt kļūsi par muzeja pastāvīgo apmeklētāju un kopā ar mums izzināsi ne tikai valodai veltītus jautājumus, bet arī vērosi Pārdaugavu gadalaiku ritumā. Sniega kupenas Dzejnieka mājas dārzā Tev liks aizdomāties par fascinējošajām sniegpārslīņām, ko Ojārs Vācietis griezis no papīra. Pavasaris ar neprātīgo ceriņu ziedēšanu Tevi mudinās atrast Dzejnieka rindas par ceriņu laiku un kastaņu svecēm. Vasarā Māras dīķī kauks zibeņi un varbūt tur peldēs melns suns. Rudens Tev atsauks atmiņā Dzejnieku melnajā beretē un oranžajā adītajā džemperī, kas stāv pie sarkaniem āboliem pilnās ābeles. Tu smelsies iedvesmu dabā un šīs mājas atmosfērā un dosies tālāk savās ikdienas gaitās, piepildīts ar jaunām atziņām un idejām.

Grāmatas sastādītāju vārdā –
Vita Mekša

Ojārs Vācietis

DIENA

*Ar sauli reizē izgāju ķert vārdu
(viņš katru nakti aizmanās no manis).
Pa ielu savās gaitās gāja kaķis
(kā mīkstā, melnā kažokā tērpts nodoms).
Bet pati pilsēta bij tuksneštukša
(kā acis, tikko redzējušas nāvi).
Tad izlīda no depo pirmais tramvajs
(tā lien no papēlēkas kūniņas spožs tauriņš).
Tad man viens kaut kur paprasīja ceļu
(tā zvirbulēns ēst prasīja man kurpei).
Tad divi izkāvēs aiz gara laika
(es nesen noskatījos bezasaru drāmu).
Tad ēna sarāvās kā bruņrupucis
(man apkārt bija pārāk dzirdošs pūlis).
Tad brauca mašīna ar baltām lentēm
(cik bērniņā viss košs un noslēpumains).
Tad svešā valodā viens mani nolamāja
(reiz izbrīnītā priedē spēra zibens).
Tad debess kļuva mierīga un augsta
(simts sajūsmas likt vienu otras galā).
Un tur bez skaņas ātri šāvās svīres
(tik ātri šaujas domas, kad nav vārdu).*

*Bet es jau tieši gāju vārdu meklēt
(skūpst, spļāviens arī jau ir lūpu vārdi).
Es biju visu dabūjis, ko vajag,
lai beidzot dienu nosauktu par dienu.*

*Ko pats es darīju, tas man nav jāteic,
ikviens darbs pats to pasaka par sevi.*

Valdes, Opam, xg vaku
Tev arcedmet.

Gundys
(Rette)

Ar GUNDEGU REPŠI sarunājas Ieva Ķīse

2010. gada 27. janvārī

Ieva Ķīse: – Šodien mūsu sarunas temats ir Gundega Repše un viņas uzrakstītās grāmatas: romāni, īsproza un biogrāfiskie darbi. Esmu sagatavojusi Gundegas literāro darbu izstādi, kur centrālā vieta ir ierādīta romānam „Brālis”, kas ir par Ojāru Vācieti. 1987. gadā savā pirmajā grāmatā „Koncerts maniem draugiem pelnu kastē” autore rakstīja:

Cilvēkus uztveru kā aizraujošus izziņas svētkus. Iztēlē es tiem piedēvēju īpašības, kādu trūkst paviršajai šodienai, tādēļ attiecības ar cilvēkiem man veidojas sarežģītas.

Gundega Repše: – Viedi vārdi.

I.Ķ.: – Tie ir sacīti XX gadsimta 80. gadu nogalē. Vai kopš tiem laikiem jūs esat kaut ko jaunu uzzinājusi par cilvēkiem, atklājusi viņos, varbūt vilusies? Vai cilvēki ir mainījušies? Laikam jau savas gūtās atziņas esat izpaudusi literārajos darbos.

G.R.: – Nē, izziņas svētki nav beigušies. Paldies Dievam, ka cilvēki mainās! Tas ir skumji, pat nožēlojami, ja cilvēks ir tāds pats divpadsmit un divdesmit divu gadu vecumā, ja visu laiku lasa tās pašas grāmatas un klausās to pašu mūziku, bet nekas klāt nenāk, attīstības nav. Tad tas ir bēdīgi. Raugoties vispārīgāk, jā, ļaudis ir ļoti mainījušies, jo tās pārvērtības, kas piedzīvotas, ir fantastiskas. Mēs esam privilīģēti. Es jūtu sevi privilīģētu, jo esmu divus režīmus, divas sistēmas un sabiedriskās iekārtas piedzīvojusi – tagadējo un bijušo. Tas nevar neatstāt iespaidu uz cilvēka domāšanu. Jūtu un aizapziņā esmu pat droša, ka tuvojas vēl viens, daudz globālāks pagrieziens, jauna pasaules kārtība – es tā ļoti ceru. Katrs ir individuāls un unikāls, bet maitājas cilvēki visos gadsimtos, tāpat kā daudzi arī pāraug paši sevi. Apgalvot, ka tagad, XXI gadsimtā, esam īpaši kropli mutanti es tomēr neuzdrošinātos.

I.Ķ.: – Un valoda? Kas notiek ar latviešu valodu šo cilvēku mutē?

G.R.: – Valoda, protams, spoguļo to, kas ar mums notiek. To, cik cilvēki ir nojukuši, apstulbuši un izmisuši no sava izmisuma, ļoti labi ilustrē kalambūrs *dižķibele* – es nezinu, kas bija autors, bet sabiedrība to vienā rāvienā pieņēma. Šis kalambūrs rāda nenormālu pretišķību, jo jēdziens *dižs* taču ir kaut kas pozitīvs, cēls, stiprs, lielisks, un ir ačgārnība, ja kaut kas sīks, neveikls – *ķibele* – tiek krustots ar cēlo, šis nesavienojamās jēgas sara- dojot vienā vārdā – tas ir šodienas spogulis apjukušajam cilvēkam, arī nedomājošajam, diemžēl.

I.Ķ.: – Jūs esat ļoti populāra publiciste, – viena daļa jūsu „Dienas” sleju ir arī grāmatā izdotas. Ja savos prozas darbos jūs ļoti tiecaties pēc harmonijas, tad slejās, runājot par visdažādākajām mūsu dzīves nebūšanām, mēdzat būt diezgan nikna un kategoriska. Kā jūsu personībā sadzīvo šīs dažādās pozīcijas?

G.R.: – Tās manī sadzīvo ļoti labi. Priekšstati par mani – tā jau ir cita tēma. Esmu pārliecināta, ka problemātika, kas tiek skarta publicistikā, nav jāekspluatē prozā un dzejā, savukārt eseja ir īpašs žanrs, kam ir savi spēles noteikumi, un tajā es arī darbojos. Tas

nav nekas šizofrēnisks, es realizēju to sociālo temperamentu, kas man, diemžēl vai par laimi, piemīt. Tēmas man nenākas izdomāt ar piepūli, tieši otrādi – ko teikt ir nesalīdzināmi vairāk, nekā man dota iespēja – maza sleja reizi mēnesī. Tā ir tāda demokrātijas spēlēšana, jo ir pamats aizdomām, ka man to skābekli labprāt nogrieztu. Redzēsim! Esmu tāds cilvēks, kurš nevēlas dzīvot dzīvi, ko nosaka citi, turklāt – negodīgi, nekrietni ļaudis, bet, protams, tā ir iluzora iedomā, ka, uzrakstot kaut kādas slejiņas, kaut kas Latvijā mainīsies. Tā drīzāk ir savas sirdsapziņas apkope, sevis mierināšana, ka mani nevar dzīt kā aitu uz kaušanu, bet, ja kauj nost, tad vismaz tas mans blējiens būs mans blējiens, nevis kaut kāda kolektīvā nolemtība. Tālab, ja kādas konjunktūras dēļ šī mazā tribīnīte vienreiz mēnesī man tiks atņemta, būs jādibina kāda pagrīdes organizācija vai anarhistu pulciņš, jo netaisnība ir jāpārvērš radošā enerģijā, nevis fatāli jāsaslimst un kļūst jānomirst. To jau nu gan režīms labprāt gribētu. Savukārt politisko literatūru, tādu kā politisko romānistiku vai politisko dzeju, es augstu nevērtēju. Visam ir sava vieta.

I.Ķ.: – Vai varētu pienākt tāds brīdis, kad jūsu publicistika kļūs lieka, nevajadzīga, un jūs varēsiet pilnīgi nodoties prozai?

G.R.: – Es vēlētos rakstīt arī par literatūras dabu, būtību, ietekmi, bet sociālpolitiskās cūcības vienmēr izlien priekšplānā. Katrā ziņā esmu gatava tam, ka varu būt nevis slēpti nevēlama, kā šobrīd, bet pavisam atklāti nevēlama. Režīmi jau nemaina saturu, tikai – formu. Es audzēju sevī spēku to izturēt.

I.Ķ.: – Šodien arī jūs tikāties ar žurnālisti, lai runātu par...

G.R.: – Par Daugavu. Varbūt klātesošie ir dzirdējuši tās ārprāta lietas? Kārtējo reizi atkal ir Daugavas afēra. Laikam jau tā likteņupe mums piešķirta, lai mēs mūžam par to būtu modrībā. Dieva dāvana ir jāsargā. Staburaga nāve, tad Daiņa Īvāna un Artura Snipa aktivitātes pirms Atmodas, kad sevi nosargājām, vēl, ja nemaldos, pirms desmit gadiem – Ozolsalas afēra, ko izdevās apstādināt, tagad atkal – viņi raks uz Melno jūru kanālu! Nu tas ir prātam neaptverami!

I.Ķ.: – Un kas ir tie racēji?

G.R.: – Racēji ir divas bandas, un es nebaidos viņus tā nosaukt. Viena ir tāda mazāka afēristu banda, kas jau dabūjusi piekrišanu un parakstus no tūkstošiem pensionāru. Par 5 latiem pensionāriem tiek apsoltas kaut kādas akcijas viņu mazbērnu mazbērniem, jo Daugava tiek izīrēta lietošanā uz 99 gadiem. Šo akciju iegāde savā veidā ir balsojums par to, ka upe tiks par 4 vai 5 metriem padziļināta, lai ik pa 15 minūtēm varētu laist baržas, kas nāks no Baltkrievijas, jo ir paredzēts Dņepru savienot ar Daugavu, un ir arī vēl plašāki plāni. Nu tā tāda nenopietna kompānija, kuras runasvīrs ir viens aktieris. Te savukārt būtu vērts pārrunāt, kas ir aktiera profesija – tikai prostitūcija, vai tomēr vēl kaut kas. Brīnos, ka lielajai aktieru saimei pat nav neviena komentāra par šo vājprātu.

Ir arī otra banda – ar nopietniem uzņēmējiem, mūsu izbijušajiem politiķiem un viņu galmu, kas kāro tā saucamajai Daugavas „izpētei” dabūt Eiropas Savienības naudu. Ir jau zināms, kā beidzas šādas „izpētes”, toties nauda kabatā. Viņiem ir atbildes pilnīgi

ir jebkuriem jautājumiem. Viņi nobetonēs tos krastus, mums nepaliks dzeramais ūdens, bet laivas nāks visu laiku – tas esot vislētākais ceļš! Daugavas loki? Raksti, pīksti dzejā, lasi savas unikālās anemones, bet valsts – tā taču ir slaucama sausa priekšsava privātkapitāla vairošanas! Krāces?! Daugavas lokiem uztaisīs līkumu, izraks kanālu apkārt, lai tad tie dainotāji ložņā pa līkumiem! Jā, vēl pāris hidroelektrostacijas jāuzslien, jo citādi nevarēs tikt slūžām cauri! Nu, jā – megaprojekts uz 99 miljardiem, un paredzēts, ka tautai pašai būs jānobalso par to referendumā. Trūkumā iedzītiem cilvēkiem izzagtā valstī tiek solītas laikiem 70 tūkstoši darbavietas visās tajās apkalpes stacijās, tālab cilvēki izmisumā varētu par to nobalsot. Arī tie pensionāri, kas jau nobalsojuši pie tās otrās bandas, ir taču tie paši, kuri savulaik nāca uz barikādēm ar zupu un maizītēm. Lūk, kas ar cilvēkiem ir noticis! Tāpēc modrībā ir jābūt nepārtraukti. Ja to visu pieļausim, tad gan vairs nav vērts šeit dzīvot. To vienkārši nedrīkst pieļaut, ka tādi mutanti, faktiskie valsts noziedznieki lemj mūsu likteņus. Tā vienkārši nedrīkst būt, un tālab svarīga ir katra balss, katra nenoklusētā doma!

I.Ķ.: – Ko tad darīt?

G.R.: – Protestēt! Pār manu līķi! Braucam Daugavā iekšā ar piepūšamām laivām un neļaujam! Bet latvieši ir bailīgi. Tā ir trauma no krievu laika. Mani aicināja rītdien uz raidījumu „Nacionālie dārgumi”, kas būs par Vili Lāci. Kārtējā tēma – kolaboracionisms. Raidījuma vadītājs saka: „Jūs nevarat iedomāties, cik cilvēkiem ir patoloģiskas bailes izteikties par šo tēmu.” Visi darbojas tāpat kā kaut kādos čekas laikos: viņi var burkšķēt virtuvē, bet nav gatavi publiski paust savu viedokli. Galvenais – ne ar vienu nesabojāt attiecības, jo korporatīvās saites ir saēdušas pilnīgi visu mūsu dzīves telpu.

I.Ķ.: – Pārlasot jūsu pirmo grāmatu, arī šodien apbrīnoju autore bagāto valodu. No kurienes tā nāk?

G.R.: – Es neesmu neko speciāli darījusi vai kultivējusi.

I.Ķ.: – Domāju, ka jums šajā ziņā ir labs pamats – audzināšana, laba literatūra.

G.R.: – Protams, rakstniekam ir ļoti daudz jālasa. Kad es augu, tas bija vienīgais kritērijs, pēc kura mēs vērtējām cilvēkus: „Ar to nemaz nerunā – tam ir tikai „Dadža kalendārs” mājās!” Pirmais, kad gāji pie kāda ciemos, tu skatījies grāmatplauktu – kas tur atrodams, jo tas ir pirmais raksturojums – portreta uzmetums. Ja man trāpījās nonākt kādā mājā, kur tikai „Cīņa” vai „Rīgas Balss” uz žurnālu galdiņa, – sveiki, tas ir norakstīts cilvēks, tas vispār nav nekas! Nelasošie manā uztverē bija neinteligenti, stulbi un primitīvi tumsoņas. Tagad jaunieši pat lepojas ar to, ka nelasa. Lasīšana bija gandrīz burtiskā nozīmē – kā ēst. Mana māte viena pati audzināja mani un brāli. Viņas algas dienās mēs „dūrām” uz grāmatnīcu, nevis gaļas veikalu, tad ar tūkliņiem tenerējām mājās, pa ceļam apēdot „Vecrīgā” tējmaizītes. Šodien cilvēki domā tieši otrādi – ka grāmatas pirms tad, kad viss cits būs samaksāts, nomaksāts.

I.Ķ.: – Grāmata ir kļuvusi par dārgu dāvanu.

G.R.: – Dārģa dāvana, jā. Tolaik tā tomēr bija nepieciešamība un komunikācijas instrumenti. Uz grāmatu pamata visas attiecības veidojās. Ar idiotiem, kas nelasa grāmatas, meitenes vispār neielaidās. Tas, protams, rāva līdzī arī daudzus smieklīgus atgadījumus. Tomēr – būt kulturālam bija prestiģis. Ar stulbumu un nezināšanu nelielījās.

Jā, es ļoti daudz lasīju, bet ne ar vienu sinonīmu vārdnīcu padusē neesmu savus darbus rakstījusi.

I.Ķ.: – Filoloģiju neesat studējusi?

G.R.: – Nē, es esmu studējusi mākslas vēsturi, un tur jau drīzāk angļu un krievu, nevis latviešu valodu vajadzēja apgūstamās literatūras lasīšanai, bet par latviešu valodu es interesējos, kā tad savādāk. Man patīk klausīties, iegaumēt, domāt pašai savu etimoloģisko variantu, piejaucēt kādus jēdzienus. Es klausos visur, kur pa Latviju braukāju. Pilnīgi ausis vīst, kalst un pumpurojas, kad dzirdu tos vecos, sulīgos dialektus un teicienus, tad es esmu gauži laimīga, un tas kaut kur nosēžas. Visādi seni teicieni nāk modē – tas priecē. Piemēram, ir brīnišķīgi, ka mums *smacenis* atkal uzradies! (Smieklī zālē.) Tas ir forši! Tāda pacilātība – kaut kas latviešu valodā beidzot ir izdevies – iepretim visām tām nelaimēm, kas, manuprāt, bija ar datoru leksiku. Tur gandrīz nav neviena veiksmīga termina – *mēlesmežģis*, un tā. Īstenībā – es viņu nesargāju, to valodu, es grābju no visurienes, un ausis ir vaļā visādos veidos.

I.Ķ.: – Vai dzirdēto, lasīto paturat atmiņā, vai arī kaut kur pierakstāt?

G.R.: – Es ticu, ka viss saglabājas apziņā. Kad vajag, vārds iznirst, un iznirst precīzi – atbilstoši stilistikai, kurā tu raksti, bet prieks par kaut kur kārtīgi pateiktu vārdu mani iedvesmo visu dzīvi.

I.Ķ.: – No kā parasti aizsākas jūsu stāsti, romāni? Vai ierosmi dod kāds cilvēks, kuru jūs satiekat, vai notikums, vai vienkārši kāds spožs izteiciens?

G.R.: – Vispār ir bijis dažādi, tomēr visbiežāk ir tā, ka tēls burtiski atnāk, viņš pāriet pāri kaut kur stipri virs galvas – kā tāds mākonis, tad viņš nokrīt zemē un pārvēršas tā kā par ezeru. Tad tu skaties tajā mirguļojošajā virsmā un redzi bildes. It kā kinematogrāfiski noskatu to visu un pierakstu, – jau papildinātu ar atmiņas deformācijām par pašas redzēto. Vizuālais moments man vienmēr bijis ļoti svarīgs, un tam noteikti ir kaut kāds sakars ar vizuālo mākslu, ko studēju.

I.Ķ.: – Vai jūs arī gleznojat?

G.R.: – Vienu laiku tāda nelaime bija mani apsēdusi, bet ātri atskurbu, paldies Dievam, jo es biju ne vairāk ne mazāk, kā Kurta Fridrihsona ārkārtīgi vājš plaģiāts. Kad mācījos akadēmijā mākslas vēsturi, pirmajos divosursos bija obligāta zīmēšana, gleznošana, kompozīcija un sazin, kas vēl. Jautājums – kāpēc? Izdomāts bija tā – ja nu tu dzīvē iztaisies par mākslas kritiķi, tad tev ir jāzina, cik sarežģīta, cik smalka ir īsta glezniecība. Amatniecība vien jau bija ārprāts, kur vēl māksla! Visi pasniedzēji akadēmijā taču ir

mākslinieki, un viņi tādā ļaunīgā sajūsmā bija, ka tām topošajām kritiķienēm nekas nesānāk, ka viss ir vienkārši nožēlojami. (Smieklī zālē.) Viņas taču būs tās, kas pēc tam mežģīsies smalkos vārdos un pārgudrās interpretācijās! Audzinoši tas bija ļoti, bet man nepieņemami. Pedagoģi lika gleznot tādā – krievu peredvižņiku¹ stilā, pseidoreālismu kaut kādu, bet mans raksturs neļāva tam pakļauties: es negribēju gleznot tā, kā redzu, gribēju gleznot tā, kā jūtu. Neizbēgami sekoja konflikti, bet mājās es taisīju tos plaģiātus pēc Fridrihsona. Tad kādā brīdī visu nodedzināju nost, un – viss, un miers! Nekādu skumju.

I.Ķ.: – Jūsu darbus lasot, jūtams, ka rakstniecei ir tāda vizuāla pasaules uztvere. Man liekas, ka jūsu grāmatas ir izcils laika dokuments par tiem gadiem, ko mēs esam nodzīvojuši. Nav daudz rakstnieku, kuru darbos to tā var sajūst, un man šķita interesanti, ka jūsu dienasgrāmatā teikts:

*Laiku es lietošu tikai kā izejvielu. Kā mālu, kā plastilīnu, kā tinti.
Tas neuzkundzēsies, netrenks mani panikā. Es ņemšu laiku kā zirgu.
Taču to, vai pasaulei, kurā esmu es, ir gals, pateiks tieši viņš. Laiks.*

G.R.: – Es to esmu rakstījusi?

I.Ķ.: – Jā. (Smieklī zālē.) Tas ir no „Vara ratiem”.

G.R.: – Es nekoķetēju. Vispār ļoti pareizi teikts, tas, ka viņš *neuzkundzēsies*. Tur jau ir tas joks, ka laiku savaldīt ir šausmīgi grūti. Lai viņš tev neuzkundzētos un neierītu tevi iekšā, bet lai tu paņemtu tieši tik, cik tev ir vajadzīgs tai vēstij vai idejai, kuras dēļ tu to grāmatu gribi rakstīt. Tāds uzstādījums man ir bijis.

I.Ķ.: – Jūsu prozā ir tik daudz personību – gan labu cilvēku, gan ne tik labu...

G.R.: – Kādu – labu? Rakstniekam īstenībā visi personāži ir labi. Tur jau tas joks, ka no sākuma gribas: O – ho! Tas būs tāds maita, tāds pēdējais! Tad tu sāc ar viņu kopā dzīvot, un šajā kopdzīves procesā viņa biogrāfija arvien vairāk izvēršas tevī. Tas jau nenozīmē, ka visa šī biogrāfija jāuzraksta, paņem tik daudz, cik vajag. Tu ar viņu esi tā sadzīvojies, ka beigās viņš par īstu maitu neiznāk: tu vienkārši viņu sāc saprast. Tas ir tāpat kā aktieru darbā, tāpēc man liekas – rakstniecībā cilvēks izdzīvo visādas universālas lomas. Es tā identificējos ar tiem draņķiem, arī ar tiem romantiķiem, ar visiem – gluži kā aktieris, kad viņš spēlē.

I.Ķ.: – Kuri ir bijuši jūsu mīļākie cilvēki, vai tie, par kuriem jūs rakstāt biogrāfiskās grāmatas?

G.R.: – Man ir tāds drauds vistuvākajiem – ja viņi man kādreiz nodara pāri, es saku: „Es par tevi tomēr rakstīšu!” (Smieklī.) Vēl laikam neesmu viņus ņēmusi priekšā.

I.Ķ.: – Visvairāk jūs esat rakstījusi par Kurtu Fridrihsonu.

G.R.: – Visvairāk? Nē. (Rāda grāmatu „Mala. Tā rakstīja Fridrihsons”) Šie principā ir Fridrihsona paša teksti.

I.Ķ.: – „Pieskārienos” gan jūs esat rakstījusi par viņu.

G.R.: – „Pieskārienos” – jā, bet šo esmu tikai sastādījusi, vien sākumā ir mana maza esejiņa. Vai drīkstu tagad pareklamēt jauno grāmatu? Vakar vakarā tā tikko atnāca pie manis no tipogrāfijas. Es uzskatu – šis ir krīzes laika pilnīgs dārgakmens. Lūdzu, lasiet un vel dzējieties no šā spēka avota! Tās ir no lēģera rakstītās Fridrihsona vēstules sievai. Manuprāt, ir labi, ka par desu viņš neraksta nemaz, nedz arī par to, ko šodien runā vairums cilvēku, nebūdami lēģerī, – ka nav nekā un nebūs, un viss ir slikti. Šeit ir arī viņa okupācijas režīma laikā rakstītās piezīmes, dienasgrāmatas, dažādas atziņas, ko es no milzīga arhīva kalna esmu samunsturējusi kopā. Uzskatu, ka mums būtu ļoti jālepojas ar šā cilvēka garīgo dzīvi, pat atsevišķi no viņa pienesuma latviešu mākslā. Es ļoti ilgi svārstījos, vai publicēt daudzas ārkārtīgi intīmas vēstules, bet pirms kāda gada iznāca Vaclava Havela „Vēstules Olgai”. Tās bija inscenētas vēstules – vienīgais veids, kā Havels varēja kaut kādas domas paust. Viņš jau rakstīja ar domu, ka tās tiks publicētas. Es šīs vēstules izlasīju, un, kaut arī ļoti mīlu Havelu, man tās šķita tādas piezemētas, jo zināju, ko no lēģera raksta Fridrihsons, nenojaušot, ka tās tiks publicētas. Tad es iedomājos – varbūt arī mēs varētu lepoties no novērtēt, ka mūsu kultūrā ir tādas mīlas vēstules. Noskaņoju sevi uz vēlamo, – ka nelīdīs tur neviens ar dzeltenām brillēm, ka mēs spēsim pienācīgi cienīt šo mīlas stāstu, un tā nebūs pārļu bārstīšana cukām. Ar tādu cerību es attaisnoju savu atļaušanos publicēt intīmas vēstules. Tās ir pirms piecdesmit gadiem tapušas, tāpat zināmā veidā arī noilgums iestājies. Tā mēdz darīt. Joprojām uz labākiem laikiem gaida Fridrihsona lielais gleznu albums, bet tādi laiki viņa sakarā nekad nepienāk. Pret Fridrihsonu joprojām ir slēpta pretestība un jūtama tiekšanās viņu zudināt no mūsu kultūrapziņas.

Grāmatas nevar būt gudrākas par cilvēkiem. Mazi suņi dzīvo ar citu mērogu. Acis ir ļoti tuvu mēlei. Mēs tikai tā domājam, ka labestība ir cilvēka īpašība – tā ir mazo mirkļu iedvesma. Nevienam nav atļauts mainīt garu pret Jūdasa grašiem (tas ir miljoniem).

Fenomeni nav izņēmumi, bet tikai kategorija.

Cik ātri mēs sakām – bez tevis es nevaru dzīvot. Un reizēm – ar tevi es nevaru dzīvot. Kā pirmais, tā otrs ir meli. Bet tas nav arī melots. Cilvēks ir pieradis, ka paradīze un elle ir blakus, bet neviena no tām nav viņa mājas. Cilvēkam pat nav atslēgas kādai no abām. Taču trešās laikam nav. Trešais būs ceļa gals. Cik labi, ka mēs to nezinām.

Gaisma ir pārejoša. Tas ir briesmīgi. Līdzsvars. Tumsa arī ir pārejoša. To vismaz cilvēki nav izdomājuši. Tas arī nav jāizdomā.

Ir dzīvnieku ceļi un cilvēku ceļi. Kur tie krustojas, sākas privilēģijas un bailes. Arī upuri. Arī sirdsapziņa. Varbūt arī īstenība.

Saka – rīt es būšu citāds. Labāks. Gudrāks. Neviens nesaka – sliktāks (arī negrib teikt). Bet reizēm „rīt” ir pārāk garš laika sprīdis. Cilvēks momentā var apgriezties un aiziet pa citu ceļu (arī pie cita cilvēka, arī uz citu avotu). Jēdzienam „mūžīgi” un „vienmēr” nav cilvēka mēroga. Cilvēka būtība ir pārejošu kustību un domu vibrācija. Filtrācija ir mazliet smieklīgs paņēmieni. Tu neesi tu – tāpēc, ka es neesmu es (un otrādi).

Nu, tiešām – ir grūti turpināt, bet man tās visas šķiet pārles. Vienkārši – lasiet!

I.Ķ.: – Es domāju, ka tā arī notiks.

Jautājums: – Vēlos jums jautāt par režīmiem. Vai tagad ir labāk nekā toreiz, padomju laikos?

G.R.: – Nu, protams, ka tagad ir labāk.

Jautājums: – Vai arī kādi mīnusi nāk līdz?

G.R.: – Jā, bet vismaz ir vārda brīvība. Ko ar viņu iesākt, ja viss ir tādā tintē? It kā tai vārda brīvībai nav praktiska labuma, bet cilvēks var neturēt dvēseli sprostā, tu vari vismaz, es saku – nu, kliegdamis mirsti nost!

I.Ķ.: – Kā ir ar garīgumu? Varbūt šobrīd tas tā mazāk sajūtams, bet, kad tauta sasniegs zināmu materiālu līmeni, tad radīsies iespēja sūtīt bērnus labās skolās, un garīgums vairosies. Vai varētu būt arī tāds process?

G.R.: – Man nekad neliekas, ka kaut kas notiek pakāpeniski – vispirms tas, un tad – tas. Viss vienmēr notiek vienlaikus, un tāpēc es nevaru saprast – kā tad īsti tas process notiek? Paēdīsim, saēdīsimies 100 gadiem un tad lietosim kultūru? Nu kaut kas traks! (Smieklī zālē.)

Jautājums: – Kas jūs rosina rakstīt biogrāfijas – Ojāra Vācieša, tagad arī Kurta Fridrihsona biogrāfiju?

G.R.: – Fridrihsona gadījums ir atšķirīgs tāpēc, ka es jūtu pienākumu pret savu... Tad man jāpastāsta.

I.Ķ.: – Es tieši gribēju lūgt jūs to darīt.

G.R.: – Fridrihsona sieva ir manas mātes māsa. Viņš ir mans – tā kā krusttēvs, bet patiesībā... Tēvs nomira, kad man bija 12 gadu, un Kurts bija gan garīgais, gan faktiskais tēvs. Tā kā Fridrihsons bija režīma upuris, par viņu lāgā ne rakstīt varēja, ne arī viņš dabūja kādas tās bļembas, kas tika dalītas. Fridrihsons nebija tāds oficiāli atzīts mākslinieks, bet pagrīdē tomēr ļoti labi zināms. Man likās – es tik tuvs cilvēks viņam bijis, – kurš cits tad par viņu kaut ko pastāstīs. „Pieskārienus” uzrakstīju, viņam dzīvam esot, tad sekoja pārejas laiki, kad nevarēja grāmatas izdot, un viņš šo jauno grāmatu nesagaidīja. Es to izjūtu kā pienākumu – rūpēties, lai viņu atceras. Ja par mākslinieku kādu laiku nedod ziņu ar izstādi vai kā citādi – viss aizaug ar zāli, zibenīgi. Šajā šovu laikmetā tieši tā notiek. Klasiska grāmata vismaz uz 2–3 gadiem kaut kā noturēs interesi par viņu, tad atkal kaut kas jāizdomā.

I.Ķ.: – Vai „Ugunszīme” ir tāds kā ceļš uz biogrāfiju grāmatām?

G.R.: – Nē, īstenībā vispirms bija uzrakstīti „Pieskārieni”, bet, tā kā es izvēlējos citu stilistiku, tad bija tāda sajūta, ka manī kaut kas būtisks paliek pāri, un es to mīcīju iekšā prozā.

I.Ķ.: – Cik liela nozīme ir intuīcijai, lai iepazītu tādas izcilas personības, vai arī jūs balstāties uz izpēti?

G.R.: – Protams, milzīga! Nē, nu patiesībā ir tā, kā sacīju savā pirmajā grāmatā – es ārkārtīgi aizraujos ar cilvēkiem, un, kad tu sāk iepazīt kādu, tad redzi viņu pilnīgi visu tādā lielā kopumā. Pēc tam, kad esi jau tuvāk un dziļāk, šis koptēls sašķīst, bet pirmais iespaids ir bijis vesels kosmos, un tas, kas tevi pievelk, spoguļo arī to, kas tev pašam šajā brīdī ir svarīgs.

Jautājums: – Vai jūs pieļaujat domu, ka grāmatā „Bāreņu nams” katrs lasītājs izdomās savādākas beigas? Jūs uzdotat jautājumus, bet atbildes varētu būt atšķirīgas.

G.R.: – Es ceru – tā būs, jo cienu savu lasītāju. Iztēlojos, ka viņš visu laiku negrib to karoti mutē, ka viņš ir līdzdalīgs, tāpēc man patīk likt visādus slēpņus, mājienu, nozīmes, simbolus – visu kaut ko. Varbūt tā ir bērnišķība no manas puses, bet kāpēc gan es nevarētu to atļauties? Ceru – kāds šis mīklas uzminēs, un tad tā būs intriģējoša spēle. Es pati tādā veidā lasu grāmatas, nevis uztverot tikai to burtisko, kas tur rakstīts.

Replika: – Atceros tādu mazu epizodi: 70. gados bija Kurta Fridrihsona izstāde kopā ar Imantu Ziedoni.

G.R.: – „Pasāžas”.

Replika: – Es neatceros, vai tā bija izstādes atklāšana vai slēgšana, bet klāt bija arī pats mākslinieks, un tur bija kāds ārkārtīgi ieinteresēts izstādes apmeklētājs, dakteris. Viņš gāja klāt pie katras bildes un jautāja: „Ko lai es saprotu ar to un ko lai es saprotu ar šito?”

G.R.: – Jānis Liepiņš.

Replika: – Tur bija kāds krāsots koks. Liepiņa kungs vaicāja: „Un kas tas ir?” Mākslinieks atbildēja: „Tas ir slikti.” Viņš bija ārkārtīgi jauks arī pret šo ieinteresēto apmeklētāju. Atceros Fridrihsona sacīto: „Mākslā jau ir tā, kā vajag jums. Man, piemēram, nepatīk sieviešu zābaciņi ar tādu ādas maliņu. Ja kāda sieviete ar tādiem iet, es pāreju ielas otrā pusē, necenšos viņai sekot un vērot šos zābaciņus”. Sarunas nobeigumā Fridrihsons teica: „Kas ir galvenais mākslā? Distance un maigums. Distance un maigums”.

G.R.: – Labošu – nevis mākslā, bet cilvēku attiecībās. Jā, tas ir arī šajā grāmatā ticis iekšā, jo daudzi viņa pielūdzēji un tuvie cilvēki minētos kritērijus ir ļoti ņēmuši vērā. Ar katru reizi es pārlicinos, cik tie tiešām ir precīzi vārdi.

I.Ķ.: – Rakstniekiem vienmēr jautā: „Kādi ir jūsu nākotnes nodomi? Ko pašlaik rakstāt?”

G.R.: – Daudz kas ir atkarīgs no tā, vai kāds šajos ačgārnajos laikos gribēs to drukāt. Esmu uzrakstījusi savu pirmo lugu, tai drīzumā – 12. februārī – būs pirmizrāde Nacionālā teātra Aktieru zālē. Luga saucas „Jūras velni”, un šis sižets ir publicēts arī grāmatā „Stāsti par mācekļiem”. Man tik ļoti iepatikās rakstīt to lugu, ka es pašlaik rakstu vēl vienu. Biju cerējusi to pabeigt līdz pirmizrādei, jo domāju – ja ieraudzīšu, ko var izdarīt ar manu lugu, tad nevienas citas vairs nebūs, bet neesmu paguvusi to otro pabeigt. Es rakstu arī „Smagā metāla” trešo grāmatu, kas sauksies „Dzelzs apvārdošana”, un stāigāju, visiem cilvēkiem apnikdama, ar savu „Interviju grāmatu” – jau divus gadus valkāto projektu, kā mēdz vulgāri izteikties. Vēlos intervēt latviešu literātus par šo laiku. Lai nebūtu tā, ka mūsu dzīvē ir notikuši tādi milzīgi pagriezieni, bet neviens šodienas literāts par tiem neko nav liecinājis tādā sabiedriski atbildīgā aspektā. Visi izvēlas neizpaust savas simpātijas vai antipātijas. Es gribēju viņus papurināt, tāpat kā to darīju interviju grāmatā „Gadsimta beigu skatiens”, kas iznāca pirms 10 gadiem. Vēlējos šajās intervijās likt laikmetam parādīties, bet neviens neuzņemas ko tādu izdot, un man ir žēl, jo būtu kauns, ka par mūsu laiku nepaliek nekādu liecību, it kā tiešām visi būtu noliektām galvām pakļāvušies tam, kas notiek. Es tomēr vēl neesmu atmetusi ar roku šim projektam.

I.Ķ.: – Liecības par šo laiku ir arī jūsu prozas grāmatās.

G.R.: – Šajā gadījumā es rūpējos par citiem, ne jau par sevi. Alberts Bels, piemēram, tagad neraksta nekādas slejas. Vai viņam nav viedokļa par to, kas noticis pēdējos 10 gados? Neapšaubāmi ir, bet viņš ir jāuzrunā. Ja tie stulbie žurnālisti nevar viņu uzrunāt, tad es to darīšu, vai arī šādas sugas rakstnieki vienkārši izmirs, tie, kas negrib visur dzeltenīgi grozīties un visos veidos izteikties par jebkuru jautājumu. Tagad vairums grib būt pamānāmi par katru cenu. Bels ir pilnīgi cita kaluma cilvēks.

I.Ķ.: – Kurus no rakstniekiem jūs vēl vēlētos uzrunāt?

G.R.: – Skaitā – 30, un gribu izpurināt viņus pilnīgi!

Ziniet – cilvēki man uzticas. Man ļoti labi izdodas runāties ar viņiem. Es cilvēku nepazemoju un varu dabūt no viņa ārā to, ko gribu. Man jau liekas, ka ir ļoti nopietni jāizstudē „objekta” biogrāfija, daiļrade, kritikas, lai saprastu, kas jādara, un apmēram jāsaprot tas apliecinājums, ko tu gribi dabūt ārā, ko esi sajutis, ka viņš varētu pateikt. Tā vismaz es darbojos. Ar dziļu skatīšanos acīs nepietiek. Cilvēki jau grib runāt un vēlas tikt sadzirdēti, bet viņi negrib sarunāties bezpersoniski un pavirši. Tas prasa ilgu laiku, tāpēc jau šis projekts ir ļoti nopietns.

I.Ķ.: – 2005. gadā iznāca „Brālis”. To jūs divreiz rakstījāt, vai ne?

G.R.: – Ja ne trīs.

I.Ķ.: – Varbūt esat ar mieru par to mazliet pastāstīt?

G.R.: – Nu tas ir gandrīz vai dzeltenās žurnālistikas stāsts. Kā Vācietis man pretojās, kā viņa gars ar mani ķēmojās! Kas viss man viņa sakarā nenotika! Viņš spirinājās pretī manai versijai. Es neatgriezeniski pazaudēju pirmo variantu datorā, tad kaut kādas daļas man pazuda arī pie otrā variantā. Man tolaik bija slima māte – uz gultas, citā istabā. Kad beidzot trešais variants bija izdrukāts, es gāju savā vakara apgaitā pie viņas. Blakus manuskriptam stāvēja resna, stabila svece, un, kad es ienācu atpakaļ istabā, manuskripts dega. Es ieskrēju ar milzīgu spaini, un kaut kā tajā švunkā, glābjot manuskriptu, aplēju arī datoru, jo domāju – nevar būt, ka atkal... Kaut kā izglābu. Nākamajā rītā es to aiznesu uz redakciju pilnīgi slapju. Tehniskie izpildītāji dabūja tekstu vēlreiz pārrakstīt, bet dators bija beigts, un man nācās pirkt jaunu. Tādā veidā Vācietis spirinājās... Ne jau tikai tas. Tad, kad par kādu raksti, tu tik ļoti ieej viņa enerģētikā, ka kļūst ļoti grūti. Nerunājot nemaz par to, ka es staigāju melnā beretē un melnās brillēs, obligāti – tikai melnās brillēs, man bija nopirkta arī maza blašķe, lai es varētu gar to Māras dīķi staigāt un no blašķītes dzert, nevienam muzejā neko nesakot, bet augstākie spēki man kaut kā nogrieza šo ideju.

Jautājums: – Vai par Latvijas valsts mērķi jūs esat domājusi? Varbūt rakstniekiem, literātiem vajadzētu izvirzīt kādus mērķus nācijas attīstībai?

G.R.: – Tādā lozungu nozīmē es domāju, ka nē. Manuprāt, rakstnieku literārajai darbībai būtu jākļūst aktīvākai, bet īstenībā nav jau, kur to darīt. Pat literāra žurnāla vairs nav, nedz arī kultūras izdevumu, kur viņi varētu izteikties, ja gribētu ko sacīt. Būtu mulķīgi skriet uz kaut kādām politiskām partijām: rakstniekiem tur pilnīgi noteikti nav vietas. Bet lozungi... Es nevaru uztipt otram cilvēkam to veidu, kā viņam jādzīvo.

Jautājums: – Kā jūs redzat Latvijas nākotni? Varbūt valsts iet uz galu – likvidējas?

G.R.: – Nē, es savos saldajos sapnīšos to redzu kā ļoti tīru, ar dzeramo ūdeni bagātu zemi, kuras dēļ varēs pat kari notikt, jo tad, kad pasaulē aprūks ūdens, mums šī dabas bagātība būs. Neskarta, tīra daba, par ko vēl aizvien elš un pūš katrs atbraucējs, ja viņu aizved uz mežiem un purviem un parāda dzērves. Es esmu redzējusi sievietes, kam

stārķu dēļ asaras birst, kaut vai tūristiem no Dānijas, kur stārķis ir iebāzts zooloģiskajā dārzā. Viņi vienkārši ir pārsteigti – kas tā par fantastiku valsti! Tādu es redzu Latviju. Vajag vairāk akcentēt mūsu īpatnības un no tām izspiest zeltu. Kaut vai šīs raganu tējas un rituāli, un pirts kultūra, un tāda veida dabiskās lietas – uz tām ir jāspiež, nevis uz ekstensīvajām Daugavas bagarešanām! Jā, arī vēja enerģija, bet nedrīkstam pieļaut, ka tā atkal nonāk bandītu rokās. Tāds ir mans iekšējais redzējums, bet es nevaru to pamatot ar zinātniskiem aprēķiniem, lai kādu sauktu līdz.

Jautājums: – Jums ir arī stāsti, ne tikai biogrāfijas. Kas jūs iedvesmo tos rakstīt?

G.R.: – Stāsti... Tā ir kāda paralēla pasaule. Piepeši tu tur trāpies pa durvīm iekšā. Tu tur esi, to redzi. Tad, kad raksti, tā ir ļoti egoistiska sajūta – tu ļoti labi jūties, jo esi bijis kaut kur citur. Tā nav šī realitāte, kaut arī tu apraksti to visu ar kaut kādiem šīs realitātes atribūtiem. Tā ir zināma veida atkarība, jo tu gribi atkal tur būt. Ir ļoti bail no tā, un tas nesānā tik bieži, kā varbūt katram rakstītājam gribētos, bet tā ir ļoti izteikta baudas un laimes sajūta.

Jautājums: – Vai jūs rakstāt ar mērķi kaut ko pateikt sabiedrībai?

G.R.: – Nē, kamēr rakstu, es sev nelieku kaut kādus tāda veida mērķus. Pēc tam, kad tu apskaties, kas tur ir iznācis, tad ir savādāk, bet es nekad negribētu strādāt tā – es tagad uzrakstīšu patriotisku romānu. Lai Dievs pasarg’!

I.Ķ.: – Vai tā ir bijis, ka jūs uzrakstāt kaut ko un nolemjat, ka tas nav domāts lasītājiem?

G.R.: – Es ļoti daudz esmu metusi ārā.

I.Ķ.: – Kaut arī ar laimes sajūtu uzrakstīts, kaut arī jūs esat pabijusi citā pasaulē?

G.R.: – Tas nekas, tas nekas! Man ļoti patīk attīrīt vidi un neatstāt pēdas. Nekrāju katru savu svepstu un rindiņu. Es nežēlīgi metu ārā visu lieko, bet tad, kad rakstu, vairāk nešaubos. Šurp turp cilāt lapiņas no vienas vietas uz otru – tā nē, tāpēc man dators drīzāk ir kā rakstammašīna. Tas nav domāts uzrakstītā glabāšanai un stumdīšanai.

I.Ķ.: – Ja jūs nedzīvotu šeit, tas kaut ko mainītu?

G.R.: – Absolūti visu mainītu. Ja mēs šajā sarunā atļautos vienu pašēlošanās toni, tad es varētu sacīt, ka rakstnieki vienkārši ir palikuši par ķīlniekiem tāpēc, ka viņi raksta, laimīgi raksta savā dzimtajā valodā. Mums nav iespēju emigrēt.

I.Ķ.: – Jums ne brīdi nav bijusi tāda doma?

G.R.: – Nē, bet ir uznākuši kaut kādi vājuma brīži.

I.Ķ.: – Vienā intervijā tas ir izskanējis.

G.R.: – Jā, tas bija, kad te gāja uz velna parašanu. Tad likās, ka Latvijā vienkārši vairs nebūs, ko elpot, bet tagad ir patīkamāka sajūta, jo es redzu – kaut kādi spēki ir nākuši talkā un noveduši visas lietas līdz konsekvencēm, un ir par ko pastāvēt, un ir pret ko nostāties. Tā patvaļa ir beigusies. Agonija agonizē, vecā sistēma agonizē, un viss.

Jautājums: – Kad tēli, par ko rakstāt, ir atnākuši un saaudušies kopā ar jums, kā jūs tiekat no viņu enerģētikas vaļā?

G.R.: – Vaļā es tieku ļoti labi. Man ir grūtāk ar biogrāfisko darbu varoņiem, tie mani kādu laiku neatstāj, bet ar literārajiem – manas iztēles tēliem – faktiski viss beidzas brīdī, kad es paņemu rokās grāmatu kantainā formātā. Es nepārlasu savas grāmatas, nešķirstu tās. Viss ir pagājis. Punkts, un nogriezts! Tēli atnāk ļoti mistiskos veidos. Nāk tā kā veļi, kā dūmu mutulīši, ļoti redzami, ļoti vizuāli ieraugāmi un sataustāmi. Tas ir ārkārtīgi interesants laiks, kamēr viņi sarodas, sanāk tā kompānija, kas darbosies topošajā grāmatā. Tas man ir vismiļākais laiks, kamēr tā komanda izveidojas – ar saviem vārdiem un dzīvi, kas bieži vien nav uzrakstīta un aprakstīta, bet es to zinu. Man jau patīk par viņiem zināt vairāk, nekā uzrakstu.

I.Ķ.: – Jūsu tēli ir tik dzīvi un organiski. Man pat grūti noticēt, ka viņiem nav prototipu.

G.R.: – Nu prototipi parasti piesakās paši un apvainojas, un nerunā ar mani! Attiecībā uz „Bāreņu namu” – to bija kaudzēm. Cilvēki nesaprot, ka tie nav memuāri. Es ceru, ka nenodzīvošos līdz tādām prāta aptumsumam, lai rakstītu memuārus. Tad, un tikai tad es pieņemšu citu sacīto: „Tā nebija!”, „Tā nav taisnība”, bet šie ir literāri darbi. Ja kāds tur ko personīgu atrod, tātad – zina, ko ēdis, tātad – kaut kas tur ir. Ja es patiešām gribētu aprakstīt vienu cilvēku tā, kā viņš tur stāv, tas būtu neiedomājami grūti, un, piedevām – man nav interesanti stāstīt tikai to, kas un kā ir bijis. Man gribas viņam vēl kaut iedot, pafantazēt. Ko tad es bez fantāzijas, bez iztēles darīšu? Neuzskatu, ka literatūra tikai noraksta kaut ko. Man ir žēl rakstnieku, kas to tikai gaida, lai ar viņiem dzīvē kaut kas notiktu, otrā dienā par to grāmata ir augšā. Es domāju, ka iztēle ir kaut kas milzīgs. Vienu laiku bija pieņemts domāt, ka tikai tas dokumentālais ir ko vērts, bet no otras puses – es arī netaisos no sevis kaut kur bēgt. Labprāt lietoju to, kam esmu izmalusies cauri.

Jautājums: – Vai sižeta risinājums, atrisinājums – jums ir zināms jau pašā sākumā vai arī tas atnāk darba gaitā?

G.R.: – Kā kuru reizi, bet visbiežāk tā tomēr ir nopietna izšķiršanās. Es reizēm zinu, reizēm nezinu, kas notiks. Ir pieņemts uzskatīt, – ja tu tikai ļaujies tēliem, kā viņi paši ved, – tas ir diletantisms, bet, ja tu vispirms uzliec rāmi, pasakot, kam beigās ir jānotiek – tā ir shematika. Ir ļoti smalka robeža, – kā un ko darīt, un ir bijušas reizes, kad es daru tā un reizēm – šitā, bet man nav atbildes, kā īsti ir jādara. Tēli tiešām ir patvaļīgi, viņi nekādi negrib tikt iemauktos, bet es to atkal gribu. Kādreiz ar tādu lielu kontroli var arī savā dzīvē, ne tikai mākslā, kādam nodarīt pāri, ja visu gribi paredzēt un neko nevēlies izlaist savā vaļā. Tā būtu neinteresanta, nokārtota, pa plauktiem salikta dzīve. Tāpat ir arī tekstos. Tā tomēr ir tāda jušanas lieta, ko ar intelektu vien nevar atrisināt.

I.Ķ.: – Vai jūs esat laimīga, un kā jūs izjūtat rakstnieka laimi?

G.R.: – Rakstnieka laime – lūk, tā jau atkal ir cita laime! Tie ir ļoti mazi gandarījuma brīži, kad tu paturi grāmatu rokās. Es pat nezinu, vai tā ir stunda, un punkta pielikšanas brīdis – ir vēl īsāks. Neteikšu, ka tie ir laimes brīži, drīzāk – gandarījuma mirkli. Es vienkārši sev uzstādīju programmu, ka esmu laimīgs cilvēks no šā gada, nē, no pagājušā gada 31. decembra, kad iestājās šī brīnišķā ziema, kas man liekas kā kaut kāds Dieva pieskāriens. Izmocītajai, novārdzinātajai latviešu tautai nāca pāri šī baltā ziema kā tāds mierinājums. Es sev pateicu: „Priecāšos par katru dienu!”, un tā arī notiek. Tāds skaistums vienkārši nav pierasts. Tāds skaistums diendienā nav redzēts, pēdējos gadus mūžīgi pa tiem dubļiem mīcoties. Es varētu teikt, ka esmu laimīgs cilvēks.

I.Ķ.: – Kaut kur žurnālu anekdotēs bija sacīts – kad gribi zināt, vai neesi depresīvs – paskaties uz sniegu. Ja tev liekas, ka snieg skaists, balts sniegs, tad tu esi pie labas veselības, bet, ja šķiet, ka no debesīm dubļi krīt, tad tev ir depresija. Es tā klausos cilvēkos, un visiem snieg skaists, baltais sniegs.

G.R.: – Mēs tiekam kodēti...

Jautājums: – Kad sāku lasīt „Brāli”, radās jautājums – kāpēc tik smagi? Par Vācieti jau vispār, manuprāt, rakstīt ir smagi, tās emocijas tuvumā ir tik sakāpinātas. Kāpēc viņš tik ļoti pretojās?

G.R.: – Es viņa vietā nevaru atbildēt.

Jautājums: – Kādas ir jūsu versijas? Kāpēc viņš tik ļoti pretojās, izraisot pat tīri fizisku grāmatas degšanu un teksta pazušanu datorā?

G.R.: – Man bija viena versija, bet tā jau robežojas ar metafiziku. Vācietis negribēja, ka es grāmatu pabeidzu, viņš vēlējās, lai to turpinu, lai nepametu viņu.

Replika: – Mums arī ir bijusi sajūta, ka viņš grib, lai grāmatu turpina.

G.R.: – Nevis pabeidz un – punkts! Nu bet, kas man to pierādīs?

Jautājums: – Vai ar Vācieti jums tagad ir izlīgums?

G.R.: – Mums nebija strīdu. Man liekas, ka viss bija vienā vienīgā gruzdoņā, bet par to lasītājam nekas nav jāzina, tās tiešām ir tādas privātas sajūtas.

I.Ķ.: – Vai ceļš uz Vācieti veda caur dzeju?

G.R.: – Tikai. Lasot simtiem dzejoļu... Es nezinu, kā tas notika. Ne tā, ka jaunieši īpaši mācījās, bet visi skaitīja dzejoļus. Bija ziedonisti un vācietisti, kas savā starpā nesarunājās, tad atkal nāca cita ēra. Tā bija īsta dzīve – ar literatūru. Iedomājies, ka

tu nesarunājies ar kādu cilvēku tāpēc, ka viņam patīk cits dzejnieks, nevis tas, kas ir tavējais. Tas ir kolosāli!

Jautājums: – Vai jūs rakstāt kaut kādu dienasgrāmatu, piezīmes?

G.R.: – Kad esmu projām no mājām, tad es noteikti kaut ko rakstu, bet tā – diendienā, nē.

Jautājums: – Kas, jūsuprāt, būtu nepieciešams mūsdienu literatūrai?

G.R.: – Drosme, atļaušanās, nevis ņemšanās tikai ap to, ko es saucu par savu nabu, kaut kādas trakākas idejas. Būtu svarīgi, lai mēs paši neniecinātu savu literatūru. Ticiet man – kad tu lasi kārtējo pārpublicējumu, kas ir saņēmis kaut kādas tur balvu balvas – tādas un šitādas, tu viņu izrauj cauri un redzi, ka šis darbs ne par mata tiesu nav dižāks par to, kas ir atrodams arī pie mums, tikai nezin kāpēc tiek zākāts. Cilvēki ir gandrīz kaunīgi par to, ka viņi lasa latviešu literatūru. Nevajadzētu jau tā mākslīgi kaut kādu mēslu uzpūst par rožu pušķi, bet būtu vēlams aktīvāk lasīt latviešu literatūru, atkal spriest par to.

Un vēl –, ja tā visu laiku literatūru zākā un zākā, apgalvojot, ka mums nekā nav, tas rakstītājiem noņem radošos spārnus. Ar spītību vien ļoti daudz ko var izdarīt, bet spītībai nav tā lielā atvēziena. Ja tu jūti, ka esi tai vilkmē, tai vējā un esi vajadzīgs, tas dod papildu enerģiju. Nu jā, atkal ieskanējusies žēlabu nots, bet uz tās es negribu palikt.

I.Ķ.: – Varbūt varētu izskanēt kāda aicinājuma nots?

Jautājums: – Ar kādiem paņēmieniem varētu apkarot šos mazvērtības kompleksus?

G.R.: – Komplekss ir tas, ka sabiedriskā doma ir šādā gultnē ievirzīta, bet šis viedoklis manī nav nosēdies kā komplekss. Tik tālu vēl nav. Mēs vēl pacīkstēsimies! Izturību vajag.

Jautājums: – Ar kādiem paņēmieniem varētu mainīt šo masu apziņu?

G.R.: – Lasīt. Runāt. Diskutēt par to. Literatūra ir modē.

I.Ķ.: – Liels paldies jums par šo vakaru un jūsu izteiktajām atziņām!

G.R.: – Paldies!

'peredvižņiki (krievu val.) – krievu demokrātisko mākslinieku apvienības „Ceļojošo mākslas izstāžu biedrība” (1870–1923) dalībnieki

Visapkārt milzīgs NOSLĒPUMS,
Un mēs tam dodam VĀRDUS.
Kad izbēdzas VĀRDI,
Paliek NOSLĒPUMS.

Paldies par tikšanos Tavā mājā, Ojāi;
šo rakstu Tavā krēslā, bet
zinu, ka Tu tepat kaut kur
apkārt - VĀRDOS, TAVĒJOS CILVĒKOS,
TAVĀ NOSLĒPUMĀ.
TAVAS DĒTVES NOSLĒPUMĀ.

Jūgs Abels

Ar **INGU ĀBELI** sarunājas Ieva Ķīse

2010. gada 24. februārī

Ieva Ķīse: – Labvakar! Šovakar mūs apgaismos un sildīs Ingas Ābeles dāvinātā svece. Rakstniece jau ir ciemojusies Ojāra Vācieša muzejā. Mūsu iepriekšējā tikšanās notika pēc viņas otrās grāmatas iznākšanas. Toreiz mēs daudz runājām par dzeju, taču Inga Ābele ir rakstījusi arī stāstus, romānus, dzejprozu un, protams, arī lugas. Kas tad ir Inga Ābele – dzejniece, dramaturģe vai prozaiķe?

Inga Ābele: – Tas pārmaiņus nāk – kad gribas no vienas jomas atpūsties un šķiet, ka šajā brīdī tur viss ir pateikts, metos iekšā citā. Ir svarīgi, lai mainītos daiļrades veidi.

I.Ķ.: – Jūsu lugu krājuma ievadā Silvija Radzobe raksta, ka Inga Ābele ir ļoti gaidīta dramaturģe mūsu teātros, un arī kritiķi sacenšas, kuram pirmajam būs iespēja saskatīt un parādīt labās lietas šīs autorei lugu iestudējumos. Redzēdami, ka kaut kas nav īsti labi, viņi parasti vainas meklē iestudējumos, nevis lugās.

Ja jau Silvija Radzobe, šī eruditā teātra mākslas pētniece, ir izteikusi tik atzinīgu vērtējumu, tas nozīmē, ka viņa jūs uzskata par lielu talantu.

I.Ā.: – Paldies viņai! Mana dramaturģija ir vienkārša, tās princips: ņem materiālu un dabū no tā sākumu, vidu un beigas. Lai nebūtu garlaicīgi, vajag vidū interesanti salikt, panākot ritma maiņu. Kā mūzikā – no sākuma garāka epizode, kad jūti, ka neiet ar garu tālāk, pārsit ar īsu, pēc tam atkal nāk kaut kas pavisam cits, lai nemitīgi būtu darbība. Kas gan ir dramaturģija? Tā ir darbība.

I.Ķ.: – Kā šī darbība sākas? Tā izaug no kāda notikuma vai personas, varbūt no jūsu sajūtām?

I.Ā.: – Droši vien. Pirmās trīs lugas ir izaugušas no stāstiem, kas pieder tikai man, bet tas, ko daru pēdējā laikā, vairāk ir komandas darbs: strādāju ar materiālu, ko man iedod, caurskatu to, sakārtoju, aprunājos ar vienu cilvēku, otru, trešo, tad šos viedokļus apkopju un nonāku pie kaut kāda rezultāta.

I.Ķ.: – Un kā ir ar žanra izvēli? Silvija Radzobe uzskata, ka romāns „Uguns nemodina” tūlīt pat varētu pārtapt lugā, savukārt jūsu dramatiskajiem darbiem ir visas iespējas kļūt par prozu.

I.Ā.: – Parasti ir tā, ka ienāk prātā kaut kāds tēls un caurvij visu – gan prozu, gan dramaturģiju. Tu sāc par viņu domāt, domā un domā, viņš neliek mieru, tad pamazām attīstās un izaug. Man bieži pietrūkst koncepcijas – tagad rakstīšu to vai ko citu! Es vienkārši ieraugu kādu tēlu, un no šā tēla izaug stāsts.

I.Ķ.: – Tēls pats sāk dzīvot?

I.Ā.: – Jā, pamazām ieraugu, kur tam tēlam ir jānonāk, tad soli pa solim atkāpjos atpakaļ, un ceļā, ko es eju kopā ar viņu, veidojas literārais darbs.

I.Ķ.: – Jūsu dienasgrāmatā rakstīts:

*Kam tu mani dzemdēji – tādu kropli, kas bez rakstāmā
nekam nav derīga? – jautāju mātei.*

Rakstīšana – jums tātad ir ļoti būtiska lieta. Kad un kā jūs to sapratāt?

I.Ā.: – Laikam jau man nebija cita ceļa. Es piedzimu ģimenē, kur grāmatas lasīja visi un atzina tās par nozīmīgu vērtību, par tādu kā skatu no malas uz to, kas notiek, par vērotāja aci. Es augu šādā ģimenē un sapratu: tātad tas ir kaut kas svarīgs – uzrakstīt stāstu, pierakstīt to, kas pieredzēts. Pēc tam manā dzīvē ienāca spilgti notikumi un cilvēki, un es nodomāju, ka varētu pastāstīt par viņiem un notikušo. Man vienmēr ir bijis ļoti grūti sarunāties: ir daži draugi, kuri varbūt mani saprot, bet kopumā varētu teikt, ka es jūtos diezgan vientuļa. Mēs visi it kā esam vienādi, mums ir āda, acis un mati, mēs ejam, kustamies, mums ir valoda, dzimtene mums ir, bet, kā notiek saprašanās, – vai manas acis to debesi redz tādu pašu kā jūsu acis? Katrs cilvēks nāk ar savu pieredzi, ar savām mājām, saviem senčiem un notikumiem, kas viņu ir audzinājuši laika gaitā, un, ja es pasaku: „Vasaras vakars uz mājas sliekšņa”, tad noteikti katram no jums tas saistīsies ar kādu citu vakaru uz cita sliekšņa, bet kur ir tie kopsaucēji, lai dialogs vispār varētu notikt? Lai saruna būtu auglīga, man šķiet, ir jāpastāsta savas izjūtas tieši un skaidrās detaļās, jo precīza detaļa, kas ir konkrēta tikai man, ved tiešā ceļā pie kādas citas detaļas, kas uz asociāciju pamata ir konkrēta kādam citam cilvēkam. Tas kopīgais virsuzdevums ir jēga, kurā mēs kaut kā spējam sazināties un saprotam, par ko ir saruna. Stāstos gribas atklāt to, ko es esmu izjutusi, kādu asociāciju, kas nāk caur šo tēlu, kaut ko, kas man pašai varbūt nav līdz galam skaidrs.

I.Ķ.: – Vai mērķis, ko jūs cerat sasniegt, ir saprašanās ar citiem, saruna ar lasītāju?

I.Ā.: – Mērķis ir sarunas. Esmu novērojusi: tu brauc kaut kur ceļojumā, satiec cilvēkus un runā ar viņiem. Viņi stāsta tev savu stāstu, tu stāsti viņiem savējo, un ceļojums ir noticis. Saskarsme, dalīšanās – tā tiešām ir kaut kāda veida saprašanās, tā ir ļoti būtiska lieta. Ja tā padomā: rakstnieks raksta, bet pusi no viņa darba veic lasītājs. Tieši tādēļ jau notiek šī rakstīšana. Kā gan cita dēļ? Tur noteikti pamatā jābūt dialogam.

I.Ķ.: – Kādā Dzejas dienu uzrunā pie Raiņa pieminekļa Ojārs Vācietis izteica tādu domu: ja ir uzrakstīts dzejolis, kas nenonāk pie lasītāja, tas ir tāpat, kā izgatavot vijoli un pakārt to pie sienas. Mūzika rodas tikai, satiekoties vijolei ar spēlmani. Vai jums arī tā šķiet?

I.Ā.: – Jā. Es ļoti priecājos par Ojāru Vācieti, un priecājos būt šeit – viņa iesildītajā mājā ar daudziem ciemiņiem, jo zinu, cik viņš bija laimīgs cilvēks. Dzeja ir dvēseles higiēna, tā ir skaidrība, tīrība, un dzejniekiem ir ļoti daudz dots, pat man. Cik tad nu man tie dzejoļi ir atnākuši, pāris varbūt, bet es zinu – tie atnāk brīžos, kad vairs nav robežu starp debesīm un mani. Patiesa dzeja ir tīrība un kaut kāda nemītīga noskaidrošanās. Protams, rakstīt dzeju ir ļoti grūti. Es atceros – man nomira ome. Kad viņa bija jau mirusi, tēvs teica: „Paldies, ka tu biji tikai māte, nevis kaut kāda pašizdomāta zvaigzne, kam nekad nav laika.” Tā tas ir – diemžēl. Stāsti un tēli nāk virsū, un liekas – ir jāpieraksta, jāpie-

raksta... Tiem tuvākajiem neatliek laika. No vienas puses – dots, no citas – atņemts. Ome, kas savā dzīvē nebija uzrakstījusi nevienu stāstu, man, piemēram, bija visa pasaule. Cik garš, tik plats.

I.Ķ.: – Jā, sievietēm rakstniecēm tā laikam ir ļoti sāpīga problēma – kā sadalīt sevi starp ģimeni un daiļradi.

I.Ā.: – Es domāju – tā ir problēma jebkuram cilvēkam, bet rakstniekam – varbūt vēl vairāk nekā citiem. Kaut kur lasīju: „Sargies mīlēt dzejnieku – tu mīlēsi viņu, bet pretī sastapsi tikai bezgalīgu egoismu”. Tā varbūt ir, bet viņš jau nav vainīgs. Rakstniekā krustojas visi ceļi. Kaut kādā veidā viņam visu laiku lemts justies kā tādām krustceļam, kur visi vilcieni reizē iet uz visām debess pusēm, un tas notiek tieši caur viņu. Rodas izjūta, ka tu tikai vienreiz šeit dzīvo, te ir tas vienīgais mirklis, un tev nāk dzeja... Savdabīgs egoisms, jā – nu, ko var darīt.

I.Ķ.: – Vai ir tā bijis, ka sarunā ar lasītāju jūs jūtaties nesaprasta? Kā jums izdodas tikt pāri šiem brīžiem?

I.Ā.: – Man šķiet, tas ir ļoti vienkārši: vienu stāstu no manis paņem, otru paņem, bet trešo nepaņem, pēc tam citu atkal paņem, un kaut kas saslēdzas starp mums. Grāmata ir liels starpnieks: stāv plauktā, virsū nelec, tev pašam tā ir jāatver un jāizlasa, tāpēc mani nevar vainot, ka es pārlietu uzbāztos. Ja saruna notiek, tad notiek, ja nē, tad – ko var darīt. Katram ir kādas neveiksmes, bet citreiz ir tā – atver stāstu un liekas, it kā tu pats to būtu uzrakstījis, vienkārši – viss saslēdzas.

I.Ķ.: – Vai drīkstam uzzināt, kas pašlaik top?

I.Ā.: – Pašlaik top tāds interesants darbs, kas mani ir diezgan izvērdzinājis, bet nu jau, paldies Dievam, varbūt drīz būs galā. Tas ir par Ojāru Vācieša laikabiedru, gleznotāju Leo Kokli. Mazais Rūķis – tā viņu sauca. Viņš pāragri aizgāja mūžībā (1964. gadā) 40 gadu vecumā, bet pirms tam (no 1958. gada līdz 1964. gadam) Leo dzīvoklis Rīgā, Valguma ielā un viņa darbnīca Mākslas darbinieku namā bija salas, kur patverties: apkārt viss pelēks, auksts, lietains, tu aizej, atver durvis, un tur ir gaisma, siltums un māksla. Viens no Kokliša tuvākajiem draugiem bija Raimonds Pauls, tieši viņš izdomāja Leo savā mūziklā augšāmcelt.

I.Ķ.: – Jūs viņa mūziklam rakstāt?

I.Ā.: – Jā, Nacionālais teātris mani izvēlējās par dramaturgu. Paskatījos, cik tas stāsts ir interesants, un ķeros klāt pie libreta rakstīšanas. Liāna Langa būs dziesmu tekstu autore, mūziku rakstīs Raimonds Pauls. Ceru, ka viņam tas izdosies ļoti labi, jo Pauls bija Leo tuvs draugs, un viņš, man šķiet, darīs visu, lai uz skatuves atdzīvinātu kaut ko no tā laika (pagājušā gadsimta 60. gadu) pēdējās bohēmas krāšņuma. Es pret Leo Kokli izjūtu lielu bijību: manis vēl nebija tajos gados, kad viņš dzīvoja, bet es skatos viņa gleznas un cenšos kaut kādā veidā pietiekami tolerantā parādīt uz skatuves to, kas man

liekas svarīgākais – ne šā cilvēka dzīvi, ne viņa personiskās lietas, bet to, kā vārdā viņš dzīvoja, dega un galu galā arī mira. Tā bija māksla.

I.Ķ.: – Raksturojot savu attieksmi pret Leo Kokli, jūs lietojāt vārdu *bijība*. Lasot jūsu stāstus, rodas iespaids, ka jums pret jebkuru cilvēku ir milzīga bijība, vēlēšanās viņu saprast un nenodarīt pāri. Vai tā ir?

I.Ā.: – Jā, jo cilvēki nav viegli saprotami.

I.Ķ.: – Un zirgi? Un suņi? Jūsu grāmatās ir arī dzīvnieku pilna pasaule.

I.Ā.: – Ar zirgiem sāku saprasties ļoti agri. Bērnībā viss ir ļoti vienkārši: sākumā tu nejutī atšķirību starp dzīvām būtnēm, pats esi viss, kas ar tevi notiek. Tad tu izaudz un sāk apjaust atšķirības, bet tas ir tikai optisks māns: dziļākajā būtībā mēs visi esam viens.

I.Ķ.: – Un tad dzīvnieks kļūst par poētisku simbolu?

I.Ā.: – Bez poētiskiem simboliem nevar. Ja cilvēks aiziet pārākajā sterilitātē, tad viņš kaut ko zaudē no savas būtības. Dzīvniekos, viņu likteņos, viņu acīs, viņu kustībās ir ierakstīts arī cilvēcisks. Par savu likteni cilvēkam ir jāpateicas arī tiem, kas viņam klusēdami ir bijuši blakus.

I.Ķ.: – Ko jūs gribētu mums šodien palasīt?

I.Ā.: – „Vilkumāra un balodis”. Tas ir stāsts. Vilkumāras tēls man parādījās. Es sāku par to domāt apmēram pirms gada. Nezināju, no kura laika viņa ir, jo reizēm man šķiet, ka neko nevar izdomāt: kaut kur ir tāds slānis – debesīs, varbūt gaisā –, kur tēli dzīvo kopā ar visu savu pasauli, un tavs uzdevums ir vienkārši nirt, varbūt lidot, ietikt iekšā tur, kur tēli dzīvo savu dzīvi, un no turienes iznest viņus ārā kopā ar visu, kas viņiem apkārt. Es daudz domāju par šo tēlu, izrādījās, ka viņa, tā Vilkumāra, ir no 1905. gada. Es izlasīšu:

Viņa skrien, pareizāk sakot, skrien viņas kājas, viņa pati jau vairs neskrien, ķermenis kūlājas uz visām pusēm, karstas plaukstas slauka ugunīgo seju, un sviedrainajos deniņos kaļ gluži kā dzenis – vilkumāra, vilkumāra, vilkumāra. Kājas skrien, viņa pati skaita: vilkumāra, vilkumāra, vilkumāra. Pirms Mežmuižas vējš atnes suņu rejas un kūtsmēsli smaku; līdz ar gaisa strāvu, kas iesitas degunā, viņa pati pasitas sāņus gluži kā dzīvnieks, kā dzīvnieks. Esmu kā dzīvnieks, nodomā vilkumāra, nu esmu vilkumāra, nu patiesi vilkumāra, nu reiz galīgi vilkumāra, kam pasaule nav mīļa, kam tikai sava dzīvība dārga. Karstā, sviedrainā dvēsele zobos, skrien, vilkumāra, skrien. Arī valoda kaut kur pazudusi, tikai viens vārds prātā – vilkumāra. Pie Mežmuižas avotiem viņai paslīd kāja, un viņa ievēlas velgumā uz akmeņiem. Rokas satausta ledusaukstu ūdeni

un skalo seju. Tik tuvu ūdens kā Dieva dāvana, nav te Dieva, dzer vilkumāra, dzer un skrien. Pirms celties, Māra palūkojas debesīs. Nevienas zvaigznes. Piesalst. Viss melns, cauri melnumam no piepūles auļo ugunīgu dzirksteļu spieti. Celies, vilkumāra, vēl neesi drošībā! Ceļas vilkumāra un ietenterē eglē, taisni tās kuplajos, durstīgajos apskāvienos, nobrāž deniņus un krīt, un apjauš, ka kāja pagalam, ka vairs neklausa. Uz brīdi viņa ievēlka salušu paparžu ceros. Ko nu lai dara? Sāpes viņa nejūt, bet kāja pie potītes ļengana un mīksta kā plācenis. Rāpos lejā pa strautu, tieši labi, suņi pazaudēs pēdas. Plušķainā kažoķeļa piedurknes samirkušas. Labi, ka ūdens tiek klāt sabendētajai kājai, tūlīt paliek vieglāk. Norāpojusi no kalna pa strauta gultni, vilkumāra atkal var celties. Tikai skrējienis vairs nepadodas, kā būtu ar strautu pārcirsts uz divi pusēm. Atspiežas vilkumāra pret bērzu. Ierauga melnmelnajās debesīs uguns atblāzmu, sadzird strauta urguļošanu. Kas tad nu, vilkumāra, vai padoties gribi? Nāve tev, ne padošanās, vai tad to aizmirsi? Kā to var aizmirst, bet negribas vairs skriet, tikai stāvēt te, zem bērza, ieaugt bērzā; negribu būt dzīvnieks, gribu koks, gribu būt mirusi, nāc, nāve, ņem mani, gribu saltās smiltīs gulēt un nebūt, nebūt, – te pēkšņi uz tiltiņa nobūksķ, vai tur akmeni straume atsitusi pret krastu, vai vajātāju zābaki, vai suņu zobu klaksti? Vilkumāra attopas no mirklīgā vājuma un metas pāri strautam pa labi. Piekalnē Brodu krievi dedzina izcirtumā celmus. Kā sārta, rītausmā gailoši kalnu krāvumi slejas kādi pieci uguns kuri. Iet pie krieviem? Nodot varbūt nenodos, bet palīdzēt arī nevarēs. Kas tad viņiem, Brodu krieviem, atbraukuši te mežu gāzt un darvu dedzināt, sarakņājuši irdenajā smiltī zemnīcas. Viņi vienaldzīgi, nodos. Brodu krievi nodos, teica brālis. Ludvigs! Brāli atminēdamās, kā ar pātagu dabūjusi, vilkumāra metas pār aizaugušo pļavu. Pērnējie suņuburkšķi, apsarmojuši un asi, vēsi kapā seju, viņa laužas cauri. Vilkumāra skrien, vēl nekas nav beidzies, vēl kājas, paldies Dievam, klausu, Dieva te nav, skrien, vilkumāra, skrien!

I.Ķ.: – Kā pie jums atnāk stāsts?

I.Ā.: – Ir kaut kāds ritms. Katram stāstam jau ir savs ritms. Viens teikums no cita rodas un aiziet tālāk.

I.Ķ.: – Kā jūs iztēlojaties laiku, kurā neesat dzīvojuši?

I.Ā.: – Aiznirstu līdz tam laikam. Nirēja profesija. Rakstnieks ir diezgan sena parādība. Vai šī parādība izbeigsies? Cilvēku tagad tik daudz, visi paši kaut ko raksta, un tomēr man šķiet – visiem jau nebūs laika rakstīt, vienmēr būs kādi, kuriem nebūs žēl tai lie-

tai atdot savu dzīvi. Esmu domājusi, kā šī profesija radās? „Gilgamešs”, šumeru eposu ķīļrakstā – visnenākais laiks, tad mūki klosteros pārrakstīja baznīcas grāmatas. Klosteri būtībā sargāja rakstīšanas noslēpumu. Kā Bībelē teikts: iesākumā bija vārds, un vārds bija pie Dieva. Pamazām, pamazām vārds nonāca pie cilvēka, un nu jau Latvijā rakstīt un lasīt, šķiet, neprot vairs tikai kādi 10 cilvēki. Vairāk? Varbūt mazāk?

I.Ķ.: – Man ir lielas bažas, vai tikai lasītnepratēju skaits nevaicojas.

I.Ā.: – Laikam jau tāpēc, ka dzīve ir kļuvusi tik fragmentāra. Tā runā, ka ir kaut kādi melnie caurumi, kas ierij laiku.

I.Ķ.: – Jums ir tāda sajūta?

I.Ā.: – Laiks rit arvien ātrāk un ātrāk. Bērniībā man likās, ka ir daudz laika. Grāmatas šķita kā liela pieredze, rakstnieka pieredze, kas caur viņa darbu ienāk lasītājā. Bija laiks visu izlasīto iztēloties, pabūt iekšā. Tagad – kaut kādi fragmenti, druskas: mazliet no žurnāliem, mazliet televīzijas, mazliet īsziņu. Ja tu pieķeries tādām lielām romānam, un aiziet – paldies Dievam! Bet, ja ne?

I.Ķ.: – Ja ne, tad pēc 10. lapas liekat to nost?

I.Ā.: – Nav laika!

I.Ķ.: – Skatoties no otras puses – laiks grāmatās tiek arī dokumentēts. Kad lasām Andreja Upīša romānus, mēs iepazīstam 1905. gadu vai kādu vēl senāku vēstures posmu. Kā jums šķiet, kādas liecības literatūrā paliks par šo laiku?

I.Ā.: – Kaut kas paliks... Ļoti interesanti, ka pāriet ilgs laiks – 100 gadi, 200 gadi – tu atver kādu sen uzrakstītu grāmatu un tiešām vari tikt iekšā tai laikā, sajūst to.

I.Ķ.: – Kuru rakstnieku darbi, jūsuprāt, dod iespēju spriest par iepriekšējiem 50 gadiem, sajūst to laiku, atgriezties tajā?

I.Ā.: – Man šķiet, ka grāmata nevar izvairīties no laika. Te vēl jārunā par tādu lietu kā mākslas fakts, jo literatūra tomēr ir tāda diezgan smalka jušana, kur vienmēr ir sajūtams laika mākslinieciskais redzējums.

I.Ķ.: – Prozā man vienmēr gribas laiku tā kā aiz astes noķert, bet ir tādi darbi, kur šķiet, ka attēlotie cilvēki varētu būt dzīvojuši jebkurā gadsimtā. Es lasīju jūsu „Paisumu” un domāju – jā, te atkal ir tie – konkrētā laika, sava laika cilvēki. Man šķita, ka savā ziņā tas ir romāns par laiku.

I.Ā.: – Jā.

I.Ķ.: – Un kā ir ar dzeju? Vai top?

I.Ā.: – Tā kaut kas... Ik pa brīdim. Ne sevišķi daudz.

Jautājums: – Sarunā tika skarta tāda filozofiska tēma – laiks un telpa dzīvē, laiks un telpa mākslā. Varbūt jūs varētu vēl kaut ko pastāstīt par to.

I.Ā.: – Varētu teikt, ka ir ārkārtīgi interesanti domāt par šo jautājumu, kaut gan tas ir ļoti sarežģīts. Oskars Vailds, būdams jau krietni gados un atrazdamies cietumā, savā traktātā rakstīja:

No šī brīža es gribu satikties tikai ar māksliniekiem vai cilvēkiem, kas daudz cietuši, – ar tiem, kuri zina, kas skaistais ir, un ar tiem, kuri zina, kas sāpes ir.

Man reizēm uznāk tāda apjausma, ka apkārt ir milzīgs noslēpums. Viss ir iekļauts šajā noslēpumā – mūsu konkrētās darbības, tikšanās, bankas kartes un transporta kustība. No vienas puses – mūsu dzīve ir ārkārtīgi konkrēta, tā ir saistīta, piemēram, ar noteiktu politisko iekārtu un valsti, bet principā cilvēks ir ievietots milzīgā noslēpumā: no kurienes viņš nāk un uz kurieni aiziet, to neviens nezina, un tā robeža starp ļoti konkrēto, racionālo un iracionālo, to, kas aptver pasauli, – ir līdz smieklīgumam maza. Tu skrien un ņemies, bet – kāpēc? Tikko tiek uzdots jautājums – kāpēc?, uz to nevar atbildēt. Tātad – ja šo dzīvi uztver kā milzīgu iespēju mācīties, uzzināt, saprast kaut ko, tad noteikti viens mācību līdzeklis ir ciešanas. Cilvēks ir kā mans kaķis Pūks – viņu ir grūti piedabūt iziet ārā pastaigāties. Lai tas notiktu, nākas ilgi pierunāt, vai arī vienkārši jāizliek ārā. Viņš iziet pastaigā un atkal atnāk atpakaļ, jo te ir viņa bļoda un viņa dīvēns, tā, lūk! Tas, kas ar mums notiek, vai tas, ko var nosaukt par ciešanām, nav nekas labs, bet kaut kādu apjausmu par dzīvi dod. To pašu es varu sacīt arī par mākslas darbu, jo laiks, kas, piemēram, kādā ilustrētā žurnālā ir lineārs un izklaidēts, dzejolī ir ietverts aplī. Dzejolī visa enerģija sakopota vienā jēgpilnā, koncentrētā punktā, centrā, no kura šī enerģija izstaro uz visām pusēm. Varbūt māksla vispār maina, transformē to neredzamo. Kas ir laiks? Kas ir enerģija? Kaut kādi signāli, bet reizēm šķiet, ka tie trāpa precīzi. Šajā telpā ir daudz gleznu. Ja tā būtu tikai realitātes atainošana, bet, protams, nav. Tur ir krāsa un kompozīcija, un mākslinieka personības klātbūtne, un tieši tā, man liekas, ir šo darbu lielākā vērtība. Nesen Andra Manfelde, brīnišķīga dzejniece, dzīvoja tai namā Ventspilī, kur var netraucēti strādāt. Viņa rakstīja grāmatu „Zemniecības bērni” par saviem senčiem, kas bijuši izsūtījumi Sibīrijā. Pēc fotogrāfiju apskates un sarunām ar radniekiem viņa teica: „Cik apbrīnojama pasaule. Tur nav nekā lieka, ir tikai daba un cilvēki, acis – un viss!” Mūsu ikdienas dzīvē ir liels aizsērējums, un tāpēc ļoti grūti tikt līdz patiesajai lietu būtībai. Nesen viens jauns puisis man saka: „Iepazinos internetā ar meiteni no Madonas. Jau pusgadu sarakstāties – nevaru tikt skaidrībā.” Es atbildu: „Nu, protams, tu taču neesi redzējis viņas acis.” Leo Kokle teica: „Acis ir kā saule.” Acis var tevi nogrūst, acis var tevi uzcelt. Acis ir viss. Nevar noslēpties. Tur ir tas saskares tiešums: tu un otrs cilvēks, bet diemžēl pa vidu visa tā virtuālā šļura...

Domāt par laiku un telpu neapšaubāmi ir interesanti, taču tas paņem ļoti daudz laika. Ja man uz šo tikšanos vajadzētu no Siguldas pajūgā atbraukt... (Smieklī.) Lasu par Brāļu Kaudzīšu apbrīnojamajiem ceļojumiem. Tie ir pirmie latvieši, kas pateica, ka ceļoju-

mam ir sava vērtība, izziņas vērtība. Visi sēdēja savās viensētās un kopa lopiņus, bet viņi pa visu Eiropu ceļoja un ko tik neredzēja! Brīnumaini – tajā laikā!

I.Ķ.: – Arī šajā laikā kāds no mums ir pāri Alpiem ceļojis pavisam neparastā veidā.

I.Ā.: – Jā, tā sanāca. Draugs apsolīja, ka aizvedīs mani uz Venēciju gaisa balonā, un to izdarīja.

I.Ķ.: – Kāda ir sajūta – lidot gaisa balonā?

I.Ā.: – Gaisa balonā vispār ir ļoti mierīga sajūta. Ārkārtīgi. Tas ir tā, kā būt Dievam uz plaukstas, vienkārši tevi kāds paceļ un nes pāri galotnēm. Esi iekšā vējā, klusumā, mierā, putni dzied... Tur, virs Alpiem, gan bija ļoti grūti. Es nezināju, kā organisms reaģēs, desmit minūšu laikā paceļoties piecu kilometru augstumā. Izmainās spiediens un skābekļa daudzums gaisā. Sākumā tiešām rādījās baltas gaismas, ķermenis notirpa, un pēkšņi viss kļuva ļoti vienlga. Es teicu Gunāram: „Laižamies zemē!”, jo jutu, ka sāku atslēgties. Viņš iedeva skābekļa masku, un es pamazām attapos, jo tur taču nolaisties nevarēja – kalnu virsotnes apakšā. Līdz nākamajai ielejai jau pieradu un samierinājos, palika labāk. Lidojuma beigās Itālijā, trīs kilometru augstumā, Gunārs slēdza ārā skābekļa aparātus un ņēma tos nost. Es teicu: „Nē, es nedošu, es vēl paturēšu!” Viņš smējās: „Bet nevajag vairāk!” Retinātā gaisā ir ļoti grūti, un vēl es sapratu, ka bīstamāka par visu ir tā vienaldzības sajūta, kas uzmācas, kad ir grūti. Ja jūti šo vienaldzību, tad tiešām ir cauri – gan tur, debesīs, gan šeit – uz zemes. Tam jāpretojas visos iespējamajos veidos.

I.Ķ.: – Kuros brīžos jūs esat laimīga, Inga? Kas ir rakstnieka laime?

I.Ā.: – Šobrīd esmu laimīga. Kas ir laime? Tas ir vārds, lai mēs varētu saprasties, izdomāts vārds. Tur, laimē, ir tik daudz no visa kā...

I.Ķ.: – Terminoloģijas neskaidrības.

I.Ā.: – Piemēram, laimīgs man šķiet cilvēks, kurš dara kaut ko vajadzīgu. Es vienreiz aizgāju uz lasījumiem, tur bija daudz cilvēku, daudzi uzstājās, es sakautrējos, nodomāju – varu jau to savu dzejoli arī nelasīt, un nenolasīju. Pēc tam nedēļu staigāju drūma. Toreiz es sapratu, ka lasījums ir rakstnieka vielmaiņa – dažkārt ir ļoti grūti lasīt, aizstāvēt savu viedokli, bet tas ir jāizdara, tad domas kustas un iet uz priekšu, un neveidojas kaut kādi aizsērējumi.

I.Ķ.: – Man ļoti patika, kā jūs rakstāt dienasgrāmatā:

Pasauli nevajaga vadīt, labot, mācīt, skolot, virzīt. Mākslinieka uzdevums ir censties sekot, izsekot, uz pirkstgaliem klusi kā kaķim zagties pakaļ, pūlēties pamanīt, pēc iespējas mazāk pievērst uzmanību sev, vērot, censties saprast, tulkot, bet tā, lai nesanāk rupjš tulkojums, pierakstīt vienkārši, sev zināmā zīmju sistēmā.

Visu uzrakstīto tūlīt vajag atmest. Tiekies pēc gudrākiem cilvēkiem par sevi, kaut neko nesaproti. Neko neapsmiem, jo nekas te nav apsmejams pēc būtības; ja kas ir apsmejams, tad tikai pats. Ieraudzīt savu niecīgo vietu – individualitātes vieta pasaulē vienmēr ir sīka, – bet nenoskumt, neizmist, necensties izmisumā padarīt sev galu, pieņemt to, paklanīties ar cieņu pret pasauli. Tai pašā laikā glabāt sevī kādu istabu, kur neviens netiek iekšā, kur valda mūžīga nekustība, pašam tur bieži neciemojies, tikai zināt, ka tāda ir un ka tā dod spēku un visu, kas vajadzīgs izdzīvošanai. Nerunāt, nedomāt vieglprātīgi, tā nedzīvot, cik vien tas iespējams, lai gan nav iespējams, bet apkarot sevī vieglprātību, dēļ kuras citiem rodas ļaunums. Brīnīties un apbrīnot visas esamības izpausmes, bet nebūt to varā. Nebūt nevienā varā, savu nāvi nest līdzī kā nazi, ar kuru vari jebkurā brīdī izbēgt no cilpas. Tomēr nepieņemt no likteņa sadomātas, muļķīgas cilpas, tādā veidā par muļķību paspēlējot dzīvi. Vienmēr paturēt prātā, ka tepat blakus ir kāds jūtīgāks, daudz jūtīgāks par tevi, kurš visā augšminētajā jau dzīvo, kamēr tu pieraksti uz papīra, ar to rādot, ka pats pēc tā vēl tikai tiecies.

I.Ā.: – Sibīrijā, kad dabū saules karsoni, tad tādas domas uznāk.

Jautājums: – Es saprotu, ka katra grāmata ir rakstīta no sirds, bet vai kādā no tām jūs esat arī prototips?

I.Ā.: – Visinteresantāk bija ar dienasgrāmatām. Par šiem darbiem es sapratu: vienlga – vai tas ir vai nav reāli noticis, ir tur prototips vai nav, – tikko tu uzraksti notikušo uz papīra, tas pārvēršas par stāstu un no esamības nonāk citā – valodas realitātē. Protams, katrs ar savām acīm skatās. Pasaule ir tāda – tieši ar manām acīm redzēta, un tas varbūt ir spēcīgākais prototips.

Jautājums: – Vai svarīgs ir arī grāmatas vizuālais noformējums? Kā jūs izvēlaties mākslinieku?

I.Ā.: – Tagad varbūt vairāk izvēlos. Sākumā es ļoti pavirši pret to izturējos, jo man šķita, ka labākā grāmata ir maza, plāna brošūriņa ar noplēstiem vākiem, ko var ielikt kabatā un vilcienā palasīt. Tagad saprotu, ka arī grāmatas koptēlam ir nozīme. Nav jau nejausū lietu.

Jautājums: – Kāda jums ir sajūta, skatoties savu darbu iestudējumus teātrī? Ja jūs nepiekrītāt režisoram vai aktieru lasījumam, vai iekšēji protestējat?

I.Ā.: – Kā cilvēkam ir savs liktenis, tā arī teātra darbiem. Ir bijuši gadījumi, kad, iestudējot lugu, mani aicina palīgā, un es eju, un skatos, un palīdzu, tomēr nekas neiznāk, bet reizēm – vienkārši uzrakstu, atdošu režisoram, viņš uz trīs mēnešiem pazūd, pēc tam paaicina uz pirmizrādi, un ir ļoti labi.

I.Ķ.: – Ar kuru lugu gāja tik viegli?

I.Ā.: – „Uz neatgriešanos”. Tas bija Gunara Janovska romāna dramatisējums. Tiešām labi aizgāja. Skatījos un domāju: „Jā, ļoti labi”, bet skaidrs, ka tas ir komandas darbs. Katram dramaturgam ir savs raksturs. Šķiet, Tenesijs Viljamss bija tas autors, kuru neaicināja uz pirmizrādēm, jo viņš sēdēja pirmajā rindā, skaļi smējās un traucēja pārējiem skatīties. Galvenais jau, lai tas, ko tu dari, nāktu par labu kopīgajai lietai. Mēdz būt arī tā, ka dramaturgs uzraksta lugu, nekādu jaunumu viņš tajā nesaredz, bet režisors kaut ko atrod, pavisam savādāk parāda, aktieris – tas arī savu varoni citādi pavērš. Nesen Gundegas Repšes lugai „Jūras velni” bija pirmizrāde Nacionālajā teātrī. Es viņai zvaniņu, prasīju: „Nu, kā?” Viņa teica: „Es nevarēju iedomāties, ka tas vecais vīrs īstenībā ir tāds!”

I.Ķ.: – Tā viņi aiziet, tie jūsu tēli, un dzīvo paši savu dzīvi.

I.Ā.: – Jā.

I.Ķ.: – Vai tad jūs viņus vēl atzīstat par savējiem?

I.Ā.: – Katrā ziņā man grūti viņus vērtēt, jo es viņus zinu, bet cita uzrakstītu lugu ir vieglāk iet un apskatīties it kā no malas, tad jau vērtējums tāds objektīvāks, tāds bezkaislīgāks.

Jautājums: – Kas vēl jūs saista, ja neskaita grāmatu lasīšanu?

I.Ā.: – Agrāk varbūt es atbildētu, ka nezinu. Tagad, šajā dzīves posmā, varu sacīt – Rīga, tāpēc, ka man šī pilsēta patīk. Šodien arī – atbraucu ar vilcienu, izkāpu stacijā... Es varētu viņu aprīt, to Rīgu! Gaiss kļuvis tik pavasarīgs, un ir tik daudz ko izjust, ja vēl satiktos ar draugiem – varētu tik daudz ko pārrunāt. Nācu šurp caur Arkādijas parku – pīles un kanāli, un Māras dīķis! Te mūždien mainīgas ainas! Pavasaris vai arī rudens – viss nemitīgi mainās. Rīga ir brīnišķīga, ārkārtīgi skaista pilsēta!

Jautājums: – Kas jums dabā patīk vislabāk?

I.Ā.: – Ūdens, ūdens, ūdens... Ir jau kam – kalni, un ir jau kam – jūra.

I.Ķ.: – Liekas, ka latviešiem lielākoties tomēr – jūra vai citi ūdeņi. Par kalniem tikai sapņot var.

I.Ā.: – Ir skaisti uzkāpt kalnā un skatīties uz visām pusēm, bet, kad tu esi ielejā, katru rītu jāgaida divpadsmit, kad ēna aizies projām un beidzot gaiss sakustēsies. Kalni mūždien skatienam kaut ko aizsedz. Es atceros – Viesturs Kairišs vienreiz teica, ka viņam svarīgi, lai būtu liels horizonts. Man ļoti patīk, ja var apvārsni redzēt, bet katrā ziņā – arī kalni ir interesanti. Reiz Valmierā bija Hamsuna konference, mani uzaicināja izteikties, pēc tam mēs dzērām tēju ar norvēģu kolēģiem. Viņi jautāja: „Kā jūs varat dzīvot tik

plakanā zemē?” Es teicu: „Bet mums ir mākoņi!” Jā, patiešām – mums ir mākoņi! Kalnainos apvidos šķiet, ka zeme nav vajadzīga, bet es atcerējos, kāds man bija prieks par Baltiju, kad braucām mājās no Alpiem. Sākumā – pazūd kalni, sākas Čehija, apvārsnis pamazām kļūst vienmērīgs. Tad sākas Polija, visu laiku garām zib reklāmas... Poļi ir darbīga tauta, ceļa malas pilnas ar kartona reklāmām. Naktī mirdz uzraksti – *zajazd*¹, *nocleg*² u. c. Tas, protams, ir ērti – naktī brauc līdz vieniem, kad vairs nevar pabraukt, miegs nāk, tad tu ieej kādā „zajazdā”, apgulies uz cietas gultas un noguli četras stundas, pēc tam atkal vari braukt tālāk. Tomēr tas ārkārtīgais spilgtums – piemēram, vienu nieka vistas krūtiņas attēlu uzlikt uz milzīga 20x20 metru banera ceļmalā – tā man liekas ārkārtīga izšķērdība un noziedzība pret labu gaumi. Protams, ārkārtīgi praktiska tauta. Kad pēc tās kņadas iebrauc Lietuvā – tur tās lepnās viensētas, netraucēta daba, un tu pēkšņi saproti, kas ir Baltija. Tāds prieks bija par savu zemi!

I.Ķ.: – Cik labi, ka mēs te dzīvojam!

I.Ā.: – Protams.

I.Ķ.: – Un mūžīgi mūžos. Es teikšu Ingai lielu paldies!

¹ *zajazd* (poļu val.) – viesnīca, viesu māja

² *nocleg* (poļu val.) – naktsmītne

Tu jau arā esi no Putn'
tas no meklē tas ko sauc
un sauc Kādreiz. Tas
ko ir nepieciešams pateikt
lai nejustos šajā zemē
kā ciemos!

Edgars Rancefs

Ar EDVĪNU RAUPU sarunājas Rita Meinerte

2010. gada 31. martā

Rita Meinerte: – Labvakar! Šovakar Ojāra Vācieša muzejā viesojas dzejnieks un tulkotājs Edvīns Raups. Varu jums parādīt četrus viņa dzejoļu krājumus. It kā nav sevišķi daudz, bet atcerēsimies, cik daudz dažādu literāro prēmiju autors ir saņēmis par šīm grāmatām: Klāva Elsberga literārā prēmija 1990., Rakstnieku savienības dzejas konkursa galvenā balva 1992., Raiņa un Aspazijas fonda balva 1995., konkursa „Preses nama grāmatu laureāts” 2002., Dzejas dienu balva 2003., Olivereto balva dzejā 2006., Literatūras gada balva 2008. gadā, un visbeidzot – 2009. gadā par krājumu „Putn” Edvīnam Raupam tika piešķirta Ojāra Vācieša literārā prēmija. Vai vispār ir kāda literārā balva Latvijā, ko tu neesi saņēmis? Tikko vienu izdomāju – Čaka balva.

Edvīns Raups: – Jā, bet tur nepieciešama specifiska tematika, kas būtu saistīta ar Rīgu.

R.M.: – Tev droši vien ir bijuši arī citu valstu apbalvojumi?

E.R.: – Nē, nav gan. Zviedrijā ir iznākusi mana grāmata, bet tas nav apbalvojums, man tas ir pagodinājums.

R.M.: – Tu esi strādājis daudzās vietās un darījis dažādus darbus. Tavā CV figurē tādi ieraksti kā kurinātājs, sargs – latviešu intelīģences vidū visai populāras nodarbes padomju laikā.

E.R.: – Tas viss ir godam iziets, izturēts un izbaudīts ar prieku. Šīs skaistās naktis, ko piedzīvo sargi un kurinātāji, ir neaizmirstamas.

R.M.: – Tu esi bijis arī dažādu literatūras un kultūras izdevumu redaktors.

E.R.: – Jā, bet tas bija vēlāk. Šobrīd esmu brīvmākslinieks, strādāju mājās.

R.M.: – No kurienes tu nāc?

E.R.: – Es esmu dzimis siguldietis, un mana mūža lielākā daļa ir pagājusi šajā pilsētā. Esmu šeit arī mācījies, strādājis gan neesmu, jo, pārfrazējot Lorku: „Ja tu esi dzimis Siguldā, kāpēc tev jāstrādā?” Sigulda ir vieta, kur grūti nepiedzimt par dzejnieku. Māte bija adītāja, tēvs strādāja sadzīves pakalpojumu kombinātā, bija noliktavas pārzinis un sabiedriskā kārtā – grāmatu izplatītājs, līdz ar to mājās bija ļoti plaša bibliotēka. Es jau no agras bērnības daudz šķirstīju, pētīju un vēlāk arī lasīju grāmatas – tā bija viena no manām nodarbēm.

R.M.: – Izstāstīšu, kādu es pirmo reizi ieraudzīju Edvīnu. Bija 90. gadu sākums, notika Rakstnieku savienības kongress vai tolaik jau kopsapulce. Es redzu: Kongresu nama Mazajā zālē, pie sienas atspiedies, stāv jauns, stalts, izskatīgs cilvēks. Sākas debātes, ko un kā darīt, kā risināt kādu no jautājumiem, un šis jaunais cilvēks, kuram mugurā bija skaists pelēks džemperis, izteica visnotaļ sakarīgas un loģiskas domas. Tā kā es viņu nepazīnu, jautāju blakus sēdošajai kolēģei – kas viņš ir? – Edvīns Raups. Vārda pēc es zināju šo dzejnieku, bet džemperis bija pirmais „taustāmais iespaids”. Nu jā – tava mamma taču bija adītāja.

E.R.: – Jā, tie skaistie džemperī visi nāca no mammas.

R.M.: – Tālāk – Siguldas skola. Tu daudz lasīji jau tolaik, bet kādas intereses vēl tev bija? Publicēties tu nesāki īpaši agri.

E.R.: – Sāku publicēties pēc vidusskolas beigšanas. Pirmais stimul rakstīt nāca 10. klasē. Kādu mēnesi mums saslīmušo vidusskolas literatūras skolotāju aizvietoja astoņgadīgās skolas skolotāja. Viņa bija tik brīnišķīga – atļāva stundās improvizēt un brīvi izteikt savas domas. Man tas bija tik liels pārsteigums, ka nenoturējos un kādos pāris sacerējumos beigās piekabināju pa dzejoļim ar piebildi, lai skolotāja tos nevienam nerāda. Vienmēr jau vajadzīgs kāds pirmais stimul, pirmais grūdiens, iedrošinājums. Es uzskatu, ka tā bija viņa. Labi atceros, kāda bija striktā padomju sistēma un ideoloģizētā literatūras pasniegšana. Tā man iegriezta dvēselē tik dziļu rētu, ka es spītības dēļ ilgi nelasīju neko no padomju laika literatūras, ieskaitot Čaku. Līdz ar to es ar Čaku iepazinos ļoti vēlu – tad, kad man šī ideoloģiskā trauma pārgāja. Viens piemērs tam, kā šī skolotāja strādāja, ir stunda par Blaumaņa lugām. Es nebiju nekāds teicamnieks un, protams, nebiju sagatavojies, taču par Kristīni un Edgaru, par viņu lielo mīlestību kaut ko zināju. Mani izsauca, un es kādas minūtes 15 runāju par to, kas ir mīlestība. Viņa man ielika „teicami”, lai gan es neko no Blaumaņa nebiju lasījis.

R.M.: – Vai tu dzejoļus rakstīji jau pirms tam?

E.R.: – Šķiet, es sāku rakstīt 6. klasē un, protams, nevienam nerādīju.

R.M.: – Avotos fiksētais pirmās publikācijas gads ir 1986.

E.R.: – Pirmā publikācija bija „Darba Balsī”. Tur literārās nodaļas vadītāja Silvija Veckalne reizi mēnesī veidoja publikāciju kopu „Varavīksne”. Es toreiz nopirku to avīzi ar saviem dzejoļiem un ilgi nevarēju atvērt, tikai pēc kādas trešās kafijas tases...

R.M.: – Valoda tevi esot interesējusi jau skolas laikā.

E.R.: – Savādi, bet mani interesēja tieši valodas akustiskā, skaniskā izpausme. Esmu varējis stundām ilgi klausīties svešā valodā skanošus raidījumus un jūsmot gan par angļu, gan korejiešu, gan ķīniešu valodu. Es neesmu lingvists, vairāk – valodas skanējuma baudītājs. Valoda ir pabeigts mākslas darbs, kura papildināšana vai uzlabošana notiek tik garā laika posmā, ka mēs to neredzam, līdz ar to valoda ir pastāvīga vērtība, un tas ir ļoti skaisti.

R.M.: – Vai literatūrā tev ir skolotāji?

E.R.: – Manuprāt, nepieciešamību rakstīt, manā gadījumā – tieši dzeju, rada dažādi faktori, kas summējas un mijiedarbojas. Kā jau teicu, skola manī ieaudzināja nepatiku pret literatūru, bet vēlēšanās lasīt grāmatas tomēr bija. Tolaik es lasīju visu pēc kārtas, īpaši pirmspadomju rakstnieku – Friča Bārdas, Ziemeļnieka un arī vēl citu autoru darbus, kuri man bija pieejami. Tos es novērtēju, pat tiecos atdarināt. Sirdī iekrīt dzeja, kas rada

harmoniju, dvēseles noskaņu vai domas lidojumu. Ja tu to uztver kā savu, dzeja kā tāds magnēts velk tevi iekšā. Es daudz lasīju arī krieviski – gan Baironu, gan Majakovski. Kādu Majakovska pakaļdarinājumu pat nolasīju jauno autoru seminārā. Lasījums beidzās ar durvju aizciršanu un aiziešanu. Visi bija lielā sajūsmā: tas bija Majakovska stilā. Majakovska un Bairona dzejā ir jūtama šī tieksme uz pasionārismu. Es ļoti ātri sapratu, ka viņu stils nav mans, pat ja kaut kādā ziņā izdodas tam tuvoties. Man patika arī Viljams Bleiks un vēl citi. Ar laiku nonācu pie atziņas – ja tu jūti savu vibrāciju, meklē atbilstošas notis, kā to pierakstīt. Tie ir ilgi, sarežģīti un mokoši meklējumi. Tas ir darbs.

R.M.: – Šobrīd tu vairāk tulko prozu.

E.R.: – Tā ir. Es nekad neesmu gribējis kļūt par tulkotāju. Kad sāku mācīties spāņu valodu, es meklēju tekstus, kas poētiski būtu ļoti spilgti. Mani neinteresēja pelnīt naudu vai tulkot ar misijas apziņu, man bija svarīgs tieši estētiskais moments. Varbūt tas ir mazliet vieglprātīgi, bet tā tas bija. Mana tulkotāja karjera, ja drīkst tā izteikties, sākās ļoti dīvaini: nevis ar bērnu grāmatām, bet ar faktiski netulkojamiem, filozofiskiem tekstiem – ar Ortegu i Gasetu, Lorkas lekcijām un Andalūzijas tautas dziesmām. Droši vien šāda literāro darbu izvēle ļoti sekmēja valodas apguvi, jo izurbties tiem cauri un tikt līdz sakarīgam saturam – tas bija zvēra darbs.

R.M.: – Man vismīļākā no tavām tulkotajām grāmatām ir Kortāsara „Klasīšu spēle”. Lasot šo tulkojumu, es domāju – lai spētu to visu pateikt latviešu valodā, lai atklātu daiļdarbā jaušamās kultūras, literatūras un vēl visādas atsauces un dotu mums iespēju izjust teksta skaisto valodas ritmu – ir jābūt fantastiskām zināšanām. No kurienes tu to visu smelies? Tev taču viss ir jāzina, lai to pateiktu mums.

E.R.: – Tas notiek vienlaicīgi – tulkojot, mācoties un pētot. Ir arī tā: kad tu lasi tekstu, zināšanas vai nojauta par vajadzīgajām zināšanām uzpeld no pasīvās atmiņas. Tas pats notiek, kad tu raksti vai esi iedvesmas stāvoklī – uzpeld zināšanas, ko tu ikdienā nemaz neapjaut, jo ritms pats pagēr informāciju, ritms pats to rada. Ezra Paunds par to rakstīja savās esējās, salīdzinājumam liekot blakus mūzikas un dzejas partitūras. Tie bija ļoti interesanti pētījumi.

R.M.: – Ja tu tulko citas tautas folkloru vai daiļliteratūru, vai tev ir svarīga šīs tautas dzīves telpa?

E.R.: – Protams. Lai, iepazīstoties ar to, secinātu, ka viss ir viens. Lai saprastu, cik neparastas ir sakritības daudzu tautu mitoloģijā un cik interesanta vispār ir senā, arhetipiskā pasaules uztvere, kā tā ir mainījies un pielāgojusies tieši ģeogrāfiskajai vietai, kā kāda teika pāriet no vienas teritorijas uz citu. Protams, Spānija ir ļoti liela, un spāņu dziesmas nav vienveidīgas. Knuts Skujenieks jau savulaik bija meklējis un atradis līdzības galīciešu un latviešu tautas dziesmās, tāpēc es pievērsos Andalūzijai. Viņiem raksturīgs senais jeb dziļais dziedājums – *kante hondo*, kas ir sākotnējais flamenko nosaukums. Tur bija brīnumainas lietas, kuras es savā straujajā dzīves ritmā līdz galam neizpētīju, bet, piemēram, vienā tautas dziesmā, vienā *koplā*, es atradu precīzi tādu pašu

formulu, kāda ir latviešiem: „vidū jūras uz akmeņa”. Turpinājumi gan variējas, bet šī pamatformula: „vidū jūras uz akmeņa” abu tautu folklorā ir identiska. Šāda izpēte ir ārkārtīgi aizraujoša, tā uzkuļ senču asiņu balsis, un tev gribas izprast lietu un parādību jēgu. Kāpēc vispār cilvēks nodarbojas ar mākslu, raksta, zīmē, komponē? Viens no pamatiemesliem ir vēlme izziņāt, saprast dzīves jēgu: kāpēc es esmu, kas ir ap mums, kāpēc ir zvaigznes, kāpēc es nevaru aizbraukt pie tām. Protams, es vienkāršoju, bet, kad šis jautājumu kopums, ko jebkurš cilvēks klusā vakara stundā sev vientulībā kādreiz ir uzdevis, kondensējas tādā līmenī, ka tev ir jārod atbilde – tad acīmredzot cilvēks kļūst par rakstnieku. Vienu no. Jo tā sāpe ir tik liela, ka nevar...

R.M.: – Tātad faktiski tu meklē atbildi?

E.R.: – Sākotnēji – jā. Zini, kāds bija pirmais dzejolis, ko es pierakstīju? Tas bija 6. klasē. Es gulēju gultā Siguldā, skatījos uz saviem bērziem aiz loga, un pēkšņi sāka nākt dzejas rindas. Sižets bija tāds: es aizeju uz savu dārzu, paņemu lāpstu, lai raktu un meklētu Latvijas sirdi. Es roku un roku, aizvien dziļāk un dziļāk, bedre jau ir man virs galvas, bet es nevaru atrast Latvijas sirdi. Pēkšņi pienāk viena meitene un saka: „Ko tu mokies, ko tu mokies, šeit ir tā sirds, nāc man līdzi!”. Ar to viss sākās.

R.M.: – Tu vairākkārt esi bijis Spānijā. Cik ilgi tu tur esi uzturējies?

E.R.: – Kopumā esmu tur nodzīvojis vairāk nekā četrus mēnešus. Spānijā ir līdzīgs nams kā mums Ventspilī – Tarazonas Rakstnieku un tulkotāju nams Aragonas provincē. Mani uzaicināja Fransisko Uriss, ar kuru es iepazinos uz rakstnieku kuģa, braucot apkārt Eiropai. Pirmajos gados Tarazonas Rakstnieku namā nebija citu cilvēku, es dzīvoju viens pats. Vispār mans liktenis ir vienkārši fantastisks. Nekas nav noticis nejauši, vienmēr ir bijušas kaut kādas interesantas sakritības. Es nokļuvu Tarazonā tieši tajā laikā, kad ar milzīgu interesi atdzejoju Gustavo Adolfo Bekeru, vienu no spilgtākajiem XIX gadsimta spāņu romantiķiem. Izrādījās, ka pavisam netālu, Monkaijo kalnā, ir Aragonas klosteris, kur Bekers slēpās, kad viņu Andalūzijā vajāja.

R.M.: – Vai biji iepazinis Parīzi, pirms tulkoji „Klasīšu spēli”?

E.R.: – Nē, bet Parīze man kā daudziem romantiski noskaņotiem cilvēkiem nozīmēja ļoti daudz. Lasot Kortāsara sapņaini sāpīgās fantāzijas par Parīzes naktīm, man, bez šaubām, gribējās tur nokļūt, un pēc kāda laika tas izdevās.

R.M.: – Vai bija tā pati sajūta?

E.R.: – Godīgi sakot, nē. Vienīgi smirdīgajās patiltēs, kur joprojām kļīst *klošāri* – klaidoņi, bezpajumtnieki.

R.M.: – Par šīm vietām un inspirācijām es jautāju arī tāpēc, ka tavā dzejā, man šķiet, nav telpas tradicionālajā izpratnē. Ir konkrētas detaļas, bet tās nenozīmē telpu, nerunājot nemaz par to, ka tavas daiļrades sakarā varētu runāt par ceļojumu jeb ģeogrāfisko dzeju.

E.R.: – Mūsdienu māksla jau vairs nemēģina neko aprakstīt vai attēlot, tā mēģina kaut ko saprast un notvert. Šķiet, tā stunda ir sītusi, kad māksla sāk saprast, ka jēgas nav. Tā nespēj vairs atbildēt uz jautājumiem: „Ko tu gribi atrast? Ko tu meklē? Ko tu gribi pateikt?” Vienu rītu es sapratu, ka tad, ja man ir izdevies kaut ko pateikt, kolēģi saka: „Tu esi trāpījis”, bet – kam es esmu trāpījis, to neviens nevar pateikt. Tas ir pierādījums, ka šajā netverami smalkajā matērijā ir milzīga informatīvā pasaule, kuru mēs ar savām rupjajām maņām ikdienā nespējam tvert. Jebkurš dzejolis, jebkura dziesma, jebkura glezna ir tāda kā plūstoša straume, kas visu laiku tek mums cauri. Šīs smalkās matērijas informatīvais lauks rada sajūtu, ka tev ir izdevies satvert to, par ko mēs esam informēti, jo cilvēka izziņas process attīstās trijos virzienos: zinātne, reliģija un māksla. Tās visas mēģina aptvert pasaules eksistences jēgu, katra savā veidā.

R.M.: – Cik fantastiski, ka tu par to raksti jau gadu desmitiem. Reiz studiju nolūkos man bija jāanalizē viens Raupa dzejoļu krājums. Toreiz es akurāti izpētīju bibliogrāfiju, un izrādījās, ka recenzijas par tavām grāmatām uzdrošinājušies rakstīt tikai ļoti retie – Ruta Veidemane, Guntis Berelis un vēl daži, pārējie izvēlējušies intervijas formu, lai informētu par taviem dzejoļu krājumiem. Gribu nocītēt, ko 1992. gadā Ruta Veidemane rakstīja par tavu pirmo krājumu „Vēja nav”:

Risināmās problēmas, manuprāt, pat nav ārpusdzejas valodā nosaucamas. Cauri laikiem nemainīga un nekad līdz galam nepaveicama ir tās galvenā misija: pavērt ierobežotā laikā un telpā dzīvojošai cilvēcei būtnei mūžības un bezgalības perspektīvu.

Arī Berelis raksta par šīm metaforām. Man kā dzejas lasītājam šķiet, ka šī tava sarunu izpausme tēlos un tas, kā es to uztveru, arī ir metafora, cita metafora, jo tavu jau es precīzi notvert nevaru. Mēs veidojam katrs savu metaforu ainavu, kas tiek zīmēta – bez iespējām to izskaidrot lineārā valodā. 1992. gadā sarunā ar Cildu Pelīti tu saki: „Māksla – tās ir alkas, tā ir griba pēc nenotikušā. Ieiešana pasaulē ārpus realitātes. Vai arī bēgšana iekšpusrealitātē tik dziļi, ka šīspasaules reālijas veido vien plānu garoziņu.” Savukārt – tagad, jaunākajā krājumā „Putn”, tu raksti: „Kas ir māksla? Māksla ir otrādi uzrakstīts vārds „alskā”.”

E.R.: – Nu jā, Cilda runā par ieiešanu ārpusrealitātē, bet es domāju, ka mēs tuvojamies tam brīdim, kad tas, ko saucam par ārpusrealitāti, būs realitāte. Tās lietas, kuras kaut kādā filozofiskā, verbālā vai jutekliskā formā māksla mēģina notvert, veido ļoti plastisku, es pat teiktu – citu pasauli.

R.M.: – Varbūt ir pienācis brīdis tādām nelielām ekskursam. Tu savulaik studēji Rīgas Politehniskajā institūtā?

E.R.: – Tā bija Aparātu būves un automatizācijas fakultāte, kura piedāvāja iespēju apgūt jaunu specialitāti. Man tas likās diezgan poētisks un iespaidīgs nosaukums, un es izdomāju – aiziešu, apskatīšos, kas tur ir. No Maskavas bija atbraucis pasniedzējs, kurš mums īsos un saprotamos vārdos izstāstīja, par ko mēs mācīsimies. Viņš bija lielisks

orators, jo prata nodibināt kontaktu ar jauniešu auditoriju un apvārdot mūs, cik brīnišķīgas būs mācības, un es noticēju, ka tās patiešām būs fantastiskas. (Smieklī.) Tiku vien līdz otrajam kursam, jo vidusskolā biju beidzis matemātikas klasi, un man bija garlaicīgi. Bija vēl dažādas peripetijas, tāpēc es nolēmu dienēt armijā. Gāju uz Vīlandes ielas kara komisarātu, pieteicos, bet mani neņēma, jo biju sekmīgs. Nācu otrreiz, un tad, kad aizgāju trešo-reiz, majors teica: „Nu, labi, tagad tu dabūsi!” – un aizsūtīja mani dienēt pie Ķīnas robežas.

R.M.: – Taviem dzejoļiem nekad neparādās datējumi, bet es piederu pie tiem lasītājiem, kas vēlas noskaidrot situāciju, kurā dzejolis ir tapis. Vai nākamajām pētnieku paaudzēm tiks dota iespēja to uzzināt?

E.R.: – Diez vai. Tomēr ir daži izņēmumi, kuriem es pats dīvainu sakritību dēļ esmu pierakstījis datējumu. Prāgai veltītais dzejolis, piemēram, ir tapis Prāgā, bet ko tu vari datēt, ja jaunībā es rakstīju pa 10–15 dzejoļiem dienā.

R.M.: – Vai tas ir tāpēc, ka tev patīk slēpties?

E.R.: – Nē, dzejoļiem tiešām nav datuma.

R.M.: – Man ir sajūta, ka tev reizēm patīk drusku pakircināt lasītājus – šīs spēles ar vārdiem.

E.R.: – Atšķirībā no daudziem citiem, kas sev to ir izvirzījuši par uzdevumu, man tas nav apzināti. Vienkārši, ja dzejoļa tapšanas gaitā rodas spēle, ironija vai kas tamlīdzīgs, es to neaizsviežu, bet paturu. Varbūt tas ir slikti, bet es laikam pārāk nopietni skatos uz pasauli. Man ir žēl, ka cilvēki reizēm mēdz būt stulbi un dara aplamas lietas – nu, kā tu tur ironizēsi. Protams, ja tu esi sasniedzis noteiktu vienaldzības pakāpi, tad sāk ironizēt, bet es šo vienaldzības pakāpi vēl neesmu sasniedzis.

R.M.: – Tā tiešām ir. Tu neironizē. Nekad tavam sarunu biedram nerodas sajūta, ka viņš nav pietiekami gudrs, ja nav kaut ko lasījis vai nezina.

E.R.: – Jā, jo horizontālajām zināšanām, ko mums iemāca skolā vai ko ir iespējams pašiem apgūt, uzkrāt kā datoriem savā atmiņā, manuprāt, ir minimāla nozīme cilvēka attīstībā, bet kaut kāda nozīme jau, protams, ir.

R.M.: – Kā ir ar refrēniem, piemēram, krājumā „Putn”?

E.R.: – Tas pieder pie lietas. Ne velti mitoloģijā ir tik daudz refrēnu un formulu, kas atkārtojas. Tas ir mēģinājums distancēties no raupjās matērijas, radīt sevī maģisko sajūtu, ko izsauc jebkurš ritms. Tāpat kā, braucot no Siguldas uz Rīgu, vilciena klaboņas ritms tevi – hops! – izsit ārā no šīs realitātes, un tu esi citā, un tas notiek tik brīvi, dabiski, ka tu uztver pilnīgi citas lietas un skaties uz pasauli citādāk. Tāpat arī mitoloģijā, maģiskie vārdi tiešā veidā domāti tam, lai atbrīvotos no sārņiem, ko sauc par reālo matēriju. Būtībā tāpat notiek arī ārstēšanas process.

R.M.: – Arī tavā dzejā šad un tad parādās gatavās valodas formulas, taču tās skan pavisam atšķirīgi, jo tu, protams, izmanto vārdā vai formulā uzkrāto vēsturisko semantiku, bet iedod tai arī jaunu nozīmi. Es izrakstīju šādas dzejas rindas, kas būtu saistāmas ar jau pieminēto formulu „vidū jūras”:

*allaž vidū jūras,
ne tāpēc, ka jūra līdz ceļiem,
bet kāpēc tad?*

Te – divas pilnīgi gatavas formulas: „vidū jūras” un „jūra līdz ceļiem”.

E.R.: – Pirms „Putna” tapšanas es vairākus gadus nopietni pētīju Strauberga „Latviešu buramvārdus”. Man bija mērķis izstudēt to visu tādā mērā, lai tas iesēžas manā leksiskajā krājumā kā dabisks, kā mans, nevis kā folkloras materiāls. Tikai tad to var izmantot dzejā, jo, kā jau es teicu, dzejoļim ir jāznirst no dzīlēm. Es to nedrīkstu „zināt”. Vispār –, dzejoļi rakstot, nedrīkst zināt neko, tev ir jābūt baltam, un tad jāmēģina izaicināt sevī šo informāciju, to, ko tu gribi pateikt pilnīgi no jauna. Tāpēc man ir tāds teiciens: „Dzejniekam katru dienu jāizgudro ritenis, lai gan fiziķi ir pret to.” Tā ir. Buramvārdu studēšana, protams, palika nepabeigts darbs, zinātniskā pieeja izgāzās, bet „Putnā” ir reminiscences no tā.

R.M.: – Tev ļoti agri parādās vilšanās trešajā Atmodā.

E.R.: – Kā tu to pamanīji? Es gan necenšos pietuvināties sociālām reālījām, tas notiek nejauši un arī tikai pastarpināti.

R.M.: – Romāns Koļeda tev intervijā jautāja par uzrunu „Putn” dzejoļu krājuma nosaukumā – vai tā tu uzrunā savu atraušanos no zemes? Tu viņam atbildēji:

*Es biju iedomājies otrādi – tā ir nevis mana atrašanās no zemes,
bet vēlēšanās pietuvināt vārdu zemei.*

Vai nav tā, ka vārdi līdzīgi kā doma jau patiesībā ir gatavi? Tavā krājumā ir tāda frāze: *nodrāzt kā zīmuli vārdu līdz grafitam.*

E.R.: – Arī tā, bet tas varbūt ir tas raupjākais, mehāniskais process. Precīzāka būs manis jau pieminētā līdzība ar plūstošo straumi, no kuras mēs izņemam kādu jau esošu vērtību un mēģinām kaut ko radīt, sacerēt, sakomponēt, uzgleznot... Tas ir tas milzīgais spriegums dvēselē, sajūta, ka tu kaut ko zini, bet jāatrod, kā to pateikt. Tas ir prāta un jūtu sasprindzinājums, kas prasa pašizpaušmi, un tu meklē līdzekļus, kā šo it kā nemateriālo vērtību materializēt burtā.

Tā kā rakstītā dzeja ir visjaunākā māksla, par kuru jaunāks ir vēl tikai kino, un vārdam ir jēdzieniska slodze, kas nav nevienam citam pamatelementam – ne krāsai, ne skaņai, tev ir jāizmanto stabilā, nemainīgā nozīme, lai pateiktu to, ko nevar ar vārdu pateikt. Iedomājies, tā situācija veidojas diezgan absurda: tu gribi pateikt to, ko ar vārdiem nevar

pateikt, bet tev tas ir jāpasaka. Mūzikā ir vieglāk, jo mūzika neprasa tiešu inspirāciju, neviena skaņa nenozīmē – zaļš vai koks, bet, tikko tu pasaki – koks, jau ir kaut kāda asociācija, pasaki – zaļš, un tu jau apmēram zini, par ko ir runa, lai gan tu varbūt gribi pateikt pilnīgi kaut ko citu.

R.M.: – Man liekas – mēģinājumi apturēt automātisko lasīšanu, mēģinājumi piešķirt vārdiem šīs jaunās nozīmes – tā ir mūžīga lieta.

E.R.: – Visa māksla mokās ar ideju, kā transformēt matērijā to, ko tu redzi vai saproti savā apziņā.

R.M.: – Kad es pūlējos analizēt krājumu „Dzīvo damies”, beigu beigās iztēlojos ainavu ar putnu rituālajām dejām auru laikā, tāpēc, lasot krājumu „Putni”, man tā nosaukums likās ārkārtīgi organiski saistīts ar to, ko tu esi rakstījis pirms tam.

Atgriežoties pie netveramās telpas un netveramā laika – man kādu brīdi šķita, ka vistveramākā telpa tavā dzejā ir saistīta ar sievieti – patvērums, kaisle, gara pasaule, – un tomēr „Putnā” šis traktējums jau ir mazliet citāds. 1992. gadā sarunā ar Cildu Pelīti tu sacīji:

*Ortega i Gasetis pateicis ārkārtīgi skaistu
līdzību par to, kāpēc nesaprot pasauli, kurā
risinās visas šīs mākslas batālijas. Skatoties pa
logu uz pļavu, ir skaidri redzams, kas viss tur
notiek. Katrs to saprot un cilvēciski pārdzīvo,
taču neprot pārnest skatu uz stiklu, lai realitāte
paliktu fonā. Bet tieši tas būtu īstais mākslas
baudījums, pārdzīvojums, ko sniedz īsta
māksla – šis stikls.*

Man liekas, ka stikls varētu nodrošināt mākslas rašanos, bet tas diez vai dod kaut ko tik vienkāršu un nepieciešamu kā cilvēciska laime.

E.R.: – Tā visa ir filozofija. Mēs, protams, varam ilgi, gari un plaši runāt par to, kas ir māksla, kā to saprast un kā to interpretēt, bet vajag vienkārši ļaut mākslai tapt, vajag to atbalstīt un dot kultūrai naudu, un visas lietas notiks. Pilnīgi nejausi es šodien izlasīju Guntara Godiņa rakstu, kurā salīdzināts, kā kultūras dzīve notiek Igaunijā un kā pie mums. Igaunijā, kas ir mazāka valsts par Latviju, ir četri valsts dotēti literatūras žurnāli, bet mums nevar sagrabināt naudu pat vienam „Karogam”. Tas nu ir ārkārtīgi bēdīgi. Kāpēc gan būtu jāstrīdas par tādām vienkāršām, pašsaprotamām lietām, ka valstij jāatbalsta vismaz viens literārs izdevums, vismaz viens teātris vai vismaz viena opera? Visos laikos ir bijis tā, ka māksla gan nenodrošina ekonomiku tiešā veidā, bet abas tomēr ir cieši saistītas, jo māksla dara cilvēku kulturālāku. Fakts, ka divās kaimiņvalstīs ir tik atšķirīga kultūrpolitika, ir šokējošs. Abas ir mazas nācijas, abas ir lielu problēmu priekšā, abām blakus ir lielais kaimiņš, un arī kultūras abām ir vienlīdz mazas un želojamas. Kāpēc viena pret kultūru izturas ar saudzību, bet otra nē – tas nav gluži saprotams. Kas ir pie

vainas? Ko vajadzētu darīt? Kā mēs labi zinām – nevienam neko daudz darīt negribas. Viena daļa apmierinātībā lēnām satrūn, otra daļa saka – nav vērts cīnīties ar birokrātiju. Tā dedzīgā daļa, kas aktīvi darbojās neilgi pirms un pēc barikāžu laika, diemžēl ir zaudējusi sapni par Latviju. Tā tas izskatās, runājot ar daudziem kultūras cilvēkiem. Kā to atgūt? Kas būtu jādara? Par to ir jādomā, jo demokrātija tik viltīgi pavērdzina tautu, ka tu pat nepamani, ka ej balsot pats par savu verdzību.

Tu jautāji, vai man ir dzejoļi, kas ar kaut ko konkrētu saistās. Es tagad nolasīšu vienu – ar komentāru. Pēc tam es to lasīšu vēlreiz – tā, kā es esmu paredzējis – bez komentāra, un tad, kad lasīšu otrreiz, jūs sapratīsiet, ka dzejoļi ir grūti sasaistīt ar konkrētu cilvēku un situāciju. Tāpēc nebūtu jāzina, kā dzejolis tapa.

R.M.: – Muzejnieki atšķirtībā no daudziem citiem lasītājiem tomēr cenšas notvert dzejnieka iedvesmas avotus, to, kāpēc viņš raksta tā, un ne citādi.

E.R.: – Ahmatova ir ļoti skaisti teikusi: „Jums labāk nezināt, no kādiem mēsliem rodas dzeja.”

R.M.: – Citi izteikušies poētiskāk, bet tai pašā virzienā.

E.R.: – Lūk:

*Dāvāt seju Tiem
kas noskaņoti aiziet
Lidija Dāvāt
seju*

*Tā mazā
meitene par kuru
mēs runājām Viņai
bija vienlīga Zaļš
lauks vai zaļa
nākotne*

Lidija

*Šeit nav tā vieta
kur skumt Mēs
atnāksim citreiz*

Nopietns dzejolis, arī iecerēts kā nopietns, bet tapis ļoti sen. Toreiz biju jauns, vientuļš vīrietis. Kādā klusā vakarā es pārnācu mājās, atnesu pudeli vīna, kuram bija zaļi balta etiķete, uz kuras rakstīts „Lidija”, dzēru to vīnu un uzrakstīju dzejoli. Tas ir konkrēti. Bet kāpēc tas būtu jāzina? Par pārējiem es nestāstīšu. Nav jau tik traki, bet tāds gadījums bija.

Jautājums: – Kad un kāda būs nākamā grāmata?

E.R.: – Man nekad nav bijis tā, ka katru gadu iznāk pa grāmatai. Iespējams tad, kad zvaigznes atkal sastāsies pareizā kombinācijā... Es nekad neesmu izvirzījis sev uzdevumu – izdot grāmatu. Tad, kad tā izveidojas, tad arī tiek izdota.

Jautājums: – Kāda ir jūsu attieksme pret jaunatni?

E.R.: – Vislabākā. Es jau biju Rakstnieku savienības biedrs, kad turpināju iet uz jauno autoru sanāksmēm un būt kopā ar viņiem. Man visi bija draugi. Es ilgi jutots, it kā man būtu iznākusi pirmā grāmata. Tagad ir izaugusi jauna paaudze. Ir jau ļoti labi rakstnieki, bet, strādājot redakcijā, es redzēju arī to, kas ir mainījies brīvā tirgus laikos: diezgan jociģi, bet jaunajiem literātiem zūd paškritika un ir tāds kā individuālais personības kults. Man joprojām ir bažas par to, vai ir izdevies uzrakstīt labi, bet lielai daļai jauno šaubu nav. Viņi uzskata, ka raksta ģeniāli, un tā ir lielākā problēma. Daudzi no jaunajiem ir patiesi talantīgi cilvēki, bet viņi nepieliek nekādu piepūli.

Jautājums: – Lasošajai jaunatnei jūs ļoti patīkat, par to var tikai priecāties.

E.R.: – Paldies!

R.M.: – Šovakar daudz runājām par vārdu un arī par to, ko ar vārdu var pateikt. Paldies Edvīnam par šo vakaru!

Man vecais, vecais koka nams,
kaļ, tavi puteni kā dzēni,
un katrs no šiem sniegputeniem
iz tev līdz galam uzticams
kā suns, kurš nemācīsies melot.
Un tā es dzīvoju iekš čello.

Man vecais koka kontinent,
tev vecums fiksi pacel, ceņu.
Te dzīvo tas kas taps par senu,
un jaunas rindas virbulzileņš
te nestīdas ar bērta spēli.

Ludmila Ažarova

Ar LUDMILU AZAROVU sarunājas Vita Mekša

2010. gada 28. aprīlī

Vita Mekša: – Šīvakara sarunā dzejniecei Ludmilai Azarovai sacīšu *tu*, jo, sadarbojoties Ojāra Vācieša muzejā, esam kļuvušas tuvas, un atturīgais *jūs* skanētu mazliet nedabiski. Ludmila, pastāsti par savu bērnību un valodu, kurā tu tolaik runāji.

Ludmila Azarova: – Es piedzimu Maskavā. Tur, Sofijas krastmalā, tieši pretī Kremlim, ir tā māja, kur dzīvoja mani vecāki. Kremlis man, protams, nebija nekāds varas simbols. Ojārs Vācietis gan vienmēr ar ironiju teica, ka esmu izaugusi pie paša totalitārā režīma kājām. Kad es viņam rādīju savas bērnības vietas, sacīju: „Tā man bija tikai skaista dekorācija.” Bērnībā es nezināju, kas notiek mūsu apkārtnē, jo vecāki man par to neko nestāstīja. Nezināju, ka turpat ir nams, pa kura logiem 1937. gadā leca ārā cilvēki, kurus gatavojās arestēt... Nezināju, ka Staļintētiņa Kremlī nemaz nav, kaut viņa logā vienmēr dega gaisma – dienu un nakti. Staļins dzīvoja Kuncevē, viņam bija bail uzturēties Kremlī, bet apdullusī tauta staigāja un skatījās uz to logu kā uz svētbildi. Tas bija tikai bīstams logs, nekas vairāk.

Maskavā dzīvoja daudz latviešu, un viņi visi cieta 1937., 1938. gadā. Tā kā mana mamma arī bija latviete, viņai draudēja reālas briesmas. Latviešu valodu es tiku dzirdējusi, jo pie mums nāca ciemos paziņas latvieši, arī mammas brālis, kurš runāja latviski. Mamma baidījās man mācīt latviešu valodu, jo bērns ies ārā, sāks citiem mācīt savu valodu, un cilvēki domās – kas es tāda esmu, varbūt fašistu meita... Tāpēc latviešu valodu es tā īsti apguvu tikai tad, kad mēs sākām dzīvot Latvijā. Mana mamma atbrauca pie savas mammas, pie brāļa un māsām. Te bija pavisam cita vide.

Runājot par krievu valodu, gribu atgriezties pie zināmā, bet varbūt aizmirstā fakta, ka Maskavā IX gadsimtā ir dzīvojuši gan balti, gan arī krievi. Tās bija ciltis. Latvieši, balti, saucās *galindi*. Vienā toponīmikas grāmatā es izlasīju faktu, kas man šķiet ļoti interesants, proti – IX gadsimtā Maskavā ir bijusi reāla divvalodība. Cilvēki runāja vienā no baltu valodām un krievu valodā. Ļoti daudzās publikācijās ir rodamas liecības, ka baltu valoda atstājusi savas pēdas toponīmikā no Volgas līdz Baltijai un arī vēl citur Eiropā. Ir tāda brīnišķīga grāmata „Балтика Подмосковье”¹. Tur atspoguļoti Krievijas upju un citu ūdeņu nosaukumi, kuri aizgūti no baltu, visvairāk tieši no latviešu valodas. Ir pierādīts, ka arī vārds *Maskava* ir cēlies no latviešu vārda *mazgāt*. Maskavā daudzos ielu nosaukumos ir vērojama saistība ar latviešu vārdiem.

Par to stāsta arī viens no maniem dzejoļiem:

*kamēr jūs te pa līvu rīgu,
pa ugru, somu, zviedru,
vācu un slāvu,
tikmēr es pa latvju Maskavu,
jo bērnībā dzīvoju tieši tajā vietā,
kur gadsimtiem runāja latviski,
un galindi pielūdza savus
ūdens, purva un sudrabgārņa dievus
tīrajos dīķos audzēja auzas
pie jauzas un mazgājās mazgavas upē,
kamēr jūs te spriežat,
vai divās valodās nosaukt ielas, tad jau*

*drīzāk četrās,
tikmēr es staigāju pa dzimto mazgavu
un lasu baltu vārdus bez tulka,
un te manas pēdas.*

Šis dzejolis ir tapis latviešu valodā. Tagad es rakstu divās valodās. Man ļoti žēl, ka savā laikā es to nebiju iedomājusies. Tulkojums paliek tulkojums. Jāraksta tajā valodā, kurā dzejoļi iekšēji skan. „Vājprātīgā tulka piezīmes” man skanēja latviski, nekā citādāk. Es pat nevaru tās pārtulkot krieviski.

Esmu pateicīga žurnāla „Karogs” galvenajai redaktorei, kura man vienā sarunā jautāja – ko tu gribi – apsveikumu vai dzejoļus. Es teicu, ka gribu dzejoļus. Tad Ieva Kolmane man pateica – uz trešdienu. Es tā padomāju – laikam bija pirmdiena, vai vismaz svētdiena – un nolēmu, kāpēc ne. Man nebija jāiet svešā valodā. Vienkārši ar visu sevi, pāri galvai, tā, ka ūdens smeļas mutē, un vēl vairāk – man bija jāraksta latviski. Tie deviņi dzejoļi ir rakstīti latviešu valodā.

V.M.: – Pastāsti, kā tu iemācījies lasīt, un kas bija tavas pirmās grāmatas.

L.A.: – Neviens nezina, kā es iemācījos lasīt. Pati arī to nezinu. Tā ir izplatīta parādība. Mana mazmeita arī pati iemācījās lasīt, neviens to pat nepamanīja. Es atnesu Martai vienu grāmatiņu, un viņa saka: „Es tev palasīšu”. Atbildu: „Tu taču neproti!” „Es protu!” – un sāk lasīt. To, ka es protu lasīt, konstatēja mana māsiņa Dzidra, kura dzīvoja Maskavā.

Sākās karš. Manu tēvu nosūtīja uz artilērijas poligonu. Man bija ļoti skaļa bērnība. No rīta līdz vakaram visapkārt skanēja zalves un šāvieni. Tur izmēģināja arī „Katjušas”. Šāva nepārtraukti. Man bija ļoti smagi, jo nebija grāmatu. Aizbraucot no Maskavas, mani vecāki tās nepaspēja paņemt līdzi, un tāpēc es mācījos lasīt no grāmatas, kuras nosaukums bija „Химические товары”²². Starp citu – ļoti interesanta. Katram bērnam ieteiktu to izlasīt. Bija vēl viena tehniska satura grāmata un trešā – par astronomiju. Veļjaminovs, protams, nevarēja iedomāties, ka viņa populāro astronomiju lasīs sešgadīgs bērns. Viņš tur ir uzrakstījis, ka pēc kāda laika kaut kas notiks ar Sauli, un Zeme atdzīsīs...

Mana mamma bija aizgājusi uz bodi kaut ko saņemt uz kartītēm un ieslēgusi mani namiņā. Es izlasīju grāmatā, ka Zeme atdzīsīs. Ārā bija putenis. Biju pilnīgi satriekta, jo Sibīrijā putenis skan. Tas nav tikai sniegs un vējš, putenis gaudo, un tā ir briesmīga balss. Skatījos ārā pa logu – balts sniegs. Saprātu, ka Zeme atdziest manā acu priekšā. Tas bija tāds satricinājums! Paņēmu āmuru, izsītu logu un izskrēju putenī. Labi, ka tuvmā bija kaimiņi. Es kaut kādā veidā tiku līdz viņiem, bet varēju arī netikt, jo putenī ceļš tikpat kā nebija redzams. Lūk, tāds piedzīvojums man bija ar lasīšanu un pirmajām grāmatām!

V.M.: – 1945. gadā jūs ar mammu atgriezāties Latvijā, un tu pēkšņi nokļuvi latviskā vidē. Sākumā tu droši vien uztvēri tikai latviešu valodas skanējumu.

L.A.: – Vasarā mamma mani aizsūtīja uz laukiem pie brālēniem un māsiņām. Tur es no rīta līdz vakaram dzirdēju tikai latviešu valodu. Krieviski neviens nerunāja. Mana

vecmāmiņa krieviski zināja tikai divus vārdus – *kļeb*³ un *karašo*⁴. Tas bija viss, ko viņa savai mazmeitai varēja pateikt, bet es nemaz neskumu. Reiz kāds žurnālists uzrakstīja, ka tas man bija ļoti smagi – mācīties latviešu valodu. Pilnīgas muļķības! Es neko tādu neesmu ne teikusi, ne domājusi. Latviešu valoda vispirms nāca no maniem radiem, un es to uztvēru kā fonētisku parādību. Man tā izklausījās ļoti skaista. Drīz vien es sāku atšķirt atsevišķus vārdus, un, kad cilvēks sāk saprast vārdus, viņš valodu vairs neuztver fonētiski. Es ātri sāku kaut ko latviski buldurēt. Man gribējās runāt. Es izdvesu tās skaņas, un man tas likās tik skaisti. Dzejoļi „Opera” esmu mēģinājusi atklāt sajūtu, ko rada pirmā sastapšanās ar latviešu valodu, tās skanējumu:

Šai pasaulē, kurā gan dienu, gan nakti, gan tieši, gan slepus ik cilvēks ir aizņemts, meklējot cerību stingru, man pieietams ir vēl viens atbalsta punkts – tā ir latviešu valoda koncertizpildījumā. Dziedāšanai ir radīta valoda šī, kantātēm, oratorijām, žēlabu dziesmām, tā – opera atdzīvojusies. Kur, kādā citā vēl dialektā ir tik daudz patskaņu „a” – augšupcēlīgu, krītošu, lienošu, ieaijājošu un kaucošu pēkšņi, diftongu lēkājumu, tīrāko „r” un rāmītīm „s” sudrabaino. (Kad strīdējāmiešus reiz takša pieturā bariņā, neskopojoties ar epitetiem un paceļot balsis, kāds svešzemnieks stāvēja, aizgrābtī atvēris muti, un pēkšņi tas iekliedzās sajūsmā: ak, kas par valodu skaistu!) Nav ar ko izskaidrot, nav ar ko salīdzināt nemieru to, kādu vieš dvēselē pēkšņi vaļsirdīgs rečitātīvs – divas zemnieces sakliedzas tā kā putni pieklusušajā autobusā. Studenti kartupeļvagā mētā „a” kā tenisa bumbiņas. Pie bērnodārza, uz sliekšņa – putnu tirgus, brīkši un brākši, kā strazduļotu un ceptos tur olas savā pirmatnējībā. Duets uz upes kuģīša, ko nu tur, Rīgā vēl nesen atšķīrās zaķusalieši runā no kundziņsaliešiem, nerunājot nemaz par saliniekiem no Doles. Jauna māte pirms guļas sacer pusbalsī pasaku dēlam un tīri savu muzeikālo partiju notu, patito neapjaušot nemaz. Un es pārstāju zīlēt, no kurienes skaņuraksts unikālais – vai zibsnis no baltu gāzmainās straumes, vai arī dainas no gadsimta gadsimtā neatlaidīgi, nemanāmi savu ir darījušas, izkopjot tautai mēli. Un cauri caur smalko sietu iesētās skaņas, ārdētās ugunī, ūdenī, gaisā, atstājušas mums šo fonēmu nevainojamību. Un es aizmirstu aizvainojošos strīdus, sprakšķīgās galdarunas, smagās frāzes, es klausos skaņas, tik tuvas un pēkšņi tik nepazīstamas, tik pilnas ar diženu jēgu un noslēpumu, un es klausos, es klausos, es klausos.

Vēl aizvien man reizēm liekas, ka es latviešu valodu klausos, it kā būtu cilvēks no ma-las. Tā sajūta tāpat nav pārgājusi.

Tajā bērnības vasarā es ļoti ātri pārgāju no fonētikas uz vārdiem. Pēc nedēļas mamma atbrauca mani apciemot un atveda mazu vārdnīciņu, lai kaut kā palīdzētu bērnam apgūt latviešu valodu. Viņa stāstīja: „Tu nāc man pretī un runā latviski!” „Iemest valodā” – tā ir laba metode, kā mācīt bērnam valodu. Tas ir tāpat, kā iemest ūdenī un ļaut iznirt.

V.M.: – Tev tomēr ir īpašs talants uz valodām.

L.A.: – Es domāju, ka tā bija bezizeja. Gribēju kaut ko palūgt, bet neviens mani nesap-rata, nevarēja palīdzēt. Uz līdzenas vietas bija jāiemācās. Kad es neizrunāju plato *e*, mani sāka apcelt. Vislabākie skolotāji ir bērni. Kad es kaut ko nepareizi izrunāju, viņi izlaboja diezgan nežēlīgā veidā.

V.M.: – Rīgā jūs ar mammu dzīvojāt mājā, kas atrodas pretim Vecajai Ģertrūdes baznī-cai. Tu intervijās esi stāstījusi, ka daudz laika pavadīji grāmatu pasaulē un daudz lasīji. Kas tās bija par grāmatām?

L.A.: – Grūti atbildēt, jo grāmatu izvēlē valdīja pilnīgs haoss. Ja cilvēks ir ienācis grā-matu pasaulē ar populāro astronomiju un „Химические товары”, tad viņam ir cita uztvere nekā mūsdienu bērniem, kas lasa savam vecumam atbilstīgus literāros darbus. Manā gadījumā tas bija labi. Kad mēs atgriezāmies no Sibīrijas poligona un es pirmo reizi nokļuvu Maskavas bibliotēkā, sapratu, ka te es varētu palikt pavisam, es varētu te dzīvot. Lasīju visu pēc kārtas, un līdz pat šim laikam lasu visu, kas pagadās.

V.M.: – Mājā pie Māras diķa mēs arī redzam – plaukti pilni ar dažādām grāmatām. Tās tavā un Ojāra Vācieša mājā ir bijusi vislielākā vērtība.

L.A.: – Tā ir. Ojārs Vācietis gan laikus pamanīja, ka man ir tieksme nevis rakstīt vai ko citu darīt, bet lasīt bez gala – no rīta līdz vakaram. Ja varētu, tad es arī naktī ar lukturīti lasītu. Viņš mani mēģināja no tā atturēt. Es viņam par to esmu pateicīga, jo tāda nosliece iegrimt grāmatās, neko sev apkārt neredzēt un nepamanīt, ir bīstama. Kad sāka iznākt Dostojevskas Raksti krievu valodā, es tos lasīju vienu sējumu pēc otra. Atceros – nāk Vācietis pa durvīm, skatās uz mani un saka: „Опять, Федя...”⁵ Dostojevskas Rakstus izlasīju no sākuma līdz beigām, slepus.

Mēs ar Vācieti bijām autodidakti. Mans pirmais universitātes gads vēl bija Staļina laikā. Tad bija ne tikai aizliegtās grāmatas, bija arī neieteicamās. Piemēram, Dostojev-skis nepatika Ļeņinam, tāpēc šo rakstnieku mums universitātē nemācīja, un Dostojev-ska dienasgrāmatas bija neieteicamo grāmatu sarakstā kaut vai tikai viena teikuma dēļ: „Россия доведёт до абсурда любую Западную идею.”⁶ Par Svetajevs lasīšanu pat varēja izslēgt no universitātes. Mums bija tik daudz robu zināšanās, ka lasījām visu pēc kārtas, un viss šķita ļoti interesants. Tā ir tāda autodidaktu nepieciešamība, „rītgrībē-šana”.

Pilnīgā slepenībā lasījām Bulgakova romānu „Meistars un Margarita”. Sākumā šis darbs iznāca saīsinātā variantā. Ojārs to tulkoja no kāda mazformāta ārzemju izdevuma,

kurā bija viss romāna teksts. Es nespēju tikt vaļā no Bulgakova: tur bija kaut kas tik fas-cinējošs, tik interesants, tik mūsdienīgs... Noliku malā, bet pēc tam atkal ņēmu un lasīju. Tādi atgadījumi man ir bijuši ar lasīšanu.

V.M.: – Kur, tavuprāt, slēpjas grāmatu burvība? Kā grāmata sagūsta cilvēku?

L.A.: – Grāmata nav vienkārši teksts. Civilizācija radījusi šo brīnumu – grāmatu, un tas ir brīnums ne tikai acīm, ne tikai smadzenēm, bet arī rokām. Ir tādi izgudrojumi – ritenis, ķieģelis, kas mums tagad šķiet pierasti un vienkārši, bet civilizācijas vēsturē tie ir radījuši veselu apvērsumu. To pašu ir izdarījuši grāmata. Es ne tikai lasu grāmatu, es arī turos pie tās. Varu to šķirstīt, paturēt lapas, aptaustīt. Rokām tas ir patīkami, jo roka mums ir rakstoša, domājoša. Tā nav, ka mēs ar roku varam tikai dakšiņu turēt. Roka nepārprotami ir ceļš uz smadzenēm, esmu par to pilnīgi pārliecināta, es to jūtu. Do-māju, ka jebkuram bērnam grāmata ir jāsaprot, tāpēc nav vienlīga, kāds ir tās vāks, kādi ir burti un teksts. Grāmata ir ne tikai garīga, bet arī materiāla vērtība. Protams, tagad jaunie pastiepj roku un dabū klikšķi, bet šī te grāmatas sajūta viņiem ir jāiemācās, par to vajadzētu padomāt. Daudzi cilvēki, turot rokās grāmatu, neizjūt tās nozīmību. Par to varētu uzrakstīt veselu traktātu. Kādreiz zinātniskie traktāti tika rakstīti dzejā, būs kaut kas jāuzraksta.

V.M.: – Tavās mājās ir daudz grāmatu par vārdiem un valodu. Kas tevi saista šajās grā-matās?

L.A.: – Valoda ir unikāla parādība. Mēs to uztveram kā praktisku, parocīgu palīgu do-mas izteiksmē, bet būtībā valoda ir atsevišķa civilizācija. Katra vārda ceļš tautā un ap-ziņā ir vesels detektīvs. Domāju – par katru vārdu varētu uzrakstīt nelielu detektīvu.

V.M.: – Tu savā dzejā uzsver, ka valodai ir dvēsele un vārds ir dzīvs. Mēs zinām, ka cilvēks var nomirt, bet arī vārds var nomirt. Kad mēs kādu koku, kādu akmeni, ceļu vai taciņu vairs nesaucam vārdā, kurā tas ir gadu simtiem saukts, vārds izzūd no mūsu apzi-ņas un nomirst. Vai mums pietiek grāmatu par seniem vārdiem?

L.A.: – To nepietiek ne tikai par seniem, bet arī par mūsdienu vārdiem, jo arī pašlaik katrs vārds dzīvo savu interesantu dzīvi. Es mēģinu pierunāt Knutu Skujenieku, lai viņš uzraksta populāru, aizraujošu un reizē arī zinātnisku grāmatu par latviešu valodu. Gaidu kā Solveiga. Man šķiet, ka bērnu rakstnieki pēdējā laikā sākuši pievērst uzmanību tam, ka vārds ir liels notikums. Tas var pārvērsties, var kļūt bīstams, var būt arī patīkams, to var turēt ne tikai apziņā un mutē, bet arī rokā, un tas ir ļoti interesanti.

V.M.: – Tu esi nomodā par valodu un jūti valodas apdraudētību. Kas tevi pamudināja rakstīt poēmu „Iznīcība”?

L.A.: – Pēdējā laikā es dzirdu, ka latviešu valoda nav apdraudēta, jo likumi to aizsargā. Likumi ir viena lieta, bet dzīve ir kas cits. Valodai ir savi ceļi. Padomju laikā latviešu valoda bija apdraudēta, bet arī šobrīd man nav mierīgs prāts. Mēs taču zinām, cik daudz

latviešu valodas dzīvā veidā aizbrauc no valsts. Tiem, kas dodas projām, latviešu valoda saziņā nebūs noteicošā. Es nesen lasīju krievu presē kādu interesantu rakstu, kura autors ir ļoti norūpējies par krievu valodu. Krievijā ir tik daudz iebraucēju, un šī kritiskā masa, gribot negribot, pārveido pareizo krievu valodu. Krievijā gan ir 130 miljoni iedzīvotāju, tomēr nevajag pārspīlēt šīs valsts milzīgumu. Kad medijos izskan teiciens *lielais brālis*, man ir dusmas. Pakistānā arī ir 130 miljoni, nerunājot nemaz par valstīm, kurās iedzīvotāji ir miljardos skaitāmi. Tātad Krievijā ne tikai zinātnieki un valodnieki, bet arī tauta ir nobažījies par savu valodu. Iebraucēji veido noslēgtas grupas. Tās ir pašapmierinātas un pašpietiekamas, īpaši no Vidusāzijas nākošās. Šiem cilvēkiem krievu valoda nav nepieciešama, viņi neizprot tās etnisko pamatu, un, ja arī saziņā šo valodu lieto, tad tā ir izkropļota un nepareiza krievu valoda. Arī Latvijā ir tādas iebraucēju grupas, un tās ir reāls drauds latviešu valodai.

Otrs drauds ir latviešu došanās projām no Latvijas. Šie emigranti atbrīvo Latvijas teritoriju no latviskās identitātes, no latviešu jaunatnes, kuras vietā nāks latviski nerunājošie migranti.

V.M.: – Ko mēs katrs varam darīt latviešu valodas aizstāvībai?

L.A.: – Es dzīvoju Daugavgrīvā. Tur bija izvietota armija. Liela daļa no tiem, kas dienēja armijā, aizgāja. Palikušie runā krieviski. Es nozvērējos, ka visur un ar visiem runāšu tikai latviski. Mans vienīgais „grēks” bija frizētavā. Kad frizieris sāka gar ausīm žvadināt šķēres, es sapratu – te nu būs slikti... Lauzu savu zvērestu un pārgāju uz krievu valodu.

V.M.: – Tu cieni abas valodas un daudz darba esi ieguldījusi, lai tuvinātu latviešu un krievu kultūru. Tu esi atdzejojusi Ojāra Vācieša, Imanta Ziedoņa, Māra Čaklā, Māras Zālītes, Raiņa un daudzu citu latviešu dzejnieku darbus, esi tulkojusi operu libretus, Bazilija Plīnija „Slavas dziesmu Rīgai” un daudzus citus darbus. Pastāsti par savu darbu atdzejā un tulkošanā.

L.A.: – Tulkošana man sagādā prieku. Es to uztveru kā aizraujošu ceļojumu no vienas valodas otrā. Pastāstīšu par „Baņutas” tulkošanu. Esmu mācījusies mūzikas skolā. Kad tulkoju „Baņutu”, muzikālās prasmes izrādījās ļoti noderīgas: visu partitūru taču vajadzēja izspēlēt un četrbalsīgi izdziedāt līdzī. Tas tik bija darbiņš! Cerēju, ka šis tulkojums būs arī iztikas avots. Šajā laikā mūs ar Vācieti nedrukāja. Ojārs tobrīd bija partijas un preses nosodītais Vācietis, bet mani krievu dzejas sekcija bija pasludinājusi par abstrakcionisti. Mums nebija ne darba, ne publicēšanās iespēju. Kad es pabeidzu „Baņutu”, domāju – beidzot! Aiznesu uz izdevniecību un...

Kas ir „Baņuta”? Tā ir tautas drāma, kurā visa darbība notiek Līgo svētkos un Jāņos. Tieši tad, kad biju pabeigusi tulkojumu, Latvijā gaidīja Hruščova ierašanos. Līgo svētki bija aizliegti. No vārdnīcām ņēma ārā pat tādas vārdus kā *jāņogas*. Ne jau Hruščova lēmumi bija tik drakoniski, bet republikas reakcija – tāda slimīga un padevīga vergu psiholoģija. Šādā atmosfērā nāca mana „Baņuta”, un, protams, to aizliedza.

V.M.: – Tev ir brīnišķīgs dzejolis par tulka darbu – „Rikša”.

Kas es esmu? Tulks? Pārcēlājs – no mēles uz mēli, no aizvēstures uz šodienu, no krasta uz krastu – ar savu laivu un amata zīmodziņu? Starpnieks – ar apšaubāmu reputāciju un delnu, kas pastiepta ubaga grašiem?

Romā es skaitījos interpretēs, es biju arī interpretātor, un imperators turēja mani skatienu attālumā un netērēja liekus vārdus, jo ar acīm raidīja tekstu. Kļūda (o, romiešu tiesības, tik aizraujošs lasāmais!) maksāja galvu.

Nē, nē, atpakaļ uz citu pilsētu R. Kas tad es esmu? Pēkšņi sapratu – esmu rikša. Tāds veiksmīgs amats. Un basām kājām pie zemes. Pēdām patīk veco laiku gludie bruģakmeņi. Un nelikumīgas ceļmallapas, kas bikli izlien gar malu. Bet asfalts gan kā šmirģelis.

Smalkais kungs, ko atdzejoju, sēž ratos, sakrustojis kājas, un smaila, spīdīga kurpe šad tad pabiksta mani zem lāpstīņas. Šarmantā dāma, ko atdzejoju, acīmredzot jūt pret mani simpātijas un rotaļīgi sveiž tukšo konfekšu papīrīti, tēmēdama tieši pakausī.

Bet es jūtos savā vietā, un skriet ir viegli. Sāk smidzināt silts lietutiņš, un es paskrienu garām nebeidzamai automobiļu rindai, kas smok pēcpusdienas korķī.

L.A.: – Tāds bija tulka darbs, kad nācās sastapties ar totālu rusifikāciju. Man par brīnumu, nav neviena dokumenta, kas apliecinātu, ka padomju vara bija paredzējusi iznīcināt latviešu valodu. Es ar šo nostādni sastapos, kad biju krievu valodā uzrakstījusi dzejoļu krājumu „Spēcīgs latviešu akcents”. Nez kāpēc šis nosaukums mūsu Preses komiteju padarīja traku. Mani pasludināja par buržuāzisko nacionālisti. Trīs gadus turpinājās tracis ap šo dzejoļu krājumu. Rakstnieki izdomāja tādu viltīgu gājienu – viņi piedāvāja mani izslēgt no Rakstnieku savienības. Tas būtu liels skandāls un liels cirka numurs. Rezultātā grāmatiņa tomēr iznāca, bet tāda plāniņa, plāniņa. Vācietis teica, ka es protot rakstīt tikai mazas brošūriņas. Citi rakstnieki mierināja, ka uz mana kapa uzstādīšot pieminekli – „Ludmila Azarova-Vāciete, Latve”. Man šķiet, ka, dzīvojot nepārtrauktos aizliegumos, mēs to vien darījām kā smējāmiešus. Ļoti draudīgs moments bija, kad viens augsti stāvošs Preses komitejas darbonis jautāja, kāpēc man esot tādi neveselīgi uzskati. Es viņam atbildēju, ka man ir ļoti veselīgi uzskati, jo es esmu par tautu draudzību. Viņš pilnīgi atklāti un tieši man pavaicāja: „Vai tiešām jūs nesaprotat, ka esam uzņēmumi

kursu uz pilnīgu asimilāciju?” Tad man tiešām rokas un kājas kļuva aukstas. Es pat nevarēju iedomāties, ka tik bezkaunīgi un tik reāli tiks izteikti draudi.

Izrādās – arhīvā nav dokumentu par rusifikāciju. Toreiz pastāvēja *телефонное право*⁷, kad rīkojumus varēja nodot telefoniski.

Domāju, ka inteliģencei, kura to ir piedzīvojusi, ir jāuzraksta liecības par padomju laiku, jo parādās citi skaidrojumi, un tad mēs dzirdam, ka nekādas okupācijas nav bijis, un nekādas rusifikācijas nav bijis.

V.M.: – Ko tu tagad raksti?

L.A.: – To nedrīkst stāstīt. Vācietim jaunībā ļoti patika sniegt intervijas. Viņš solīja, ka rakstīs to un to, un to... Viņš bija izstāstījis, ka rakstīs prozas grāmatai „Tās dienas acīm” turpinājumu, kura nosaukums būs „Sniegs kūst uz sejas”. Lasu vienā intervijā, otrajā, trešajā, ka Vācietis raksta „Sniegs kūst uz sejas”. Visi man jautā – ko Vācietis dara? Es atbildu – raksta „Sniegs kūst uz sejas.” Pēc kāda laika mums parādījās teiciens – *sniegs nekūst...*

¹ „Балтика Подмосковьє” (krievu val.) – „Piemaskavas Baltija”

² „Химические товары” (krievu val.) – „Ķīmiskās preces”

³ *клуб*, domāts *хлеб* (krievu val.) – maize

⁴ *карашо*, domāts *хорошо* (krievu val.) – labi

⁵ *опять*, *Федя* (krievu val.) – atkal, Fedja

⁶ *Россия доведёт до абсурда любую Западную идею* (krievu val.) – Krievija novedīs līdz absurdam jebkuru Rietumu ideju

⁷ *телефонное право* (krievu val.) – telefoniskie likumi

Твору валодай; твору сере

Nora Lustena

Motto: sich, wenigstens ab und an,
als Erbe der Sprache fühlen!

L. Bevilse
M. Grynny

Ar NORU IKSTENU un LEVANU BERIDZI sarunājas Vita Mekša

2010. gada 26. maijā

Vita Mekša: – Šīvakara sarunā ar Noru Ikstenu – spilgtāko savas paaudzes latviešu prozaiķi – piedalās arī gruzīnu rakstnieks Levans Beridze. Iepriekšējo reizi mēs ar Noru tikāmies, kad tapa viņas grāmata „Amour fou jeb Aplamā mīla 69 pantos”. Pa šo laiku ir notikušas lielas pārmaiņas Noras dzīvē un droši vien arī rakstīšanā. Lūdzu, pastāsti, kāds tev ir bijis šis laiks pēc „Amour fou”.

Nora Ikstena: – Dzīvē noticis vairāk nekā rakstīšanā. Ir iznācis tā, ka mēs ar Levanu esam satikušies. Tas ietekmējis arī rakstīšanas lietas. Kad cilvēki satiekas vairs ne 18 gadus, tas ir diezgan sarežģīti, bet, ja tie ir divi rakstnieki, tad vēl jo vairāk.

Mēs ar Levanu abi bijām Gotlandē un nolēmām, ja reiz esam satikušies, tad mums vajadzētu arī abiem kopīgi kaut ko interesantu uzrakstīt. Tapa luga „Filiparia”. Tas ir viencēliens 12 ainās.

Levans ir gruzīns, bet raksta vācu valodā. Es esmu latvieti un rakstu latviski. Mūsu abu kopīgā valoda pagaidām ir krievu, bet es mācos gruzīnu, un Levans mācās latviešu valodu. Lugu nācās rakstīt krievu valodā. Es rakstīju latviski, bet vakaros šo tekstu pārstāstīju Levanam, un viņš to tulkoja krievu valodā. Rezultātā iznāca lielisks eksperiments: luga tagad eksistē latviešu, gruzīnu, vācu un krievu valodā. Manuprāt, rakstnieks ir ļoti saistīts ar valodu. Šīs lugas rakstīšanas laikā man bija tāda pieredze, ka es nevis atbrīvojos no savas dzimtās valodas, bet mēģināju pārkāpt tās robežas, un man personīgi – labāk vēl nekā nekad – tas bija ļoti interesants piedzīvojums.

Esmu priecīga, ka man ir izdevies atvest uz Latviju un iepazīstināt mūsu lasītājus ar, manuprāt, lielisku rakstnieku Levanu Beridzi, kura romāns „Fora” drīzumā iznāks arī Latvijā.

Man ir bijusi iespēja iepazīt Gruziju. Šis bija labs gads. Varbūt es neesmu pārāk cītīgi nodarbojusies ar prozas rakstīšanu, bet galu galā 15 grāmatas man jau ir.

V.M.: – Kādu tu sajūti Gruzijas kultūru, literatūru, Gruzijas cilvēkus?

N.I.: – Mūs patiešām vieno mazo tautu liktenis. Gruzija tāpat kā Latvija šajā ziņā ir daudz cietusi zeme. Arī par valodu viņiem ir bijis sīvi jācīnās. Mani fascinē Gruzijas cilvēku cēlums. Šis bija tāds gads, kad Latvijā visi raudāja par krīzi. Es pusgadu dzīvoju Gruzijā, un man bija iespēja salīdzināt. Gruzijā vispār nav bijis tāda ekonomiska uzplaukuma, varbūt tāpēc nav arī tik lielas vilšanās sajūtas. Kā tur cilvēki pieņem dzīvi un apstākļus, kādos viņi dzīvo, – tas jau ir cēlums.

Gruzijā bija daudz brīnišķīgu notikumu. Viens no tiem – mēs uz ielas satikām Joseliani. Levans teica, ka tāda satikšanās varbūt notiek tikai vienreiz dzīvē. Mēs piegājām režisoram klāt un teicām, ka ļoti cienām viņa filmas. Joseliani vaicāja: „No kurienes ir jaun kundze?” Es atbildēju: „No Rīgas,” un Joseliani sacīja: „Nu tad jābučo roka.”

Istenībā mēs esam priecīgi un pārsteigti par to, cik liela interese Latvijā ir par Gruziju un Gruzijā par Latviju. Man šķiet, ka pašlaik Latvijas prese vispār ir apsēsta ar Gruziju. Kā mēs atveram kādu žurnālu, tā redzam tur rakstus par Gruzijas virtuvi un ceļojumiem uz Gruziju. Tas ir skaisti, ka divas tautas, kuras bijušas spiestas būt vienā katlā, kas saucās Padomju Savienība, tagad spēj atklāt viena otru ar kultūras un tūrisma palīdzību.

V.M.: – Tu esi kopā ar radošu personību, rakstnieku. Tev blakus ir cilvēks, kuram nav jāpierāda, ka rakstīšana tev ir svarīga, nav jāpaskaidro, kāpēc tu raksti. Ko tas nozīmē – būt kopā ar rakstnieku?

N.I.: – Es sev to esmu definējusi tā – varbūt liktenis man ir piespēlējis brīnišķīgu iespēju. 15 gadus esmu bijusi rakstniece, tagad būšu rakstnieka sieva.

Nopietni runājot, varbūt mums abiem ir dota iespēja bagātināt savu rakstīšanas procesu. Levana pieredze, veids, kā viņš strādā, spēja pārslēgties uz citu valodu un rakstīt tajā gluži kā dzimtajā – tā man ir jauna pasaule. Esmu domājusi arī par to, cik interesantā veidā notiek kultūras pārvešana. Ja Levana grāmata būtu vispirms iznākusi Vācijā, kad un vai vispār par to uzzinātu latviešu lasītājs. Tagad viņa romāns „Fora” paralēli iznāks Vācijā, Latvijā un Gruzijā.

V.M.: – Vēlos sarunā iesaistīt arī Levanu. Pastāstiet par savu ģimeni. Vai kultūra un literatūra jums nāk līdzī no bērnības?

Levans Beridze: – Mans tēvs bija kritiķis, tulkotājs, rakstnieks, māte – tulkotāja un žurnāliste. Esmu izaudzis vidē, kur literatūra bija viss. Tā bija patiesa mīlestība. Man laimējās arī tādā ziņā, ka universitātē bija labi skolotāji. Tur sastapu divus ģermānistus, kas man palīdzēja dziļāk izprast literatūru un rosināja domāt, kā emocionālo pārdzīvojumu izpaust literārā materiālā.

V.M.: – Kāpēc jūs izvēlējāties studēt ģermānistiku, nevis gruzīnu valodu un literatūru?

L.B.: – Tāpēc, ka cilvēkam ir nosliece būt citam. Pats īsākais ceļš, kā paskatīties uz sevi no malas, ir valoda. Vācu literatūra man ir ļoti tuva.

V.M.: – Četrpadsmit gadus jūs dzīvojāt Berlīnē. Ko jūs tur darījāt, rakstījāt, mācījāties?

L.B.: – Es tur darīju absolūti visu. Pirmkārt, iepazīnos ar dzīvi, kā jau bijušais padomju cilvēks, kurš nonācis Rietumos. Uz Vācijas aizbraucu 1991. gadā, lai uzrakstītu disertāciju par Rilki. Gruzijā bija pieejami tikai pāris pētījumi par šo dzejnieku. Kad man Vācijā parādīja lielu zāli ar grāmatām, es jautāju, kura nodaļa attiecas uz Rilki. Man atbildēja – visa zāle ir par viņu... Tad es nodomāju, ka mans iecerētais darbs varētu kļūt par kaut ko līdzīgu mazohismam.

V.M.: – Mēs savu dzīvi nevaram iedomāties bez latviešu valodas. Grūti iztēloties, kā tas ir domāt un rakstīt citā valodā. Jūs savu romānu „Fora” uzrakstījāt vācu valodā un pēc tam to pārtulkotāt gruzīnu valodā.

L.B.: – Es uz Vāciju nebraucu kā tūrists, vēlējos tur dzīvot, ieiet vācu kultūrā un vidē. Bez valodas tas ir ļoti grūti. Valoda ir vissvarīgākais integrācijas instruments.

V.M.: – Vai, rakstot literāros darbus, jums nav nepieciešama dzimtā valoda?

L.B.: – Dzimtā valoda ir ļoti svarīga lieta, bet, ja tai noņem *dzimtās* atribūtiķu, paliek valoda. Man tagad dzimtā ir gan gruzīnu, gan vācu valoda. Jo vairāk, jo labāk. Cik valodu tu proti, tāds arī tu esi cilvēks.

V.M.: – Žurnālā „Karogs” publicētajā intervijā jūs esat sacījis Guntim Berelim, ka zināt valodu nozīmē ne tikai saprast vārdus, bet arī uzminēt valodas dvēseli. Nora savukārt ir teikusi, ka valodā jāmeklē dziļums. Jūsu uzskati par valodu tāpat ir līdzīgi.

L.B.: – Zināt valodu pilnībā nav iespējams. Valoda ir kā dzīvsudrabs, tā visu laiku mainās un attīstās. Jo dziļāk tu valodā ieej, jo dziļāka tā kļūst.

V.M.: – Nora ir ne tikai spilgtākā savas paaudzes latviešu rakstniece, viņa ir arī daudzu literāro pasākumu iniciatore. Vai arī jūs aktīvi piedalāties Tbilisi literārajā dzīvē?

L.B.: – Nē, Latvijā kultūras uztvere ir labāka.

N.I.: – Es varu pastāstīt par pirmo literāro lasījumu, ko redzēju Tbilisi. To organizēja Gētes institūts. Levans tur lasīja. Bija liela auditorija. Pēc lasījumiem cilvēki gāja uz mazākām telpām, kur iztaujāja autorus par tekstu. Tajā telpā, kurā atradāmies mēs ar Levanu, bija sanākuši viņa tuvinieki, draugi, klausītāji. Tādu interesi par tekstu – ko Levans ir uzrakstījis, kāpēc viņš ir to uzrakstījis, kā viņš to ir darījis – nebiju iepriekš piedzīvojuši.

Latvijā ir liela klausīšanās kultūra, bet mums lasījumos ļoti svarīgs ir arī prezentācijas moments – cik atraktīvs būs autors, cik atvērts publikai. Gruzijā es jutu, ka cilvēkiem dziļi interesē pats teksts.

Es esmu sabiedriska, man ir idejas, bet Levans ir īsts rakstnieks, kurš vēlas būt ar savu tekstu.

L.B.: – Gribu piebilst, ka pirms aizbraukšanas uz Vāciju divus gadus dzīvoju un strādāju universitātē citā Gruzijas pilsētā, arī tāpēc man nav iznācis piedalīties Tbilisi literārajā dzīvē.

V.M.: – Lasītājs, kuram būs interese, atradīs ceļu pie Levana darbiem.

N.I.: – Tieši tā. Kad Dzintars Sodums divus gadus dzīvoja pie manis Ikšķilē, viņš brīnījās par to, ka es tik daudz darbojos visapkārt. Dzintars taču bija 50 vai 60 gadus sēdējis savā darbistabā un rakstījis, bet, ja ne mana darbošanās, tad sazin kad Latvijā iznāktu viņa Kopotie raksti. Es esmu tāds aktīvs cilvēks. Kad mēs pārkārtojām Dzintara arhīvu, Levans bija fascinēts un teica, ka ir liels pārsteigums satikt tādu līdzinieku, kurš pierakstījis visus tos rēbusus, visas tās lapiņas tieši tāpat, kā to dara viņš. Noticis tā, ka Dzintars ir aizgājis, bet Levans ir atnācis. Viņu darbības veids, pieraksti, domu gājiens ir tik skrupulozs, pat matemātisks. Salīdzinot ar viņiem, esmu švirkste. Es savādāk nevaru – uzrakstu, un tad prom!

Proza ir vīriešu darbs, par to nav ko diskutēt. Sievietes visbiežāk raksta, paļaujoties uz savu intuīciju. Virdžīnija Vulfa gan izmantoja racionālās, vīrišķīgās metodes, taču

man ir vajadzīgs cits piegājiens. Ja tu gribi atvērt durvis dzīvei, ja vēlies piedalīties dzīves notikumos, tad, paldies Dievam, ka rakstniecības metode balstās uz intuitīvo spēku. Es nevarētu visu laiku strādāt cellē.

V.M.: – Jautājums Levanam – ko jaunu jums ir devis kopīgais darbs ar Noru?

L.B.: – Es varu teikt tikai to, ka tā patiesi ir satikšanās. Kopš tā laika, kad mēs Ventspilī iepazināmies, gan manā, gan arī Noras dzīvē daudz kas ir izmainījies. Šī satikšanās ir process, kas nebeidzas, jo viss notiek pa īstam.

V.M.: – Kā sauc tās sēnes, kurām piemīt maģiska vara?

N.I.: – Man jāpastāsta par *kantarellām*. Oktobrī mēs bijām Gotlandē un ciemojāmies pie manas draudzenes Gunillas. Es Levanam teicu: „Tūlīt tu tās sēnes ieraudzīsi mežā!”. Mēs trijātā – Gunilla, es un Levans – aizgājām uz mežu. Sēnes bija pazudušas. Sacīju Levanam: „Lūdzu, neapvainojies, bet ej atpakaļ uz mājām, jo, kamēr tu būsi mežā, sēnes nerādīsies.” Tās ir „sieviešu sēnes”. Kad Levans aizgāja, mēs ar Gunillu staigājām pa mežu, un sēnes sāka nākt un nākt, un nākt... Tā tas patiesi bija, tā nav rakstnieces iztēle.

V.M.: – Levan, pastāstiet par savu romānu „Fora”.

L.B.: – *Fora* – tas ir arī krievu valodas vārds – *дaмь фoрa*¹.

Kāds vācietis atbrauc uz Gruziju, lai izveidotu ceļvedi, kas nebūs par muzejiem, baznīcām un tamlīdzīgām vietām. Šajā ceļvedī apskates objekts būs cilvēki, t. i., XX gadsimta Gruzijas ļaudis, no kuriem ļoti daudz kas ir bijis atkarīgs, īpaši literatūrā. Tie ir ļoti cienjami cilvēki ar augstiem morāles principiem. Ceļveža autors iepazīst dažus no viņiem. Romāna galvenā tēma ir *fora*, t. i., zemapziņa, ko pārstāv šie cilvēki. Eksistē tautas kopējā zemapziņa, nācijas zemapziņa, kas kaut kādā veidā akumulējas, un, kad tauta ir apdraudēta vai kad tai nākas piedzīvot grūtus laikus, šo zemapziņu saglabā paši cienīgākie nācijas pārstāvji. Tautas kopējā zemapziņa dod handikapu šodien eksistējošajai apziņai, kas ir ļoti virspusēja. Kaut kad (laikam te nav nozīmes, taču tas notiks drīz) zemapziņā saglabātais uzvarēs šīsdienas apziņai raksturīgās nepilnības.

N.I.: – „Fora” ir racionāls, bet tajā pašā laikā arī mistisks darbs. Kā teica Roalds Dobrovenskis, kurš to izlasīja gan vācu, gan arī latviešu valodā, tur labā nozīmē ir trillera gaisotne. Notikumi visu laiku velk uz priekšu, un tas ir stāstītāja panākums. Suns Tibalds man šķiet vienreizējs personāžs. Viņš vienlaicīgi ir suns, dobermanis, un tajā pašā laikā arī galvenā varoņa zemapziņa, ko viņš sižeta risinājuma gaitā diemžēl nogalina, bet tam ir savs pamatojums.

Romāna nosaukums tiešā veidā nekur neparādās, tikai iepazīstot Larsa nokļūšanu Gruzijā, viņa piedzīvojumus un gūtās atziņas, mēs varam saprast tās lietas, ko Levans stāstīja, raksturojot „Foras” nozīmi.

Man vistuvākais romāna fragments ir galvenā varoņa tikšanās ar suni, kura līdzinieku viņš pēc tam iegādājas. Šī epizode, man šķiet, ir atslēga „Foras” satura izpratnei.

Apstājos kā zemē iemiets un jutu, ka uz mani kāds skatās. Tas bija nepielūdzams skatiens, tāds skatiens, kas ne mazākajā mērā neliekas par tevi zinīs, ne uz sekundi nedod tev iespēju kaut ko izmainīt tā priekšstatā vai pasaldināt tā nopietnību ar atmiņām. Tas tevi apstādina uz līdzenas vietas un, pamazām apjēgdams, kas noticis, tu jutīsi, ka tavu smadzeņu kreisā puse caurcaurēm valda pār tava ķermeņa labo pusi, bet smadzeņu labā puse darbina ķermeņa kreiso, un apjēgšana tiek vadīta no šo punktu krustpunkta, vai, precīzāk, no turienes, kur krīt šis skatiens, it kā tas būtu paņēmis tevi uz gauda, kā toreiz mani, un, mazliet pakustējies, jo biju pamanījies, ka labā roka kļūst brīvāka, tā tad es nepavisam vairs nebiju kreilis, arī uz gauda viņš bija mani paņēmis, kā nākas, mazliet pakustējies un izsekojis līdz skatienam, es cauri augstiem, biezajā vietumis nomelnējušiem, noķemmētiem krūmiem, kas kailo stumbru priekšā atgādināja terasi, ieraudzīju lielā, brūnām lapām piebirusā pļavā sēžam dobermanī, kas skatījās uz mani. Attālums starp mums nebija tik liels, taču suns tā iekļāvās šajā apkārtņē, ka es, redzēdams tikai viņa acu zibēšanu, sapratu, cik svarīga nozīme ir šim attālumam. Cik labi šādā attālumā visu var redzēt, kā visam ir sava vieta: suns bija suns, lapa bija lapa, dārzā smaržoja pēc rudens un pa celiņu gāja cilvēks.

N.I.: – Levans varētu pastāstīt par šā darba tulkojumu. Šķiet, viņš ir atradis savu tulkotāju.

L.B.: – Es arī tā domāju. Man ir teikuši, ka „Foras” tulkojums latviešu valodā ir ļoti labs. Diemžēl pats to vēl nevaru izlasīt, bet pilnībā uzticos Norai. Es jutu, ka būs labi, jo mēs ar Māru Poļakovu pa īstam strādājām. Parasti tulkotājs tikai šo to pajautā, bet Māra Poļakova pilnībā iegāja tekstā un uzdeva tādus jautājumus, kādi tāpat vien nerodas. Man ir bijusi sadarbība ar vēl vienu ļoti labu tulkotāju – Valdi Bisenieku, bet Māras Poļakovas pieeja ir pavisam cita. Valdis ir emocionāls cilvēks, un viņa paša loma tekstā varbūt ir mazliet par lielu. Māra māk ieturēt distanci, spēj nedominēt pār to, ko es esmu uzrakstījis.

V.M.: – Pastāstiet par savu kopīgi uzrakstīto lugu „Filiparia”.

N.I.: – Šīs lugas varoņi ir Filips un Ārija, tāpēc tās nosaukums ir „Filiparia”. Viencēliena 12 ainās varbūt nav daudz notikumu – vīrietis un sieviete sēž kafējnīcā, bet lieliskais ir tas, ka sieviete redz, kas notiek aiz vīrieša muguras, savukārt vīrietis redz, kas notiek aiz muguras sievietei. Ikdienišķās kafējnīcas situācijas – cilvēki ienāk, iziet, pienāk apteksne, aiziet... – pamazām pārvēršas par stāstiem, kuros atklājas Filipa un Ārijas dzīves pieredze.

FRAGMENTS NO LUGAS „FILIPĀRIJA”.

Otrā aina

Pazīstamā svešiniece

Filips pie kafejnīcas galdiņa sēž viens.
Kafejnīcā ienāk skaista sieviete, viņa
lietpratīgi aplaiž apkārt acis, brītiņu it kā
kavējas, lai apsēstos pie loga, tad ierauga
Filipu un dodas pie viņa galdiņa.

Filips: Te ir aizņemts.

Sieviete: Nu un tad? Es tikai uz mazu brīdi.

Filips vienaldzīgi norausta plecus, turpina
smēķēt. Sieviete profesionāli izvelk cigareti,
saliek savas izcilās kājas krusteniski, atklājas
pavedinošs gurns. Viņa nedaudz teatrāli tur
pirkstos neaizsmēķēto cigareti, pietuvina to
Filipam. Filips nereaģē.

Sieviete: Esmu aizmirsusi šķiltavas.

Filips klusējot automātiski uzšķiļ savējās.
Sieviete piesmēķē. Abi klusējot sēž. Sieviete
pamāj oficiantei. Oficiante bez vaicāšanas
atnes viņai glāzi baltvīna.

Sieviete: Baltvīns ir samtaino alkoholiķu
dzēriens.

Filips viegli pasmaida, var redzēt, ka teiciens
viņam ir patīcis.

Sieviete: Vai jūs kādu gaidāt? Savu sievieti?

Filips pamāj ar galvu.

Sieviete: Jūs gaidāt savu sievieti. Bet man nez
kāpēc ir sajūta, ka tas jums nav šķērslis, lai
norunātu satikšanos arī ar mani.

Filips klusē.

Sieviete: Nu katrā ziņā līdz šai sievietei, ko jūs
gaidāt tagad, jums tas nekad nav bijis šķērslis.

Filips apstiprinoši pamāj ar galvu

Sieviete: Es esmu mazliet par vēlu?

Filips apstiprinoši pamāj ar galvu. Sieviete
iedzer, paņem savu glāzi un ieņem vientulīgu
vietu pie loga. Atgriežas Ārija. Viņa ērti
iekārtojas krēslā.

Ārija (smaida): Kā tad ar reālismu? Es gribētu
tavām acīm redzēt to, kas notiek aiz manas
muguras. Man liekas, mēs pamazām pasauli
sākam redzēt viens otra acīm, lēni, bet patlaban
gribētos ātrāk uzzināt, kā tā mainās...

Filips domīgi paraugās uz Āriju, tikko jaušami
pasmaida.

**Ārija (kad viņa sāk stāstīt, stāstītais paralēli tiek
izspēlēts stāvu augstāk, kur atradās dejojais
pāris):** Atceries mūsu pastaigas, kad tu man
lūdzi aizvērt acis, uzticēties tev un tā iet tev
līdzās vai mazliet pa priekšu, klausot tavu balsi:
Ārij, mazliet pa labi... Uzmanīgi, mīlā, te būs
mazs pagrieziena... Es lēni gāju un pamanīju,
kā tava balss kļūst par manu iekšējo balsi, kurai
pilnībā uzticējos... Gāju aizvērtām acīm, bet
redzēju daudz skaidrāk un vairāk un jutu, kā
bailes pāriet, pazūd un mani soļi kļūst tik viegli,
un zeme zem kājām pazūd, Fil...

Filips raugās uz Āriju ar mīlestību un prieku,
izbauda šo mirkli un Āriju.

Ārija: Tu esi tāds kā atsvešināts, raugies, un
tavas domas kaut kur izkūst. Kā tā sieviete,
kas sēž tev aiz muguras, pašā tālākajā stūrī
pie loga. Viņa sēž pilnīgā vientulībā, raugās uz
mums un it kā nepavisam ne uz mums. Ārkārtīgi
skaista sieviete. Viņa smēķē un dzer baltvīnu.
Viņa izskatās nogurusi no savas dzīves. Tā, it
kā šī dzīve viņai beidzot būtu līdz kaklam.

Filips (ierunājas pēkšņi, it kā gaidījis šo brīdi): Man nupat šķita, ka tur, stūrī, tu redzi mani. Tikai baltvīna vietā ir alus vai rums. Nezin kurā glāze jau. Pirms tam es esmu sapīpējies zāli un sašņaucies balto pulverīti.

Ārija: Un tāda dzīve tevi apmierina?

Filips: Pilnīgi. Es dzīvoju ar sievieti, kura mīl mani un ir man uzticīga. Bet tikai šodien vien esmu viņas uzticību pievilis vismaz ar divām. Ar apburošu japānieti, kura kā porcelāna figūriņa stāvēja uz perona un gaidīja savu vilcienu, nemaz nenojaušot, ka viņas ceļojums mainīsies, lai es varētu bagātināt savu kolekciju, kurā vēl trūka japāniskas kaislības. Vakarā šo kolekciju papildināja divas ekskluzīvas rusalkas, kuras laikam mīlēja viena otru. Man beigās aizbrauca jumts aiz riebuma pret sevi. Šis derdzīgums mani aizvilka uz kafejnīcu, lai kārtīgi pieliktos vai attīrītos ar spirtu.

Ārija: Un kas notika tajā kafejnīcā?

Filips: Tur bija patukšs. Bet pie viena galdiņa sēdēja sieviete. Skaista. Krēsls viņai blakus izskatījās aizņemts, uz galda stāvēja pusizdzerta kafijas krūzīte. Tas man, protams, tikai uzdzina asinis. Es gāju taisni pie viņas.

Ārija: Un ko viņa?

Filips: Te ir aizņemts – viņa teica. Nu un tad? – es atjautāju. Es tikai uz mazu brīdi.

Ārija: Vai viņa aizgāja?

Filips: Nē, viņa vienaldzīgi noraustīja plecus un turpināja, neatceros, dzert kaut ko vai smēķēt. – Vai jūs gaidāt savu vīrieti? – es prasīju. Viņa apstiprinoši pamāja ar galvu.

Ārija: Tas, protams, tavas asinis uzsita vēl vairāk.

Filips: Protams. Jūs gaidāt savu vīrieti, bet izskatās, ka tas jums nav šķērslis, lai norunātu satikšanos arī ar mani. Tā es viņai teicu. Un viņa neko neatbildēja, tikai paskatījās mani ar caurbjošu, iznīcinošu skatienu, ar tādu, kas bez vārdiem aiztriec prom. Es cienu tādus skatienus. Es aizvilkos pie tālākā galdiņa pustumsā, pie loga.

Ārija: Tur, kur tagad sēž viņa. Un?

Filips: Un, pustumsā sēdēdams, es redzēju, kā pie tā galdiņa, laikam no tualetes, atgriežas vīrietis, kuru gaida šī sieviete. Un, lai arī sakaiļojies, es skaidri redzēju to, kas viņus saista. Un starp mani un viņiem bija gaismas gadi.

Ārija: Filip, šobrīd iznāk, ka viņi – tie esam mēs.

Filips: Tie tiešām esam mēs, Ārij. Tie esam mēs.

Ārija: Tas jau ir vairāk nekā realisms. Es nezinu, kā to nosaukt, bet tas jau kļūst vairāk nekā interesanti. Dīvaini, bet man šķiet, ka es jau zinu, kas notiek ar mani, tas ir, kas notiek aiz manis... Tu negribi man palīdzēt?

Filips: Pagaidi, es negribu speciāli izķert kaut kādu sižetu no visa tā, kas tur notiek. Lai tā epizode vai sižets paši atšķēļas no citiem.

Ārija (smaida): Kamēr tas notiks, saki man, lūdzu, kas ir tā epizode vai tas sižets, ko tu tagad ieraudzīsi, līdz tas saplūdīs ar mūsu stāstu?

Filips: Viela turpinājumam, kā mēs esam citu stāstu turpinājums, kā tas tikko notika.

V.M.: – Sarunas turpinājumā vēlos jautāt Norai – kā tu strādā ar valodu?

N.I.: – Es nesen klausījos latgaliešu dziesmu, kurā meitenei, lai viņa uzpītu vainagu, ir vajadzīgas visādas zālītes. Man šķiet, ka šo gadu gaitā es valodu esmu apguvusi kā pļavu. Kad ieejam pļavā, mēs pazīstam dažas puķītes – margrietīņas, āboliņu, vēl kādas, bet es jau zinu arī tādas zālītes, kuras katrs vis nelieto. Rakstot slejas, esmu sajutusi, ka valodā jūtos brīvi. Valodas izjūta ir ne tikai dotība, bet arī ikdienas darbs. Atceros savas sākotnējās izjūtas, kā nevarēju izteikties, kā mocījās. Tagad jūtos valodā salīdzinoši brīvi.

V.M.: – Tu arī meklē valodas bagātības. Cik reižu gar lībiešu krastu esi staigājusi?!

N.I.: – Jā, esmu meklējusi. Esmu satikusi cilvēkus, klausījusies, kā viņi runā. Es jau teicu – ja neizietu ārā no savas celles, nevarētu radīt.

Levans Berlīnē bija saticis bomzi, sēdējis ar viņu dienām ilgi un sarunājies.

L.B.: – Katram sabiedrības slānim ir sava valoda. Mēs izvēlamies vārdus, kurus lietojam. Klišeju valoda nav īsta valoda. Tajā visu laiku atkārtojas vieni un tie paši vārdi. Tas jau ir štamps.

N.I.: – Kad Alvis Hermanis parādījās ar saviem „Latviešu stāstiem” un citiem stāstiem, viņš lika aktieriem iziet ārā, identificēties ar visdažādākajiem cilvēkiem, lai varētu uzvest uz skatuves šo „dzīves īstenību”. Ar valodu ir tieši tāpat. Es varu sev uzstāt uz pleca, jo tad, kad uzrakstīju „Dzīves stāstus”, Hermanis savas metodes vēl tikai meklēja. Mums ir mūžīgie strīdi par literatūru un teātri, jo Alvis saka, ka pirmās grāmatas, ar kurām strādājuši aktieri, ir „Stum, stum” un „Dzīves stāsti”. Es viņam jautāju – kāpēc vajag tik augstprātīgi novērsties no literatūras, ja „Ziedonī un Visumā” jūs tikpat esat atgriezušies pie tās?

Domāju, ka žanru robežas sāk pazust, un valoda ir tas vienojošais, kas tēlus atdzīvina. Veids, kā tas tiek darīts – stāstā vai izrādē – jau vairs nav būtisks. Neizejot uz ielas un nedzirdot autentisku runu, neveidojas rakstnieka valoda. Arī Dzintara Soduma mīļākā lasāmviela bija autentiski teksti – vārdnīcas, Bībele.

V.M.: – Gribēju tev jautāt par Dzintaru Sodumu – vīru zilajā lietusmēteliņā. Vai viņš arī ir viens no taviem valodas skolotājiem?

N.I.: – Dzintars man ir atstājis grāmatu. Viņš ir saglabājis visas mūsu vēstules, pat e-pastā rakstītās. Kad pārlasīju Dzintara vēstules, es sapratu, ka viņš daudz ko ir paredzējis. Ne tikai to, kas ar mani notiks, bet arī ceļu, kā tas notiks. Es redzēju, kā no iesācējas rakstnieces, meitenes ar bizi, viņš pamazām ir izveidojis savu skolnieci. Par to arī stāstīs mana grāmata. Tās galvenie varoņi būs Tebe un Meitiņa.

Viena no pirmajām vēstulēm tajā kaudzē bija šāda, spriediet paši:

Noredzēju Tavas dzīves lugu – darīšanas Ventspilī, rakstnieku mājā, dēka uz Gruziju, pēc tam – mušai kājas medū – latviešu valodā.

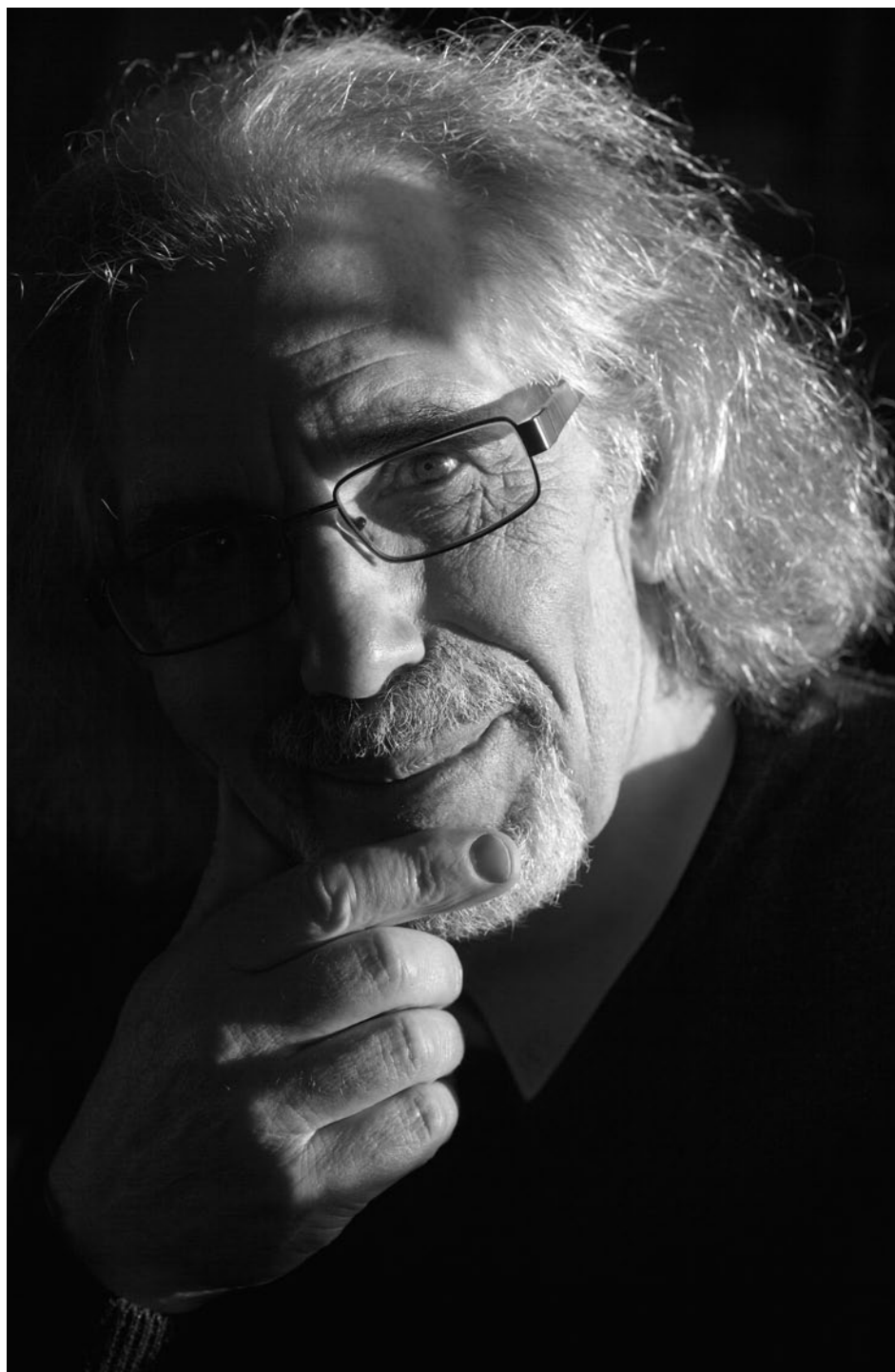
Es domāju – tā ir baltā maģija. Valoda ir saistīta ar maģiju. Ar vārdu spēlēties nedrīkst, jābūt uzmanīgam, jo izteikts vārds atgriežas pie tevis. Ar mani tā daudzkārt ir noticis.

Sarunas nobeigumā kāds no klausītājiem jautāja, kā sasniegt to piedošanas stāvokli, par kādu Nora raksta romānā „Amour fou”, un rakstnieces vārdi izskanēja kā skaists un pārdomas rosinošs noslēgums mūsu sarunai.

N.I.: – Piedot ir visgrūtākais šajā dzīvē. Nekas cilvēku nesvētī vairāk kā piedošanas sajūta. Patiesa piedošana cilvēku atbrīvo visbrīnišķīgākajā veidā. Tā atver durvis tālākajai dzīvei. Ar naidu vai pāridarījuma sajūtu dzīvot ir visgrūtāk.

Kad uzrakstīju šo atziņu, dzīvē vēl nekas nebija beidzies. Varbūt grāmatā biju ierakstījis, kā es gribētu, lai viss notiek. Tagad tas ar mani ir noticis patiesībā.

¹ *дать фору* (krievu val.) – priekšrocība, ko sporta sacensībās dod vājākajam dalībniekam, lai līdzsvarotu uzvaras izredzes

Šoreiz mēs bijām Jūsu viesi –
un liels paldies par šo vakaru,
ij pie viena – par visu citu –
mēs šeit, pie Džāra, bijām un
būsim, pateicoties tiem, kas palīdz
uguntinām logā degt vienuz,
neizdegot.

Un – laimīgu jauno gadu!

Ronalds Dobrovenskijs

Ar ROALDU DOBROVENSKI sarunājas Jānis Zālītis

2010. gada 30. jūnijā

Jānis Zālītis: – Labvakar! Šovakar mums ir tikšanās ar Roaldu Dobrovenski. Vajadzētu jūs iepazīstināt ar viesi, bet domāju, ka lielākā daļa no klātesošajiem viņu labi pazīst un ir lasījuši Roalda Dobrovenska literāros darbus. Stāstījumā par Roaldu būtu jāmin kora dziedāšana un kora diriģēšana, kā arī jāpiebilst, ka viņš ir profesionāls, diplomēts mūziķis, rakstnieks, žurnālists, tulkotājs, fotogrāfs, agrāk droši vien teiktu arī – sabiedriskais darbinieks. Gatavojoties mūsu šovakara sarunai, man izdevās atrast Roalda pašraksturojumu. Viņš ir atdzīvinājis kādu aizmirstu žanru latviešu kultūrā – kritikas kritiku, respektīvi – polemiku. Nostādāmie savā darba aizstāvja pozīcijā, un, atbildot uz Ilmāra Zvirgzda recenziju par romānu „Magnus, dāņu princis”, rakstnieks saka šādus vārdus:

Es rakstīju par krievu komponistiem Borodinu un Musorgski un nekļuvi par muzikologu, rakstīju par Raini, bet nejūtos kā literatūrzinātnieks vai rainists, iznāk mana grāmata par XVI gs. notikumiem, tomēr es nepār kvalificējos par vēsturnieku. Mani medību lauki – pierobežu telpa, kur saiet kopā dzeja un proza, mūzika un literatūrzinātne, vēsture un mūsdienas, izdoma un dokuments.

Pierobežas telpa... Ja raugāties uz Latviju kā Krievijas pierobežas telpu, tad Roalda Dobrovenska biogrāfijā būtu atzīmējams viens nozīmīgs gadskaitlis – 1975. gads, kad rakstnieks sāk pastāvīgi dzīvot Latvijā. Tātad – apmēram pusmūžs saistīts ar Latviju.

Roalds Dobrovenskis: – Tieši.

J.Z.: – Klātesošajiem būtu interesanti uzzināt, cik dabiski un ātri jūs ienācāt šajā latviskajā vidē. Kā tas notika un kā ir iespējams sasniegt tādu valodas un kultūras līmeni, kad cita, ne dzimtā valoda, faktiski kļūst par instrumentu tulkošanas darbā? Vai šis valodas apguves process turpinās arī pašlaik?

R.D.: – Aizvakar mēs ar Veltu Kaltiņu atzīmējam savas kopdzīves 35. jubileju. Velta vienmēr piebilst, ka tas ir oficiālais laiks, bet, ja skaitīt tos neoficiālos gadus, kad mēs abi mācījāmies Maskavā *Augstākajos literatūras kursos, tad iznāk visi 37.. Ar jūsu atļauju, es sarunas gaitā pāriešu no valodas uz valodu*¹. Tam man ir divi attaisnojumi: pirmais – es tomēr esmu krievu rakstnieks, krievu literāts – tā es jūtos, un nekad citādāk nebūs, un otrais – mūsu pasākumā piedalās mans gruzīnu kolēģis Levans Beridze, kurš, ja nekļūdos, raksta vāciski, saprot krieviski un mācās saprast latviski. Cik man zināms, viņam ir tādas pašas attiecības ar latviešu valodu, kādas bija man, kad atbraucu uz Latviju. Proti – šī valoda ienāk tevī kopā ar gaisu un kopā ar cilvēku, bez kura tu nevari dzīvot. Tie ir ļoti svarīgi faktori. Gribi to vai negribi, centies vai necenties, bet valoda tevī sāk pulsēt pati, jo tu esi kopā ar šo zemi, ar ūdeni, ar gaisu, ar šejienes debesīm. Es sajutu, ka tā notiek, kaut arī ne uzreiz. To, kā sākotnēji jutos saskarsmē ar latviešu valodu, varētu raksturot ar epizodi no mana romāna par Musorgski – komponista vecmāmiņa ir zemiece, bet precējusies ar muižnieku. Viņas mājās viesojas dāmas, kas savā starpā čivina franciski un runā nejaucības par saimnieku un saimniecī. Viņa saprot katru vārdu, bet, nevarēdama piespiest sevi runāt svešā valodā, saka – tas būtu tāpat, it kā es sāktu kluksēt. Tā ir psiholoģiska vai vēl kaut kāda cita barjera – tu kaunies

runāt valodā, ko īsti labi neproti, jo liekas, ka iznāks muļķīgi, neglīti, un visi to redzēs. Sabiedrībā man negribējās būt par muļķi. Mājās, sarunājoties ar Veltu, bija citādi – es jautāju kaut ko latviski, viņa atbildēja krieviski, un neviens no mums vairs nezināja, kādā valodā jautājis, kādā – atbildējis. Valodas apguve notika dabiski un nepiespiesti, it kā pati no sevis, tomēr jāpiebilst, ka valodu mācījos, arī strādājot ar latviešu tekstiem.

Pastāstīšu, kā es jutos latviskajā vidē. No sākuma nemaz negribēju braukt uz Latviju, – domāju, ka man tur nav ko darīt. Teicu Veltai: „Te mani katrs suns pazīst, bet kam es būšu vajadzīgs Latvijā?” Tā bija taisnība – īpaši vajadzīgs nebiju nevienam. Vēl viens atbraucējs! Pat kolēģi rakstnieki skatījās tā: lūk, viens jauns biedrs... Ojārs Vācietis, šis mājas saimnieks, gan bija augstsirdīgs. Saskarsmē ar viņu un Ļudu es nekad nemanīju šo neuzticēšanās noti vai atturību. Daudz jau to tikšanos nebija nevaru lielīties, ka mēs ar Veltu būtu tuvi Ojāra Vācieša draugi, tomēr Ļuda un Ojārs dažreiz ciemojās pie mums – kaimiņi taču esam, citreiz satikāties uz ielas, un vienmēr viņi bija sirsnīgi un atsaucīgi. Mēs, rakstošie, ļoti jutīgi uztveram citu cilvēku attieksmi. Man bija sajūta, ka esmu jaunpienācējs. Četrdesmitgadīgam jaunpienācējam, kas nokļuvis absolūti citā telpā, citā dzīvē, ir stipri grūtāk nekā jauniņajam, kurš pārcelts no vienas skolas uz citu. Bērnam tas ir milzīgs pārdzīvojums – aiziet no savas klases, no saviem draugiem un nokļūt svešu ļaužu barā, kur visi viņu nopēta no galvas līdz papēžiem. Es jutos kā šāds skolnieks.

J.Z.: – Jautājums, kurš droši vien jums jau sen ir apnicis un uzdots neskaitāmas reizes – no kurienes nāk šī interese par Raini un ar viņu saistīto kultūras lauku – vai tur Velta vainīga, vai arī ir kādi citi apstākļi? Veids, kādā jūs ienācāt Latvijas kultūrvīdē, tomēr ir diezgan unikāls. Atcerēsīties, cik tendenciozi viens otrs vērtēja uzdrošināšanos rakstīt par Raini krievu valodā. Jūs savā rakstā esat pieminējis to žurnālisti, kas iznāca Daugavpilī un publicēja ļoti negatīvu atsauksmi par romānu „Rainis un viņa brāļi”. Viens no recenzijas autoriem ir Arturs Priedītis. Pazīstot šo cilvēku, man šķiet, ka viņam varbūt skandāls bija vajadzīgs dzīves garšai. Nedaudz brīnos, kādēļ akadēmiķis Samsons iesaistījās šādā afērā, taču jāatzīst, ka laikā, kad romāns tika publicēts, arī vairāki citi vērtētāji puda viedokli: „Kā viens sveštautietis drīkst ķerties klāt latviešu tautas svētumam Rainim un rādīt viņu pēc sava ģimja un līdzības?!” Tā – nedaudz vulgarizēti saku, bet, katrā ziņā, šāds noskaņojums sabiedrībā bija jaušams.

R.D.: – Jā. Janīna Kursīte stāstīja, ka viņa dusmās ir sadedzinājusi to žurnālu, jo tur tik savādas lietas bija...

J.Z.: – Tur faktiski pat nebija argumentu, bija antisemitisms.

R.D.: – Nezinu, kā bija ar to semītismu un antisemitismu. Esmu jau rakstījis, ka ir cilvēki, kuri domā, ka pasaule dalās semītos un antisemītos. Manuprāt, pasaulei tas ir nedaudz aizvainojoši. Ja runājam par iepriekšminēto žurnālisti – man stāstīja, ka Samsons esot staigājis pa visām Rīgas redakcijām un piedāvājis šo materiālu, bet nekur tas nav ņemts pretī, tad nācās rakstu publicēt Daugavpilī. Patiesībā tā atsauksme mani neaizvainoja. Kad tev izsaka atzinību, klausīties, protams, ir labi un patīkami, bet mazliet neērti, taču, kad tiek pausta kāda kritika – tas ir tiešs, ass, dzīvīgs kontakts ar lasītāju

vai klausītāju. Man tādas lietas patīk, un ir vajadzīgs, lai būtu kāda uzskatu sadursme, taču ne gluži tādā formā, kur izteikti arī smieklīgi un aizskaroši spriedumi.

J.Z.: – Atkal jautāšu par Raini – kas noteica šo izvēli – kāda nejaušība vai apstākļu sakritība?

R.D.: – Kad ierados Latvijā, es jau biju literāts, kas publicējis vairākas lielāka un mazāka apjoma grāmatas. Es negribēju braukt šurp, bet, kad atbraucu, nevarēju neinteresēties par to, kāda ir šī tauta, kāda ir šī vieta un kas te notiek. Ja nu esmu šeit radis mājvietu, tad man ir jābūt patiesai interesei par Latviju, pretējā gadījumā – ko es te darīšu. Tikko atbraucis, es centos daudz lasīt. Velta iepazīstināja mani ar visiem saviem draugiem un tuviniekiem, ar daudziem ļoti interesantiem cilvēkiem. Piemēram, viens no mūsu ģimenes draugiem bija mākslinieks Valdis Kalnroze. Kad viņam bija 92 vai 93 gadi, Valdis pēdējoreiz atbrauca pie mums, lai paskatītos, kā jūtas viņa gleznas. Viņš sacīja: „Mani bērni, kā viņi jūtas jūsu mājā?” Kalnroze bija ļoti interesanta personība un ļoti interesants sarunu biedrs. Kā viņš stāstīja par XX gadsimta 30. gadiem! Tas bija kā pasakā: šie ceļojumi ar motocikliem pa Eiropu, Padegs, kurš, atvainojiet, kails pastaigājās Vērmaņa dārzā. Tur, pretī toreizējai un tagadējai Rīgas Latviešu biedrības ēkai, viņiem – Kalnrozem un Padegam – bija kopīga izstāde. Māksliniekam Kārlim Padegam mugurā bija tikai taurenītis, varbūt arī tāpēc izstādei bija tik ārkārtīgi daudz apmeklētāju... Ko tik Kalnroze mums nestāstīja!

J.Z.: – Man ir tāda sajūta, ka lasīt romānu par Raini tomēr būtu ieteicams krievu valodā, nevis latviešu tulkojumā, turpretī jūsu darba „Magnus, dāņu princis” latviskais variants liecina, ka tulkotājs ir ļoti nopietni strādājis ar valodu. Kā notika jūsu sadarbība ar Talridu Rulli?

R.D.: – *Vīspirms es atbildēju uz iepriekšējo jautājumu.* Velta Kaltiņa dzīvoja Dīķa ielā. Vēl nesen mēs abi tur dzīvojām. Šajā ielā ir bijusi mājvieta arī citiem literātiem. Mūsu mājas numurs Dīķu ielā bija 19, Ingas Ābeles mājai – 12a, bet Raiņa un Aspazijas mājai – 11. Māja Nr. 11 tāpat atrodas pavisam netālu no mūsējās. Kad Veltas mamma bija kādus 15 gadus veca, viņa dzīvoja Dīķa ielā pie tantes, kura turēja govī. Rainis un Aspazija katru dienu nāca pēc piena, jo Rainis uzturā galvenokārt lietoja piena produktus. Reizēm pēc piena nāca Rainis, reizēm – Aspazija, bet viņus parasti sagaidīja meitene no laukiem, no Neretas puses. Galu galā Rainis un Aspazija nolēma šo meiteni adoptēt. Viņu sauca Emma. Tā bija Veltas mamma. Emma stāstīja par tādām lietām, ko neviens cits nevar zināt, un tā stāstīja, ka es nešaubījos – tas tiešām ir bijis. Nu, lūk, šī māja, šī apkārtnē, fakts, ka mēs dzīvojām gluži līdzās Rainim, kaut arī laika periodi mazliet sajaukušies – tas viss rosināja iztēli. Lūk, tur Aspazija, tur – Rainis, tur – govys, tur – es un Velta – tā arī radās šī grāmata, bet tā tapa ļoti smagi. Jau kopš pirmās rindas zināju, ka nāksies saskarties ar šādu attieksmi: „Kaut kāds svešinieks, kaut kāds dīvainis atbraucis un grib latviešiem stāstīt par mūsu Raini!” Viens partijas sekretārs Rakstnieku savienībā man jautāja: „Jūs rakstāt grāmatu par Raini?” Es atbildēju: „Nu jā, rakstu, rakstu...” Jutos vainīgs, ka rakstu. „Drosmīgs cilvēks gan jūs esat,” – tā viņš. Pēc četrpadsmit gadu pūlēm es pabeidzu darbu pie šīs grāmatas. Starp citu – ar dokumentiem strādāju muzejā, pilī. Tur, augšā, ir brīnišķīga vieta.

J.Z.: – Jūsu grāmatā ir daudz tādu materiālu, kuri nav bijuši atšifrēti, tātad arī Raiņa rokrakstus vajadzēja pētīt.

R.D.: – Jā, tas bija vienkārši briesmīgi. Kad rakstīju par Musorgski, man Pēterburgā arī nācās strādāt ar oriģināliem, bet krievu valodā rakstīto es sapratu, jo visi vārdi taču bija zināmi. Raiņa rokraksts – tas ir kaut kas neiedomājams! Vēl pietiekami labi neprazdams latviešu valodu, es kaut kā mēģināju pārrakstīt viņa tekstus. Ak, Dievs, ja jūs redzētu manus pierakstus! Tās ir vienas šausmas, ko vajadzētu izstādīt kaut kādā panoptikā! Mēli izkāris, es vārdu pa vārdam burtoju, kas gan tur varētu būt rakstīts. Ļoti interesanti man šķita spiritisko seansu skicējumi. Rainis un Aspazija nodarbojās ar garu izsaukšanu un pierakstīja, kā ir notikusi šī sazināšanās. Interesanti, ka viņi izsauca gan mirušo, gan arī dzīvo cilvēku garus. Piemēram, Rainis vispirms izsauc Napoleonu un prasa, kā viņam patīk „Fausta” tulkojums. Napoleons taču pat „Fausta” oriģinālu nav lasījis! Pēc tam tiek izsaukts Pēteris Stučka, kurš tolaik sēž Kremli vai varbūt atrodas Pēterburgā. Rainis saka: „Es esmu principiāls jūsu pretinieks nacionālajā jautājumā. Ko iesāksiet, ja tauta būs pret jums?” Stučka atbild: „Uzdursim uz iesma!” Vispār saruna notiek augstos toņos, un Stučka dusmās kliedz: „Turi muti!” Rainis: „Vai vārda brīvības liegšana ir jūsu cīņas ierocis?” Stučka: „Dabūsi pa dirsu!” Es, protams, atvainojos: tas nav parlamentārs izteiciens. Notiek arī saruna ar biedru Ļeņinu vācu valodā. Starp citu – Ļeņins ļoti labi runāja vāciski. Rainis saka: „Tu nesaproti, ka jūs zāģējat zaru, uz kura sēžat. Jūs esat pret tautu. Nobendēsiet tautu, uz kā tad sēdēsiet?” Ļeņins viņam atbild, lietojot rupjus, gluži huligāniskus izteicienus, kas viņa runai bija raksturīgi jau kopš studiju gadiem. Es to visu lasu, pārklājos ar aukstiem sviedriem un domāju – man taču tūlīt šos materiālus atņems, jo nav oficiālas atļaujas tos pārrakstīt, neesmu arī partijas biedrs... Tomēr es slepus visu pārrakstīju, un 1988. gadā man radās iespēja šos spiritisko seansu pierakstus publicēt „Literatūrā un Mākslā”. Māris Čaklais to atļāva. Malacis! Cepuri nost! Tolaik par kaut ko tādu nedrīkstēja runāt: vēl jau bija padomju vara un cenzūra... Tomēr šie gluži apbrīnojamie pieraksti parādījās atklātībā. Raiņa sarunās ar gariem galvenais jau nav viņsaules lietas un mistika. Dzejnieks pilnīgi atklāti jautā un runā par to, kas viņu interesē, kas viņam visvairāk sāp, un viņš nebaidās, ka kāds varētu šo dialogu noklausīties...

J.Z.: – Mēs palikām pie tulkošanas. Kā jums un Talridam Rullim – tādiem diviem ar valodu strādājošiem – veicās darbs pie romāna „Magnus, dāņu princis”? Kādas grūtības bija? Tas noteikti ir smags jautājums.

R.D.: – Smags. Tāpēc, ka mans tulkotājs dzīvo tālu, tālu meža vidū... Viņš dzīvo nošķirtībā, pilnīgi viens pats un jau sen ir aizbēdzis no pilsētas. Viņam nav datora. Katru jaunu tulkojuma gabaliņu viņš raksta ar roku un sūta man pa pastu, un es pats to pārrakstu. Viņam nav arī interneta. Ja vēlos par kaut ko pastrīdēties, rakstu viņam vēstuli: pasts tur darbojas, telefons dažkārt nestrādā, dažādi ir bijis. Mans tulkotājs ir neparasti talantīgs cilvēks, ļoti talantīgs! Viņš jūt valodu, bet ir līdz neiespējamībai stūrgalvīgs. Viņš ir absolūti pārliecināts, ka jābūt tieši tā, kā viņš pasacījis, un nekā savādāk! Autoram nevar būt nekādas teikšanas! Es, protams, nevēlos, lai viņš taisītu parindeņus. Nekādā gadījumā! Gandrīz visu savu apzinīgo mūžu arī es esmu tulkojis. Ja vēlaties zināt – pat no

čukču valodas. Internetā lasīju, ka esmu labākais čukču lirikas atdzejojātājs. Tātad – es pazīstu visas šīs tulkotāja mokas un zinu, ka autora un tulkotāja viedokļi mēdz atšķirties: autors nespēj pamanīt dažas lietas, kas tulkotājam redzamas, un – otrādi. Mums ir bijuši mežonīgi strīdi, bet, izmantojot to, ka tekstu pārrakstīju es, vietās, kur redzēju, ka nav gluži tā, kā esmu iecerējis, klusitēm ieliku citu vārdu. Viņš apvainojās līdz asarām, un kopš tā laika ar mani gandrīz nesarunājas. Tas gan arī tādēļ, ka viņš ir tur, bet es – šeit.

Atgriežoties pie sarunas par Raini – es tomēr vēlreiz pateikšu, ka ļoti baidījies rakstīt šo grāmatu. Nevēlējos dot pamatu apgalvojumam: „Lūk, atnācis kaut kāds, un grib mums pateikt, kas ir Rainis!” Tieši tādēļ es visus faktus pārbaudīju trīskārt un četrkārt, jo varēja gadīties, ka esmu kļūdījies, bet kļūdities nedrīkstēju. Saulcerīte Viese, kas Raiņa dzīves fakts zināja daudz labāk par deviņām desmitdaļām Latvijas iedzīvotāju, reiz paņēma manu grāmatu un ar zīmuli sāka pasvītrot vietas, kas viņai šķita apšaubāmas. Kur šaubīgi, tur – zīmullis, šaubīgi – zīmullis. Pēc tam viņa ieraudzīja, ka nākamā lappuse pierāda iepriekšējās autentiskumu, jo esmu skatījis notikumu arī no otras puses un trešās. Tieši tādu uzdevumu es sev biju izvirzījis. Kāpēc man iepatikās rakstīt biogrāfijas? Tādēļ, ka ir iespēja strādāt kā izmeklētājam un noskaidrot to, ko nezina neviens – pat ne grāmatas galvenais varonis un citas tēlotās personas. Viņi par daudz ko nav informēti tieši tāpēc, ka ir „iekšpusē” un dažkārt pat nenojauš, kurš kuru pieminējis, kurš kuram ko teicis, kam bija taisnība utt. To tagad zinu tikai es un daļēji arī tie, kas ar šo materiālu ir strādājuši pirms manis. Kā jau sacīju, faktu pārbaudei ir jābūt vismaz trīskāršai. Minēšu šādu piemēru – Rainis saka, ka viņš tajā dienā ir peldējies, bet es noskaidroju, ka ūdens temperatūra bija tikai 12 grādu, un zinu, ka dzejnieks nemēdza peldēties, ja ūdens ir aukstāks par 19 grādiem, tātad man ir pamats apgalvot, ka todien viņš tomēr nepeldējās. Rainis ne visu spēja precīzi atcerēties, bet man ir jānoskaidro, kā bija.

Starp citu – es uzgāju Raiņa pirmā un vislabākā skolotāja kapu. Viņš, protams, bija vācietis.

J.Z.: – Svensons?

R.D.: – Nē, Bazeners. Svensons bija mācītājs. Manā grāmatā Bazeneram ir veltīta vesela nodaļa. Aizmirstā kapsētā gluži nejauši atradu viņa kapu un kapa krustu. Tai kapsētai Rainis ir gājis garām, ejot uz mājām no Zemgales Grīvas vācu skolas. Šajā skolā viņš sāka mācīties deviņu gadu vecumā. Šad un tad zēns mēdza iegriezties kapsētā un uzkāpa arī zvanu tornī. Tad, kad es rakstīju grāmatu, tornī visi pakāpieni bija satrunējuši, tālab man nācās ar rokām vilkties augšup. Kapsētā es atradu skolotāja Bazenera kapa krustu ar uzrakstu. Tagad Berķeneles muzejnieki šo krustu ir notīrījuši, bet tad, kad es to atradu, varēju tikai kā aklais ar pirkstiem sataustīt uzvārdu un rindu no evaņģēlija, kas bija uzrakstīta otrā pusē. Ar acīm vairs neko nebija iespējams saredzēt, jo dzelzs krusts bija sarūsējis.

Šodien esmu pļāpīgs tāpēc, ka man reti iznāk tik ilgi runāt krieviski. Parasti to daru tikai tad, kad atbrauc viesi no Maskavas vai kādas citas vietas. Galvenokārt mani sarunu biedri ir latvieši. Tā nu ir iznācis, ka dzīvoju latviskā vidē, taču ar krievu kultūru, protams, esmu saistīts. Gadu pēc ierašanās Rīgā sāku strādāt žurnālā „Daugava”, kas iznāca krievu valodā. Izdevuma redakcija atradās brīnišķīgā vietā – Doma laukumā,

tur, kur tagad atrodas SEB banka, trešajā stāvā. Uz žurnāla atvēršanu atnāca kungi no partijas Centrālās Komitejas. Mans Dievs, cik viņi bija pašapzinīgi un supercienīgi! Viņi jau tolaik mācēja eleganti ģērbties: viss lieliski piegulēja, šūts pie labiem drēbniekiem, individuāls piegriezums utt. Viņi deva mums norādījumus, ko un kā darīt, un cerēja, ka šī „Daugava” būs īsts padomju žurnāls atšķirībā no pirmskara „Daugavas”, kas bija ļoti latvisks preses izdevums. Par žurnāla galveno redaktoru kļuva partijas Centrālās Komitejas instruktors Trofimovs, savukārt atbildīgā sekretāra amatā tika iecelts pulkvedis, kurš iepriekš bija strādājis par laikraksta „За родину”² galveno redaktoru. Kungi no partijas Centrālās Komitejas bija absolūti pārliecināti, ka žurnāls būs pareizs. Vispareizākais žurnāls. „Daugava” kļuva par visnepareizāko žurnālu visā Padomju Savienībā. Ne jau velti pazīstamais krievu dzejnieks Kušners sacīja: „Runā, ka „Daugava” drukānot Ginsburgas „Кривою мапушым”³. Nevar būt!” Tā bija aizliegta grāmata, par kuras lasīšanu draudēja cietums. Kad es pēc pārtraukuma atsāku darbu „Daugavā”, žurnāla tirāža sasniedza 100 tūkstošus, un viens no abonentiem bija pat no Stacijas „Ziemeļpols”.

J.Z.: – Mēs sākam runāt par tulkotāja profesionalitāti, un tā kā mums ir Latviešu valodas aģentūras pasākums, uzaicinu jūs piedalīties mazā valodnieciskā intermēdijā, kura varētu būt diezgan aktuāla, īpaši tiem pasākuma dalībniekiem, kas ir jaunāki par mums. Tātad – lasu, kam veltīts romāns „Magnus, dāņu princis”:

Divām sievietēm, bez kurām, varu apgalvot, nebūtu ne šīs grāmatas, ne tās autora: manai mātei Natālijai Sergejevnai Magnus un sievai Veltai Kaltiņai.

Par vārdu *Magnus*. Tas ir trešās deklinācijas lietvārds. Varam minēt šādus piemērus: *Natālija Magnus, Vestards Šimkus, Santa Didžus, Dace Markus*. Es zinu, ka krievu skolās 12. klases centralizētajos eksāmenos pēdējos gados šāda tipa uzvārdi (galvenokārt sieviešu dzimtē), tiek izmantoti pārbaudes uzdevumos. Tur figurē, piemēram, apkopēja Šimkus. Kā tad ir datīva forma sievietes uzvārdam *Magnus*?

R.D.: – Arī ģenitīvā – *Magnus*.

J.Z.: – Ģenitīvā ir *Magnus*, bet datīvā?

R.D.: – Vīriešu dzimtē – *Magnusam*, bet...

J.Z.: – Nē. (Zālē čala) Krieviski šis uzvārds ir nelokāms. Latviešu prese iet divus ceļus – vai nu lieto nelokāmo formu, piemēram, – *Dacei Markus*, vai arī nepareizo formu – *Dacei Markusai*, it kā viņa būtu *Dace Markusa*. Valodnieki, kāda tad ir datīva forma?

R.D.: – Mums ar tulkotāju bija šī problēma: varbūt latviski jāraksta *Magnuss*.

J.Z.: – Nē, *Magnus* – ir pareizi.

R.D.: – Bet *Magnus* ir latīņu valodā, ne latviešu.

J.Z.: – Locīšanas princips ir tas pats.

R.D.: – Varbūt.

J.Z.: – Man vienkārši negribas teikt to datīva formu, kura tiek atzīta par pareizu un kura ir jālieto.

R.D.: – *Magnum*?

J.Z.: – *Magnum* – ir viņam, bet viņai – *Magnui*. Tātad pareizā forma būtu – *Dacei Markui*. Tā ir.

R.D.: – *Mana mamma kaut kam tādām nekad nebūtu piekritusi. Viņas uzvārds nekad netika locīts, un viņa nekad nemainīja uzvārdu.*

J.Z.: – Es pareizi saku? (No zāles – jā!)

R.D.: – *Mamma bija vainīga pie tā, ka es uzrakstīju šo grāmatu. Pagājušā gadsimta 40. gados mēs bijām Vologdas apgabalā – gribēju sacīt emigrācijā. Kā tas saucas? Evakuācijā. Mēs bijām paslēpušies mežā, kas atradās kādas 30 verstis no pilsētas Totjomas. Man varēja būt kādi septiņi gadi, māsai – pieci. Mamma mums stāstīja, ka viņas tēvs, mūsu vectēvs, bija kreisera „Pallada” komandieris, muižnieks, savukārt viņa un mūsu visu sencis esot bijis Ēzeles salas (Sāmsalas) valdnieks – dāņu princis Magnus. Vectēvs zīmējis ģeneoloģisko koku, kur bijusi skaidri saredzama mūsu visu saistība ar šo princi. Tas tika stāstīts kara laikā, kad mammu uzņēma par boļševiku partijas biedra kandidāti. Kādi tolaik dāņu prinči! Tā bija liela drosme kaut ko tādu stāstīt bērniem: viņi taču to kādam varēja izplāpāt! Es šo stāstu labi atcerējos, bet nevienam neizplāpāju. Tikai jau pieaudzis būdams, nolēmu noskaidrot kaut ko vairāk par princi Magnu. Izrādījās – viņš ir ļoti interesanta personība, bet pirmā un pēdējā Livonijas karaļa mazmazmazbērns es gan nevaru būt: prinča vienīgo likumīgo meitu klosterī nogalināja Boriss Godunovs, jo viņa bija visaugstzimušākā būtne šajā Eiropas daļā – Dānijas un arī Prūsijas karaļa mazmeita... Nē, Prūsijas nē, šķiet vācu imperatora un Krievijas cara mazmeita. Šā bērna dēļ Boriss Godunovs un viņa pēcnācēji varēja zaudēt visas tiesības uz troni, tāpēc viņš nogalināja deviņgadīgo meiteni un viņas māti arī.*

J.Z.: – Parunāsim par Raiņa lugas „Jāzeps un viņa brāļi” ceturto tulkojumu krievu valodā. Pirmais tulkotājs ir Jānis Straujāns. Viņa veikums tagad varētu būt jau novecojis. Tad jāmin Sergejs Šervinskis.

R.D.: – Šervinskis ir ļoti liels meistars.

J.Z.: – Viņš nodzīvoja gandrīz 100 gadus, latviešu valodu neprata, bet galvenokārt tulkoja tikai klasiskus.

R.D.: – *Viņam bija ļoti labi parindeņi.*

J.Z.: – Tas pats Šervinskis ir tulkojis arī darbus izdevumam „Сборник латышской литературы”⁴.

R.D.: – *Ļoti maz.*

J.Z.: – Tad – Valentina Jeļizarova.

R.D.: – *Tā bija briesmīga kļūda.*

J.Z.: – Šo „kļūdu” jūs pats ielikāt divsējumu izlasē. Atļaušos repliku pāris teikumos. Es ar Jeļizarovas kundzi iepazīšu pagājušā gada septembrī Maskavā. Rīgas jubilejā mēs abi apsēdāmiešiem pirmajā rindā. Kundze bija paņēmusi līdz pašas sarakstītās grāmatas, kurām uz vāka bija redzams viņas vārds un uzvārds. Tā mēs sākam runāties. Es gan zināju, ka Jeļizarova atdzejojusi vismaz četrus Raiņa dzejas krājumus, bet, ka viņa ir tulkojusi arī „Jāzepu”, – par to man nebija ne jausmas. Kad šī kundze uzzināja, ka esmu no Latvijas un piedevām vēl dzirdējis tādu vārdu – Rainis, tad grūti izstāstīt viņas sajūsmu. „Pasveiciniet noteikti to un to! Vai Daina Avotiņa vēl ir dzīva? Un ko dara Baltvilks?” Viņa man lika justies ļoti īpašam tāpēc vien, ka esmu cilvēks no Latvijas un vēl dzirdējis vārdu – Rainis! Vispār viņa bija ļoti sirsnīga, uzdāvināja man savas dzejas grāmatas un sacīja: „Pasveiciniet visus!”

R.D.: – Sveiciena man tur nevarēja būt. *Nekad, un neparko! Lieta tāda: toreiz, kad sāku strādāt „Daugavā”, salīdzināju Raiņa oriģinālu ar Jeļizarovas tulkojumu un biju šausmās. Viņa gan ir karsti, kaislīgi un absolūti iemīlējusies Rainī, latviešu literatūrā, latviešu valodā, bet, būdama autodidakts, ļoti daudz ko nesaprot. Vienkāršs piemērs – vārdu „Somija” viņa tulko – „somiņa”.*

J.Z.: – Atšķirības jau nemaz nav tik lielas.

R.D.: – Jā, nav lielas, bet ir tāda lieta kā konteksts. *Starp citu – labam tulkotājam ir jābūt konteksts – somiņa nevar būt Somijas vietā un Somija – somiņas vietā, jo viss apkārtējais konteksts protestēs, kliegs, ka tas nevar būt. Jeļizarovai bija daudz pavisam neizdevušos, pat nesaprotamu tulkojumu, īpaši tas sakāms par tekstiem, kur izteiktas filozofiskas pārdomas un kur Rainis, starp mums runājot, ir mazliet aizrunājies. Ja vēl tulkotājs sāk pūst miglu lielās devās – tā jau ir katastrofa, un es viņai to vienreiz pateicu. Skāļi pateicu, jo tas vairs nebija paciešams. Nu nevar ar Raiņa vārdu saistīt kaut ko tādu, kam ar viņu nav nekāda sakara. Tas, protams, bija briesmīgs apvainojums. Viņa vairs nepublicēja savus tulkojumus, un – viss. Vienreiz mēs satikāmies. Es sasveicinājos un teicu: „Man nav pret Jums nekāda nauda, ticiet man!” Viņa: „Un jūs – ar šiem vārdiem gribat vērst par labu visas tās šausmas!” Bet ko es varu līdzēt? Man taču Raiņa žēl.*

J.Z.: – Tomēr viņas tulkojums ir iekļauts jūsu sastādītajā lugu izlasē.

R.D.: – *Es to tur ieliku, lai Jeļizarovu mazliet mierinātu, bet pēc tam sev par attaisnojumu – apsēdos un pārtulkoju „Jāzepu” pats.*

J.Z.: – Apsēdos un pārtulkoju?

R.D.: – *Apsēdos un pārtulkoju. Tas ir liels darbs – gadu vajadzēja strādāt: tur ir gandrīz pieci tūkstoši rindu – vesela grāmata.*

J.Z.: – Tas notika paralēli romāna rakstīšanai?

R.D.: – *Tad, kad es gatavojos rakstīt romānu, man gribējās pabūt Raiņa ādā. Tagad es zinu, kā tas ir.*

J.Z.: – Mums ir arī „Raiņa” fragmenti.

R.D.: – *Šajā saistībā vēlos jums ko izstāstīt. Pirms divpadsmit gadiem, kad gandrīz neviens nezina, ka esmu uzrakstījis grāmatu par Raini, mani uzaicināja uzstāties šajā pašā mājā – Vācieša muzejā, tikai citā telpā. Šīs zāles, manuprāt, toreiz vēl nebija. Tad es pirmo reizi lasīju fragmentu no savas grāmatas. Tas bija krievu valodā. Šodien esmu izdrukājis to pašu fragmentu, lai pēc divpadsmit gadiem, kad grāmata ir iznākusi un visi jau gandrīz aizmirsuši, kā tas bija, es varētu nolasīt to pašu tekstu. Starp citu – šajā fragmentā ir maziņi gabaliņi – atomi no vēstulēm, ko Rainis rakstīja Aspazijai, redzēsiet, kā es ar tiem esmu izrīkojies:*

Prokurora palīgs Aņisimovs pie vakariņu galda teica sievai: – Vai atceries, dūjiņ, es tev nolasīju dažas vietas no tā latvieša, tiesību kandidāta, vēstulēm? –Tā, kurš tulko „Faustu”? – Nu jā, nu jā. Un viņa līgavas vēstulēm. Te, vai zini, izvērsās vesels romāns... – Romāns ar hetēru. Tad nu gan rakstniece izvēlējusies pseidonīmu: Aspazija! Būtu parakstījusies gluži vienkārši – Staigule, – un arī tad būtu labāk. – Mīļumiņ, tu neesi visai taisnīga. Gan pret šo personu, gan pret hetērām. Sievas, vai zini, Perikla laikā bija mājās tupētājas. Tādi klusi mehānismi dzimtas turpināšanai. Toties Aspazija bija brīnumdaiļa, gudra, izglītota, spīdoša visādā ziņā. – Kas tā par himnu grieķu hetērām? Varbūt ne tikai grieķu? – Mana jaukā, tu nenoklausījies mani līdz galam! Es tikai gribēju pateikt, ka Aspazija bija īstā Perikla sieva šā vārda pilnīgā nozīmē, gudrā Atēnu valstsvīra draudzene un domubiedre... – Kas tas atkal par mājienu? Vai mana izglītība tevi neapmierina? – Ak, visužēlīgais un visuvarenais Dievs! Nesalīdzini taču sevi ar arestanta draudzeni! – Nu pietiks! „Arestants”! Pats taču teici, ka šis Ivans Hristoforovičs – neparasti gudrs, bet viņa sieva vispār ir Puškina brunčos. – Ne īsti sieva. Teikšu tev, viņi raksta ārkārtīgi eksaltētas vēstules, tās pat neatbilst viņu vecumam. Starp mums runājot, arī viņa nav visai jauna, bet Pliekšāns

izskatās kā īsts vecis, viņam pat, – vai vari iedomāties – trīc galva! – Bet kurš ir tas jauneklis? Tu vai? – Dārgumiņ, tev ir unikālas spējas visu, absolūti visu, attiecināt uz sevi, uz mums. Jā, mēs neesam jaunāki par Pliekšānu un viņa pasiju, bet arī tādas eksaltācijas mūsu attiecībās nav un nav bijis. – Žēl gan. – Mans prieks, gribēju tev pastāstīt kaut ko amizantu, bet... – Nu nē, ja gribēji – tad klāsti vaļā. – Izskrēja no prāta. Aizmirsu. – Tu neaizmirsi. Tu mani sodi. Esi apvainojies. Uzmeti lūpu. Nu ko es tādu pateicu? Tu esi labs, mīļš, uzticams, ar tevi es jūtos mierīga gan par sevi, gan par bērniem, tu nekad nespersi neapdomātu soli, taču mazliet eksaltācijas tev nenāktu par sliktu. Mazliet, mazliet. Zini, kad es par tevi domāju, nez kāpēc man vienmēr nāk prātā Ļermontova rinda: „Viņš caram kalps, tēvs karavīriem”. – Kādiem karavīriem? – Nezinu. Nezinu, kādiem. – Hm... Dīvaini, te tomēr kaut kas ir. Dienestā padotie... un pat dažī ieslodzītie... kaut gan pēdējiem, protams, ne vienmēr var uzticēties... taču dažkārt ir ieminējušies: Jūs, sak, esat kā tēvs... Bet tu taču zini, es nemīlu glaimus, es viņiem pat neļāva pateikt līdz galam. – Ko tad tu man esi pataupījis tik amizantu? – Nu, vai vari iedomāties, starp šiem abiem sākās strīds. Ja es pareizi sapratu, tas ir reliģijas jautājums: viņš drīzāk ir ateists, bet viņa ļoti lūdz atgriezties pie ticības un lūgt Dievu kopā ar viņu, tad Dievs sadzirdēs un palīdzēs saviem „nabaga, nabaga bērniem”. – Es tev jau sen saku, ka tava ticība ir tīri formāla, un Tā Kunga vietā es to neciestu. – Tu vēl, paldies Dievam, neesi viņa vietā, ha–ha. – Un tas ir tas amizantais, ko tu gribēji pastāstīt? – Sen būtu pastāstījis, ja tu mani nepārtrauktu. Īsi sakot, šis cilvēks, kas sēž akmens sprostā, aiz bieziem mūriem apbruņotas sardzes ielenkumā, raksta viņai, vai zini, ko? „Neatņem man brīvību!” Vai vari iedomāties? „Neatņem man brīvību!” – Varu. Varu iedomāties! Un nekā amizanta te neredzu. Tu arī proti būt tirāns, un, kad es nodejoju kotiljonu ar nekaitīgo, gandrīz bezūsaino poručiku... – Pieņemsim, tavs poručiks bija pat ļoti ūsains. Taču pietiks strīdēties galu galā! Pārnāc no darba noguris kā suns, – vai tiešām neesmu pelnījis kaut brīdi miera? – Labi jau labi, neuztraucies! Ļauj, es tevi noskūpstīšu... uz vaidziņa... uz pierītes... mm... vēlreiz uz pierītes... uz vaidziņa. Atpūties. Izmet no galvas visas rūpes. – Tomēr mēs abi esam laimīgi cilvēki. – Jā, – sieva noteica nopūzdamās. – Laimīgi.

(V. Eisules tulkojums)

Tagad viss?

J.Z.: – Noslēgumā bija apsoliets muzikāls akords.

R.D.: – Reiz internetā vai kaut kādā enciklopēdijā bija teikts, ka es esmu mācījies kara skolā. Tā nu gan nebija. Es mācījos Maskavas Valsts kora skolā. *Acīmredzot pārpratumus radies tāpēc, ka „kora skola” un „kara skola” latviešu valodā skan gandrīz vienādi... Es dziedāju zēnu korī, tolaik Padomju valstī vienīgajā. Pirms revolūcijas zēni dziedāja baznīcas koros, bet baznīcai ar partiju bija saspīlētas attiecības, tāpēc nekur nebija zēnu korus, mūsējais bija vienīgais. Mēs dziedājām visos valdības koncertos, un es 1947. gadā, kā arī vēlāk redzēju biedru Staļinu tā, kā tagad redzu Jūs. Mēs reizi gadā dziedājām Lielajā teātrī, dažreiz – PSKP Centrālajā Komitejā un diezgan bieži Maskavas Konservatorijas vai arī Čaikovska zālē. Skolā bija obligāta klavierspēle, un mans diploms, kas saņemts pagājušā gadsimta vidū, bija – ar izcilību, bet, kāda tam tagad nozīme. Diriģējis esmu tikai vienreiz dzīvē – virsniēku sievu kori Vācijā. Tad es biju kara dienestā. Kopš tā laika tikpat kā neesmu spēlējis klavieres, vien dažreiz Veltai. Esmu gan sacerējis dziesmiņas draugiem, bet šoreiz, lai skan dziesma no filmas „Maksima jaunība”. (Dzied: „Крутится, вертится шар голубой”⁵)*

J.Z.: – Paldies!

R.D.: – Tā kā mums ir draugi latgalieši, man gribējās latgaliski pateikt – paļdis! Paļdis par uzmaneibu⁶!

¹ Pasākumā teiktais krievu valodā rakstīts kursīvā

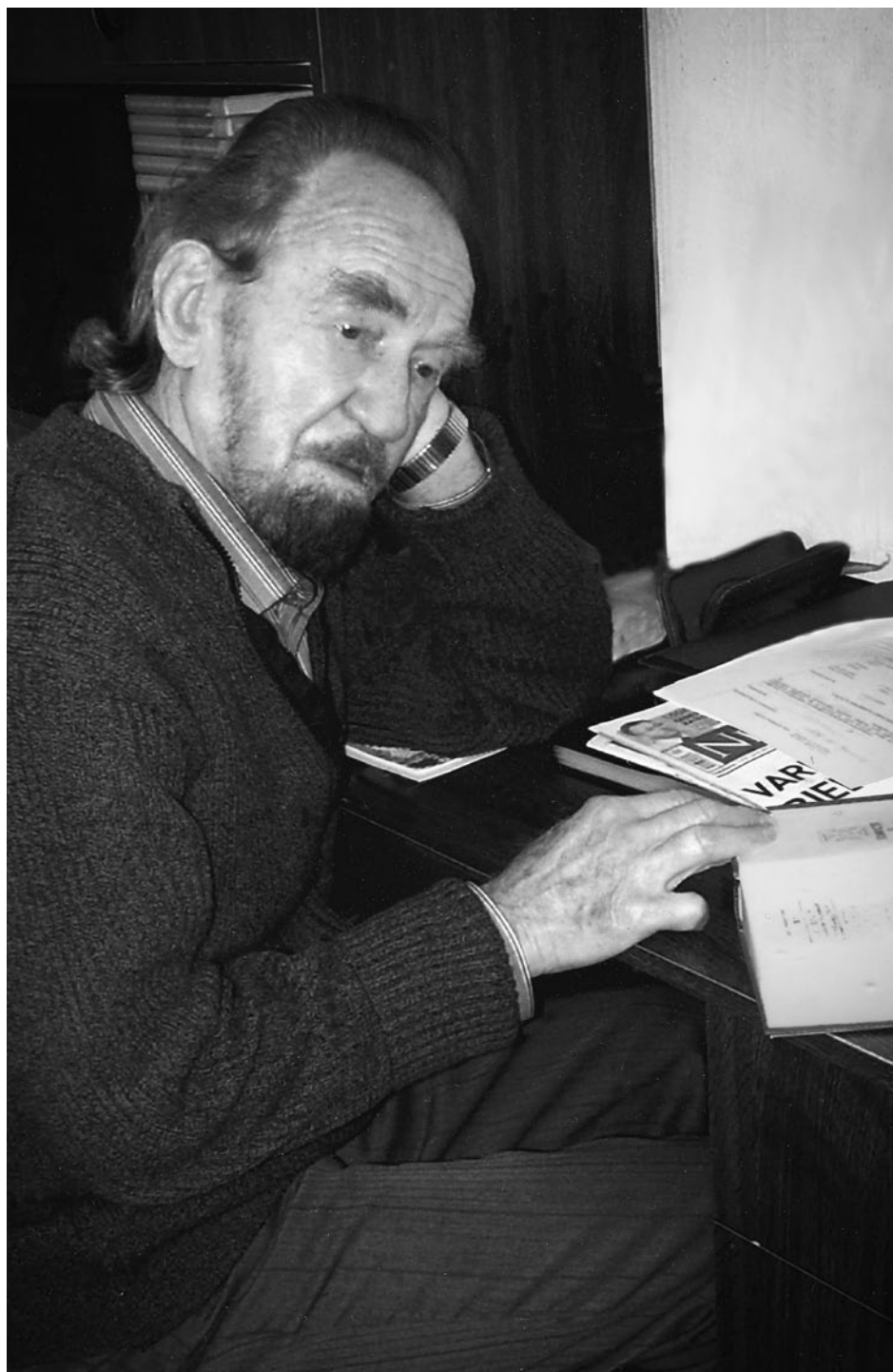
² за родину (krievu val.) – par dzimteni

³ „Крутой маршрут” (krievu val.) – „Kraujais maršruts”

⁴ „Сборник латышской литературы” (krievu val.) – „Latviešu literatūras krājums”

⁵ Крутится, вертится шар голубой (krievu val.) – „Griežas zilā lode”

⁶ paļdis! Paļdis par uzmaneibu (latgaliski) – paldies! Paldies par uzmanību

Tu mūžam skanēs, neizsmelams
avots esi, pati dārgākā latviešu valoda!

Nāldis Kikāns

Ar VALDI ĶIKĀNU sarunājas Anda Kubuliņa

2010. gada 28. jūlijā

Anda Kubuliņa: – Šovakar mūsu viesis ir cilvēks, kurš pārstāv zinātniekus, tātad tos ļaudis, kas reti parādās uz skatuves un tāpēc sabiedrībā nav tik plaši pazīstami. Šī ir tikšanās ar manu docētāju – literatūrzinātnieku Valdi Ķikānu. Mēs vienojamies, ka vispirms runās Valdis Ķikāns, pēc tam jautājumus uzdošu es. Tā kā es esmu viņa skolniece un izjūtu bijību pret saviem skolotājiem, tad respektēšu to, ko mēs sarunājam. Lūdzu, Valdi!

Valdis Ķikāns: –

*Sveču gaisma ir
iekšas gaisma.*

*Mājas
un mūžamāju.*

*Pie sveces
mēs iekrītam savā
dvēselē
un spīdam no turienes.*

Tie ir Ojāra vārdi. Šis man ir tāds ļoti neparasts vakars, jo dota iespēja runāt par un ar Ojāru Vācieti telpās, kuras es uzskatu par svētām, tādēļ ka te sava mūža pārcilvēcīgo ieguldījumu latviešu un pasaules dzejā ir devis viens no lielākajiem XX gadsimta otrās puses dzejniekiem. Man ir divas ieceres: pirmkārt, runāt par nepadarīto Ojāra Vācieša dzejas pētniecībā un, otrkārt, akcentēt viņa liriskas harmoniskumu, kas ir augstākā pakāpe dzejnieka dzīves gara izpausmē un daiļrades centienos.

Iedegšu sveci, jo man ir tāds paradums – stāstīt studentiem par Aspaziju un Ojāru Vācieti pie degošas sveces. Es uzskatu Ojāru Vācieti par savu skolotāju literatūrzinātnē, par vienu no manas kritikas veidotājiem. Ciemojoties šajā mājā (parasti vakaros un nakts stundās rudenī vai ziemā), man bija iespēja noskaidrot tos daiļrades principus, kas Ojāram bija svēti un nemainīgi. Ja arī kādas no savām iepriekš paustajām atziņām viņš noraidīja, tad tas vienmēr bija argumentēti un pamatoti, – neskrienot līdzi katrai brēkai vai neķerot modē nākušas idejas, kā to mākslinieki dažkārt mēdz darīt. Esmu ļoti iepriecināts, ka Ojāra Vācieša „Bibliogrāfijā” ir minētas četras manas grāmatas par viņu. „Kur cilvēks sācies” un nodaļa rakstu krājumā „Pieci” (dzejnieki) veido vienu grāmatu, otra ir krievu valodā „С чего начинается человек”¹, trešā – „Tevī kāpj mīļums” un ceturta – „Ojāra Vācieša liriskas poētika”. Ko esmu secinājis, strādājot pie šīm grāmatām, un kādi manā izpratnē ir svarīgākie uzdevumi Ojāra Vācieša liriskas pētniecībā? Latviešu literatūrzinātnes parāds šim izcilajam dzejniekam un arī mūsu lasītājiem ir neizmērojami liels, varētu pat teikt – milzīgs. Vislielākais trūkums ir tas, ka Eiropas literatūras mērogā Ojārs Vācietis praktiski neeksistē. Viņš ir kā piliens jūrā. PSRS tautu valodās Vācieša dzeja gan ir izdota, bet viņš ir ļoti maz atdzejots angļu un vācu valodā. Varu minēt vien izdevumu „Iepazīsimies” angļu valodā, kā arī vācu valodā izdoto grāmatu „Stilleben mit Schlange, Baum und Kind” – „Klusā daba ar čūsku, koku un bērnu”. Mūsu pienākums ir rūpēties, lai atdzejojumu būtu daudz vairāk, taču neesmu manījis, ka

kāds no jaunajiem to darītu ļoti nopietni un ar lielu entuziasmu. Vācietis arī nav pētījis Eiropas dzejas kontekstā. Ir tikai atsevišķas iestrādnes un informācija, taču tas ir pārāk maz. Jāsaka paldies latviešu trimdiniekam Rolfam Ekmanim, kas Ojāru Vācieti ir parādījis kā disidentu angļu valodā izdotajā grāmatā par latviešu literatūru padomju laikā. Šā izdevuma nosaukumu latviski varētu tulkot tā – „Latviešu literatūra padomju paverdzinātībā” vai „[...] padomju spaidos.” Vācu valodā diezgan interesanta informācija par Vācieti rodama enciklopēdijā „Kindlers neues Literaturlexikon”², kur latviešu literatūras patriots Fridrihs Šolcs ir iepazīstinājis lasītājus ar 15 latviešu rakstniekiem. Ojāram tur ierādīta goda vieta, bet ko tad nu viena enciklopēdija var dot – vien ļoti niecīgu informāciju. Ir vajadzīgi tādi pētījumi, kur Vācieša literārais devums būtu salīdzināts ar vācu, angļu un franču dzeju. No jauna būtu pārskatāmi arī agrāk izteiktie spriedumi par Ojāru Vācieša daiļrades saistību ar krievu liriku. Pašlaik ir izveidojusies paradoksāla situācija, ka viens no izcilākajiem XX gadsimta dzejniekiem būtībā nav iekļauts pasaules dzejas intertekstā. Šādus pētījumus neapšaubāmi var veikt tikai tādi literatūrzinātnieki, kas labi prot svešvalodas un ir spējīgi Ojāru Vācieša daiļradi skatīt plašos kultūras kontekstos.

Pārskatot un pārdomājot savu grāmatu saturu, redzu, ka tām ir atšķirīga kvalitāte. Esmu tiecies arvien dziļāk izzināt Ojāru Vācieša stilu. Īpaši liela uzmanība šim jautājumam pievērsta manā jaunākajā grāmatā „Ojāru Vācieša lirikas poētika”. Tur ir daudz citātu – ne tāpēc, ka man kā kritiķim nebūtu ko teikt, bet tālab, ka šodien ne jau katrs lasītājs meklēs Vācieša oriģinālgrāmatas vai Kopotos rakstus, un, ja manā pētījumā šie citāti ir, tas var piesaistīt lasītāju uzmanību un palīdzēt viņiem iepazīt Ojāru dzeju. Es, protams, negribu, lai mani uzskatītu par citātu mašīnu, taču uzskatu, ka cilvēkiem, kuriem mājās nav tādas plašas bibliotēkas, šie citāti varētu būt vajadzīgi un noderīgi.

Ir vesela rinda latviešu, krievu un vācu dzejnieku, kurus varētu dēvēt par pasaules sāpju romantiķiem. Latviešu literatūrā tāds ir Poruks un dažbrīd arī Rainis. Vācieša poēmās un viņa skumjajos dzejoļos, kur risināta pasaules sāpju tēma un jaušamas vientulības noskaņas, ir spēcīgi jūtama saikne ar Ļermontovu un Heines daiļradi. Poruks palika stoiķis, Rainis arī, sakot: „Kad nav pasaules manai taisnībai, tad tāda ir jārada mākslā”.

Poruks bija cīnītājs par harmoniju un cilvēcību. Tas parādās viņa darbā „Nebijušais un divi vientuļi”, kur baltais, sirmais karalis un bālganzaļganais dēmons visā cilvēces attīstības gaitā ir konfliktā. Viņi grib vienoties, bet nespēj, jo ir tā: es alkstu nebijušā, jā, es arī alkstu nebijušā, bet tavš nebijušais nav mans nebijušais. Ilgas pēc harmonijas un tieksme, cenšanās to rast tomēr paliek, kaut arī konflikta risinājums noslēdzas traģiski, bez perspektīvas, jo šis ideāls netiek sasniegts. Tā jau acīmredzot ir katram lielam dzejniekam – ideāls viņam vienmēr šķiet kaut kas augstāks nekā jau sasniegtais. Līdzīga doma izteikta arī, manuprāt, izcilākajā Ojāru Vācieša poēmā „Klavierkoncerts”. Es uzskatu, ka šajā poēmā ir attēlota cilvēces attīstības gaita, kur baltā harmonija ir pretstatā melnbaltajam klaunam *do-mi-do*, [...] *domino*, kā *tev nav kauns*, kas ir šīs harmonijas izjaucējs. Varbūt ne tieši, bet tipoloģisko saskaru ziņā Ojāru ir ietekmējis Ļermontova „Dēmons”, kur tikpat traģiski izskan atstumtības un vientulības tēma. Mums nemaz nav jākautrējas pētīt Ojāru Vācieti vēlinajam romantismam raksturīgo pasaules sāpju kontekstā, saistībā ar Poruku, Raini, Ļermontovu un arī Heini, kuru polifoniskā attieksme pret pasauli – no humora uz satīru, uz grotesku un atkal atpakaļ – tik līdzīgi izpaužas arī Ojāru dzejas izteiksmē. Ieklausīsimies, piemēram, šajā Vācieša dzejolī:

*Kuru miljono reizi
Es tevī esmu iemīlējis, pasaule?
Dumjā,
Mīļā
Un nolādētā.
[..]
Un miljono reizi, pasaule,
Tu esi mana mīlestība.
Es atdodu sevi
Un ņemu tavu
Dzīvības lūdzoši apspīdēto
Draudīgumu.*

Ojāru Vācieša lirikā ir pausta doma, ka harmonijas meklējumu gaitā dzejnieku nevar atsvešināt no pasaules vai pievilt, jo līdzās smagajam un nepieņemamajam viņš tomēr redz arī bezgala daudz laba un skaista. Imants Ziedonis ir izteicis ļoti interesantu atziņu par Ojāru:

Viņš uzcēla manai paaudzei piemēriņš vertikāli. Un, kaut arī vēstures bangotnēs to bija jau uzcēlis Rainis un tajā atzīmējies, ik pēc pāris trīs paaudzēm nāk kāds un ceļ vertikāli no jauna.

Pārējie šai vertikālei, šim ideālam varēja sekot un nepievīlās.

Mani interesē vēl daži jautājumi, kas nav tik vienkārši atrisināmi. Ojāru Vācieša 70. jubilejas konferencē nolasītajos referātos, kurus Anda Kubuliņa ir apkopojusi grāmatā „Cilvēka brīvība. Cilvēka balss”, ļoti skaidri iezīmējas atziņa, ka Vācieša harmoniskums nekad nav nomācams. Kaut arī dzejnieks daudz runā par pasaules pretrunām, viņš izsaka pārliecību, ka cīņa par cilvēka un planētas pulsa vienotību vienmēr ir atkal un atkal jāsāk no gala. Daži pētnieki uzskata (un tas ir pareizi), ka tieši šā motīva risinājums saista Ojāru Vācieti ar Nāzimu Hikmetu un Pablo Nerudu. Ojāru lirikas saikne ar iepriekšminēto un arī daudzu citu Eiropas dzejnieku daiļradi noteikti būtu vēl dziļāk un plašāk pētāma.

Ir daži harmoniskuma avoti, kuri Vācieša mākslā paliek nemainīgi un viņa daiļrades attīstības gaitā tiek izzināti aizvien dziļāk un dziļāk. Vēlos runāt par tiem, izmantojot Vācieša dzejas citējumus. Mēs jau varam daiļdarbu skaidrot, interpretēt, analizēt, taču nekad nepanāksim tādu precizitāti, iespaidu un skaidrību, kāda ir dzejnieka paša izteikumā. Pirmais harmoniskuma avots, kas atklājas Ojāru Vācieša dzejā, neapšaubāmi ir dzīvība. Īpaši skaudri dzīvības vērtību liek apzināties kara briesmas, ko Vācietis ir pār-dzīvojis bērībā. Karš dzejniekam nekad nebeidzas, jo viņš to izjūt kā savu likteni:

*Kaut kur uz pasaules šonakt
Nošāva vienu –
Tik bezgala, bezgala līdzīgu man,
Ka es dzirdēju.*

Tas, lūk, ir viens no lielākajiem konfliktiem, kas tiek skarts visos Vācieša krājumos, un dzīvība, kā Ojārs mēdza teikt, – *visos veidos un pseidonīmos* – ir augstākā vērtība viņa mākslā, vienalga, kāda dzīvība – cilvēka, vismazākā sienāzīša vai vabolītes, vai bezdelīgu, kas kara apstākļos sadeg un paliek atmiņā kā nekustīgi, pārakmeņojušies punktiņi uz vadiem. Bieži vien viņš dzīvības nozīmību izsaka īsos, taču neaizmirstamos formulējumos, piemēram: *dzīvība ir vienā eksemplārā*. Mēs visu varam tirāžēt, štancēt un pavairot, bet dzīvība – tā katram ir viena un unikāla, un šī dzīvība tiecas uz harmoniju. Kādi vēl ir harmonijas avoti? Kā zināms, Vācietim bērība ir bijusi smaga, bet tās gaišums, šis harmoniskuma gaišums, atmirdz arī tad, ja dzīvē nākas pieredzēt grūtus brīžus. Atcerieties:

*Bērnībā man bija cita – ļoti skanīga – sirds,
Ja es nebūtu nabagu ģimenē piedzimis,
Varētu teikt, ko no sudraba.*

Skanīgā sirds gan vēlāk sāk zaudēt savu sudrabaino skaņu, bet vienalga – atmiņas par grūto, tomēr gaišo bērību un dzimto pusi dzejniekam vienmēr ir ļoti svarīgs harmonijas avots, varbūt pat noteicošais. Gribu jums atgādināt vienu no daudzajiem Ojāra veltījumiem dzimtajai pusei. Tas ir dzejolis „Gauja”:

*Kurš ūdens tā būtu smējies,
Ja to pasmeļ ar sauju?
Dievs bija iemilējies,
Pasaulē laizdams Gauju.*

*Mana mūžīgā kaite.
Mana spalva un ota.
Vidzemes asinssaite.
Latvijas kaklarota...*

*Vārdus, cik grib, var sacīt,
Neīsts man liekas katrs.
Es ar aizsietām acīm
Aņņemos tevi atrast.*

*Starp visām Jeņisejām,
Starp visām Gangām un Elbām,
Pie visbaltākām dzejām
Un pie vismelnākā nelabā.*

*Un lai mūžīgi pastāv
Gaišums uz tavas sēres,
Rudzi uz tava krasta,
Asaras cilvēku bērēs.*

*Lai ļaužu kāzās ievas
Aizkūpas baltā tvaikā!
Es to nelūdzu dievam.
Es to izlūdzos laikam.*

*Kādi tie dievi ir vecīši,
To jau tu zini pati,
Dievi raganas necieš.
Man tu, ragana, patīc.*

*Ne dievi, ne velni lai nezina,
Kas mūsu jūtām vārdā.
Bet, ja nu noķer un dedzina,
Tad – abus uz viena sārta!*

Gauja viņam kādreiz arī atbild, no kurienes šī pieķeršanās nāk: *No bērības, mans puisēlīt, no bērības!* Tieši bērības harmoniskums vienmēr sevi piesaka smagos un sāpīgos dzīves brīžos, rosinādams pārvarēt grūtības, skumjas, pat kaut ko pavisam neciešamu. Lūk, cik tas ir vienreizēji izteikts šajā bērnu mīlestības dzejolī:

*Mūsu mīlestības tālā bērībā
it nekādu gadusimtu nebija,
nebija nekādas vēstures,
nebija nekādas ģeogrāfijas
un pat zemes radīšanas nebija,
jo pats dievs vēl nebij radījis,
tikai velni zaļām acīm staigāja,
un kaut kādas dieva dziesmas ņaudēja,
un es tos pa tukšām ielām trenkāju,
un tu mani lamāji par jukušu,
kas, par laimi, bija taisnība,
jo bez taisnības jau cita nebija
mūsu mīlestības tālā bērībā,
tikai zeme smējās aizgūtnēm
caurām dienām, caurām naktīm aizgūtnēm:
– Smieklī nāk, cik daudz man jāraud būs ...*

Vēlāk dzejniekam par dzimto pusi kļūst jau visa Latvija, īpaši tas uzsvērts krājuma „No-lemtība” dzejolī „Tu esi”.

Vēl viena nozīmīga tēma Vācieša dzejā ir Rīga. Harmonijas kontekstā tā nav viennozīmīgi skaidrojama. Jau Andreja Pumpura „Lāčplēsi” apdzejota šī Latvijas verdzības citadele, tad Čaka – ambivalentā Rīga – *zelta bezdelīga*, kas meitenēm, jaunavām ir zaņķis un posta vieta. Cik nav tādu dzejoļu! Sudrabkalnam, arī „Rīgas iedzimtajam” Jānim Rokpelnim un Amandai Aizpurietei Rīgas tēlojums saistās ar ļoti pretrunīgām izjūtām. Dažkārt šī pilsēta sagādā vilšanos, un dzejnieki to izjūt kā kaut ko svešu. Ludmila Azarova „Magnētiskajā

Māras ezerā”, kā arī „Tev un ugunij” tēlo Rīgu kā citadeli, kur okupācijas gados tika realizēta latviešu valodas iznīdēšanas politika. Viņa atstāta savas personiskās sarunas ar kādu trejgalvu jodu, kas līdzīgs asiņainajam Novikam. Daudz ir Rīgas kritizētāju, un tas saprotams, jo pilsēta ir ambivalenta. Ojāram poēmā „Balsij bez pavadījuma” Rīga, šis netiklības perēklis, tēlota kā pretstats lauku burvības un lauku ētikas izteicējai zilajai rudzupuķei. Vēlāk Ojāra lirikā pilsētas uztvere kļūst pavisam citādāka, un viņš par Rīgu jau saka:

svētā vieta Daugavmalā, manā sirdī, manā mūžā, manas esamības pašā zilā sākumā un pelēcīgi sirmā galā.

Daudzos Vācieša dzejoļos izteikts mīlestības apliecinājums šai pilsētai. Man prātā nāk Rīgai veltītais dzejolis „Pēc ilgās šķiršanās”, kas ir tapis vēl pirms poēmas „Balsij bez pavadījuma” un ievietots krājumā „Ugunīs”.

PĒC ILGAS ŠĶIRŠANĀS.

*Cērt man sejā, cik gribi, nakts brāzmainā,
Bet es skatos, kur asfalta stīga
Izkūst tumsā un pamalē blāzmainā
Tu nāc pretī nakts ugunīs, Rīga.*

*Tu nāc pretī... Un ko tur stāstīt vairs –
Ceļa dubļu un putekļu klātais,
Tavu bulvāru šalkoņas glāstītais,
Tavu neganto pārkonu rātais –*

*Iešu tev glabātos smaidus izsmaidīt
Pusnakts ugunu skaistumā tavā,
Ilgās šķiršanās skumjas izvaidīt
Tavu liesmaino bulvāru skavās.*

*... Lapa pēc lapas no koka šķetinās,
Un man noskūpstīt gribas ļoti
Pirmo meiteni, kura pretī nāks,
Un pēc tam – vienalga, kas notiks.*

*Saki, kāds krams tev ir asfaltā aizšķīlies,
Kāds liesmu zars mani tiekoties skāris, –
Es esmu vairāk kā bulvāri aizsvīlies:
Liepas nobirst, un uguns tām pāries.*

*Man vēl bezgala tālu līdz rudenim,
Un es ceru, ka nāve man pieder,
Ja es palikšu Daugavas ūdenī,
Ja es smaržošu bulvāru ziedos*

*Arī tad, kad man nebūs ko stāstīt vairs, –
Tava dzeltenā smiltāja klātais,
Tavu bulvāru šalkoņas glāstītais,
Tavu neganto pārkonu rātais.*

Nekādu punktu Ojāram nevar pielikt, tāpēc to šobrīd lieku sev. Kamēr neesam pasaulei devuši tik plašu priekšstatu par mūsu dzejniekiem kā amerikāņi, angļi, vācieši un citas tautas par savējiem, tikmēr mēs esam un acīmredzot vēl ilgi būsime parādnieki gan Ojāram, gan arī lasītājiem. Vai tad kāds cits ielika mūsu Dziesmu svētkus UNESCO goda sarakstā, tikai jau mēs pašī, vai ne?

A.Ķ.: – Jā, tā ir. Lasot Valda Ķikāna grāmatas, uzzinām, kā autors uztver, izjūt un vērtē Ojāra Vācieša dzeju, bet tagad mēs gribētu kaut ko vairāk uzzināt par Valdi Ķikānu. Jūsu zinātniskie pētījumi un arī darba mūžs galvenokārt ir bijis saistīts ar valsts augstākajām mācību iestādēm. Es zinu, ka jūs esat strādājis Latvijas Valsts universitātē, Valodas un literatūras institūtā un Daugavpils Pedagoģiskajā universitātē. Lūdzu, pastāstiet, ko katra no šīm darbavietām ir jums devusi, un arī par to, kā jūs tālajos padomju gados nonācāt līdz zinātniskajam darbam. Lai kļūtu par asistentu Latvijas Valsts universitātē, acīmredzot arī pirms tam kāds ceļš bija ejams. Būtu labi, ja jūs mums to atklātu.

V.Ķ.: – Jā, tās mācību iestādes – katra ir devusi kaut ko un nākusi ar savām prasībām. Jo lielākas prasības, jo labāk. Kad beidzu Latvijas Valsts universitāti, biju iecerējis strādāt Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā. Labi, ka uz muzeju neaizgāju, jo tur es būtu kā piektais ritenis: tāda punktuāla iestāde man nav pieņemama: man tāds paviršāks raksturs. Es arī nespētu dokumentēt literatūru tik rūpīgi, kā to dara Ilgonis Bērsons. Mani raksti par latviešu dzeju vairāk ir iedvesmas rosināti. Uz Daugavpili mani aizsūtīja docente Markuševice. Viņa uzzināja, ka tur vajag pasniedzēju. Man toreiz bija 24 gadi. Kad es ierados jaunajā darbavietā, dekāne Vīksna teica kolēģiem: „Atsūtījuši mums tādu zēnu!” Vienreiz šis zēns iet pa koridoru un uzvelk kuplu dūmu, un tad viņa man atspēlējās tā: „Skurstenis staigā un kūp. Kurš tas ir? – Ķikāns.” Toreiz uzdīga arī pirmie asni zinātnē. Jāsaka paldies literatūras pētniecei Elzai Knopei, jo tad, kad man vajadzēja izvēlēties zinātniskā darba tematu, viņa teica: „Latviešu poēma.” Tā kā man jau bija kaut kādas iestrādnes šādam pētījumam, es piekritu. Savu disertāciju aizstāvēju Latvijas Valsts universitātē 1967. gadā. Laika gaitā no poēmas esmu virzījies uz liriku. Šodien jau lirika dominē visur – arī poēmās un balādēs, tas ir latviešu dzejas, arī Ojāra fenomēns un brīnums, kas mums noteikti vēl jāpēta un jāparāda XX gadsimta literatūras kontekstā. Daugavpilī man kādu laiku bija uzticēti 7–8 mācību priekšmeti, t. i., apmēram 32 stundas nedēļā. Ar neklātniekiem vasarās nācās strādāt vēl vairāk, tā ka par zinātni šajos gados maz ir ko teikt. Kad sāku strādāt universitātē, Griguļa katedrā zinātniskais darbs bija augstā godā. Grigulis ilgu laiku bija katedras vadītājs, un viņa padomos patiešām derēja ieklausīties. Kaut ko pozitīvu noteikti esmu pārņēmis no šī erudītā padomju laika zinātnieka. Visražīgākais publikāciju laiks ir bijuši tieši pēdējie gadi Daugavpilī, kad man bija iespēja tā sistemātiskāk izdot savus darbus. Es pat īsti nezinu, cik grāmatu esmu publicējis, jo dažas ir tādas kā brošūras – piecas vai sešas loksnes. Kopā pusotra duča sanāks, ieskaitot četrus dzejoļu krājumus.

A.K.: – Vai Daugavpilī tāpat kā Valodas un literatūras institūtā katrs darbs pirms publicēšanas tika apspriests? Var jau to uzskatīt arī par cenzēšanu, bet Valodas un literatūras institūtā tā nebija tikai cenzūra, tika izteikts kolēģu viedoklis, padoms un reizē arī iebildes. Vai Daugavpilī šī pētījumu apspriešana bija stingāka nekā institūtā?

V.Ķ.: – Daugavpilī pavada bija palaista vaļā pavisam brīvi. Neviens darbs netika apspriests, vismaz pēdējos gados ne. Vislielākā brīvība.

A.K.: – Vai šai brīvībai nenāk līdzī ar savas problēmas – kā tu proti, tā tu mauni?

V.Ķ.: – Jā, mauni, peldi! Tur, katedrā, bija un ir vissirsnīgākais kolektīvs – jauni cilvēki, liela daļa no tiem mani bijušie studenti. Visi viņi ir talantīgi. Maija Burima jau pazīstama Eiropā un, salīdzinot ar mani, ir tālu aizgājusi. Ļoti kautrīga ir Sandra Meškova. Viņai nupat iznāca grāmata, un es priecājos, ka Sandra Meškova ir kļuvusi par profesori.

A.K.: – Daugavpilī izdotās grāmatas līdz mums tik vienkārši neatnāk.

V.Ķ.: – Es Sandras grāmatu „Teksts un autors” izlasīju vienā rāvienā, bet viņai tāpat kā man nemaz nav tieksmes uz karjeru. Es nekad nedomāju par kaut kādu posteni, vienīgi par to, lai grāmata iznāktu. Esmu uzrakstījis arī tādus pētījumus, kas padomju laikā tika mestī ārā. Jau svinā saliktu grāmatu izmeta pār bortu, jo tā, lūk, esot nacionālistiska. Bet Daugavpils institūtā – cepuri nost! Tagad jau tā ir Daugavpils Universitāte.

A.K.: – Mēs pirmoreiz satikāmies Latvijas Valsts universitātē, kad jūs mums, studentiem, braucāt līdz uz kolhozu. Tajā laikā jūs rakstījāt disertāciju par poēmu un bijāt publicējis vairākus rakstus par „Eiņšteinianu”. Jūs šo poēmu ļoti aizstāvējāt, bet pret to iebilda visa „vecā gvarde”, un šajā vecajā gvardē bija arī jūsu kolēģi Krauliņš un Grigulis. Pastāstiet, kāpēc jūs pievērsāties tieši „Eiņšteinianai” un kādas pēc šiem rakstiem bija jūsu attiecības ar kolēģi Griguli un katedras vadītāju Krauliņu?

V.Ķ.: – Griguli es uzskatu par zinātnieku, domātāju, arī par labu dzejnieku, bet ne par labu dramaturgu. Krauliņš bija konjunktūras cilvēks, kurš – kā priekšnieki prasīja, tā domāja. Nekādu īpašu cieņu pret viņu neizjutu. Neatceros, ka viņš būtu pret mani vērsies tālab, ka biju paudis savu viedokli par „Eiņšteinianu”. Vērtējot šo poēmu un Ojāru Vācieti, stipri vienpusīgi un neliterāri piegājieni bija Vitoldam Valeinim. Ja pietrūkst dzejas intimitātes izpratnes, tad notiek tā, kā tas viņam gadījās, rakstot par Ziedoni. Apcerot populāro Ziedoņa frāzi: „Kāpēc kārtis neaug?”, – Valeinis teica – „Kā? Kārtim prasa augt – kas tas par cilvēku?”

A.K.: – Un vēl tāds atmiņu ekskurss: pēc Imanta Auziņa „Skumjā optimisma” (1968) un Vizmas Belševicas „Gadu gredzenu” (1969) iznākšanas pastiprinājās čekas uzbrukumi literatūrai, un Benjamiņu namā tika organizēta speciāla sapulce, lai beidzot iemācītu rakstniekus pareizi interpretēt vēsturi, nevis tā, kā viņi to sākuši darīt. Šajā sapulcē galveno referātu nolasīja Milda Losberga. Kuluāros gan dvesa un melsa, ka referāta autors esot Grigulis. Pēc Losbergas, protams, uzstājās arī vēl citi. Es šo sapulci, starp citu,

atceros, jo tā bija viena no pirmajām reizēm, kad biju atnākusi uz Rakstnieku savienību. Pēc tam, kad visi oficiālie runātāji bija uzstājušies, literāti bija ļoti skumji, jo tā tiešām bija briesmīga sapulce. Tad cēlās kājās Ķikāns un ar dzelzainu loģiku apgriezta Losbergas referātu ar kājām gaisā. Tas bija pārsteigums visiem, Grigulis spēja tikai izvest: „Ķikāns jau te veselu koreferātu uztaisīja...” Grigulis bija apmulsis, un apmulsuši bija ne tikai čekas dižgari un dižmaņi, bet arī literāti, jo neviens kaut ko tādu negaidīja. Līdz ar to pēc Ķikāna uzstāšanās sapulces kopsavilkums neiznāca tāds, kā bija iecerēts. Man ir jautājums – kas jūs pamudināja norunāt šo „koreferātu”? Kritiķa, literatūras sanitāra pienākuma apziņa, čekas primitīvā poētikas izpratne, ilgas pēc patiesības? Losbergas referātā tika kritizēti cilvēki, pret kuriem jums, iespējams, bija tīri personīgas simpātijas, varbūt tādēļ?

V.Ķ.: – Jā, šo sapulci es labi atceros. Pamatā jau tā bija Vizmas aizstāvēšana. Es ļoti labi sapratu, ka viņa ir uzrakstījusi antipadomju poēmu, kas vēsta pret šo asiņaino režīmu.

A.K.: – Viņu aplklusināja uz sešiem gadiem.

V.Ķ.: – Un viņai vajadzēja sisties cauri ar tulkošanu. Tajā izrēķināšanās sapulcē man izdevās visai loģiski aizstāvēt Vizmu. Sacīju – vēstures materiāls liecina, ka pretrunas tautai ir postošas, tāpēc tā nespēja cīnīties pret iebrucējiem un apspiedējiem. Šodien daži to nesaprot un vienkārši grib Vizmai inkriminēt kaut kādus antipadomju darbus un ideoloģiju, taču paies gadi, un šī viņas poēma ieņems goda vietu latviešu literatūrā, tad tiks pieminēti arī tās kritizētāji. Mana ironija publikai gāja pie sirds. Grigulis gan toreiz iekliedzās: „Kurš tad te ir galvenais referents! Losberga runāja 25 minūtes, Ķikāns – 45 minūtes...” Kad 1973. gadā mani uzņēma Rakstnieku savienībā, bija tāda iepriekšējā apspriede, saruna. Es tiku izsaukts uz biroju, un tur Grigulis jautāja: „Vai Ķikāns vēl aizvien ir tādās pašās domās par Belševicas poēmu „Indriķa Latvieša piezīmes uz Līvoniņas hronikas malām”? Es atkal ar vēstures faktiem skaidroju savu viedokli, un Grigulim nācās atzīt: „Viņš neko nav sapratis!” Tad, kad notika aizklātā balsošana par manu uzņemšanu Rakstnieku savienībā, viena balss bija pret. Es domāju, ka tas bija Grigulis. Neraugoties uz šo vienu balsi, kas bija pret, es tomēr tiku uzņemts Rakstnieku savienībā.

Jāpiebilst, ka Vizmas Belševicas poēmu ir aizstāvējis arī Ojārs Vācietis. Neaizmirstams ir viņa satīriskais, pret Lasmani vērstais dzejolis, kas faktiski ir „Potjomkina sādžas” turpinājums. Jau 1965. gadā Vācietis uzdrošinājās rakstīt:

*Griezies jebkurā kilometrā –
Un tu būsi Potjomkina sādžā!*

Tolaik Ojāram vairs nebija agrāko ilūziju par padomju režīmu. Ar „Potjomkina sādžu” un vēlāk ar „Vadoņa augšāmcelšanos” viņš bijis kļuvis par bīstamu ienaidnieku PSRS režīmam. Vizma nekad nav tik tieši un tik atklāti izteikusies.

A.K.: – Ja secīgi sarindo visas jūsu grāmatas, tad galvenie magnētiņi, kas pievelk un savēl visu kā kodolā, ir poēma un ap to Ojārs Vācietis un Imants Ziedonis. Tātad – žanrs un spilgts romantiķis līdzās ne tik spilgtam romantiķim. Kāpēc tieši viņi – Ojārs un

Imants – un nevis, teiksim, Belševica, kuru jūs aizstāvējāt, Arvīds Skalbe, Imants Auziņš vai Uldis Bērziņš?

V.Ķ.: – Visu nevar paspēt. Ja tu kaut kam esi pa īstam pieķēries, tad rodas vēlēšanās to pētīt aizvien dziļāk un plašāk. Grāmatu „Ojāra Vācieša liriskas poētika” es rakstīju ar lielām grūtībām, jo, gribot negribot, daudz kas ienāk no agrākā (no zemapziņas), kaut neesmu vēlējis pats no sevis špikot. Nav manos spēkos parādīt Ojāru XX gadsimta otrās puses Eiropas un pasaules dzejas intertekstu mērogā. Uzskatu Vācieti par pašu spēcīgāko no latviešu mūsdienu dzejniekiem, jo viņš cīnās par harmoniju un tik atklāti runā par cilvēces pretrunām, ko mēs laikam ne ar kādu cenšanos neatrisināsim, bet šī tieksme uz saskaņu cilvēka garu tik ļoti stiprina. Lai varētu parādīt Vācieti Eiropas kontekstā, pētniekiem ir jālasa Eiropas dzeja oriģinālā, kā Knuts Skujenieks to dara, bet viņš jau par Ojāru nerakstīs.

A.Ķ.: – Kad es salieku viņus abus kopā – Vācieti un Ziedoni, Vācietis vienmēr (arī formas meklējumos) ir pirmais. Katrā jauninājumā viņš vienmēr ir pirmais, arī sākot risināt jautājumu par zemapziņu. Pēc tam, protams, ar zemapziņas jautājumiem vairāk nodarbojās Ziedonis, bet vispirms tai pievērsa uzmanību Vācietis poēmā „Balsij bez pavādījuma”. Tūlīt pēc tam zemapziņas motīvs parādījās arī Belševicas „Siržu seifos”. Kāpēc jūs esat izvēlējis divus tik dažādus dzejniekus? Kaut arī viņi viens otra darbus lasīja un labi tos zināja, bet tai pašā laikā – Vācieša dzejas pasaule nesaskaras ar Ziedoņa dzejas pasauli – ne poētiski, ne arī kā citādi.

V.Ķ.: – Redzu viņus abus šajā mūsu sarunu istabā pie novusa galda spēlējot. Man bija jāpagaida, kamēr dzejnieki pabeigs partiju. Dažreiz mūsu kompānijai pievienojās arī Imants Auziņš un Ļuda. Tad jau parasti neiztikām bez asprātībām. Man prātā šāds atgadījums – reiz es atnesu medījuma gaļu un stāstīju, kā mēs ziemā ielencam dzīvniekus un kā tiek šauti vilki. Ļuda atšķir nākamās dienas kalendāra lapu, un tur ir ierakstīts „Dzīvnieku ielencšana ziemā”. Viņa veikli izlabo: „Dzejnieku ielencšana ziemā”. Ojāram toreiz bija grūtie laiki, jo viņu nublicēja.

Jūs jautājat par Imanta Ziedoņa un Ojāra Vācieša atšķirībām. Tās ir radikālas. Pirmkārt – temperamentu, iedzimtības atšķirība – Ojārs ir uguns, viņš dedzināja sveci no abiem galiem; Imants ir motociklists, bet viņa skrējieni nekur neiet pāri robežai. Ziedonis ir apdzejojis Latviju, kaut Rīga no tās ir absolūti izstumta. Ojārs ir globālists. Ziedonis gan arī ir filozofiski risinājis pasaules problēmas, taču – vairāk zemapziņā. Šim zemapziņas jautājumam es neesmu pietiekami pievērsies, tas tiesa. Ojāram ir tāds ļoti trāpīgs teiciens, ka viņam un Imantam Ziedonim ir divi dažādu marku pulksteņi, bet abi rāda vienādu dzejas laiku. Ziedonis ir prāta un arī aprēķina cilvēks. Tas gan nenozīmē, ka viņš nav emocionāls. Tieši ar domas spēku viņš paņēma lasītāju savā varā un liek mums izjust pārdzīvojumu, bet Ojārs pats ir uzsvēris savu emocionalitāti, sacīdams:

*Ko lai dara, ka man
Katra dziesma sākas ar pušumu –
Vai nu iegriež ar dzelzi,
Vai krītoša lāstekā dzel,*

*Vai kāds nelietīgs viesulis
Svešu dziesmu ir pārrāvis pušu.
Tā nu tagad ir klāt
Un pa asinīm trīcošus vilnīšus veļ.*

Tagad es nolasišu savu veltījumu Ojāram.

*Moto: Mani nonāvēt tomēr tu nespēj
(Prometejs).*

*Ja tagad mirt,
kam paliek mana cīņa? Un ziedu sapņi, kuri pusplaukā,
kam jaunu lapu rītu vaļā šķirt
un kuram pamodušos zemi skatīt brīnā?
Tā cita zeme būs, kas vakar bij,
daudz tūkstoš jūdžu naktī skrējusi man pretim,
un tu, kas pretim nāksi klusi,
bez vārda tik daudz teikusi.
Būs zeme atvērusies kāra
kā sievietē,
lai strādā to, lai sargā.
Es tūkstošoreiz būšu Prometejs,
būs neredzams, bet visur pretī Zevs
un tu, kas gūni kursi klusi,
man mācot Zeva varu nicināt.
Vai gan lai dzīvību es ienīstu,
un tuksnešvientulībā aizietu, tādēļ, ka ne jau ziedu sapņi visi
būs augļos ienākušies rudenī?*

Ieva Ķīse: – Ķikāna kungs, vai jūs atceraties savu pirmo sastapšanos ar Vācieti?

V.Ķ.: – Liekas, es kādā grāmatā to esmu drusku ieskicējis. Kaut kur bija publicēts Ojāra „Pēdējais raunds”. Par boksu. Autoru, kas to rakstījis, es iztēlojos kā tādu bokserīgu puiku ar īsiem matiem. Kad viņu pirmoreiz ieraudzīju fakultātes gaitenī, mums kaut kā ļoti ātri radās kontakts, it kā pats no sevis. Viņš bija pirmajā kursā, es – ceturtajā. Arī Ojārs tika līdz ceturtajam kursam un tad – sveiki, Gauja! Jā, un vēl – viņš vienmēr galvu bija iebāzis kādās grāmatās, lasīja starpbrīžos, pat ejot pa koridoru.

A.Ķ.: – Jūs vēl gribējāt dzeju lasīt.

V.Ķ.: – Šodien esmu ļoti iepriecināts, ka tajā biezajā grāmatā „Ojārs Vācietis. Bibliogrāfija” ir kādi septiņi mani veltījumi Ojāram un minētas visas četras manas grāmatas par viņu. Es līdz šim nekur tik bagātīgu bibliogrāfiju neesmu redzējis, tas man būs liels iepriecinājums ilgam laikam. Varu nolasīt, ko esmu uzrakstījis par Ojāru Vācieti, jo savus dzejoļus es nezinu no galvas.

I.Ķ.: – Vācieša dzeju gan jūs zināt no galvas.

V.Ķ.: – Jā, bet es speciāli neesmu to mācījies.

OJĀRS VĀCIETIS OJĀRA VĀCIEŠA IELĀ

*Dzejas dienā nakts.
Jā, laikam ir
tā pati lapu kaudze
kā smaržīgs siens priekš diviem blandoņiem:
man, manai atbalsij.
Un tālāk
zilu dūmu vīraks ceļas
kā vecenītes miķelīšu migla.
Sūrst acs.
Un lejā, jā, paties,
tas taču Māras dīķis pats.
Kas gan ir laiks?
Man tagad tā tik daudz,
lai tūkstoš labu pantu rastos,
bet atkal ļaudis mani nepasaudz.
Nakts krēsla mani velk tais divos krastos,
kas ir un nav vairs Altonavas iela.
Ak, mī un žē!
tur tiešām balts uz zila – mans vārds.
Tā, es nu kopā safabricēts
ar tiem, kam nepelnīti ielas dotas
un nami tajās ielās pārkristītās,
un dzīvokļi tais namos – ne uz krīta.
Nu var ar mani rīkoties kā faktu,
lai šefte labāk turētos uz trakta.
Man nevajag nekādu ielu Rīgā,
ja še arvien uz pjeDESTĀLA stāv,
kas Čaku kāvuši,
kas rāvuši man stīgas,
kur pat ne pusnots viņiem skanējusi nav.*

NEĒRTS DZEJNIEKS

Ojāram Vācietim

*Tu neērts dzejnieks atkal esi,
Jo aizmirstams vēl gluži neesi.
Bet pieminams – jā – biji cīnītājs.
Kurš tad to liedz? – Neviens.*

*Tu atkal šodien cīņā ietu viens.
Jo tu jau biji – viens.
Viens palicis.
Pēc tevis ir tāds kusli žāvīgs viss:
M–jā, jauni laiki, m–jā, raujam, saraujam!
Tavs rakstītais tāds gaidās sastindzis.
Dažs jaunu Ēdeni šķiet dibinām
un rūķē paša būšanas un lietas
ar dzejas reklāmu uz džinsu dibena.
Vien dažas sievas sirds, nav vārdam vietas,
nes tevi tālāk – liesmojošu,
un daža vīru doma cieta.
Bet daudziem tavas dzejas dūša drošā
liek aizkrampēties vietā drošā.
Kādēļ gan dzejnieki,
kad neredz vairs to sejas,
līdz neraņem tās mulsinošās dzejas?*

Paldies par uzaicināšanu un par sirsnīgajiem jautājumiem!

¹ „С чего начинается человек” (krievu val.) – „Ar ko cilvēks sācies”

² „Kindlers neues Literaturlexikon” (vācu val.) – „Kindlera jaunā literatūras vārdnīca”

Liels paldies!!!
Vietas un laika auras uzta-
rētājam (-iem) un izplatītā-
jam (-iem).

Māris Sablītis

Ar MĀRI SALĒJU sarunājas Ieva Ķīse

2010. gada 25. augustā

Ieva Ķīse: – Labvakar! Māris Salējs ar savu pirmo grāmatu atnāca pie lasītājiem 1999. gadā, tātad pagājušajā gadu tūkstoši. Toreiz viņš teica:

Esmu dzimis 1971. gada 13. janvārī. No tēva puses – polis, no mātes – latvietis, mācos Mākslas akadēmijas Tekstilmākslas nodaļas pēdējā kursā.

Vai pēc tam tu kļuvi par mākslas maģistru?

Māris Salējs: – Nē, Andas Kubuliņas mudināts, es kļuvi par bibliotēkzinātnes maģistru.

I.Ķ.: – Vai Mākslas akadēmiju tu pabeidzi?

M.S.: – Jā, esmu mākslas bakalaurs, un man ir arī meistara diploms.

I.Ķ.: – Kad tu sāki rakstīt – studiju laikā vai jau pirms tam?

M.S.: – Es domāju – katra normāla cilvēka attīstībā pienāk brīdis, kad tu pusaudža gados sāk kaut ko skribelēt, pēc tam dažī to turpina, dažī – neturpina.

I.Ķ.: – Ar atdzeju gan pusaudža gados visi nenodarbojas. Atdzejojumi ir jau tavā pirmajā grāmatā.

M.S.: – Jā, tas ir konkrēts gadījums. Pie tā vainīgs Uldis Bērziņš. Pēc Jauno autoru semināra Pēters Brūveris mani aizveda pie Bērziņa, kurš toreiz vēl dzīvoja Avotu ielā. Uzzinājis, ka es esmu pa daļai polis, Bērziņš man iedeva lielu, smagu, starpkaru laikā izdotu poļu dzejas antoloģiju. Es tajā ielasījos, un tad viss sākās. Kaut arī Brūveris nezināja poļu valodu, viņš man deva profesionālus padomus. Daži atdzejojumi ir arī Uldim rādīti, bet vispamatīgāko tesienu es esmu dabūjis no Knuta Skujenieka. Viņš manus atdzejojumus tā izķidāja, ka kādu brīdi vairs negribējās atdzejot, bet tas bija ļoti svētīgi.

I.Ķ.: – Tagad tev ir divas dzejoļu grāmatiņas: „Māmiņ, es redzēju dziesmu” un „Mana politika”, bet atdzejojumu bibliogrāfija ir ļoti plaša.

M.S.: – Nu jā, tie atdzejojumi vairāk ir periodikā. Atdzejot no angļu valodas mani pierunāja Dace Meiere, jo bija paredzēts izdot divas Umberto Eko grāmatas – „Neglītuma vēsture” un „Skaistuma vēsture”, un tur vajadzēja atdzejot dažus fragmentiņus. Zinātdams, ka angļu valoda nav mana stiprā puse, es savus atdzejojumus devu izvērtēt Jānim Elsbergam, un tad ar viņa akceptu, piebildēm, labojumiem un ieteikumiem tie tika pabeigti un ir publicēti šajās grāmatās. Es šovakar kaut ko no tā arī nolasīšu.

I.Ķ.: – Lūdzu!

M.S.: – Bet vispirms es lasīšu drusku senākus pantiņus. Pēdējo divu, triju gadu laikā kaut kāda optika un arī intonācija manī ir mainījusies. Varbūt vēlāk kaut kas no tā visa izdosies, un es varēšu izdot savu trešo krājumu.

mēs
ar to vien dzīvojam ka neesam nekas

(ar pilnmēnesi piesūcas
un nokrīt zemē ods)

nekas. cik netaustāmi
mīļo mās

mūs apskauj skaņu čemuri
šais tukšumos

šais pušumos

šais sodos

I.Ķ.: – *Poēzija ir tāds starojuma kūlītis, kas trāpa cilvēkiem tieši acīs* – tā tu teici, gatavojot izdošanai savu pirmo grāmatu. Vai par latviešu dzeju kopumā tu arī tā varētu sacīt?

M.S.: – Es tagad izvairos no tik kategoriskiem formulējumiem, bet domāju, ka pats dzejošanas akts ir kaut kāda īpaša vēsts, īpašs vēstījums, kas atšķiras no citām formām. Man ir dilemma – es tā kā būtu literatūras pētnieks, taču vienlaikus esmu arī tas, kurš raksta. Tad, kad es esmu tas, kurš raksta, man nekas nav jāzina par tādu literatūrpētnieku, es tikai nojaušu, ka ir kāds kodols, un varbūt literatūrzinātne, būdama zinātne savās labākajās izpausmēs, drīkst un var iezīmēt to vietu, to kodolu, kas, iespējams, izraisa dzeju. Man liekas, ka literatūrzinātne nodarbojas ar gatavu, jau notikušu tekstu. Savukārt tiem, kas raksta, svarīgāks ir nevis tas gatavais, notikušais, bet pats teksta notikums, pats dzejas notikums, pats dzejas attīstīšanās, dzīvošanas fakts, pats tapšanas process. Tāpat arī māksliniekam gleznošana ir spēle, procesa izdzīvošana, visa šī faktūru un figūru veidošanās. Tam, kurš raksta, svarīgāks ir kodols, no kā dzeja rodas. Tas ir daudz svarīgāks par jau notikušu dzejas tekstu, kas ir jau realizējies un ir šeit – acu priekšā, kas ir jau izskanējis un savā ziņā kļuvis par citu cilvēku īpašumu, citu cilvēku uztveres piesātinātu pasauli, kura pašam rakstītājam varbūt nav tik svarīga, kā tas, pie kā viņš iet, uz kuriem viņš dodas, lai dzejolis, šis veidojums, organisms – lai tas notiktu. Katreiz tas ir kaut kas cits, citā veidā, citā veidolā, bet tomēr tas pats.

I.Ķ.: – Vai lasītājs tev ir sarunu biedrs? Varbūt tad, kad teksts jau uzrakstīts, tev ir vien-alga, kā lasītājs to uztvers?

M.S.: – Tā nav, ka lasītājs man būtu pilnīgi vienaldzīgs. Ir svarīgi, vai viņš uztver to enerģiju, kas ielikta dzejolī, un arī – kādā veidā viņš to uztver.

I.Ķ.: – Un kā tas ir atdzejā?

M.S.: – Jo vairāk es par to domāju, jo man tas šķiet sarežģītāk. Atdzejā tomēr ir darīšana

ar jau eksistējošu tekstu, un ir jābūt tā robeža, cik tālu es drīkstu uzurpēt autora tiesības un uzskatīt, ka esmu iedziļinājies viņa rakstītājā un varu autora vietā pateikt to vai ko citu. Redzu, ka jābūt ļoti augstai profesionalitātes pakāpei, lai pēc tam šo atdzejojumu es pats varētu novērtēt un pateikt, ka tas kaut vai nedaudz, vismaz daļēji ļauj nojaust pašu oriģinālu un šā oriģināla autoru.

I.Ķ.: – Tu atdzejo no poļu un ukraiņu valodas?

M.S.: – Jā, es atdzejoju no šīm valodām.

I.Ķ.: – Arī no krievu un angļu valodas?

M.S.: – No krievu. Ir bijuši daži atdzejojumi no maķedoniešu un arī no angļu valodas, bet daudz jau to nav. Tagad vairāk nodarbojos ar literatūras pētniecību.

I.Ķ.: – Man vienmēr ir gribējies saprast, vai dzejnieks jūt, ka viņa dzeja kaut kā ietekmē dzīvi, cilvēkus? Vai viņam tas ir svarīgi?

M.S.: – Es to neesmu tā formulējis.

I.Ķ.: – Ojārs Vācietis, īpaši jaunības gados, ļoti cerēja, ka viņš ar savu darbību, ar savu dzeju var izmainīt dzīvi, padarīt to labāku.

M.S.: – Noteikti ir jābūt ļoti nopietnam iemeslam, lai tā domātu. Jābūt tādai stingrai ticībai, kas līdzinās iešanai pa ūdens virsmu – tik stiprai. Es zinu, ka man tādas nav. Tomēr ir ticība, ka es kaut kādā mērā kalpoju valodai, kalpoju kaut kam, kas atnāk pie manis un dod iespēju atveidot to intonāciju, to skanējumu vai arī to pasauli, kas veidojas skanēšanai. Es baidos un negribu strikti formulēt to, kas nāk, jo varbūt tādējādi tiek atņemta enerģija dzejolim vai tekstam, kas dzimst, jo intonācija jau nav formulējumā ietverama, tā vienmēr ir „kaut kas vēl”, un tā vienmēr pasaka pati sevi. Dzejolis pats pasaka sevi, un tāpēc arī ir vajadzīgs tieši šis dzejolis, un tāpēc tam ir jābūt tieši šādam, un tāpēc nav iespējams loģiski izskaidrot, kāpēc šis dzejolis ir tāds un tāds. Vienkārši tās ir dažādas teritorijas, kuras var pārklāties – skaidrojošā teritorija un tā teritorija, ko uztver it kā ārpus skaidrojumiem, zemapzinīgi, kad paša dzejoļa suģestējošais spēks uzrunā tieši – vēl pirms tā skaidrojumiem.

I.Ķ.: – Rīgas svētkos klausījos, kā Intars Busulis dziedāja dziesmu, kurai tu esi sacerējis vārdus. Vai to ir komponējis Kārlis Lācis?

M.S.: – Jā. Man tas bija kompromiss, jo teksts tika rakstīts jau gatavai melodijai. Tehniski tas notiek tā – jau iepriekš ir sagatavota vokālīze, un tad tiek radīti teksta varianti, kas tiešām ir kompromiss starp to, lai dziesmas vārdi būtu izdziedami (tātad, lai tur būtu tik un tik zilbju), un lai arī teksta saturs būtu kaut cik jēdzīgs. Ja šajos rāmjos var ielikt arī savu vēstījumu, tad ir labi. Šķiet, man tas ir izdevies vienā dziesmā no Busuļa pirmā albuma un vienā dziesmā no otrā albuma.

I.Ķ.: – Cik dziesmu tekstus tu esi uzrakstījis?

M.S.: – Kopā sanāk trīs dziesmas. Tas ir tāds interesants lauciņš, tālab, saņēmis piedāvājumu, es nolēmu pamēģināt, kā tas ir – to biezo garozu nobaudīt.

I.Ķ.: – Līdz ar to tavu dzejas baudītāju loks laikam ir kļuvis plašāks?

M.S.: – Laikam.

I.Ķ.: – Tagad būtu pienācis laiks dzejas lasījumam.

M.S.: – Es gribētu sākt ar atdzeju. Nolasīšu vienu fragmentu no Džefrija Čosera dzejoļa, kas ir publicēts Umberto Eko grāmatā „Neglītuma vēsture”. Jāteic – tad, kad šo tekstu atdzejoju, man bija tāda sajūta, ka tajā ir saklausāma ironija. Tas ir klostera priekšnieces stāsts par kādu zēnu, kas, dziedādams kristīgās himnas, iet cauri ebreju kvartālam, un tālab ebreji sadomā viņu nomušīt. Patiesībā jau šajā tekstā atspoguļojas skumjākas konsekvences kristiešu un ebreju attiecībās, savā ziņā varbūt pat tika leģitimizēti geto grautiņi.

*Džefrijs Čosers
Klostera priekšnieces stāsts
(..)
Tā, iedams ceļu mājup vai uz skolu,
Viņš divreiz dienā dziesmu dziedāja
Un Kristus māti sirdī godāja.*

*Un, kā jau teicu, soļodams caur geto
Šis mazais zēns uz savu māju,
Šo dziesmu dziedāja, cik spēka,
Par Mariju un Pestītāju.
Viņš balsī Dievu slavināja,
Un tikai māju durvju priekšā
Viņš dziesmu izbeidza un gāja iekšā.*

*Bet sātans, mūsu pirmais pretinieks,
Kas žīdiem sirdīs čūskas ligzdu vijis,
Kā krupis piepūtās un teica tiem:
„Ak, izraēļi! Vai nav moku bijis
Jums diezgan? Vai tad pieļausiet,
Ka puišelis gar jūsu namiem iet
Un šādas zaimu pilnas dziesmas dzied?”*

*Tad smagu grēku darīt lēma žīdi:
Šīs zemes gaitas zēnam jāizbeidz, –
Par naudu slepkavu tie līga,*

*Lai tumsas aizsegā tas asinsdarbu veic.
Viņš tukšā ielā zēnam pakaļ steidz,
Tad saķer ciet un rīkli griež tam pušu,
Un netīrumu bedrē ieogrūž klusu.*

*Kā sacīju, viņš liķi bedrē svieda,
Kur žīdi izlej savas samazgas.
Jūs, hērodi! Kam veicāt tādu ziegu?!
Jums neizbēgt no bargas atmaksas,
No taisna soda neglābs jūs nekas!
Kaut makstī gūlis slepkavnieka asmens,
Pret debesīm brēc nevainīgā asins.
(..)
Šis dārgakmens, kas staro ticībā,
Šis mocekļības rubīns spožākais
Še gulēja un neelpoja vairs.
Bet pēkšņi Dieva brīnums notika –
Zēns Alma Redemptoris dziedāt iesāka.*

*Un ļaudis kristīgie, kas garām gāja
Pie bedres stājās, dzirdot svēto dziesmu,
Un steigšus tiesnesi šurp aicināja,
Lai redz tas pastrādāto briesmu.
Tas tūdaļ atbrauca, lai lemtu taisnu tiesu,
Tad teica Pestītāju, Svēto Mariju
Un akmens sprostā žīdus slodzīja.*

*No bedres ļaudis zēnu ārā cēla,
Kas svēto dziesmu dziedāt nenostāja,
Un sāka procesija žēlā
Uz tuvo abatiju ceļu kājām.
Bet māte gulēja pie bērna kājām
Bez samaņas kā jaunā Raelē –
Bij pušu lauza viņas dvēsele.*

*Ar bargām mokām žīdus tiesnesis
Tad šaustīja un atzinās tie ziegā,
Ka nevainīga bērna asinis
Tie izlējuši. Tādēļ tos par biedu,
Lai noziegums bez soda nepaietu,
Ar trakiem kumeļiem pa ielām vilka
Un pēcāk galvu iebāza tiem cilpā.*

*Bet altārpriekšā zēns, jau nāves skarts,
Līdz pašam mises galam gulēja;*

*Un abats beidzot nolēma, ka var
To apglabāt un vaigu slacīja
Ar svēto ūdeni – ak, Svētā Marija! –
Tiklīdz uz vaiga ūdens lāses nokrita,
Tas Alma Redemptoris dziedāt iesāka.*

Un tagad nolasīšu kaut ko pavisam citādāku – Persija Biša Šellija dzejas fragmentu. Ir ļoti interesenti pacīnīties ar viņa lirikas stingro formu, mēģinot tuvoties pilnajām atskaidrām un tiecoties panākt, lai atdzejējuma skanējums būtu pēc iespējas dabiskāks. Ne vienmēr tas izdodas:

Persijs Bišs Šellijs

LEONARDO DA VINČI „MEDŪZA” FLORENCES GALERIJĀ (1819)

*Uz kalna nogāzes tai galva atdusas
Un vēro zvaigžņu pilno debess gaisu.
Dreb tāles, pusnakts tumsā tinušās,
No skaistuma – tik dievišķa un baisa.
Kā ogles, dzīvu svelmi tvanošas,
Baigs valdzinājums viņas seju gaismo
Vien atblāzmojot posta ugunsjūru,
Kas pašā būtes dzīlē kuras.*

*Ne šausmas – pati dailes vara
Ar skatienu vērš garu akmenī
Un, kā ar kalnu akmens vaibstus skarot,
Liek atklāt būtību, kas tajos mīt.
Bet sekot būtībai nav prāta varā;
Pār tumsas dzīlēm melodija slīd,
Lai sāpju gaisma dziesmu izgaismotu,
Caur ciešanām tai cilvēcību dotu.*

*Pār viņas pieri, locīdamās vijas
Kā ūdenszāles upes plūdumā,
Ne mati – dzīvas čūsku vijas.
Virš galvas, sapinušās kamolā
Kā indes piesūkušās dzijas,
Tās atviz biedinošā mirdzumā,
Lai nāvi izsmietu un dziļo postu,
Un cieto gaisu truliem zobiem kostu.*

I.Ķ.: – Šelliju jau kāds pirms tevis ir atdzejojis latviski, bet es esmu aizmirsusi, kas bija šī persona.

M.S.: – 1961. gada dzejas izlasi, cik atceros, bija atdzejojis Alfrēds Krūklis. Vizma Belševica diezgan kritiski vērtēja viņa veikumu. Nolasīšu vēl vienu atdzejojumu. Ir tāda poļu dzejniece Olga Daukšta. Viņa dzīvoja Daugavpilī laikā no 1893. gada līdz 1956. gadam. Jāteic, ka Olgas Daukštas dzeja ir ļoti savdabīga – ar tādu Latgales kolorītu. Esmu atdzejojis tikai vienu viņas dzejolīti, kur tieši parādās šīs ģeogrāfiskās reālijas.

Olga Daukšta

KRĒSLAS ATSPĪDUMI

*Mirkli pirms tumsas – gaisos purpura ciemi
un granātsarkani gulbji Daugavas vējā,
pie mana sliekšņa – ar lukturi sieva,
drūmīga pūļa vidū aizsegtu seju.*

*Sieviete uguni iededz, bet cilvēku drūzma
to atgrūž no manām durvīm – saraucas liesma
un apdziest stiprajā vēja pūsmā,
vējš vīvina ielās Grīga šūpuļa dziesmu.*

*Eju pie loga... Māj sieva ar lukturi vējā,
tam stiklos – Daugavas gulbji un semaforšvelme...
vaigā ieskatos sievai... Tā atkāpjas spēji...
Tai lakatā – kapu tukšums un vakara dzelme...*

I.Ķ.: – Vai viņas dzeja ir lasāma arī poļu valodā? Varbūt kaut kas ir publicēts Polijā?

M.S.: – Ir publicēts dzejoļu krājums „Dźwina o zmierzchu” poļu valodā, kura nosaukums būtu tulkojams – „Daugava krēslā”. Šī grāmatiņa tika izdota Daugavpilī 1930. gadā. Polijā ir izdota dzejas izlase – „Poļu dzejoļi no Daugavas” (Agnieszka Durajko. Polskie wiersze znad Dźwiny, 1994), kur rodami arī Olgas Daukštas darbi.

Tagad nolasīšu vienu samērā nesen tapušu dzejoli. Nezinu, vai tas ir kas labāks vai sliktāks par iepriekš uzrakstīto. Laikam jau es vairs nevaru rakstīt tā, lai skanējums būtu tik melodisks, kā tas bija manā pirmajā krājumā. Tagad tas izpaužas slēptākā veidā. Šķiet, ir pienācis brīdis, kad es vairs nespēju tā tieši izpaust savu pārdzīvojumu, manī ir radusies kaut kāda distance, varbūt tādēļ esmu sācis savā dzejā izmantot pastarpinājumu, kas dod iespēju izteikt izjūtu attālinātāk. Līdz ar to lielāku nozīmi ir ieguvis vēstošais elements.

DOMAS PAR ZIEMU

*panācies paveries: briesmīgais
janvāra laiks. sals mīnus trīsdesmit
patversmes pilnas līdz malām
tos kuri negribēja no rīta atrod*

*sasalušās urīna peļķēs. diezgan
daudz kritušu vārnu. pavārtes kaķi
mēģina no spalvām izplucināt
ledaino gaļu. kas ar tevi?
negribi?
es arī. paliksim te. oktobris diezgan
mīlīgs ja palūkojas no nākotnes
perspektīvas. šorīt pirmais
sniegs. viens grāds. un es tev
neesmu izvārijis griķus. tu
pūcīgi paķer paciņu sausās
zupas un saki čau...*

*ticis pāri ielai es
paklūpu pret apmali un
iegāžos pirmajā sniegā*

I.Ķ.: – Vai tavai jaunajai dzejoļu grāmatai jau ir kādas aprises? Vai tai jau ir dots vārds?

M.S.: – Nē, vārds nav izdomāts. Grāmata... Es laikam vispirms pabeigšu disertāciju.

I.Ķ.: – Tā ir monogrāfija par Uldi Bērziņu?

M.S.: – Jā, tā vienlaikus ir arī monogrāfija par Uldi Bērziņu.

I.Ķ.: – Vai nevēlies pastāstīt par to?

M.S.: – Nē. Sacīšu tikai, ka kādus divus vai trīs gadus visur nēsāju sev līdzī Ulda Bērziņa lielo grāmatu „Dzeja”. Es nezinu, kā tas mani pašu ir ietekmējis, varbūt pat kaut kādā veidā atstājis iespaidu uz dzejoļiem, kurus tagad rakstu.

Jautājums: – Vai tiks tulkots un izdots Šellija dzejas krājums?

M.S.: – Nav tāda nodoma. Var jau būt...

Jautājums: – Kā tev patīk Šellija dzeja?

M.S.: – Ārkārtīgi skaista dzeja. Tur ir šis melodiskais viļņojums. Tā tiešām ir mūzika vārdos. Savā ziņā tas ir kaut kas ideāls.

Jautājums: – Un temperaments?

M.S.: – Temperaments Šellija dzejā arī ir diezgan stipri jūtams.

I.Ķ.: – Kā tu izjūti Ulda Bērziņa dzeju?

M.S.: – Bērziņa dzejā dziļš intelekts ir savienots ar ārkārtīgi lielu temperamentu, bet šis temperaments ir vērst uz metafiziskajām, globālajām lietām, vienlaikus savienojot tās ar taustāmo realitātes faktūru.

Jautājums: – Ja tev piedāvātu, vai tu tulkotu Šelliju?

M.S.: – Ja termiņi būtu saprātīgi, es varbūt arī padotos šim kārdinājumam, bet šie tulkojumi noteikti tiktu parādīti tādiem cilvēkiem, kas spēj dot profesionālu padomu un tos novērtēt. Tā tiešām ir liela atbildība.

I.Ķ.: – Ko tu tā – no visas sirds gribētu tulkot vai atdzejot, neklausoties uz to, ko citi saka?

M.S.: – Nē, es tomēr ieklausītos, ko daži saka. Es gribētu atdzejot no poļu valodas Konstantiju Ildefonsu Galčiņski. Man ļoti patīk viņa dzejas vieglums, artistiskums un melodiskums. Tas gan būtu ļoti grūts darbs, jo Galčiņskis ir tik dabisks, un atdzejojumā nav viegli panākt šo dabiskumu. Man šķiet – pat Knuta Skujenieka atdzejojumos Galčiņskis ir padarīts mazliet prātīgāks, nekā viņš patiesībā ir. Šie atdzejojumi, protams, ir ļoti godprātīgi veikts darbs, bet ir tik grūti dabūt to improvizācijas brīvību...

I.Ķ.: – Varbūt atdzejotājam un dzejniekam ir jābūt ar radniecīgu temperamentu?

M.S.: – Jā, un līdzīgam trakumam arī jābūt.

I.Ķ.: – Varbūt arī vienāda līmeņa zināšanām?

M.S.: – Zināšanas un erudīcija – tas viss ir. Šajā gadījumā runa ir par temperamentu.

I.Ķ.: – Galčiņska atdzejojumi ir jau tavā pirmajā grāmatīnā.

M.S.: – Uzskatu, ka tie ir tikai mēģinājumi. Es vienu nolasīšu. Tas ir tāds rūgtuma pilns, elēģisks dzejolis, kas uzrakstīts 1945. gadā, kad Galčiņskis atgriezās Polijā pēc klejošanas pa Rietumeiropu kara gados. Šeit atklājas dzejnieka pārdomas par nezināmo nākotni un arī to, kas viņu dzimtenē sagaida.

Konstantijs Ildefons Galčiņskis

*Visam, kas vien bijis, kam bij jānotiek,
nebūs debesī, nedz zemē tverties –
nu ir jāguļ, mazais, acis jāver ciet,
neatver tās.*

*Jo, pamodies, jutīsi atkal, kā sūrst
jūras sāļums, svilīnot nāsis –
matu pīne virs pleciem kā murgs,
tik nepanesami sāpēs...*

Esmu mēģinājis atdzejot arī Vislavu Šimborsku. Dzejolis „Dzimšanas diena” viņai varbūt nav īpaši raksturīgs, jo tas ir rakstīts stingrā formā – ar stingru ritmisku zīmējumu un pilnajām atskaņām, kurām es varēju tikai tuvoties, stingrā sillabikā, kuru es diemžēl nepratu saglabāt.

Vislava Šimborska

DZIMŠANAS DIENA

*Kur tik daudz saules vai no puspasaules:
tās morēnas, murēnas, jūras un buras
un rudeņi, ūdeņi, ugunskuri –
kur lai to lieku un kur lai to turu?
Šīs butes un mutes, un dzieti, un lieti,
šīs apses un lapsas – kur atrast tam vietu?*

*Šie tauriņi, tauri, bļauri un auri –
tencinu, visam te nedaudz par šauru.
Un kurā no vāzēm to zaru un staru,
to lupīnu, paniku, vaidu un varu?
Kur zilītei mājot, kur noglabāt zeltu,
un ko lai es daru ar alku un elpu?
Jau skābeklis vien ir tik vērtīga manta,
bet kur lai liek peli un elefantu?
Nojaušu debesu cenu, turp veroties –
Tencinu, protams, bet kāpēc tā tērēties?*

*Vai tiešām priekš manis šie kvēlošie rieti?
Bet kā lai tos mirstīga radība lieto?
Uz mirkli te esmu, uz mirklīti īsu:
Kas tālāk aiz manis, to nesaskatīšu.
Nespēšu atšķirt no tukšuma visu.
Pīpenes ceļmalā izbārstīšu.
Par mazāko nieku – cik izdevumu:
stiebriņa trīsas pret debesjumu,
tik vienreiz šai telpā bez aprēķina –
lepna un vārīga ziedlapiņa.*

Jautājums: – Māri, vai, lasot šo dzeju, tev nav žēl, ka zūd tas, kas tev bija pirmajā krājumā?

M.S.: – Žēl. Protams, ir žēl, bet tur nu vairs neko nevar darīt. Ir žēl, un arī nav žēl, jo nedrīkst atkārtoties. Ja kaut ko atkārtoti vai mēģina ekspluatēt, tas kaut kādā veidā nodeldējas, tad labāk un godīgāk ir vairs nebūt tam, kas tu biji sākumā, un neizvazāt to, kas ir jau pateikts pirmajā krājumā.

Jautājums: – Jā, bet es domāju, varbūt pirmajā krājumā tomēr ir rodams kaut kas tāds, ko tu, labi apdomādams, varētu tālāk turpināt?

M.S.: – Uz šo jautājumu nav iespējams atbildēt ar prāta, ar intelekta apsvērumiem.

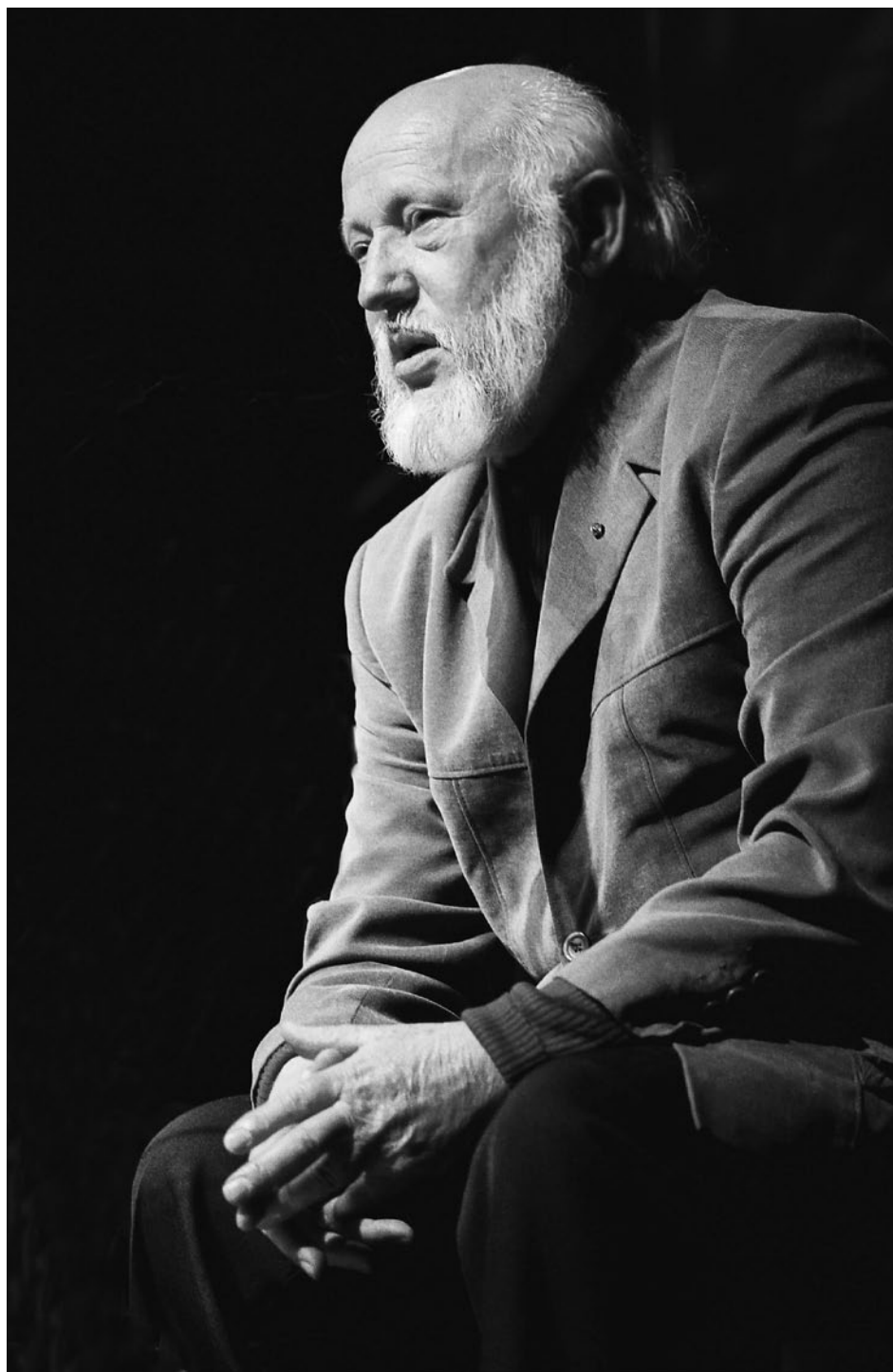
Replika: – Drīz varēsi, jo neaizmirsti, ka tagad tu sēdi uz diviem krēsliem.

M.S.: – Uz diviem krēsliem... Bet varbūt man ir tiesības pašam sevi nevērtēt kā literatūrzinātniekam. (Smieklī.)

Replika: – Varbūt, ka tas ir interesanti.

M.S.: – Tas ir interesanti, bet šāda optika – šāda personības dalīšanās spēja man laikam gan nepiemīt. Varbūt tas ir aplis vai ceļš, vai taciņa, pa kuru vienkārši ir jāiet, jānoiet kaut kāds gabals, lai kādā citā posmā tur atkal atgrieztos tajā pašā vai kādā citā pakāpē. Vai tā ir jauna pakāpe – tas jāvērtē lasītājiem, es to neuzdrošinos teikt. Varu tikai cerēt.

I.Ķ.: – Mēs arī ceram. Teiksim tev paldies!

Labi gan, ka Ojāns
atkal atvēris durvis.
Būs, kur pieņemt.

Kimts Sunjēniens

Ar KNUTU SKUJENIEKU sarunājas Vita Mekša

2010. gada 29. septembrī

Vita Mekša: – Ar dzejnieku Knutu Skujenieku tiekamies 2010. gada septembrī, kad ir iznācis viņa jaunais dzejoļu krājums „Nekā personīga”. Jāpiebilst, ka Knuta Skujenieka lirika tiek atdzejota arī citās valodās. Vai mēs varētu ko vairāk uzzināt par jūsu dzejas grāmatām, kas izdotas ārzemēs?

Knuts Skujenieks: – Citās valodās varētu būt iznākušas kādas desmit manas grāmatas. Pats pirmais, tāds neliels, pieticīgs krājumiņš, bija ukraiņu valodā.

2004. gadā iznāca skaista, apjomīga, labi sagatavota grāmata mūsu brāļu leišu valodā. To veidojis labs mākslinieks, arī dzejoļu atlase tajā ir ļoti laba. Varētu teikt, ka Lietuva mani ar šo izdevumu ir pagodinājusi. Kad vēl pilnībā nebija iznākuši manu Rakstu sējumi, es šo grāmatu vienmēr nēsāju līdzī un izmantoju sarīkojumos. Grāmata saucas „Es pabiju tālos ciemos”. Tituldzejolis ir tāds maķenīt jocīgs. Ja esat lasījuši manu grāmatiņu „Tagad es esmu Aleksandrs”, varbūt atceraties lepno paziņojumu, ka esmu bijis tālos ciemos, esmu bijis Maķedonijā, nemaz neesmu nobijies, un tagad es esmu Aleksandrs. Leiši šī dzejoļa nosaukumam piešķīra pavisam citu jēgu.

Savādāku nozīmi ieguvī ar itāļu valodā iznākušās grāmatas virsraksts. Iecerētajā nosaukumā „Es atgriezies no citas saules” bija izmantota mana dzejas rinda. Kad ieraudzīju šo virsrakstu, es tulkotājam ieteicu *citu sauli* nomainīt pret *citu pasauli*. Tulkotājam, kas ir itālis un labāk par latviešu valodu pieprot leišu, bija žēl atteikties no tik skaista tēla, tomēr tas varēja radīt neskaidrību, jo itāliešiem un leišiem ir katoliski priekšstati par pasauli, bet tēls *cita saule* ir latviešu pagānisms, ko cittautu lasītāji bez paskaidrojumiem nevar saprast.

Pirms pāris gadiem mana dzejas grāmata tika izdota Polijā. Kādā jaukā dienā pie manis ieradās viena jauna, simpātiska dāma no Polijas, kura labi runāja latviski. Latviešu valodu viņa bija mācījusies Poznaņas pedagogiskajā akadēmijā. Tur ir letonistu grupa. Arī Varšavā ir letonistu grupa, tā strādā pie poļu – latviešu vārdnīcas izdošanas. Šopavasār man nācās pa divi lāgi braukt uz Poliju un prezentēt savu grāmatu. Otrajā reizē gāja sevišķi grūti, jo biju uzaicināts uz tikšanos vienā apriņķa bibliotēkā, bet paliku bez tulka. Atvainojos cienījamajai publikai un teicu, ka runāt poliski man ir grūtāk, nekā cirst mežu. Esmu atdzejojis no daudzām un dažādām valodām, bet nevienu no tām neesmu tā īpaši mācījies. Ja es Polijā būtu padzīvojis vēl dienu vai divas, iespējams, varētu runāt tekoši. Tāpat man ir ar leišu un ukraiņu valodu. Mazliet grūtāk būtu sazināties serbu vai horvātu valodā, tomēr Zagrebā ar tirgus tanti kaut kā tiku galā, jo nav taču jēgas ar viņu runāt angļiski.

Visplašāk mana dzeja ir pārstāvēta Zviedrijā – ar trim grāmatām. Divas no tām izdeva mans draugs un kolēģis Juris Kronbergs. Pirmā bija tāds konspektīvs lēģera dzejas variants. Arī šīs grāmatas nosaukums ir „Sēkla sniegā”. Otrajā krājumā bija iekļauta dzeja no tā posma, kad iznāca „Lirika un balsis”, t. i., no XX gadsimta 70. gadiem. Trešā grāmata iznāca 2008. gadā, kad Gēteborgas grāmatu tirgū bija latviešu dienas. Šajā pasākumā latviešu literāti tika bagātīgi pārstāvēti, un zviedru valodā iznāca arī mana lirika izlase, kurā apkopoti dzejoļi no visām iepriekš izdotajām grāmatām.

Ir ļoti interesanti papētīt dzejoļu tulkojumus citās valodās un paskatīties, kas no manis palicis pāri, vai kāds kuro reizi man uzvilks ancuks. Reizēm tas ir elegants un precīzs, reizēm aizklīst fantāzijās diezgan tālu no oriģināla. Mazāk veiksmīga bija mana bulgāru valodā iznākusī grāmata, jo tulkotāja izmantoja tikai konsultācijas un starpvalodas. Viņa

ir izveidojusi arī latviešu dzejas izlasi un Čaka dzejas izlasi, varbūt ar laiku pievērsīsies latviešu valodas studijām. Tomēr labs ir katrs darbs, kas padarīts, lai mēs neesam mēmi pasaules priekšā. Pēc Gēteborgas grāmatu tirgus kādā norvēģu avīzē bija rakstīts, ka Zviedrijā viena gada laikā izdotas 12 latviešu grāmatas, bet Norvēģijā 12 gadu laikā – neviena. XX gadsimta 80. gados Norvēģijā gan iznāca skaista latviešu dzejas antoloģija. Tā bija populāra, guva labas atsauksmes, bet tā tas arī ir palicis.

V.M.: – Ne katrs cilvēks spēj apgūt tik daudz valodu kā jūs. No kurienes jums tāds talants?

K.S.: – Apgūt valodu nemaz nav tik grūti, bet tas vēl maz ko nozīmē. Ja cilvēks sev izvirza mērķi iemācīties ļoti daudz valodu, viņš to var izdarīt. Apmēram gads paiet, apgūstot pirmo svešvalodu. Otrā var iemācīties pusgada laikā. Trešo, ceturto – jau dažos mēnešos. Es pazīstu cilvēkus, kuriem ir milzīga valodu bagāža, un varu teikt, ka visbiežāk viņi ir iemācīti strazdi, jo viss radošais potenciāls ir aizgājis valodu sportā.

Mana situācija ir grūtāka, tāpēc ka nav bijusi iespēja studēt valodas. Kaut kādas vācu valodas druskas ir palikušas no kara un pēckara laikiem, bet tās jau stipri pagaisušas. Es apbrīnoju kolēģi Uldi Bērziņu, kurš ir filoloģiski trenēts: arābu un persiešu valodas viņš apguva, studējot Pēterburgā turku valodu.

Mani ne tik daudz interesē tā vai cita valoda, bet kāds autors, viņa darbi, tāpēc es laužos iekšā svešā valodā kā džungļos. Vienā otrā valodā, kura man tuvāka vai ar kuru vairāk nācies strādāt, iemācos arī sarunāties. Ukrainu, arī leišu valodā lasīju jau studiju gados, bet sarunāties šajās valodās sāku tikai lēģerī.

Esmu uzaudzis pašā Lietuvas pierobežā Mēmeles upes krastā. Nemaz tik bieži leišu valodu nedzirdēju. Vecāmāte un vecaistēvs savā starpā gan sarunājās leitiski, ja negribēja, lai mēs ar brāli saprotam, un ziniet – tā ir labākā valodas skola. Kad es braucu uz Lietuvu, Ukrainu vai Poliju, cenšos runāt vietējā valodā, jo tad cilvēku attieksme ir pavisam cita.

Ja valodu ilgāku laiku nelieto, tā aizmirstas. Kad beidzot man izdevās nokļūt Grieķijā, konstatēju, ka šur tur varu izlasīt pa izkārtnei vai sludinājumam. Viss, ar ko savā laikā biju nodarbojies, jau laimīgi aizmirsies.

V.M.: – Jūs esat rakstījis, ka bērnībā bijāt ļoti pārsteigts par leišu un latviešu dziesmu atšķirīgumu. Vai interese par citu tautu dziesmām nāk no bērnības?

K.S.: – Pirmie iespaidi par dziesmām nāk no vecāsmātes. Viņa bija latviete, bet dziedāja arī leitiski, krieviski, vāciski. Vecāmāte bija vecmāte vai akušiere, vai kroņa māte, vai bērnu ķerāja. Viņai tiešām bija darīšana ar visdažādāko tautību cilvēkiem. Vecāmāte piedzēja divus pasaules karus, un viņas dzīve bija ļoti interesanta. Es teiktu – savā ziņā man palaimējās, ka mani izaudzināja vecvecāki, un tieši laukos. Tas palīdzēja, kad sāku tulkot tautasdziesmas.

Ne katrs mans kolēģis, kurš ir apdāvināts un nodarbojas ar tulkošanu, var atdzejot tautasdziesmas. Tā ir īpaša māka. Šim tulkojumam jābūt kaut nedaudz neliterāram. Tas skan apmēram tā, kā runā neskolots cilvēks. Par laimi, manos tautasdziesmu atdzejojumos redaktors nesvītvoja tādas vārdu formas kā *gove*, *nakte* un citas, jo saprata, kā tā tam jābūt. Ir apgrēcība lietot literāro valodu tautasdziesmu tulkojumā.

Esmu tulkojis daudz un dažādus autorus – gan tradicionālus, gan modernus. Ilgus gadus ar to pelnīju iztiku. Pēc atgriešanās no kroņa dienesta savu pirmo grāmatu es gaidīju deviņus gadus. Paldies Dievam, sagaidīju to, ko vairāk vai mazāk gribēju, kaut arī grāmata bija apcirpta. Mani nevarēja piespiest dzejā demonstrēt lojalitāti valdošajam režīmam. Lēģerī es iemācījos rakstīt nepadomju dzeju. Nevis pretpadomju, tas nav manā raksturā, bet dzeju, kura nekādā veidā nav padomiska, un par to tā laika oficiālā kritika bija īpaši sašutusi. Politiskās dogmas, kuras padomju režīms mēģināja uzspiest, man vairs neeksistēja, es biju tās pārdzīvojis.

Mani jaunākie kolēģi – Briedis, Majeviskis, Godiņš, ar kuriem es sastapos, atgriezies mājās no lēģera, arī aizgāja pa šo pašu ceļu. Tie vairs nebija nekādi padomju dzejnieki. Viņi nekādā veidā režīmu nestutēja, jo rakstīja par to, kas viņiem ir vissvarīgākais.

Tagad es saprotu, ka tas bija viens svētīgs darbs, un bija vērts tos deviņus gadus pagaidīt.

V.M.: – Pastāstiet, par ko tad jūs apcietināja. Kā padomju režīms varēja vienā dienā jauna cilvēka likteni apgriezt ar kājām gaisā, izmantojot melīgus apsūdzības pantus? Jūs bijāt 26 gadus vecs, tikko beidzis studijas Maskavā, tikko apprecējies, un tādi apsūdzības panti – 65., tradicionālais, un 84.

K.S.: – Apsūdzībai ar reālo lietu nav nekāda sakara. Tas bija laiks, kad cilvēki sāka atstāties. Es runāju par radošo inteliģenci, par māksliniekiem, īpaši par rakstniekiem. Ja cilvēks strādā ar valodu, viņš nevar nestrādāt arī ar nacionālo apziņu. Tās ir lietas, kuras nav savstarpēji izslēdzamas. Toreizējā spīce nolēma represēt rakstniekus, kuri bija kļuvuši pārāk brīvdomīgi. Visus paņemt nevarēja: tas būtu pārāk liels skandāls. Kā dzejnieks es Latvijā vēl nebiju īpaši populārs, toties savu kolēģu vidū biju pietiekami pazīstams, lai mani varētu novērtēt kā bīstamu. Šajā gadījumā bija runa par muties aizbāšanu brīvam vārdam.

1962. gadā vajadzēja notikt rakstnieku kongresiem visās toreizējās padomju republikās, tostarp arī Latvijā, bet 1963. gadā bija paredzēts rakstnieku kongress Maskavā. Nenotika ne kongress Latvijā, ne Maskavā, taču mēs jau 1962. gada sākumā, laikā līdz manam arestam, ļoti aktīvi gatavojāmies pārvēlēti toreizējo literatūras vadību, lai tiktu vaļā no visiem „Staļina ērgļiem un vanagiem”. Mēs ar kolēģiem Vizmu Belševicu, Māri Čaklo un vēl citiem ļoti nopietni spriedām par to, kā organizēt vēlēšanu kampaņu, kādi varētu būt eventuale kandidāti, kurus mēs vēlētos un pret kuriem neiebilstu spīce. Mums bija klāt *palīgi* ar diezgan „spicām ausīm”, bet tas ir tāds materiāls, ko manā apsūdzībā ierakstīt nevarēja. Iespējams, tā bija provokācija, bet notika tā, ka mani saveda kopā ar vienu jaunu cilvēku, kuram bija visai dīvainas nacionālas idejas. Es viņam teicu, ka tā nav mana lieta un mana darīšana, taču šajā sakarā man piesprieda pantu par neziņošanu. Man it kā vajadzēja skriet uz „stūra māju” un ziņot, bet es to nedarīju, jo tajos laikos jau visiem bija skaidrs, ka šāda rīcība ir apkaunojoša un nenormāla. Tā ir elementāra morāle. Pēc tam es teicu, ka pants par neziņošanu man ir ordeņa vērts.

Lēģera laiks mani pilnīgi un neatgriezeniski izveidoja par dzejnieku. Jau skolas un studiju gados biju rakstījis dzeju – pēdējā Rakstu sējumā ieliktu kādus pārdesmit no darbiem, kas tapuši XX gadsimta 50. gadu beigās. Tie ir mīļīgi dzejoļi, varbūt pat diezgan veikli, mazliet sentimentāli, bet manā uztverē – nepatstāvīgi. Es diezgan šerpi vērtēju gan savu, gan arī savu kolēģu veikumu. Lēģerī kļuva skaidrs, ka dzeja būs mans turpmākais ceļš dzīvē.

V.M.: – Lēģerī jūs esat uzrakstījis apmēram 1000 dzejoļus, mācījaties arī valodas, kaut liekas, ka vienīga, ko cilvēks tur varēja darīt, ir iet uz darbu, nākt no darba uz baraku un neko vairāk nevēlēties.

K.S.: – Mēs ne tikai strādājām. Mēs arī dzērām un dziedājām. Par to dzeramo, kas tas bija un kā mēs pie tā tikām – tas ir cits stāsts, bet dziedājām mēs daudz un daudz arī smējāmies. No mūsu humora cilvēkiem, kuri tur nav bijuši, skrien skudriņas pa muguru. Zēni arī sportoja, spēlēja basketbolu. Latviešiem bija divas basketbola komandas. Krievu disidents Jūlijs Daniels ļoti skaisti un ļoti skumji rakstīja par to, kā viņš skatās uz šo latviešu jaunatni – visgreznāko visā lēģerī, un domā, kas ar viņiem notiks tālāk... Es zinu, ka daudzi no basketbola spēlētājiem vairs nav šai saulē. Ir tādi, kas salūzuši, kļuvuši invalīdi. Vēl jau mēs sapulcējamies, cik varam, atceramies...

Toreiz, XX gadsimta 60. gados, lēģerī bija kādi piecdesmit latviešu jaunieši.

Daudzi domā, ka 60. gados nekādas represijas vairs nenotika, bet patiesībā bija diezgan spēcīgs represiju vilnis. Izrāva pa kādam cilvēkam vienā vietā, otrā... Tas acīmredzot tika darīts, lai sabiedrību iebiedētu. Šīs represijas skāra arī manus kolēģus. Vizmai Belševicai mājās tika uzrūkota kratīšana, un vienu nakti viņai nācās pavadīt čekas izmeklētāja kabinetā. Tika ķengāta gan Vizma, gan arī Ojārs Vācietis, Ēvalds Vilks, Monta Kroma, gan arī vēl citi. Par visiem šiem notikumiem es uzzināju no kolēģu vēstulēm. Visaktīvāk es sarakstījos ar Vizmu Belševicu.

1965. gadā izdevās realizēt to, par ko spriedām jau 1962. gadā, pirms mana aresta – neviena Centrālkomitejas paredzētā kandidatūra Rakstnieku savienības priekšniekos neiekļuva, neviena no šīm personām netika ievēlēta valdē. Es par to lasīju „Literatūrā un Mākslā”, sēžot lēģerī, un domāju, ka par velti vis te nesēžu... Man bija gandarījums.

V.M.: – Kā dzejoļi saglabājās, jo vēstules taču drīkstēja rakstīt ļoti reti?

K.S.: – Drīkstēja rakstīt divas vēstules mēnesī vienam noteiktam adresātam. Es rakstīju uz ļoti mazām lapiņām un ļoti sīkā rokrakstā. Rezultātā vienā aploksnē bija kādas sešas, septiņas vēstules. Mana sieva Inta tās iznēsāja visiem adresātiem. Tādā pat veidā viņa iznēsāja arī manus sūtītos dzejoļus. Vēstules es numurēju: ne reizi vien gadījās, ka kāda no tām pazuda, tā es varēju konstatēt, kura ir pazudusi, un sūtīju to atkārtoti. Divas reizes, 1965. un 1968. gadā, Latvijas Rakstnieku savienība apsprieda manus dzejoļus un deva oficiālu atsaukumi par tiem. Tas notika laikā, kad es pats atrados lēģerī. Neesmu dzirdējis, ka kur citur Padomju Savienībā būtu noticis kas tamlīdzīgs. Mūsu rakstniekiem tas bija arī liels politisks risks.

Visas vēstules mēs saņēmām atvērtas, un arī mums tās bija jāšūta atvērtā veidā. Izrakstu no LPSR Rakstnieku savienības protokola man atsūtīja, pārtulkotu krievu valodā, un tas bija apzīmogots ar apaļo zīmogu... Šis apaļais zīmogs ir kaut kas īpašs, un ne tikai krievu acīs. Domāju, ka tas man palīdzēja saglabāt visu uzrakstīto.

V.M.: – Kas jums deva spēku izturēt lēģerī? Jūs atteicāties pats sev palīdzēt, lai tiktu mājās ātrāk.

K.S.: – Nelūdzu žēlastību, ko ļoti gribēja no manis izspiest. Ļoti iespējams – es septiņu gadu vietā būtu ticis cauri ar diviem, bet tad man būtu jāatzīst, kā to saka cietumnieku leksikā, *ka esmu noķerts laikā un tiesāts pareizi*. Es neatzinu sevi par vainīgu un neatsījos lūgt žēlastību. Netaisījos spļaut pats sev ģīmī. Cilvēkam vispirmām kārtām ir vajadzīga pašcieņa. Tas ir ļoti svarīgi.

Visi tie procesi bija sarežģīti. Pat PSRS Ģenerālprokuratūra noprotēja tiesas spriedumu kā politisku brāķi. Ja protests tiktu apstiprināts, tad mūsu pašu Latvijas čekā sāktos „zvaigžņu lietus” – zvaigznītes kristu nost no uzplečiem. Skandālu izdevās novērst. Maskavā Ģenerālprokuratūra ilgi cīnījās ar Augstāko tiesu. Kad Augstākā tiesa uzvarēja, arī lēģerī visi priekšnieki uzelpoja, un mums kļuva skaidrs, ka būs vien jāturpina kalpot tālāk.

Rakstīju es tiešām daudz, īpaši pēdējos gados. Tas bija kļuvis par dzīvesveidu. Varētu teikt, ka rakstīšana bija mana garīgā eksistence, un ne tikai mana. Šos dzejoļus lasīja lēģera biedri, pat tie, kuri agrāk nebija interesējušies par literatūru. Visi bija izslāpuši pēc latviska vārda. Mēs devām viens otram lasīt laikrakstus, žurnālus, grāmatas, ko saņēmām no mājām, pēc tam lasīto apspriedām, strīdējāmies. Tāpat tika apspiesti arī mani dzejoļi. Es devu lēģera biedriem pārrakstīt kladēs visu, ko biju uzrakstījis. Tā bija arī nodrošināšanās, ja mans eksemplārs ietu bojā.

V.M.: – Kad nebija iespējas pierakstīt, jūs savus dzejoļus pielāgojāt melodijām un dziedājāt.

K.S.: – Tas bija tikai viens tāds gadījums. Kad pēc aresta vēl atrados Rīgā, apmēram mēnesi nosēdēju „stūra mājās” viennīcā. Rakstīt man nebija ļauts. Es staigāju un kaut ko sacerēju, mēģināju paklusām dziedāt. Ja es dziedātu skaļi, viņi bungotu pie durvīm. Ja es nenomierinātos, man solītu karceri. Pēc tā īpaši necentos. Kad biju kaut ko galvā sacerējis, ar sērkokociņu nodeguli uzrakstīju to cigarešu paciņas iekšpusē, iemācījos no galvas un iemetu papīru atkritumu spainī. Vēlāk, kad nonācu lēģerī Mordovijā, atsākās vairāk vai mazāk normāls rakstīšanas darbs. Problēmas bija ar papīru. To drīkstēja sūtīt no mājām, taču ne pārāk devīgi. Kaut ko mēs varējām arī paši nopirkt, jo cilvēki jau rakstīja sūdzības un žēlabas, tam arī vajadzēja papīru. Veiksme bija, ja man atsūtīja kādu biezu rūtiņu kladi. Lielākoties viss, ko atvedu mājās, ir akurāti pierakstīts kladēs.

V.M.: – Pēc atgriešanās jūsu darbs bija atdzeja un tulkošana.

K.S.: – Es ar to nodarbojos arī pirms tam, faktiski jau vidusskolā. Mani ļoti interesēja, kā tekstu no vienas valodas sistēmas var pārceļt citā. Šis tas bija iecerēts, bet nepaguvu to izdarīt, jo „Padomju dzimtene sauca...” Jāsaka – cepuri nost maniem kolēģiem, īpaši Mārim Čaklajam, kurš strādāja tulkotās literatūras izdevniecībā. Dažus darbus, ko biju aizsācis, viņš pietrupēja, un, kad mans termiņš sāka iet uz beigām, pasūtīja tos tieši man. Es šos darbus sāku tulkot jau lēģerī. Vēlos nolasīt vienu dzejoli, lai jūs saprastu, ka atdzeja man bija ne tikai peļņas avots. Dzejolis ir no grāmatas „Liecīnājumi”, kas izdota 1977. gadā. Tā autors ir grieķu dzejnieks Janis Ricos, kurš savā daiļradē bieži izmanto mitoloģijas un vēstures motīvus.

PĒC SAGRĀVES

Kopš tika sakauti atēnieši pie Aigospotamas
 un mazliet vēlāk,
 pēc mūsu galīgās sagrāves – izbeidzās mūsu brīvās
 runas, un pagaisa Perikla spožums
 un Mākslu uzplaukums, Gimnāsiji un mūsu gudrajo
 Simpoziji. Un tagad
 smacējošs klusums Agorā, drūmums, un Trīsdesmit
 Tirāniem brīvas rokas,
 Viss (pat mūsu vislikumīgākais) norisinās bez mums,
 bez jebkādam iespējām
 mums pieprasīt palīdzību, aizstāvību vai attaisnojumu,
 bez pārsūdzības paredzētajā kārtībā. Ugunī mūsu
 rakstus un grāmatas,
 un tēvzemes godu dubļos. Un, ja kādreiz mums būtu
 ļauts
 pasaukt par liecinieku kādu no veciem draugiem,
 tas atteiktos, baidīdamies,
 ka mūsu nelaiemes kaut kādā veidā nekrīt pār viņu –
 un viņam būs taisnība. Tādēļ
 mums šeit ir labi, – iespējams, ka mēs atraduši kādu
 jaunu saskaršanos ar dabu,
 caur drātīm noraugoties uz jūras strēmeli, akmeņiem,
 zāli,
 kādu mākonī saulrietā, dziļu, tumšzilu, satrauktu.
 Bet varbūt,
 kādu dienu jauns Kimons nāks, tā paša ērgļa
 slepeni vadīts, atrast un izrakt asmeni no mūsu šķēpa
 arī trulu un sarūsējušu, un svinīgi aiznest
 bērū vai slavas gājienā, ar mūziku un ar vainagiem
 projām uz Atēnām.

Interesanti, ka Janis Ricos bija kreisi orientēts dzejnieks, Padomju Savienības draugs, bet viņu tāpat kā Nāzimu Hikmetu cienīja arī zvērināti antikomunisti. Arestants arestantu saprot. Ar sava kolēģa Ricos palīdzību varēju pateikt to, ko es domāju. Tas arī ir viens no iemesliem atdzejošanai.

Otrs iemesls ir mākslinieciskais. Nolasīšu jums fragmentu no slovēņu dzejnieka Otona Župančiča dzejoļa „Naglu kalēja dziesma”.

*No četriem līdz vienam,
 no četriem līdz vienam
 caur austošām dienām
 mēs nākam, mēs brienam,
 no četriem līdz vienam*

*gar paminām tekam, gar plēšām skrienam,
 pār laktu mēs līkuši;
 gan vīri, gan sievas aiz tumšajām sienām
 no četriem līdz vienam
 pēc atelpas tvīkuši;
 gar paminām tekam, gar plēšām skrienam
 no četriem līdz vienam,
 no četriem līdz vienam.*

*Pustrīs, pustrīs –
 lai plēšas mums trīs!
 Mums kvēlošas naglas acīs dzīs,
 līdz astoņiem kvēlošas naglas dzīs.
 No četriem līdz vienam
 gar paminām tekam, gar plēšām skrienam,
 no trim līdz astoņiem mums ikbrīd
 naglas un naglas acīs spīd...*

Tā jau ir artistiska nodarbe. Kad es lasu slovēņiem šo dzejoli, iepriekš nekommentējot, viņi to atpazīst. Tāpat arī zviedri atpazīst savu klasiku, kad to lasu viņiem latviski, jo šo melodiju viņi zina jau kopš bērnības, un tulkojumā melodija tiek atdzīvināta, bet, ja teiktu, ka tas ir viegls darbs, es melotu.

V.M.: – Jūs esat atdzejojis no tik daudzām valodām... Pārstāvētas ir gandrīz visas Eiropas valodas. Kā to var paveikt, kā šis darbs notiek?

K.S.: – Ar veselu palīgu armiju. Ar gagaūzu valodu man palīdzēja Uldis Bērziņš, jo tā ir viņa specialitāte. Gagaūzu valoda ir viena no turku valodām Moldovā. Interesanti, ka šīs valodas runātāji nav musulmaņi, viņi ir pareizticīgie.

Ar karaīmu valodu man palīdzēja Pēters Brūveris. Karaīmi dzīvo Lietuvā. Es dabūju ļoti skaistu divvalodu antoloģiju – karaīmu un leišu valodā. To sastādīja pēdējā karaīmu dzejnieka meita un atsūtīja arī man.

Grāmatā „Dziesma, ej viegli pa manu sirdi...” ir pārstāvētas 72 Eiropas tautas. Varētu būt vismaz 80. Tā ir ģeogrāfiskā Eiropa. Šeit ir pārstāvēti ne tikai turki, bet arī kazahi, jo Eiropā ietilpst liela daļa Kazahstānas. Eiropas ģeogrāfiskā robeža ir sažmaugā starp Kaspijas un Azovas jūru, uz dienvidiem tā aiziet līdz pat Rostovai pie Donas.

Ar Pievolgas somugriem – mordviešiem, mariešiem, udmurtiem man palīdzēja igauņu kolēģi, galvenokārt Arvo Valtons. Šīs grāmatas tapšanā man bija ļoti daudz palīgu. Es pats esmu piestrādājis pie kādām 30 valodām. Atsevišķos gadījumos man nācās izmantot arī jau gatavus tulkojumus kādā citā valodā. Piemēram, sāmus es tulkoju ar norvēģu valodas starpniecību, bet baskus – ar spāņu valodas palīdzību. Tā kā man mājās ir basku valodas vārdnīca, es tomēr centos izrakņāt cauri to tekstu. Man ļoti nepatīk tulkot ar starpnieku palīdzību, bet diemžēl tas arvien biežāk ir jādara.

V.M.: – Jūs esat bijis daudzās Eiropas valstīs, un droši vien arī šie ceļojumi ir rosinājuši interesi par dažādām tautām, to kultūru un tradīcijām.

K.S.: – Šur tur esmu bijis. Agrāk ar mazajām Pievolgas tautām mums bija ļoti sirsnīgi kontakti, tagad tie ir apgrūtināti. Tā ir Krievijas Federācija, un tur ļoti nemīl tādus gascitļus. Mēs varbūt nešķietam tik bīstami kā igauņi, kas tomēr kaut kādā ziņā ir asinsbrāļi. Daudzi jaunieši no Pievolgas brauc studēt uz Tartu un Helsinkiem. Viņi tiek uzskatīti par kaitniekiem un Krievijas grāvējiem.

Mums bija ļoti skaistas attiecības ar čuvašiem. Viņi runā vienā no vecākajām tjurku grupas valodām. Tā ir bulgāru valodas priekštece, tik veca un tik arhaiska, ka citu tjurku valodu pratēji to nevar saprast bez tulka. Čuvaši ir ļoti interesanta tauta. Es esmu lasījis grāmatas par viņu folkloru, pedagoģiju un bērnu audzināšanu, arī par Pievolgas tautu ornamentiem. Austi auseklīši, skujiņas, balti krekli un baltas blūzes ar sarkaniem izšuvumiem – tas viss liekas ļoti mājīgi un saprotami. Viena daļa čuvašu tautas ir oficiāli palikusi pagānos. Pareizticīgo baznīcai nav izdevies viņus nokristīt. Joprojām ir saglabājušās senās svētvietas, kur notiek upurēšana. Čuvaši ir izturējušies pret mums ļoti sirsnīgi. Viņi ir tulkojuši latviešu tautasdziesmas savā valodā. Tas ir tikai viens piemērs, bet tādu ir daudz.

V.M.: – Lasot citu tautu dziesmas, varam daudz uzzināt par šo tautu dvēseli un raksturu. Kāpēc mums būtu jālasa un jādzied savas tautasdziesmas? Jūs pats esat darbojies folkloras kopās. Kāpēc?

K.S.: – Man bija jāvelk mugurā tautiski svārkī un jādzied vienā no pirmajām un populārākajām folkloras grupām „Skandinieki”, jo šajā grupā darbojās mani bērni. Laikam tikai kādu gadu vēlāk viņi grasījās iet skolā, bija vēl mazi, un man bija jābraukā līdz. Es arī dziedāju, bet man bija vēl kāds cits uzdevums – pirms koncertiem stāstīt par tautasdziesmām, to uzbūves principiem, stilistiku, zemtekstiem, arī par to, ka vienas tautasdziesmas četrās rindās reizēm savienojas divi vai pat trīs vēsturiski laikmeti. Sevišķi aktīvi darbojāties Krišjāņa Barona jubilejas gadā, ko uzskatu par vienu no Atmodas izpausmēm. Mēs runājām nevis par politiku, bet par tautas apziņu un tautas pašcieņu. Es domāju, ka daļēji mēs palīdzējām sagatavot sabiedrību tam, kas nāca vēlāk. Tas vēl nebija politisku lozungu laiks, bet bija īstais laiks personīgās un nacionālās pašcieņas un pašapziņas stiprināšanai.

V.M.: – Vai šobrīd tautasdziesma ir vajadzīga? Mēs, kas esam dzīvojuši padomju gados, zinām, kādu savīļojumu izraisīja kopīgos pasākumos dziedāta tautasdziesma. Vai arī šodien jauniešiem tā ir vajadzīga?

K.S.: – Šodien ir vajadzīga speciāla interese par folkloru. Tik plaši, kā mēs savulaik, tagad tautasdziesmas vairs nedzied. Folklorā būtībā ir analfabētu sabiedrības kultūra. Tas ir dzīvais, nerakstītais vārds.

Latviešiem ir kāds ļoti skaists termins, varētu teikt – estētikas termins, ko grūti pārtulkot citās valodās. Tas ir *grodums*. Dziesma var būt groda, un virve, kuru tu vij, var būt groda. Grods var būt daudz kas. Tas ir jēdziens, kas vienlaicīgi ietver kaut ko skaistu un

kaut ko vērtīgu, un tie viens no otra nav šķirami. Tā ir īpaša tautas estētika. Mums šodien skaistums ir par sevi, un lietišķums – par sevi. Tāds ir mūsdienu cilvēks, tā viņš dzīvo.

Tajā laikā, kad es ar folkloras grupu braukāju pa Latviju, oficiālā folkloristika, t. i., Zinātņu akadēmija un folkloristi, nedrīkstēja nodarboties ar mitoloģiju, ar reliģijas pētniecību. Tas tika noklusēts. Tā kā es nebiju ar Zinātņu akadēmiju saistīts, sāku pētīt šos jautājumus. Mani interesēja latviešu tautasdziesmu radi. Galu galā es apskrēju riņķī visai Eiropai, bet latviešu tautasdziesmām tuvus radus neatradu. Ir atsevišķi stilistiski elementi, kas vieno latviešu tautasdziesmas ar somu tautasdziesmām, turklāt vairāk ar somu nekā ar igauņu. Somu tautasdziesmas ir arhaiskākas. Tajās mēs sastopam *dziesmu kamanas* vai *dziesmu kamolu*. Neesmu pavisam drošs, bet man šķiet, ka meitenes apzīmējumu *zeltene* jūs neatradīsiet nekur tuvumā, bet atradīsiet pie somiem.

Leišiem ir pilnīgi cita tipa tautasdziesmas. Tās ir tuvākas čehiem, slovākiem, poļiem, daļēji rietumukraiņiem. Leišiem savukārt ir ļoti skaista, baltiska krāsu gamma un baltisks emocionālais kolorīts.

Tādas tautasdziesmas, kādas ir mums, neatradīsiet nekur. Tās ir absolūti unikālas. Man ir nācies palīdzēt kolēģiem, kuri tulkojuši latviešu tautasdziesmas citās valodās. Palīdzēju Jurim Kronbergam un arī rakstīju komentārus zviedru, norvēģu, igauņu un vēl citām tautasdziesmu izlasēm. Cik esmu varējis, tik esmu stāstījis pasaulei par mūsu unikālajām tautasdziesmām. Tās nemaz nav tik viegli uztveramas. Pirmajā pietuvinājumā mēs tautasdziesmu it kā saprotam, bet vienmēr gadās kas tāds, ko nezinām. Piemēram:

*Lai vizina strauta vilnis
Ne nelietis tēva dēls.*

Kas ir ar to *nelieti*? Nav domāts ļauns vai sliktis cilvēks. Nelietis ir lempīgs cilvēks. Viņš ir muļļa, nemāk strādāt, viņam viss krīt no rokām ārā. Nelietis ir nelietderīgs mūsdienu izpratnē. Redziet, kā mainās vārda nozīme.

Zemnieku tauta mēs esam. Gan meitai, kas skatās pēc vīra, gan puisim, kas iet sievas lūkoties, – visur klāt ir praktiskais moments. *Prišs kā ābols* un *kas par strādnieci!* Ir ļoti svarīgi, ka tautasdziesmās šīs abas lietas – skaistums un lietderība – ir kopā.

Mēs nevaram atšifrēt, cik vecas ir tautasdziesmas. Pirmskristītais un kristīgais ir sapīnīti kopā, un tautasdziesmu vecumu nevar noteikt. Muzikologi saka, ka šis tradicionālais ritms ir ļoti sens, bet, kurās izloksnēs un valodās tas savulaik ir dziedāts, to mēs arī nezinām. Mēs esam ļoti bagāti ar savām tautasdziesmām, un varam būt par tām lepnī.

V.M.: – Lūgšim Knutu Skujenieku palasīt mums kaut ko no viņa jaunās grāmatas.

K.S.: – Tas būs kā no silta ūdens ielēkt aukstā vai otrādi. Lieta tāda, ka es jau vairākus gadus dzeju nerakstu, un šī ir jau otrā ērme grāmata. Pirmā bija „Tagad es esmu Aleksandrs”, un nupat iznākusi „Nekā personīga”. Šajā grāmatā tomēr ir trīs personīgi dzejoļi – „Afrodīte”, „Līdaciņa” un „Aleksandra augstumi”.

Mani kolēģi lielījās, ka viņiem ir dzejoļi, kas sastāv no vienas rindas – monostihī. Man nebija. Tagad man ir, un tas skan šādi:

zābaks arī parīzē ir zābaks.

Šajā grāmatā ir daudz avīžu ziņu, ekrāna ziņu, reklāmas ziņu. Ne vienmēr tie ir tikai joku dzejoļi:

*esi sveicināts
starptautiskais valūtas fonds
žēlastības pilnais*

*mūsu dienišķo aizdevumu
dod mums šodien
un piedod mums mūsu parādus
lai mēs dzīvotu
kā pie pirmā ulmaņa
āmen*

Viens no maniem personīgajiem dzejoļiem ir veltījums Uldim Bērziņam un Knutam Skujeniekam:

*divi sirmi latvju dzejnieki jūras krastā
starp klintīm
gaidīja parādāmiešus afrodīti*

nekā

ja vēl tie būtu maķenīt jaunāki

bet nekā

*tas bija pafosā
un bez patosa*

Beigas grāmatai ir ļoti labas:

*divarpustūkstošus gadu
ar periklu cīnījās rainis
tikai dēļ sievietes vienas
sauktas par aspaziju*

*uzveica rainis
re
latvija var*

V.M.: – Katrā mūsu valodas vakarā dodam iespēju arī zālē esošajiem klausītājiem uzdot jautājumus.

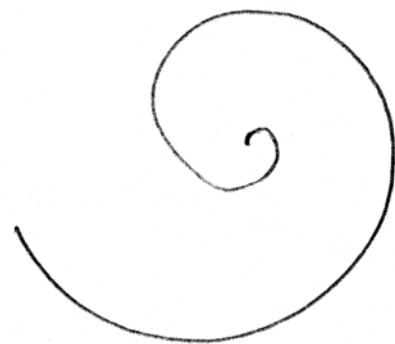
Jautājums: – Kur jūs rodāt iedvesmu dzejoļu rakstīšanai?

K.S.: – To nekad nevar pateikt. Varu izbraukāt Manhetenas debesskrāpjus, ūdenskritumus, kalnus, ieraudzīt kaut ko lielu, varenu un skaistu, bet tas dziļus iespaidus manī neatstāj. Citreiz varbūt es dārzā spēlējos ar suni vai kaķi, un tas man iedod kādu pamatīgu ideju. Iedvesma ir ļoti nenotverams, tāpēc mistisks moments. Dzejnieks jau pasaka to pašu, ko jebkurš cilvēks, tikai dzejnieks to pasaka precīzāk, koncentrētāk un ar tādu kā dulluma piešprici.

Jautājums: – Kas jums liekas dzejiskāka – mūsdienu dzeja vai tā, kas sarakstīta pirms 50 gadiem?

K.S.: – Dzejai nav laika mēroga. Ne mazāk dzejiska ir pirms 5000 gadiem sacerētā dzeja. Ja es, piemēram, lasu asīriešu vai šumeru ķīļu rakstus māla tāfelēs – labā tulkojumā, jo oriģinālā es nevaru tos izlasīt, – un tur rakstīts, ka pasaule iet postā, ka jaunatne ir samaitāta, ka nekas labs mūs negaida... Pirms 5000 gadiem! Tas ir skaists piemērs secinājumam, ka laika distance ir nosacīta. Stili mainās, savā ziņā mainās arī valoda, bet kodols, kas tur iekšā, nemainās. Mākslā kā tādā nav hronoloģijas. Katrs mākslas darbs ir unikāls, tas nenoveco. Ja noliek blakus zīmējumus uz alu sienām un Pablo Pikaso zīmējumus, tie savā ziņā ir pat līdzīgi, un nevar teikt, ka viens ir pārāks par otru, jo katrs mākslas darbs pats par sevi ir unikāls.

Salīdzinot ar cilvēku, mākslas darbam ir liela priekšrocība. Cilvēks nevar aptvert, kas ir mūžība, jo viņš zina, ka ir piedzimis un kaut kad viņam būs jāaiziet, un, kad notiek kas tāds, kas ir bezgalīgs, cilvēks to nespēj aptvert. Mākslas darbs ir pasaule, kur viss saplūst kopā. Tas dod cilvēkam stabilitāti un mūžības apjēgu. Laikam tā ir mākslas galvenā vērtība.

"Kad dzeguze beidz
kūrot, tā pārvešas par
vanagu..."
(Tā manā tautā)

Par pārtapsanu mūros!

Laima Meikstysvele

Ar LAIMU MUKTUPĀVELU sarunājas Jānis Zālītis

2010. gada 27. oktobrī

Jānis Zālītis: – Labvakar! Man bija tāda doma salikt somā un atnest uz šo pasākumu visas Laimas Muktupāvelas grāmatas, lai parādītu, cik viņa ir svarīga rakstniece, – ja mēs runājam par literatūru, bet par literatūru mums šovakar mazāk jārunā, vairāk jāpievēršas valodai. Es paņēmu vien kādu trešdaļu Laimas grāmatu un nostiepos līks, tā ka visu svarīgumu atnest man neizdevās.

Laima, vai tava pēdējā grāmata ir par Kokariem?

Laima Muktupāvela: – Jā.

J.Z.: – Es sākšu ar grāmatas nosaukumu „BrāliBrāli”, ko latviešu valodas skolotāji droši vien vērtētu ar ne visai labu atzīmi un teiktu, ka tava piedāvātā vārdu darināšana nav tāda, kā skolā māca. Tas, protams, bija provokatīvs jautājums.

L.M.: – Izstāstīšu, kāpēc es tomēr to drīkstu. Vienu reizi man palūdza uzrakstīt „Sestdienai” sleju par kultūru. Tā kā man mājās kaut kas bija noticis ar datoru, es to uzrakstīju ar roku. Nākamajā dienā man bija jābrauc uz Bauskas ģimnāziju, uz tikšanos ar skolēniem. Sarunāju, ka aizbraukšu uz skolu ātrāk un sleju pārrakstīšu, lai varētu laicīgi, termiņā iekļaujoties, aizsūtīt to „Sestdienai” vai „Dienai”. Sēžu tur, skolotāju istabā, un rakstu – čik-čik-čik –, pēkšņi jūtu – kāds man elpo aiz muguras un saka: „Paskatieties, cik te ir daudz to viņoto vārdu, kuri neder, kurus šis latviešu valodas gudrinieks met ārā!” Pagriežos un sāku taisnoties: „Ziniet, man šis vārds ir ļoti nepieciešams, es viņu veidoju, un viņš ļoti labi paskaidro darbību vai lietu, par ko gribēju stāstīt”. Es biju vienkāršās skolnieka drēbēs, varbūt džinsos, un tā skolotāja bija nodomājusi, ka esmu skolniece. Viņa aizrādīja skolniecei, bet tad, kad ieraudzīja, ka rakstu es... Sacīju: „Tā sleja ir „Dienai”, es to tā drīkstu uzrakstīt, pēc tam jau lai redaktori paši skatās.” Toreiz sapratu, ka skolotājiem tomēr ir sirds, un viņi ļauj rakstniekiem veidot vārdus. Ar „BrāliBrāli” ir tā: tad, kad es rakstīju šo grāmatu, mēģināju izdomāt, kā parādīt gulbenisko izlokšni. Kuri māk runāt gulbeniskajā izlokšnē, tie jau apmēram sapratīs, bet, kā lai kurzemniekam parāda šo valodas bagātību? Es klausījos Imantā, tamborēju šo valodu un sapratu – ar apostrofiem. Varbūt valodas pētnieki teiks – tas nav iespējams, tā nedrīkst, bet es to nezinu, neesmu valodniecību mācījusies, tātad es to nezinu. Tas ir mans pienesums, es to dodu no jauna. Kad biju uzrakstījusi, ko tas Imants Kokars runā un kā viņš runā, iedevu to Rakstnieku mājā Ventspilī Zeltītei. Kurš tur ir bijis, tas pazīst Zeltīti – Zeltīte ir zelts, viņa nekad mūžā nav bijusi Gulbenē un nezina, kā gulbenieši runā. Es viņai saku: „Zeltīt, izlasi!”, un Zeltīte sāk lasīt – tā, kā Imants Kokars runā, visu tā. Es viņai saku: „Tikai pieturies pie ... apostrofiem!” Apmēram tā kā dzemdībās – klausī, ko saka vecmāte, un viss būs ļoti labi! Klausī, ko saka rakstniece, lasot šos apostrofus, šos lauzījumus, lai pateiktu: *mā' te*. Kā šo vārdu uzrakstīt? Ar diviem *ā*? Nav tas, tad jālasa – *māāte*, bet ir – *mā' te* vai *mē' rkaķis*. Kā uzrakstīt to izteiksmi, kas piemīt šiem vārdiem? *Mē' rkaķis* – pasakiet to tā, kā latgaļi saka, kad viņi lamājas, kad viņi dusmojas, un tieši ar šiem apostrofiem! Es redzēju – tas ir trāpīts! Tad es klausījos, kā Imants ar Gido sarunājas. Viņi viens otru uzrunā: „BrāliBrāli! ImantImant! GidoGido!”, un viņiem nebija atšķirtības, viņi teica to vienā elpas vilcienā. Tagad es redzu: „UgunsGrēks”, „ŪdensPlūdi” – vai vēl kādus seriālus jau palaiž ar tieši tādu pašu vārdu veidojumu. Tātad – *BrāliBrāli* – lielie burti. *Brāli* – pa vidu atkal sākas – *Brālis*. Varbūt jūs esat redzējuši, kā Valdis Bisenieks raksta? Iespējams arī viņš raksta pa savam.

J.Z.: – Viņš jau arī saka, ka pieturas zīmes jāliek pēc teikuma intonācijas, nevis tā, kā mēs visu laiku esam likuši.

L.M.: – Ģēnijam ir ģēnija domas, bet es nevarēju saprast sistēmu, kā viņš veido šos lielos vārdus. Varbūt tas ir pēc vācu tradīcijas, jo tie ir lietvārdi? Man neviens tā tieši nav teicis, ka šis „BrāliBrāli” ir nepareizi, varbūt vienīgi skolotāji, tāpēc ka viņiem ir jā māca bērniem pareizi rakstīt, bet, kad tu esi izgājis ārā no skolas sola, man liekas – tad drīkst visu. Redaktori ir mazliet apmulsuši, bet – ļauj. Nosaukums radās pašas beigās, tad, kad grāmata bija uzrakstīta. Diemžēl man jā saka, grāmatai ir pielikts punkts, ko es divās korekcijās nosvītroju nost. Rakstot „BrālītiBrālīti”, grāmata beidzas ar elpu – nevis ar punktu beidzas, bet ar elpu. Tad, kad es jau nopublicētajā tekstā ieraudzīju punktu, jautāju Dacei Sparānei: „Dace, kā tas var būt?” Viņa saka: „Vai! Es pati pieliku, jo domāju, kā tad tā...” Ir tādas divas lietas, ko es saprotu – tā nav mācību literatūra, tas nav kāds noteikts likums, tas ir romāns. Tu vari darīt, ko gribi un izpausties, kā gribi, tādēļ es pat neiedomājos, ka man varētu būt ierobežojumi. Tieši par to „BrāliBrāli” – kad es parādīju redaktorei, kāds šis nosaukums būs, viņa jau gribēja ievilkto atstarpī. Es teicu: „Nē,” jo tieši tā arī viņi runā: „BrāliBrāli,” „ImantImant” vai „EdītEdīt”, kā Imants Kokars visu mūžu sauca savu kundzi. Vienmēr divus vārdiņus, divus vārdus viņi sauca.

J.Z.: – Kur pirmoreiz parādās šī uzruna? „BrālisBrālis” virsrakstā – tas it kā būtu skaidrs, bet es vakar ļoti cītīgi sāku meklēt, kur pirmoreiz lietots akuzatīvs, un izrādās – vai varbūt tā nav – ka pirmoreiz tas parādās tādā kolorītā epizodē, kad Gido...

L.M.: – Karš.

J.Z.: – Jā, kara beigās, kad Gido ir nomērķējis uz savu brāli, nepazīstot Imantu, jo viņš ir krievu formā. Šajā situācijā pirmo reizi parādās *BrāliBrāli* – vai tas ir speciāli vai vienkārši tā iegādījies?

L.M.: – Apzināti. Bieži vien es redzu, ka autori, lai pateiktu kādu vārdu, kura nav, vairākus citus vārdus savieno ar defisi. Piemēram „Harijā Poterā” šis – visu ļaunais, tas, kuru nevar nosaukt vārdā – tiek rakstīts šādi: *tas-kuru-nevar-nosaukt-vārdā*. Zinu, ka arī Gundega Repše, lai nosauktu kādu lietu, mēdz izmantot defises. Es turpretī apzināti salieku visu kopā, un redzu – tas strādā, jo lasītājs to uztver kā vienu vārdu. Lai ko teiktu valodnieki, es tā daru! Un drīkstu.

J.Z.: – Vai esmu uzvedinājis tevi uz sarunu par valodu?

L.M.: – Jā.

J.Z.: – Benjamiņas tēlu tu veidoji, iepazīstot dokumentus, atmiņas, vecas avīzes utt., ar Kokariem ir pavisam atšķirīga situācija – stāsts par diviem dzīviem cilvēkiem. Lielākā daļa ir Laimas sacītais, bet daļa nāk arī no viņu stāstītā, vai ne? Kā tas ir – veidot šādu brīvāku tekstu nekā tas ir „Benjamiņā”?

L.M.: – Rakstīt par „Benjamiņu” man palīdzēja tas, ka es biju strādājusi muzejā un Valsts vēstures arhīvā. Ir tāds teiciens: ēst nedod, dzert nedod, bet kaut ko darīt dod. Ēst nedod, dzert nedod, bet dokumentu iedod, un tas teksts rada man asociācijas un vēl citas lietas, kas savukārt uzbur stāstiņu. Ar Emīliju Benjamiņu ir tā, ka viņas tēlu es biju audzējusi sevī vairāk nekā četrdesmit gadus – no manas vecāsmamma stāstiem. Man liekas, ka ikviens cilvēks labi zina vēsturi, ja viņš ir runājis ar savu pēdējo senci, nu kaut vai ar vecvecmāmiņu vai ar vecmāmiņu. Tātad viņš zina vēsturi no tā laika, kad vecmāmiņa ir dzimusi. Es zinu, izjūtu un varu droši stāstīt par laiku no 1902. gada, jo mana vecāmamma ir dzimusi šajā gadā. Viņa stāstīja dažādus stāstus, un es klausījos. Mēs kopā strādājām, kaut vai ravēt gājām, un tad viņa kaut ko pastāstīja. Tas nebija tā, – sēdēsim un vecāmamma stāstīs, un es saku – eh, vecomamm, ko tu stāsti vecos stāstus! Mēs bijām kopā, kaut ko darījām un tad – šie stāsti. Dokumenti noteikti bija jāizmanto, jo pretējā gadījumā man nenoticētu, ka dzīvē šis cilvēks ir citādāks, nekā dokumenti to parāda. Emīlijas Benjamiņas radinieki bija ļoti pretimnākoši, varbūt tāpēc, ka es ļoti centos izcelt tieši šo sievietes līniju, parādīt, kā Emīlija cīnījies par savējiem, par savām māsām, par savu māsu bērnu bērniem un arī to, kā šo dzimtu noturēt. No Antona Benjamiņa pēcnācēju puses gan pretimnākšana bija ne visai liela. Vienīgais, kas ar mani runāja, bija viņa mazdēls Jānis Benjamiņš – biologs un fiziķis. Pārējie varbūt nevar piedot manu uzdrošināšanos ar dokumentu palīdzību pierādīt, ka viņu senči – gan pats Antons Benjamiņš, gan arī viņa bērni – ir rīkojušies pretēji tam, kā tiek stāstīts un slavināts. Ja runājam par bērniem, es jau nevienu nekritizēju, tikai rādu, kā viņi ir rīkojušies, un šie Čakstes to laikam nespēj pieņemt. Es par šādu attieksmi neuztraucos, jo labi zinu, ka ikviens cilvēks var paņemt rakstāmo, un trīs krustus vilkdams, uzrakstīt savu redzējumu par Emīliju Benjamiņu. Uz šo pašu dokumentu bāzes var uzbūvēt pilnīgi citādāku redzējumu, faktu sakārtojumu vai vēl kaut ko. Man bija būtiski vēstīt par to, kā latviešu kultūrā un dzīvē eksistē šis divdesmit gadu ilga cikls: augšā – lejā, attīstība, plaukums un kritums, aizdomājos, ka divdesmit gadus ir kaut kāds plaukums, tad nāk karš, visu noslauka nost, tad atkal tie cilvēki cenšas kaut ko savākt. Arī pašlaik – divdesmit gadu laikā mūsu dzīve ir ļoti mainījies, veikusi dažādus straujus pārvērtienus, un man ir patīkami redzēt, ka sievietes, kuras gribētu strādāt uzņēmējdarbībā, patiesībā atkārtoti turpina, vai intuitīvi dara to, ko Emīlija Benjamiņa darīja – viņas vispirms rada ideju, un tad jau tālāk, kā mēs zinām, raisās tās lielās enerģijas. Viņa pati to visu bija radījusi. Nu, protams, arī veiksmē un mutes pievēršana, drīzāk arī tā.

J.Z.: – Vai tā ir pašas ideja rakstīt par Kokariem?

L.M.: – Bija tāds brīdis – man piezvanīja un prasīja, vai es gribu rakstīt grāmatu par brāļiem Kokariem, un es vienīgi tikai iepīkstējos, ka neesmu kori dziedājusi, ka man ir folkloristes domāšana un folkloristes redzējums. Es nekad nevarētu vilkt tādas korim šūtas tautas tēpus ar plastmasas saktām vai dziedāt tādās balsīs – kaut ko tamlīdzīgu nespēju pat iedomāties. Tomēr piedāvājums man bija ļoti pagodinošs, un es prasīju – kāpēc man, jo ir taču trīssimt biedru Rakstnieku savienībā. Īstenībā pat neatceros, ko man atbildēja, jo es jau biju gatava rakstīt to romānu un iemācīties, uzzināt visu par koriem, saprotot, ka grāmata būs ne tikai par brāļiem. Man šķita, ka rakstīt stāstu tikai par Kokariem ir par maz, gribējās rādīt visu šo koku kultūru, kas palīdzējusi mums izdzīvot

100 gadu periodā. Es atceros vienu tādu sižetu, ko man stāstīja profesors Pēteris Krupņikovs par kaut kādiem veciem laikiem. Bija tā: profesors – neatceros vairs šīs slaveņības uzvārdu – saka studentiem: „Jūs sagatavosiet referātu franču valodā par kādu tur galdu, jūs izmantosiet portugāļu valodu, jūs no tādiem dokumentiem ...”, pēkšņi viens iepīkstas: „Es nemāku portugāļu valodu.” Viņš saka: „Labi, atlieciet uz nedēļu,” un studentam ir jāiemācās, jāuzzina. Viņš iemācās kustēties un rīkoties. Man atlika vien darīt tāpat, un varbūt tieši tādēļ bija labi rakstīt par kora mūziku, ka es par to neko nezināju. Es pati korī biju dziedājusi līdz 9. klasei Ogres vidusskolā. Pēc tam man vairs nebija tādas iespējas. Tie, kas dzied korī, viņi redz – ko? Viņi redz sevi, varbūt dzird to, kas stāv aizmugurē, sajūt to, kas stāv blakus, varbūt redz priekšējā pakausi un diriģentu, bet mēs, kas sēžam Lielajā estrādē, vērojam kopkori, redzam, kā tāds koris ir ģērbies, kā kustas citi diriģenti, kā suņi skraida, mēs redzam apkārtējo dzīvi – kā tur, Dziesmu svētkos, alu pērk vai desas cep. Es sapratu – jā, kad tu paej malā, tad vari saredzēt kopainu, un tieši tādēļ es nolēmu, ka man ir jāizzina no avotiem daudzas lietas, ko citi – nu kaut vai muzikologi – nav pētījuši, nav skatījušies, un jāparāda šī kopaina latviešu kora mūzikā. Domāju, ka man tas arī sanāca.

J.Z.: – Arī „Auļi” uzaicināja tevi rakstīt tekstus viņu dziesmām. Tie nav dzejas, bet prozas teksti folklorai. Tas jau arī ir tā – ne visai parasti un tradicionāli.

L.M.: – Ar „Auļiem” bija vēl interesantāk. Mikus Čavarts pagājušajā gadā man palūdza uzrakstīt šos tekstus. Viņš teica: „Mums ir četri gabaliņi. Mēs gribam taisīt disku.” Viņiem bija vajadzīga koncepcija. Tā kā es pati esmu „Auļu” fane, un man ļoti patīk šī mūzika, tad uzrakstīju tekstus 12 dziedājumiem un izdomāju arī tiem nosaukumus. Viņiem atlika vien piekomponēt klāt mūziku šiem maniem tekstiem, lai varētu uztaisīt disku. Un šie teksti ir tādi – pagājušajā gadā Kanādā Latviešu dziesmu svētku laikā es ieraudzīju vienu tādu noredzējumu, kas man ļāva saprast sievietes gājumu, sievietes vaicājumu gariem. Es neteiktu, ka tas ir šamaniskais redzējums, bet varbūt arī, ka ir, Dievs to zina, nenosaukšu – lai vārdu izdomā citi. Tas notika ar mani, pēc tam es piedāvāju Mikum vīrieša gājumu un sarunu ar viņa pirmsību. Ja sievietei ir būtiski noiet zemzemē, saprast, kas viņa ir, un pēc tam atkal uznākt zemes līmenī, jo viņa tradicionāli ir zemes sargātāja, es gribētu teikt, tradicionāliste, tad vīrietim noteikti ir jāatrisina cits jautājums – viņa attiecības ar Dievu, vīrietim kā ideju ģeneratoram noteikti kaut kas vairāk ir jānes. To es arī „Auļu” puisiem ieteicu, lai veidotos kāpinājums. Man bija būtiski ielikt tekstos gan sievišķo, gan arī vīrišķo redzējumu, kas ir cilvēka pirmsības – viņa pirmējo smadzeņu pirmējās esības izpausme. Šodien mani uzaicināja piedalīties raidījumā „100 g kultūras” un runāt par to, kā mainās dažādas lietas, kā var atšķirīgi interpretēt folkloru, bet es netiku uz ierakstu. Biju izdomājusi, ko varētu stāstīt par savu pieredzi. Mēs ar skolas biedriem Lietišķās mākslas vidusskolā sākām dziedāt folkloras ansambli „Savieši”. Vēlāk daži dziedāja jau citos ansambļos, studēja Mākslas akadēmijā vai darīja daudzas citas lietas. No tiem, kas mēs sākām nodarboties ar folkloru, tā – ar taustes palīdzību, vairums nav palikuši šajā dainu dziedāšanas līmenī, bet jau kaut ko izmaina. Kā dzied Ilga Reizniece vai „Vilcējas” – viņas atklāj pavisam jaunu, vēl nebijušu folkloras redzējumu, vai kā Biruta Ozoliņa dzied latviešu tautas dziesmas – te jau jūtama saistība ar dzezu. Šīs esejas rakstīju, ņemot par pamatu folkloras ritmu, valodu, simbolus, un man ļoti, ļoti

palīdzēja tas, ka es pamatam, fundamentam esmu izēdusies cauri kā ragana klintij. Tādēļ ļoti daudzas lietas – tās var būt it kā tautiskas, taču neviens nepateiks, ka tā ir folklorā, bet tomēr ikviens teiks, ka tās ir latviskas. Es domāju – šajā gadījumā esmu darījusi visu, ko varēju. Man patīk tas, kas ir sanācis.

J.Z.: – Vai šai sadarbībai ar „Auļiem” ir arī kaut kādas paralēles un saistība ar to, kas ir izlasāms „Totēmos”? Man liekas – noteikti.

L.M.: – Jā, un varbūt „Totēmi” man palīdzēja saprast, ka garu pasaule, simbolu pasaule ir jau sen sakārtota. Kāds ar to ir jau strādājis, kāds par to ir jau rakstījis, un tas ir jau sen zināms. Tā kā es šajā simbolu mācībā esmu tāda laiska, tikai tāda iesācēja, man ir liels pārsteigums, ka bieži vien intuitīvi esmu rīkojusies ļoti pareizi. Es sev gribēju izremontēt dušrūmi, vannas istabu izflīzēt. Visām savām draudzenēm, paziņām un draugiem aizsūtīju ziņu: ja kāds ir taisījis remontu un flīzes palikušas pāri, dodiet man. No sākuma biju domājusi uztaisīt Gaudi sienu, nu – tā tad: sataisīšu vienādas, čik – čik – čik – čik un salīmēšu, bet tad es sapratu – nē, es šīs flīzes sadauzīšu gabaliņos un veidošu stāstu. Dušas telpa man ir trīs metrus gara un metru plata. Es viņu sadalīju trijās telpās: mazgāšanās, t. i., ūdens vieta, kur tikai pati duša, sausuma vieta, kur es slaukos, un trešā, nosacītā, ir uz dienvidiem, kur siltums. Tajā vietā, kur ir ūdens, esmu no mozaikām iezīmējusi šādus dzīvniekus: vilku (divi vilkači man tur ir), jūras zirdziņu ar vienu ragu (man gribējās, lai ir vienradzis), bruņurupuci, un aiz bruņurupuča pūci (to es neieliku) un vardi. Pēc tam palasīju grāmatu par šamaņiem, un mani pārsteidza, ka šamaniskajās rīcībās – tāpat kā 3000 gadu vecajās mozaikās Romas pirtī – ir šie dzīvnieki, kas man attēloti ūdens pusē: vilks, bruņurupucis, varde un pūce, kuras man gan nav, bet man ir jūras zirdziņš. Sausuma pusē, kur es slaukos, tur tādas ķirzaciņas, kas varbūt sildās saulē. Tur ir siltums, lai es ātrāk tiktu sausa. Visas šīs zīmes, šīs lietas – tās tomēr darbojas. Pie izlietnes, pie lodziņa – man ir brīnumputns ar skaistu asti. Viņš tur magones ziedu knābī, un visa noslēdzošā ir uroboro – čūska, kas ir bezgalības simbols. Šo čūsku – zalkti es pati izgatavoju no melnām flīzītēm, pa vidu ieliekot vēl spoguļus. Nevarēju atturēties arī no zelta kroņa, jo latviešu folklorā ir šis: *Zalkši slīdēj’, zelta kroņus mētādami*. Man atlika tikai uzzināt šīs lietas, ko es intuitīvi biju jau nojautusi. Kad pēc tam paskatījos grāmatā – jā, esmu trāpījusi!

J.Z.: – Man ļoti patīk, ka rakstniece ienāk tieši kā tēls viņas literārajos darbos. „Benjamiņā” Laima ļoti skaisti ieliek kopbildēs arī pati sevi.

L.M.: – Atradāt?

J.Z.: – Vai arī viņa aiziet uz interviju ar Emīliju Benjamiņu ar džinkstošu auskaru ausī – tas jau mazliet no cita laika. Kā tur bija „Čūskā” – rakstniece iet uz literāru sarīkojumu un nokļūst atjaunināšanas konferencē vai seminārā? Tas man liekas ļoti interesanti – šo tūri konkrēto tēlu izmantošana – Laima tiek atjaunināta tā, ka pat Nora Ikstena nepazīst savu draudzeni.

L.M.: – Jā, tas patiešām bija arī reāls stāsts, un tik pārsteidzošs, ka es sapratu – tikai jāpiedalās, tur vairs nav ko pīkstēt pretī.

Stāsts „Čūska” man bija ļoti būtisks. Reizēm, ja tā var teikt, man krīt uz nerviem reklāmas. Tās sola mūžīgo jaunību vai vēl kaut kādu izgludināšanu par 60 %, par 50 % pacelšanu, vai vēl kaut ko. Nu – šausmas, izgudro ar viņi tādus teicienus! Tad es iedomājos, kā tas varētu būt, ja pēkšņi, zaudējot šīs krunkas, zaudējot šo pieredzi sevī, tu zaudē arī ļoti daudz ko no savas dzīves. Tā kā fotogrāfi nez kāpēc ar lielu skubu metas fotografēt tās krunkainākās tantīņas, nevis tos gludākos vaigus, tad bieži vien ir tā, ka katra šī krunka nes sev līdzīgu dzīves notikumu, un tu sēdi, un klausies, un ienirsti tajā dzīvē. Man tas bija ļoti būtiski.

J.Z.: – Vai tur patiešām tā notika?

L.M.: – Man tiešām kaut ko uzspieda uz sejas, un es arī ļāvos – lai ir. Paskatīšos, kā būs pēc tam. Es ļāvos, jā, un bieži vien tad, kad ļaujos notikumiem vai kaut kādām situācijām, man ir vieglāk. Tā tāda nelatviska būšana, bet es gribu silti ieteikt – sāciet jūs arī, tad redzēsiet, cik jums interesanta dzīve būs!

J.Z.: – Man liekas – viens no tādiem konkrētiem piesauktiem rakstniekiem tavos darbos ir Regīna Ezera. Arī „Totēmos” dzīvnieku atblāzmas un tas, ka rakstnieks radošajā procesā kļūst it kā vilkatis, no kura ir jāiziet laukā. Kāda ir tava attieksme pret Ezeras darbiem?

L.M.: – Kad es veidoju „Totēmus”, apzināti teicu: „Nē, nē, tagad tikai nelasīt Regīnas Ezeras „Bestiāriju”, jo citādāk cauri būs – neko neizdarīsi, grāmatu neuztaisīsi un – ķepas gaisā.” Vai zināt, kā tas ir, ka tu redzi lielu meistarību, bet pašam arī kaut ko švīkāt gribas, trīs krustiņus gribas, un man bija ļoti būtiski vēstīt kaut vai par to, ka cilvēks dažādos savos dvēseles stāvokļos jūtas tikpat neaizsargāts un trausls kā ikviens uz zemes. Tu pieņemēji „Vilkati” – tieši pēc šī stāsta sievietes, kuras radoši izpaužas un radoši strādā, man saka: „Tas ir par mani, jo man tieši tā ir”. Māksliniece Indra Sproģe, kas veidoja grāmatu „Miljons”, apgalvo: „Jā, jā, tieši tā ir, ka tu kaut ko radi un strādā, un zīmē, un kaut kur pasaule tā kā pagaisusi, bet, kad attopos – man taču jābaro ģimene, man prasa ēst, un dzīve atkal notiek.” Sievietēm varbūt ir vieglāk – bērni atgriež reālajā dzīvē, vīrieši bieži vien paliek tajā savā redzējumā un – cauri.

J.Z.: – Man tāda sajūta, ka tu savos darbos vīriešus ļoti aizstāvi.

L.M.: – Es ļoti aizstāvu vīriešus, jā. Man ir būtisks šis trauslais līdzsvars starp vīriešiem un sievietēm. Es tagad daudzas lietas neuzņemos darīt un redzu, ka manai mammai nav bijusi taisnība, kaut viņa visu var izdarīt. Kā tik kas, tā visu var. Manai mammai ir 70 gadu, tā paaudze tomēr ir izdarījusi kaut ko tādu, kas nav atgriezenisks attiecībā pret dzimumu līdzsvaru. Pašas visu varam! Labāk nevajag atsaukties uz karu, kas notika pirms 70 gadiem, gribas teikt sievietēm: „Valkājiet svārkus, jo tas vismaz iekustina sievietes zemes enerģiju!”, vai meitenēm: „Stāviet, nu nenesiet to galdu pašas, pasauciet puišus, un pavisam citādāk tas būs!” Man pašai nācās piedzīvot tādu skumju notikumu: es ar saviem bērniem biju baznīcā uz priestera dzimšanas dienu, un tur jānes galds. Es saku savam dēlam, viņam toreiz bija kādi 18, varbūt 19 gadi: „Kriš, paņem galdu, aiz-

nes!”, jo divas meitenes to gatavojās celt, un viņš atbild: „Mamma, viņas pašas varēs!” Iedomājieties! Šausmas! Tad sapratu – kaut ko es neesmu pareizi izdarījusi, jo viņš redz, ka siena – sīkums! Durvis, logs vai mūris – izies cauri! Tā jau nevar būt! Tādēļ es ar šo „Auļu” dziedājumu, „Auļu” rakstību, gribēju sacīt – nejaucies vīrieša patībā, ļaut, lai viņš dzīvo un aug, un tad sievietes arī būs laimīgākas. Varbūt tas, ka pārāk daudz kontroles, ir no bailēm, ka viņš pārāk daudz sāks prasīt. Nu jā, tas jau vairs nav par valodu.

J.Z.: – Varbūt šī – sevis kā autora ievēšana darbā – zināmā mērā akcentē vēlēšanos nedaudz uzsvērt, ka brīžiem literatūru nevajag uztvert tik nopietni, ka tā ir arī spēle un spēlēšanās?

L.M.: – Noteikti! Vieglāk pateikt: „Es esmu to darījusi, lai neviens neklūp man krāgā.” Kāds var iebilst: „Nu kāpēc tu mani aprunā vai apraksti mani?” Ir tādi gadījumi bijuši, lai gan īstenībā es tā neesmu domājusi. Tādi precedenti ir bijuši Mārai Svīrei, Andrejam Upītīm arī – nāca kāds pat kauties un aizstāvēt savas cilvēka tiesības, jo viņš, lūk, ir ielikts „Zaļajā zemē”. Labāk tad rakstu – es. Vienā stāstā bija sacīts – *es pīpēju*, visi labi zina, ka es nepīpēju. Pēc tam kaimiņi saka: „Kā, tu taču nepīpē!” Nu redz, būtu to uzrakstījusi pīpētāja sieviete, uzreiz teiktu – fui, kāda viņa, bet man – visi labi zina, ka es nepīpēju. Tieši tā man bija arī ar Benjamiņu. Sākumā biju uzrakstījusi 3. personā – *viņa gāja, viņa brauca*, un tas teksts izklausījās pilnīgi citādāks. Tad man tas bija jāpārraksta es – formā, jo sapratu – ja es, tad viņu varu aizstāvēt, bet, ja *viņa*, tad viņu var apsūdzēt visos grēkos. Es gribēju, lai viņu saprot. Ja cilvēks saka: *es tev stāstu, es stāstu tev savu redzējumu, es stāstu tev savu viedokli*, tad ir citādāk nekā – *ko viņa domāja*, – *ko viņš tur izdarīja*. Tā tas bija.

J.Z.: – Vēl par valodu. Es pirms mūsu sarunas pārslasīju tavus darbus un atradu vienā vietā *kolchozs* rakstīts ar *ch*.

L.M.: – Jā.

J.Z.: – Vai tas ir apzināti, vai nē? Tad vēl – man liekas, ka tas bija „Duci” – tu esi lietojusi vārdus *smarša* un *smarža*. Šķiet, citur redaktore to visu ir izņēmusi laukā.

L.M.: – Jā.

J.Z.: – Pats neesmu skatījis „Mīlenbahā–Endzelīnā”, bet, šķiet, ka tur dalījums ir tāds, ka *smarša* ir dabiskā, ja?

L.M.: – Jā.

J.Z.: – Tātad siens vai gaiss *smaršo*?

L.M.: – Jā.

J.Z.: – Odieri un tās *smaržas* – tas ir ar ž?

L.M.: – Jā.

J.Z.: – Šie vārdi tātad nav nejausi iegājuši tavos stāstos?

L.M.: – Tā nav nejausība.

J.Z.: – Bet man liekas – tas ir tikai „Ducī”, citur tā vairs nav.

L.M.: – Nu varbūt nav arī šīs lauku tēmas, un tomēr man tas bija ļoti būtiski.

J.Z.: – Vai tas bija tā apzināti?

L.M.: – Jā. Nu kaut vai „Ducī” – tur ir viens stāsts („Cilvēks no diķa”), kur vīrs visu laiku uzrunā sievu mīlināmos vārdos. Mans uzdevums ir – ko redzu, par to dziedu un uzrakstu grāmatiņu, un atdošu redaktoriem. Pēc tam jau viss sākas – valodnieki paši sev atrod tēmas, ko viņi var pētīt, ar ko viņi var strādāt. Es priecājos, ka viena no Filoloģijas fakultātes studentēm bija izskaitījusi, cik tur ir šo mīlināmo vārdu, turklāt tie tika iedalīti grupās – dzīvnieki, augi, labie un sliktie vārdi, tādi – ar mīlestību teiktie vai gaišie, teiksīm, *zvaigznīte, saulīte*.

J.Z.: – Es domāju, ka valodas ziņā visvairāk būtu, ko darboties, ar „Šampinjonu Derību”.

L.M.: – Nu, tur ir ļoti traki, es saprotu, ka man ļoti jāmīl savi tulkoņi...

J.Z.: – Jā, un kā leiši tulkoja šo grāmatu?

L.M.: – Mums bija interesanti. Visvieglāk man gāja ar zviedru tulkojumu, tādēļ, ka Juris Kronbergs valodu ļoti labi jūt. Man viņam neko nevajadzēja paskaidrot, bet tiem, kas nav latvieši, ir grūti saprast, ko nozīmē daudzas lietas.

J.Z.: – Es speciāli izlasīju grāmatu „Stroika ar skatu uz Londonu”, un esmu ļoti priecīgs, ka to izdarīju, jo tā ierosināja pievērsties „Šampinjonu Derībai”, citādi es nekad nebūtu saņēmis izlasīt šo tavu romānu.

L.M.: – Vilis Lācītis arī stāsta par to pašu.

J.Z.: – Lācīša grāmatā situācija lielās līnijās ir tā pati, kaut gan viņš raksta par Angliju, un arī profesija viņam cita, bet piegājiens valodai ir ļoti radniecīgs. Viņš dod beigās arī skaidrojošo vārdnīcu.

L.M.: – Jā, nu varbūt, sākot rakstīt „Derību”, arī man pie tā vajadzēja piedomāt, tādēļ ka latviešu valodā, ko cilvēki tur lieto, kā viņi lieto – ir ļoti daudz slāvismu un žargonvārdu. Tie, kas ir auguši padomju laikā, zina, no kurienes nāk: *очнулся – зипс*¹! Jaunā paaudze nesmejas, nesaprot. Tie, kas ir filmu „Briljantu roka” redzējuši, ar aknām saprot, kas tur

pasacīts. Vai – *надо, Федя, надо*²... Arī zināms, vai ne? Ir daudzi tādi teiciens. Es pat neiedomājos, ka tie būtu jāpaskaidro un ka tas varētu noderēt, piemēram, tulkojot romānu poļu valodā. Pie manis uz Rīgu atbrauca brīnišķīga poļu valodas tulkotāja, mēs kopā sēdējām un strādājām. Viņa jautā: „Kas tas par vārdu *telēķis*?” Nu, lūk, tulkotāja to nezina! Es viņai izskaidroju, ka tas ir no lejasvācu vārda *teller* – šķīvis, kas ir jau kļuvis mīļš – *telēķītis*, turklāt par katru šķīvi tu tā vis neteiksi, jo *telēķis* ir liels, vecs šķīvis, kuram ir vēl redzams porcelāna dzīslrojums. Tur jau ir tas smalkums – zināt, kā īstā vietā pateikt īstos vārdus. Jā, tikai vienu tekstu es nevaru skaļi nolasīt, un tas ir „Apollo” pirms vairākiem gadiem uzrakstītais gabals par to, kāpēc vīri pamet savas sievas, kur tā – pa tiešo, izmantojot „Mīlenbaha – Endzelīna vārdnīcu”, nosaukti visi vārdi, kas tur ir. Izlasīt to var. Es jau saprotu, ka valoda ir ļoti, ļoti bagāta, bet jāzina, kurā brīdī šo vai citu vārdu lietot, nu, tāpat kā mājās – mums katrai var būt naktskrekls, bet naktskreklu visur neliksi. Ir jāzina kaut kāds kultūras kanons, kuru tu drīkst lietot un kurš nav ieteicams.

J.Z.: – Es domāju – tas jau būtu diezgan jocīgi, ja „Šampinjonu Derībā” tu lietotu tādu skaistu, tīru, pareizu latviešu valodu, izmantojot tikai literārās valodas leksiku. Ja veči strādā *stroikā* un runā tādiem skaistiem vārdiem, nu tad ir tieši tā, kā vajag...

L.M.: – Tur tā nemaz nevar būt, tad jau sanāk sociālistiskā reālisma romāns. Jā, par tiem vīriešu noredzējumiem – no sākuma viņi man nestāstīja, kā patiesībā rīkojas. Runājam, runājam, un es saprotu, ka viņi staigā riņķī un grib izlikties pieklājīgāki, nekā ir, bet man jau bija „Brāļu” pieredze, un es sapratu, ka ar vīriešiem ir ilgāk jāsež un jārunā vai jāsadusmo, kaut kā jāpabaksta, lai pasaka to, kas viņiem patiešām šķiet būtisks. Sieviete varbūt tie ir bērni un ģimene, bet vīrietim ir svarīgi būt pašam, nozīmīga šķiet arī karjera, draugi, kas ir līdzvērtīgi un spēj viņu novērtēt. Man to bija ļoti svarīgi noskaidrot, un tad, kad viņi arī pateica, ko ir spējīgi izdarīt, izpaužot savu attieksmi pret ienaidnieku, es sapratu – tagad varu vēstīt.

PA BIZI NOLAISTIES

Pīnē garā man saņēmti mati. Sirmi. No sākotnes savilktais spēks. Mati pieslēpti kā podā noraktais sidrabs vai pieredze. Es beidzot tāds, kāds esmu. Citi redz citu. Tā mirst manējs. Es ne šis, ne tas – ne zivs, ne gaļa. Es starpvējš: sāmenis, pūlevējš, āzenis, saksenis. Es Dieva suns. Kur Dieva dēli, mani brāļi?

Tumsā mirdz zirgu, vēršu, kaķu, lāču, suņu, vilku, lapsu, čūsku, dūju, kazu, govju, aunu un...

Acis. Noredzu/nojūtu – mani vēro. Lūr. Blenž. Brīnās – re! Skat! Rau! Vo! Vei! Vei! Vei! Paskat, ko! Čok, čok, ha! Paklanos. Sveicinu. Sveiks! Sveikinti! Vasals! Namaste! Čau! Dodu dāvanas – no krūtīm izrietinu pienu. Dodu gaļu. Speck, Schnaps und Eier. Viņi ņem. Pielabinos, pierunāju, pabaroju, ieēdinu savu noslēpto esību.

SATIEKOT PAVADONI

Vilks izlēma, ko sūtīt: „Tā! Alnis no tāltālu ziemeļiem, no aizlaika pirms, sen un vēl senāk!” Draugs. Pienabrālis. Biedrs. Pudu sāls, mucu alus pa diviem kā līgot nolīgojām. Karotājs. Asinsbrālis. Uzvarētājs. Kopā kāpjām kalnos un meitās. Izlūkos. Karā. Aidā! Johaidī! Sasperjods! Urrā! Go! Go! Briku braku! Div' dūjiņas... Ja kas – viens pārnes otru uz vairoga.

NOREDZĒT SEVĪ SVEŠO

Ar zvēru sevī satikties. Nezodz trīs lietas – naudu, jo tā iet pa rokām, vilnu, jo tā iet caur asinīm, sāli – jo tā nāk pa ūdeni un zemi. Ar naidnieku satiekos. Man asinis vārās. Man atliek gānīt, lādēt, nogriezt mēli, ausis, noraut skalpu. Izēst viņa smadzenes. Noņemt gredzenus. Savērt no uzvarētā pirkstu krelles. Piesmīet šā sievu.

SATIEKOT PIRMMĀTI

Ielienu alā. Tur eju uz dobi un siltu ligzdu. Senā. Zemā. Lāma gatavā! Dzelme ievelkošā. Peļķe, kur noskalot zābakus. Dūkņa, kur iestigt. Slīkšņa, no kurienes netikt ārā, kaut nosīt. Vecā. Zeme. Žeme/ Semmē. Laima + Ne–Laima + Dēkla + Kārta. Trimūrīti viņās: „Vaŗš stiprina muguru un rokas. Sidrabs – skaidro prātu. Zelts lai pilda tavu sirdi.” Muote. Muosa. Sieva. Viss, kas zem piena, zem maiguma, zem manis – lai es celtos. Mana. Tikai mana!

VISI PUTNI. AUSTRAS KOKS

Pa sirmo bizi uzrāpos atpakaļ. Tagad un te. Virszemes man par maz Samiedzu gaismā dzintarainās acis, pieslēpju ķepas. Citi mani saredz kā citu. Pa pupas zariņiem, pa apīņa lapiņām, es lācīt's kāpu ozolā, bitīt' nekod' kājiņā. Jā, jā, kā cīrulis augstu debešos. Es vilks – sargātājs. Es dārznieks – stādītājs. Radītājs uzsit pa plecu. Uzpīpojam. Turpinām balstīt, turēt, celt. Radīt kopā.

To es arī vīriešiem novēlu: lai viņi ir dārznieki, sargātāji, lai ceļ kopā ar Radītāju un, mierīgi uzpīpojuši, turpina balstīt, turēt, celt!

Jautājums: – Kā jūs pati uztverat grāmatu par „Benjamiņu” – kā biogrāfisku, kā dokumentālu vai vairāk kā māksliniecisku romānu, vai vienkārši – kā romānu?

L.M.: – Man ļoti gribas teikt – romāns, dokumentāls, vienkāršs romāns, jo materiāliem, ko ieliku grāmatā, ir apzināti dotas arī atsauces uz avotiem – lai ikviens cilvēks, kurš netic man un domā, ka varbūt esmu kaut kā sabiezinājusi krāsas, var aiziet uz arhīvu, paņemt no fonda šo aprakstu, lietu, un tur viss ir uzrakstīts, viss ir klārs. Katrs var apskatīties, kā tur notika, un redzēt, ka es neko neesmu izdomājusi.

J.Z.: – Man liekas – padomju laikā tādi romāni tika saukti par dokumentāliem, un tad varēja, tā sacīt, piekassīties, ja tur ir kaut kādas fakti neprecizitātes, tagad vienkārši saka – biogrāfisks romāns vai vispār nedod žanra apzīmējumu.

L.M.: – Kāpēc es Jāni Zālīti ļoti mīlu? Jo – redz: es rakstīju par Ziemeļnieku. Man viņš tā patika, tas Ziemeļnieks. Kad es pētīju, kā radās „Atpūta”, pēkšņi ieraudzīju, ka „Jaunākajās Ziņās” vienā lapā ir reklāma dzejā – ļoti asprātīga un interesanta. Tā bija par drēbēm, ko tirgoņi pārdod Marijas ielas veikaliņos. Prātoju, kā tas var būt, ka visi, kas tirgo apģērbus, ir ielikuši vienā avīzes lapā līdzīga satura reklāmas – dzejā. Tad man ienāca prātā doma par Ziemeļnieku, kurš gribēja būt smuks (ar baltu zīda šalli un glazē cimdiem), lai varētu lepni aizbraukt uz kaut kādiem Strenčiem, kaut arī varbūt nebija ēdis vai tika lietojis kaut ko pret sagurumu. Iztēlojos, ka viņš tā varētu iet un sarunāt barteri – ja kāds grib mēteļi reklamēt, Ziemeļnieks saka: „Es tāpat tev reklāmu, bet tu man to mēteļi vai šalli, vai cimdus!”, un tā viņš izdara. Tad man zvana Jānis Zālītis un saka: „Pagaidi, kā tad tur īsti ir?” Vēlāk Jānis pateica: „Es noticēju.”

Ja jau Jānis Zālītis notic tam, kā esmu parādījusi Ziemeļnieku, tad viss ir kārtībā. Man nav uztraukuma. Varbūt tā nebija, bet es to radīju.

J.Z.: – Bet stāsts ir skaists.

L.M.: – Vai ne? To man arī vajadzēja.

Jautājums: – Es esmu no mazākumtautību skolas, mums 9. klases mācību grāmatā ir fragmentiņš no „Šampinjonu Derības”, un man to ir ļoti grūti izlasīt, jo tur tāda valoda ar svešvārdiem. Kuru no saviem darbiem jūs ieteiktu mācīties mazākumtautību skolās? Kura no jūsu uzrakstītajām grāmatām pašai ir vistuvākā?

L.M.: – Ak tā? Viņiem būtu jābūt atļaidēm? Nekādā gadījumā! Var teikt – tas ir saprotams, tas nav, bet lai tik lasa, gan jau kaut kādā brīdī pieleiks – esmu par to pilnīgi pārlicināta. Nevienš nedod atlaides latviešu bērniem, kuri mācās ārzemju skolās. Viņiem ir jāsaprot Šekspīrs ar visām viņa valodas īpatnībām un jāiepazīst XIV, XV gadsimts, ko viņš tēlo.

Man pašai tuva ir grāmata „Patiesu dzīvesstāstu ducis”. Tā tapa 10 gadu laikā, bet kā krājumu es to izveidoju tikai tad, kad rakstīju romāna „Šampinjonu Derība” nodaļu, kur latvieši pošas uz svētkiem Īrijā. Viņi noliek savas darba drēbes. Piecas minūtes, un sievietē pārmainās – viņa iet uz balli, un viņa svin. Tieši tā – tu esi smagu darbu darījis,

un nu tu svini. Es uzrakstīju šo nodaļu un pēkšņi sapratu – varbūt mainās svētku forma, bet nemainās saturs. Tādēļ arī daudzām tādām bada dzeguzēm, kas saka – valoda iet uz postu, mēs izmirstam, gribu teikt – atpauzieties! Maināties un dzīvojam uz priekšu! Kad es sapratu, ka latviešu tautas tradīcijas vai svētki, sevišķi gadskārtu svētki, varbūt arī maina formas, bet nemaina savu dziļāko būtību, tad varēju šos visus stāstus, kurus es 10 gadus biju rakstījusi, un kas stāvēja čupā, pareizi sakārtot kā gadskārtu stāstus. Romāns sanāca stāstos. Tā man ir tāda ļoti, ļoti personiska grāmata, bet tas, ko esmu uzrakstījusi „Auļiem”, ir visintīmākā grāmatiņa, it sevišķi sievietes noredzējums, ko es nebaidos stāstīt un vēstīt.

J.Z.: – No tiem stopētāju stāstiem tomēr ir nākusi viena otra ierosme literāriem darbiem, vai ne?

L.M.: – Protams, un es nemaz neslēpju, ka man ļoti patīk ņemt stopētājus, es vēl joprojām to daru. Tā ir mana maize, kas tur brauc. Viņi jau nezina, ka iesēžas rakstnieces mašīnā. Kādreiz jau es viņiem arī padraudu – ha, nelaidīšu ārā, ja nestāstīs stāstu. Runāties var par visu ko – tas ir tik interesanti.

Sakiet, lūdzu, cik ir pulkstenis? Visiem jātiek mājās.

J.Z.: – Tūlīt tev klups virsū – kā beigsim, tā sāksies no sākuma. Tāpēc sakām – paldies!

¹очнулся – гипс (krievu val.) – atjēdzos – ģipsis

²надо, Федя, надо (krievu val.) – vajag, Fedja, vajag

* * *

Dzimtajā valodā domāju.
Dzimtajā valodā jūtu.
Un kādi gan mani sapņi
bez šīs valodas būtu?

Var citā valodā domāt.
Var citā sapņot un zīlēt.
Bet tikai dzimtajā valodā
esmu atnācis -
mīlēt.

Jmants Auziņš

Kr. „ARS POETICA” (2007),
43. lpp.

Ar IMANTU AUZIŅU sarunājas Vita Mekša

2010. gada 24. novembrī

Vita Mekša: – Imants Auziņš – dzejnieks, atdzejojājs, sabiedriskais darbinieks, Rakstnieku savienības valdes priekšsēdētājs Latvijai ļoti svarīgā laikā no 1989. līdz 1992. gadam. Ar savu literāro darbību viņš ir kopis, bagātinājis un aizstāvējis latviešu valodu. Mūsu šivakara saruna arī būs par valodu, bet vispirms pastāstiet, kā jūs pievērsāties dzejai un iemīlējāt to?

Imants Auziņš: – Domāju, ka lielā mērā tas ir noticis neatkarīgi no manas gribas. Dzeja mani suģestēja. Kad es augu, un tie bija pirmskara pēdējie gadi, kara gadi, pirmie pēc-kara gadi, Sēlijā vēl bija ļoti dzīva tautas dziesma, arī dzeja. Manā dzimtajā Zalves pagastā skanēja dziesmas, visas – gan tās, kuras dziedāja vienā pusē, gan tās, kuras dziedāja otrā pusē un trešajā... Tās mani apbūra, suģestēja.

Kad man bija četri vai pieci gadi, es paņēmu kādu grāmatu, kurā bija balāde, un lasīju, pusi vārdu nesaprazdams, bet jutu, ka man tā patīk. Skolas gados bija pašu rakstīti žurnāliņi, atmiņu albumi, sienasavīzes. Mājās sienas avīzes veidoju jau, mācoties 1. klasē. Pirmo literāro žurnāliņu, šķiet, sākām rakstīt 3. klasē. Redakcija mēdza pulcēties virs kalēja Osīša smēdes. Kalējs bija tik laipns, ka atļāva mums veidot žurnāliņu un pārrakstīt to dažos eksemplāros. Es vēl ilgi nesapratu, kāpēc kalējs Osītis, tik skarbs, bargs vīrs (viņa ģimene bija smagi cietusi gan vienas, gan otras varas laikā), ļāva mums tā blēņoties. Pēc tam uzzināju, ka viņa ģimene ir Jāņa Jaunsudrabiņa radi. Tā sākās mana rakstīšana un interese par dzeju. Ilgi tie bija diletantiski vingrinājumi un panti, bet ritmi nedeķa man miera. Es rakstīju daudz. Dzejoļus vajadzēja izstrādāt, noslīpēt, bet es to nedarīju. Cerēju, ka tie uzreiz būs gatavi. Pienāca arī tādas dienas, bet šie bezgalīgie vingrinājumi pamatskolas un vēlāk vidusskolas laikā bija nepieciešami, lai iegūtu zināmu virtuozitāti. Tā ir ļoti svarīga lieta ne tikai dzejai, bet arī atdzejai.

V.M.: – Dzejolī „Vārdiem atdzimstot” jūs rakstāt šādas rindas:

*Dabā ejot, mājās atstāj mēli:
mežs, lauks, purvi vārdus atjaunos,
atkal tevī atdzims tava Sēlija
(citas malas). Atkal vēlēš post
savu mūžu, cerību un kvēli,
pusaizmirstiem vārdiem jēgu dos.*

Kā dzimtā Sēlija ir ietekmējusi jūsu dzeju? Esat apzināti meklējis vecos vārdus, vai tie nāk jums līdzī no bērnības?

I.A.: – Varētu runāt arī par citu novadu ietekmi.

Ir ļoti svarīgi piebilst, ka latviešu dzejas atdzimšanu pēc briesmīgajiem kara un pēc-kara notikumiem rosināja tieši latviešu filologi. Ne tikai dzejnieki, bet daudzi, kas tajā laikā ienāca latviešu literatūrā, bija studējuši Filoloģijas fakultātē. Cīņa par atdzimstošu dzeju – sākumā varbūt pat pusneapzināti – bija arī cīņa par valodu, par valodas bagātību, pilniskanību. Es piekrītu Rasmus Grīsles grāmatā „Spēkildze” izteiktajai atziņai, ka valoda tautai ir garīgās pēctecības un arī dzīvības ceļš, kas to ved pāri laikiem uz nākotni.

Ojārs Vācietis, Imants Ziedonis, Vizma Belševica, Vitauts Ļūdēns, Māris Čaklais diezgan agri apjauta, ka jāliek lietā arī sava novada vārdu bagātība, bet tūlīt gribu piebilst –

es esmu Jāņa Jaunsudrabiņa uzskatu piekritējs, un mana pārliecība ir tāda, ka sava novada vārdu lietojumu tomēr nevajag pārspīlēt. Jaunsudrabiņš kādā vēstulē Veltai Tomai raksta, ka saskaitījis dzejnieces tēlojumā 60 Neretas pusei raksturīgus vārdus, bet pietiku ar 10. Dzeja šai ziņā ir sevišķi jūtīga, pārspīlēt nedrīkst. Man ir daži dzejoļi, kuros sēliskie vārdi lietoti ar īpašu nolūku. Tāds, piemēram, ir dzejolis „Senie vārdi” krājumā „Nezūdošais”. Veltījumu Veltai Tomai man aizliedza minēt – kas gan 1972. gadā to ļaus, ja rakstniece ir trimdā Kanādā. Es tik un tā savu panācu, jo no viņas vārdu krājuma paņēmu sēlismus, vairākus skaistus, bagātus vārdus, un mans dzejolis bija nepārprotama atsaušanās uz Veltas Tomas poēmu „Sēļzemes sestdiena”.

Sēliskās izloksnes ir ietekmējušas daudzus dzejniekus. Sēļi iziet cauri visai Latvijai un daļēji Lietuvai kā šo zemju serde. Es mazbērniem vienmēr saku, ka sēļi ir Latvijas serde. Tas ir vienīgais novads, kas atrodas kaimiņos visiem citiem novadiem, izņemot kuršus, bet ar kuršiem sēļiem ir sena radniecība.

Vizma Belševica savulaik izrakstīja burtnīcīnā neparastus vārdus, ko viņa atrada kādā tulkojumā vai oriģinālliteratūrā, vai vārdnīcā, vecā žurnālā utt. Arī šodien vajadzētu meklēt un lietot senos vārdus. Jaunie viens otrs to dara.

V.M.: – Vai jūs arī izrakstāt un krājat senos sēļu vārdus?

I.A.: – Jā, esmu to darījis, bet vajadzētu vairāk. Visapzinīgāk ar to nodarbojusies Lūcija Ķuzāne. Ja jūs lasītu grāmatas, kas tagad iznāk pagastos – Saukā, Neretas pusē, jūs tās apbrīnotu. Es teikšu tā, kā Sēlijā saka – vēl daudz gribētos padarīt: *grout dzeivūt, baist miert!*.

V.M.: – Dzejoļi „Desmitgadīgo žēlabas” jūs runājat par šā laika leksikas un veco vārdu attiecībām.

*Mēs zinām,
kas ir video, audio, sekss,
mēs zinām,
kas ir mārketing, bārteris un bizness –*

*Bet vectēvs atkal
staiģā kā gailis pa sētu
un kaut kādus jocīgus
svešvārdus bārsta,
piemēram:
blīgzna, skupsna, žākle,
svikli, vaisla, dzirkles,
sirobi, mulda, dzeņaukstes – –*

*Vakar bija
pavisam noskaities,
briesmīgi šķendējās
(izlikās tā kā latviski):*

*– Tebe,
okalītas ōmuru nūzūmējši...*

Ko tur Rīgas bērni lai saprot?

*Jocīgs vecis.
Mēs viņam uzdziedājām:
– Old MacDonald had a farm.*

Jāatzīst, ka es ne visiem šiem vārdiem saprotu nozīmi. Piemēram, kādā dzejoļī teikts – *puis, nestaiģā grīnīgs*. Vārdu *grīnums* jūs esat lietojis vairākos dzejoļos, un tam ir īpaša jēga, ko nespēj izteikt neviens cits, biežāk dzirdēts vārds.

I.A.: – Jā, tā ir. Es esmu bezgala pateicīgs mūsu Universitātes valodniekiem, ne tikai valodniekiem, bet viņus parasti piemirst. Sākumā mēs nesapratām, ka bargie valodnieki stāsta daudz ko vērtīgu, arī folkloristi, jo folklorā ar valodu ir ļoti cieši saistīta. Atcerēsimies Endzelīna vārdus, ka visskaidrākais valodas avots ir folklorā. Tautas dziesmas lielā mērā ir saglabājušas tos vārdus un konstrukcijas, kuras laika gaitā ir pazaudētas. Tas, ko mums mācīja Marta Rudzīte, Alise Laua, Arturs Ozols, Milda Losberga, bija liela bagātība. Mēs jau studiju gados nonācām pie atziņas, ka valoda balstās uz trim vaļiem – precizitāti, īsumu, labskanību.

Piemēram, vārdu *grīnīgs* (t.i., *īgnis*) esmu lietojis tāpēc, ka tas ir labskanīgs. Dzejai ir ļoti svarīgi, lai vārds derētu atskaņai, lai tas būtu skanisks. Tādi vārdi atrodami ikvienā novadā.

V.M.: – Imanta Auziņa dzejā godāti ne tikai sēliskie vārdi, autors ir risinājis sarunu arī par citu valodu savdabību un nozīmību. Es lūdzu jūs pastāstīt, kāpēc esat uzrakstījis „Balādi par lībiešu dziesmu”.

BALĀDE PAR LĪBIEŠU DZIESMU

*Krājās mūžā pie gada gads,
Mūžs gāja uz rieta pusi,–
Šī sieviete nedziedāja nekad,
Skarba un sadrūmusi.*

*Pat svētkos tā atnāca pēdējā
Un projām aizgāja pirmā.
Nomaļus stalta sēdēja,
Nerunīga un sirma.*

*Kad dziedāja jaunie vai dejoja,
Vai iedzēra ceļakāju,
Nav zināms, kas bij viņas sejā –
Īgnums vai pamudinājums.*

*Ar gadiem rāmāka, klusāka
Trīsēja dzīvības liesma.*

*Bet reiz kāds pie galda uzsāka
Senu lībiešu dziesmu.*

*Un dziedāja pēkšņi šī sieviete
Acīm mirdzošām, platām!
Bij viņā kaut kas no dievietes,
Kas savu valstību skata.*

*Vējš brāza, un jūra viļājās,
Bet sasniedza kuģi molu,
Un kalēju veseri cilājās
Lībiešu Metsepolē!*

*Viņas meita sēdēja
Un klausījās, nesaprotot,
Ka dziesma šī – viena no pēdējām,
Ko lībiešu sievas vēl protot.*

*Dziesma pār dārzu plīvoja –
Tautas pēdējā elpa,
Tā mīlēja, strādāja, dzīvoja,
Bet pagaist jau pasaules telpā.*

*Kas zaudēts? Šalc jaunu dziesmu mežs
Un sliktāks nebūs par veco,
Bet jauna dziesma kā putns svešs
Nesēž šīs sievietes plecā.*

*Ar dziesmu cilvēks tā saudzis,
Ka jaunu iemīlēt – briesmas!
Ak, nelaimīgās paaudzes –
Bez vecas, bez jaunas dziesmas!*

*Tur tauta, tautā pazūdot,
Savu sāpi un prieku
Vēlējās atstāt kā mazāko,
Sīkāko piemiņas nieku.*

*Šīs sievietes acīs bij pārmetums kāds:
– Jūs domājat tikai par sevi.
Jūs veco dziesmu mums atņēmāt,
Bet jaunu mums – neiedevāt.*

*Tāpēc mēs reizēm tik vientuļi,
Ka nezinām pat, ko iesākt... –*

*Bet mašīnas tagad skrien tur.
Aug nami.
Un nav ko tiesāt.*

*Tikai tāla un kaisla,
Tikai kā sauciens bārs
Lībiešu dziesma aizlaidās.
Un nošalca vecais dārzs.*

I.A.: – Mēs neviens nezinām, cik daudz mūsu dzīslās ir lībiešu un citu Latvijas cilšu asiņu. Balādi uzrakstīju impulsīvi. 1965. gadā biju aizbraucis uz kādreizējo lībiešu novadu Limbažiem un nevilšus atcerējos brāļa sievasmātes, īstas lībietes, dziedāšanu, kuru klausījos ap 1960. gadu.

Gribu teikt, ka Latvijā ar sveci gaišā dienas laikā nebūtu jāmeklē patriotisma liecības, ja 20 neatkarības gados būtu darīts tas, ko jau sen vajadzēja izdarīt, proti – izdot tematiskās antoloģijas, piemēram, „Dzeja un valoda” vai „Valodas tēli dzejā”, „Folkloras motīvi latviešu dzejā”, „Vēsturiskie tēli latviešu dzejā”, „Dzeja un daba” u. c. Vajadzētu kādas septiņas, astoņas antoloģijas. Viena no tām varētu atspoguļot saskarsmi starp tautām.

Es vēl vēlos piebilst iekavās vai zemsvītrā, ka arī citu tautu dzejnieki ir rakstījuši labus dzejoļus par Latviju un latviešiem. Tie bieži vien nav tulkoti, un ja tomēr ir, tad pazuduši kaut kur periodikā.

Atsevišķa antoloģija varētu būt „Lībieši latviešu dzejā”. Es biju saradojies ar lībiešiem, tāpēc „Balāde par lībiešu dziesmu” man tā dabiski iznāca. Pēc Fricā Dziesmas dzejoļiem šis bija viens no pirmajiem darbiem latviešu literatūrā, kurā atkal ieskanējās lībiešu motīvi. Fricim Dziesmam pirms kara bija īpaši nopelni lībiskā dialekta izlokšņu saglabāšanā. Pārsteidzoši, ka 1990. gadā pirmajā Pasaules latviešu rakstnieku tikšanās reizē Stokholmā, mēs, Latvijas dzejnieki, savā starpā nesarunājuši, viens pēc otra sākām izteikt atzinību Fricim Dziesmam. Cik svarīgs mums bija viņa krājums „Līvzeme” un citi darbi! Fricis Dziesma tajā brīdī saņēma augstāko atzinību, kādu vispār dzejnieks var saņemt.

Starp citu, „Līvzemi” nopirku antikvariātā, tāpat kā Raiņa „Daugavu”. Šo Raiņa poēmu vajadzēja čehu literatūrzinātniekam Radegastam Parolekam. Bija 1969. gads, tikko aiz muguras notikumi Čehoslovākijā. Kur lai ņem Raiņa „Daugavu”? Atradu to antikvariātā. Vai nu tā bija nejaušība, vai arī antikvariāta darbinieces bija gana gudras, bet izdevuma pirmajā daļā bija iesiets kāds lubu romāns, savukārt otrajā daļā, tajos pašos vākos – Raiņa „Daugava”.

Ja runājam par antoloģijām – būtu vajadzīgas arī tādas kā „Kara gadi” un „Pēckara gadi”, taču ir svarīgi, lai tās netiktu veidotas vienpusīgi, kā to dara šodien un darīja arī vakar, bet aptverot visu. Ja stāstām par karavīriem, tad par visiem. Barikāžu laiks, atmodas laiks arī nav dokumentēts dzejas grāmatās. Presē ir izkaisīti dzejoļi par šo laiku, daudziem autoriem ir nepublicēti darbi, bet grāmatu nav, un tad ar sveci gaišā dienas laikā jāmeklē, kur būtu kāda patriotiska rindiņa...

V.M.: Imants Auziņš pats ir darinājis jaunus vārdus. Vienu no tiem mēs noteikti vairs neuztveram kā jaunvārdu, tas ir *atdzeja*. Kāpēc jums liekas svarīgi veidot jaunus vārdus un jaunas vārdu formas? Es dažas minēju – *sakņotne, sastindze, uzdrīkstme, nerimtne, visaesme, nepārnākonis*.

I.A.: – Šāda virzība valodā ir jau gadus divsimt, trīssimt. Vecais Stenders augšamcēla tādus vārdus kā *griba, redze, bauda*. Rainis, iepazīnis senos paraugus, sāka vārdus strupināt.

XX gadsimta 60. gados svarīgu darbu veica neoficiālie grāmatu tirgotāji. Es viņus salīdzinātu ar slavenajiem lietuviešu grāmatniešiem, kas XIX gadsimtā drukas aizlieguma laikā nesa pāri robežai grāmatas un kurus par to vajāja. Mūsu nelegālie grāmatu tirgotāji deva tautai vērtīgas grāmatas. Mēs varējām nopirkt visu Latvijas laika presi, periodiku, piemēram, „Izglītības Ministrijas Mēnešrakstu”, valodnieku un kultūras pētnieku sastādīto krājumu „Ceļi”, kā arī kara laikā publicēto „Latvju Mēnešrakstu”. Šajos izdevumos bija rodams liels mūsu valodas bagātības.

Es esmu domājis par vārdiem, par to izveidi. Vārds dzimst instinkti. Es īpaši neticu ne bērnu plānošanai, ne vārdu plānošanai. Tomēr, ja būsi kādu piedēkli vai priedēkli lietojis nepareizi, nokļūsi neapskaužamā situācijā. Ir zināms, kā tika izsmiets ģeniālais pasaules mēroga valodnieks Jānis Endzelīns, kad viņš veidoja latviešu valodas sistēmu. Starp izsmējējiem bija arī dažs labs rakstnieks, kas neizprata šo valodas sistēmu. Veidojot jaunus vārdus vai vārdu formas, jābūt ļoti uzmanīgam, lai nenonāktu nevajadzīgās pretrunās ar valodniekiem.

V.M.: – Jūs dažkārt sakāt – *dzejdarbs*. Vai ar vārdu *dzejolis* nepietiek?

I.A.: – Valodā ir vajadzīgi sinonīmi. Noteikti.

Es esmu bijis arī dzejas vērtētājs. Tajā laikā liriku vajadzēja aizstāvēt, un arī dzejnieki to aktīvi darīja. Māris Čaklais, piemēram, bija talantīgs dzejas vērtētājs. Arī šodien no dzejnieku vidus ir izauguši vērā ņemami literatūras kritiķi, teiksim, Kārlis Vērdiņš un Māris Salējs. Literatūrzinātnieki nevar aizstāt dzejniekus kā lirikas vērtētājus. Literatūrai ir vajadzīgi gan vieni, gan otri. Runājot par mūsu paaudzi, man žēl, ka tik maz par dzeju ir rakstījusi viena no labākajām tās pazinējām Lija Brīdaka. Tā kā es rakstīju par dzeju regulāri, tad radās nepieciešamība kaut kā bagātināt poētikas terminus. Mums jau tie vārdi nav nemaz tik veci, piemēram, *jaunrade* vai *daiļrade*.

V.M.: – Paralēli dzejošanai jūs esat nodarbojies arī ar atdzeju. Jūsu paaudze uzskata, ka dzejniekam mākslinieciskās meistarības izkopšanai noteikti ir nepieciešams arī darbs atdzejā, jo tādējādi tiek bagātināta valoda. Kā jūs pievērsāties atdzejai? Kurus autorus esat atdzejojis?

I.A.: – Tas ir bezgalīgas sarunas temats. Bērnībā es uzaugu Lietuvas pierobežā. Manas labākās draudzenes bija Laisve un Goda, tuvākais draugs – Jānis Markūns. Tie bija lietuviešu bērni. Vēl bija divi draugi pusvācieši, arī daži latviešu bērni. Es dzirdēju lietuviešu, krievu un baltkrievu dziesmas un ieklausījos šajās valodās, bet tā īsti svešās valodas iemīlēju vidusskolā, kad iepazīnos ar cittautu literatūru.

Viens no pirmajiem autoriem, kuru tā nopietni esmu atdzejojis, ir Sergejs Jeseņins. Izrādās, ap to pašu laiku viņu ir atdzejojis arī citi mani kolēģi – Ojārs Vācietis, Anatols Imermanis, Harijs Heislars. Pēc Staļina laiku drūmuma un aizliegumiem tas bija kā svaiga gaisa malks – atdzejot par kulaku dzejnieku dēvētā Jeseņina smalko liriku. No lietuviešu dzejniekiem drīz pēc tam atdzejāju Salomēju Nēri. Es pašlaik nerunāju par šo dzejnieku ideoloģiskajiem uzskatiem vai maldiem, bet par spēcīgiem lirīkiem..

Mirdza Ķempe toreiz man, vidusskolēnam, vēstulē rakstīja, ka mani dzejoļi vēl tādi pusgatavi, bet vairāki Jeseņina atdzejojumi jau visai labi. Šis novērtējums deva iedvesmu turpināt darbu. Par pazīstamu atdzejotāju kļuva studiju gados. Daudz kas dzīvē notiek nejausi. Kādu dienu man piezvanīja Ignats Muižnieks, „Literatūras un Mākslas” redaktors, un sacīja, ka viņš sastādīšot Ivana Krilova fabulu krājumu. Es jau arī pa reizi uzrakstot kādu joku... Ignats Muižnieks man piedāvāja atdzejot duci Krilova fabulu. Kaut arī nekādus jokus nebiju rakstījis, apsolīju pamēģināt. Liekas, ka ar darbu tiku galā. Tikai tad, kad mēs ar Ignatu Muižnieku jau strādājām kopā „Literatūrā un Mākslā”, viņš teica: „Vai, Dieviņ! Es taču biju domājis Arnoldu Auziņu!”

V.M.: – Vai atdzejai bija arī kāda politiskā loma? Reizēm varbūt atdzejotā darbā varēja paust brīvākas domas nekā savā daiļradē?

I.A.: – Tas ir ļoti svarīgs jautājums, kuru diemžēl ignorēja „Latviešu literatūras vēstures” 3. sējuma autori. Vienmēr dzejas uzplaukums ir gājis roku rokā ar atdzeju, sākot jau ar Ausekli un Raini. Tas pats bija arī mūsu jaunībā. Atdzejoja visi – Ojārs Vācietis, Vizma Belševica, Imants Ziedonis, arī man nācās daudz atdzejot.

Ir svarīga arī mūsu dzejas ietekme uz cittautu literatūru. Ar kādu atsaucību ungāri lasīja „Balādi par libiešu dziesmu”! Vēl viens piemērs, varbūt mazliet anekdotisks – ap 1961. gadu es uzrakstīju „Dzejoli par burtiem”. Tas ir balādiskis dzejolis par latīņu alfabētu. Man toreiz ne prātā nenāca, ka šā dzejoļa dēļ es būšu īpaši gaidīts viesis Moldovā. Iedomājieties, ko nozīmēja dzejolis par latīņu alfabētu Moldovā, kur jau labu laiku valdīja kirilica!

DZEJOLIS PAR BURTIEM

*Pelnos pārvērtās daudzi gadsimti
Uz guns kuriem, krustnešu kurtiem.
Savas domas nerakstām saviem –
Rakstām latīņu burtiem.*

*Tie ir tālu dienvidu burti,
Palmu un saules atspulgs,
Vīnogulāju vijīgie loki –
Kā sveši putni tie atspurdz.*

*Nav tur mūsu stūraino egļu,
Mūsu mītņu aso līniju.
Latīņi atnāk ar arēnu apliem,
Mūžzaļo saulaino pīniju.*

*Mūsu skarbā un pelēkā krastā,
Puteņos, vēju alpās –
Tā kā Stradivāri vijole
Svešais alfabēts kalpo.*

*Labi. Tikai iedomās atnāk
Pelnos pārvērstie burti:
Asi, šķautnaini tā kā mājas,
Strauji kā skrējienā kurti.*

*Burti atnāk, un burti sūdzas:
–Kāpēc mūs atdeva ugunij?
Mēs kā bultas, kā šķembas bijām,
Tā kā ozoli rudenī.*

*– Es – kā Daugavas zvejnieka laiva.
– Es – kā kaijas spārns šmaugaīs.
– Es – kā dūrainis, mātes adīts.
– Es – kā egles augums. –*

*Burti atnāk un klausīgi sēžas
Manās karstajās saujās:
Burti stāsta, cik lielas bij burtu,
Vārdu un domu kaujas.*

*Varenie, stiprie un drošie burti!
Jums bija vīru stāja.
Pret jums ar uguni,
Pret jums ar zobenu
Kā pret cilvēkiem gāja!*

*Salejam savu jūtu un domu
Dārgajos latīņu traukos.
Jūs kā simtsimti bezvārži guļat
Kailajos Zemgales laukos.*

*Mierīgu dusu! Jūs godīgi kritāt.
Labāk aizgājāt projām –
Nepārvērtāties melu vārdos,
Naidniekam – nekalpojāt.*

Darbojoties atdzejā, lielākoties esmu pievērsies kaimiņu tautu – krievu, baltkrievu, ukraiņu, lietuviešu dzejai, kura mums bija pieejama. Tā ir milzīga bagātība. Es vēl šodien daudzus atdzejotos darbus zinu no galvas. Tie mācīja mums meklēt elastīgāku izteiksmi, izteikt jūtu nianse un daudz ko citu.

Jaunākais darbs atdzejā, ko veicu kopā ar vairākiem citiem kolēģiem, ir ukraiņu dzejas antoloģija. Šī antoloģija ir tapusi sadarbībā ar bijušo Ukrainas vēstnieku Latvijā, gruzīnu-ukraiņu dzejnieku Raulu Čilačavu. Šajā izdevumā ir pārstāvēti daudzi izcili ukraiņu dzejnieki, kas nogalināti Sibīrijā, Solovku salās, Zaksenhauzenā. Tā ir dzeja, kas līdz šim latviešu lasītājiem nav bijusi pieejama. Dzejoļus atlasīja Rauls Čilačava. Izveidojām arī Ševčenko izlasi. Tas bija mans sapnis. 50. gados manās rokās nonāca biogrāfisks apcerējums par šo dzejnieku. Tur bija publicēti Jūlija Vanaga, Valda Grēviņa un citu atdzejojumi. Kā mani šī dzeja satrieca! Īpaši vēl lasot to laikā, kad vienu diktatūru bija nomainījusi otra. Lūk, piepildījies mans sapnis, ir iznākusi Ševčenko izlase, turklāt divās valodās.

Es varu tikai nožēlot, ka vienā mūžā nav iespējams izdarīt visu, ko gribētos.

V.M.: – Jūs nākat no Zalves pagasta, joprojām pavadāt tur vasaras. Kā klājas cilvēkiem Zalvē?

I.A.: – Zalvē ir tāpat kā lielākajā daļā Latvijas. Valda smaga depresija. Ir daži cerīgi notikumi, piemēram, Eiropas nauda palīdz atjaunot Tautas namu. Toties ir slēgta skola, kaut gan vismaz jaunāko klašu skolēnus vajadzētu mācīt tuvu pie mājām. Jaunie pamet pagastu, dodas darba un skolas meklējumos uz citu pusi. Cerējam atjaunot baznīcu, bet ekonomiskā krīze...

V.M.: – Pastāstiet par savu ģimeni, ar ko katrs nodarbojas. Abas meitas, kā zināms, arī ir cieši saistītas ar valodu un literatūru.

I.A.: – Kad iepazīnāties ar dzīvesbiedri Irinu Cigaļsku, abi lasījām Ojāra Vācieša dzejoļus, diskutējām. Ojārs toreiz bija Latvijā spožākais dzejnieks. Es nezināju, ka Irinas ģimene arī ir cieši saistīta ar literatūru. Viņas vectēvs, literāts, bija pazīstams ar Marīnu Cvetajevu. Ir liecinājumi, ka Irinas vectēvs balto intervences laikā Krimā izglābis dzīvību vienam no slavenākajiem XX gadsimta dzejniekiem Osipam Mandelštamam.

Irinai šobrīd izdoti trīs stāstu krājumi, kā arī atmiņu tēlojumu un eseju grāmata. Viņa ir tulkojusi latviešu prozu, kritiku un dzeju. No viņas lielākajiem tulkojumiem minama Anitas Liepas „Ekshumācija” un Vizmas Belševicas „Bille”.

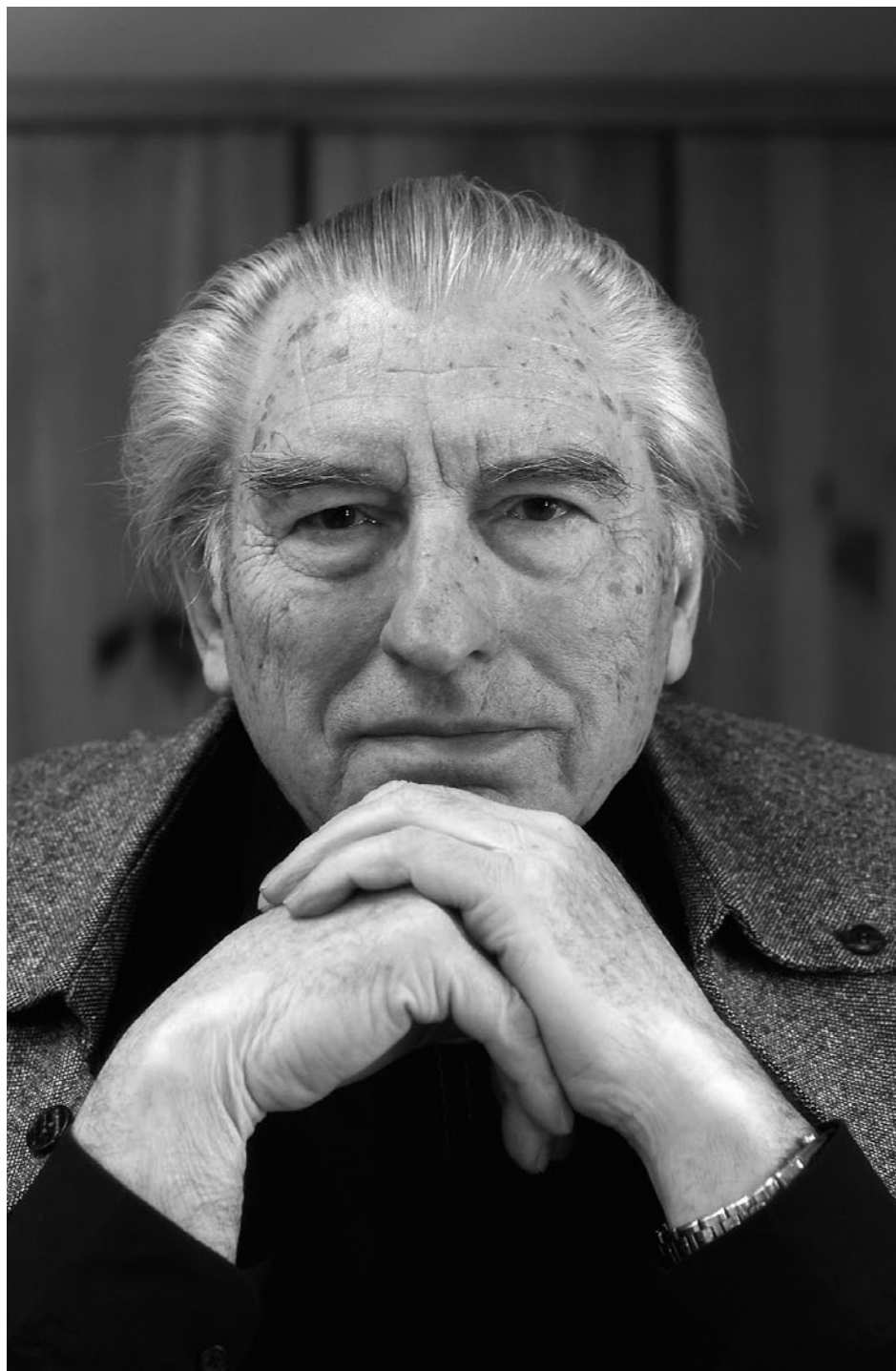
Meitai Irēnai Auziņai iznācis viens dzejoļu krājums. Viņa vairāk nodarbojas ar franču literatūras tulkošanu. Irēna strādā Luksemburgā Eiropas Savienības Latvijas tulkotāju grupā. Viņas vadībā izveidota lielākā franču valodas vārdnīca, kāda jebkad Latvijā izdota.

Meita Anna Auziņa publicējusi trīs dzejoļu grāmatas. Viņa arī tulko, glezno.

Mazmeita Ieva Elsberga arī ir daudz tulkojusi. Jau skolas gados viņai bija lieliska valodas izjūta. Varbūt tā pārmantota arī no otras vecmāmiņas Vizmas Belševicas...

V.M.: – Paldies dzejniekam Imantam Auziņam par sarunu. Lai dzimtās valodas bagātība sniedz viņam spēku turpmākajā darbā!

¹grout dzeivūt baist miert (dažās Sēlijas izloksnēs) – grūti dzīvot, bail mirt

*Rumajame un raisteme vārdi
jāaprūpē kā bērniņi*

Erin Hankin

Ar ĒRIKU HĀNBERGU sarunājas Rita Meinerte

2010. gada 29. decembrī

Jānis Valdmanis: – Patiešām liels prieks, ka šovakar kopā ar mums būs lieliskais stāstnieks Ēriks Hānbergs – dzīvā un rakstītā vārda meistars. Nekāds iepazīstinājums ar meistarū nav vajadzīgs, tikai vēl piebilstu, ka, lasot Hānberga stāstus, – tie šķiet ļoti saistoši, vispirms no valodas viedokļa: gan daudzkrāsainās leksikas dēļ, gan arī teksta uzbūves skaidrības un vienkāršības dēļ. Es šos brīnišķīgos stāstus izmantoju, runājot ar studentiem par tekstveidi. Manām studentēm šie daiļdarbi ļoti patīk. Īpaši jau Ērika Hānberga stāsts par viņa mūža mīlestībām.

Ēriks Hānbergs: – Labvakar! Paldies, ka es jūsu vēstījumā tik daudz uzzināju par sevi.

Rita Meinerte: – Ēriks Hānbergs šobrīd ir viens no populārākajiem un cienītākajiem latviešu kultūras darbiniekiem. Viņš pats ir visdažādāko norišu rosinātājs, aizsācējs, īstenotājs, dažādu komisiju loceklis, vērtēšanas komisiju un pasākumu vadītājs, jo, man liekas, – Ērikam Hānbergam piemīt tā lieliskā spēja nomierināt sakarsušos, uzjundīt pārāk mierīgos, galu galā izlīdzsvarot vispretrunīgākos viedokļus. Kā viņš to panāk? Es domāju – arī ar savu sacīto, ar to formu, kādā viņš pauž savu domu, jo to, ko rakstījis vai runājis Ēriks Hānbergs, nekad nevar sajaukt ne ar vienu cita teikto. Man pašai ir bijusi tāda pieredze: Ēriks, būdams kārtīgs un akurāts cilvēks un redzēdams, ka es kaut ko nedaru laikus, ir laipni sagatavojis un taktiski noliek man priekšā savu uzrakstīto un saka: „Rita, es te sagatavoju tādu nelielu vēstules uzmetumu.” Es jau saprotu, ka uzrakstītajā viss ir ļoti pilnīgs, un tā ir gatava vēstule, nevis uzmetums. Ir tikai viena problēma – kā lai es tai parakstu apakšā savu vārdu, jo teksts ir tik ļoti hānberdzisks, tā to nevar pateikt neviens cits. Ne jau tāpēc, ka viņš prot pateikt saudzīgi un pieklājīgi, Ēriks nepateiks to, ko grib sacīt. Protams, pateiks, bet – tādā formā, kā tikai viņš to prot izdarīt: tas nav tā vienkārši, ne arī tieši, bet ir ļoti uzrunājoši.

Sākt es gribu ar nelielu atkāpi, jo, domājot par šo vakaru un mūsu sarunu, pārļausot un pārskatot Ērika darbus, es atcerējos vienu atgadījumu, kas notika vairāk nekā pirms desmit gadiem. Reiz, meklējama Rakstniecības muzeja krātuvē materiālus par Māri Čaklo, es noskaidroju, ka ir kāds viņa rokraksts, kas glabājas Ērika Hānberga kolekcijā. Pieprasīju šo muzejisko materiālu. Tas patiešām bija Māra Čaklā dzejolis, jā! Pirmā doma man bija tāda – lūk, kāds nezināms Māra Čaklā veltījums Hānbergam! Tomēr teksts nebija rakstīts Māra Čaklā rokrakstā, jo patiesībā tā bija vēstule – apsveikums Hānbergam jubilejā, ko sūtīja kāds kolēģis rakstnieks. Apsveikumā citēts Māra Čaklā dzejolis „Eriks”, kas publicēts krājumā „Sastrēgumstunda” un ir veltījums Erikam Ādamsonam. Mana pirmā reakcija bija – vai nu tā vajadzēja! Toreiz šādi reaģēju tāpēc, ka es, tā sacīt, vēl „nepazinu drēbi” – nepazinu Ēriku Hānbergu. Tātad:

*Kad elpot kā gaisu sāc bēdu,
kad, liekas, ir pilns tavš mērs,
nonāk no zvaigznēm Ēriks –
visu par labu vērst.*

Tagad es uz šo apsveikumu raugos citādi, jo zinu, ka arī Ēriks ir ļoti labs draugs. Viņš prot draudzēties, un šajā draudzībā allaž ir devējs. Ēriks vienmēr cenšas celt, godināt, atbalstīt citus, viņu vārdus, viņu darbus. Jā, arī viņu labklājību, un tas ir ļoti svarīgi.

Ēriks Ādamsons un Mirdza Ķempe savulaik (t. i., XX gadsimta 30. gados) tika uzskatīti par Rīgas elegantāko pāri. Mūsdienās priekšstats par eleganci noteikti būtu saistāms ar Ēriku Hānbergu. Redzot Ēriku ejam pa ielu, viņu nevar nepamanīt. Hānbergs vienmēr ir gaumīgi un akurāti ģērbies, stalts, ikdienas pelēcībā allaž pamanāms. Vērojot viņu, nāk prātā dzirdētais un lasītais par Erika Ādamsona izstrādāto programmu sevis veidošanai, sevis garīgai pilnveidošanai un estētiskai izkopšanai. Ēriks Ādamsons joprojām tiek uzskatīts par vienu no smalkākajiem stila meistariem latviešu literatūrā. Par Hānbergu mēs arī to varētu sacīt, jo viņa rakstītais un runātais vārds allaž izceļas ar savdabīgumu – ne tikai rīmtajā, nosvērtajā plūjumā, bet arī valodas ritmā, savpatnējos izteicienos, īpatnējās frāzes konstrukcijās un tikai viņam raksturīgajos vārdu veidošanas paņēmienos. Tāpēc es gribu vaicāt: „Ērik, no kurienes tas nāk?” Ir zināms, ka jūs augāt kārtīgā, priekšzīmīgi uzturētā lauku saimniecībā, mācījāties Cēsu Skolotāju institūtā, pēc tam Liepājas Pedagoģiskajā institūtā, un tālāk – kā jūs pats rakstāt:

Darba gaitās es vienmēr esmu bijis publiska personība – gan kā žurnālists, gan kā rakstnieks.

Ē.H.: – Jā. Paldies par ievadvārdiem! Es lepojos ar šo sirsniņu, ko Rita pauda, jo tā mums ir izveidojusies gan ar viņu, gan arī ar klātesošo Sandru Zobenu, kad tapa Egona Līva „Raksti” četros sējumos. Tā kā es kopā ar Ilgoni Bērsonu un Egona atraitni Edīti tur līdzdalīgs biju, tad iznāca sadarboties ar šīm ļoti jaukajām, sirsnīgajām dāmām, kuras bija arī ļoti prasīgas – līdz pēdējam burtiņam, līdz pēdējam sīkumam. Gadu gaitā būdams saskarsmē ar dažādiem apgādiem, es varu teikt lielu paldies par šo sadarbību, jo tā bija tik precīza, un tāpēc arī kopdarbs iznāca labs. Paldies jums!

Par valodu – šis saiets šovakar man ir īpašs notikums, jo nekad, izņemot vienu gadījumu, kas beidzās diezgan bēdīgi, par valodu neesmu runājis. Tāpēc, skatoties uz jums, mani pārņem biklums. Esmu valodas praktiķis – sākot no agrīnas jaunības un turpinot sadarbību ar laukiem vēl tagad, kad ieklausos lauku sadzīvē, kad daru lauku darbus un nemitīgi grozos lauku vidē. Tajos kolhozu laikos, kad bija somu pirtis, notikumi nāca man pretī, un es tos pludināju stāstos. Tā bija vesela ēra. Te jau daži māj ar galvām, jūtu, ka ir cilvēki, kas bijuši sadzīves un uzdzīves pirtīs, ne tikai dzirdējuši Raimonda Paula „Pirtī, pirtī”. Teoretizēt par valodu neesmu spējīgs, jo neesmu sevi sistematizējis, bet tieksme rakstīt man bija jau pamatskolā un vidusskolā. Toreiz bija sienas avīžu laiks. Klases audzinātājs Rūdolfs Medulājs mudināja: „Nu, Ērik, uzraksti kaut ko!” Tā es sāku. Man ļoti gribējās izteikties rakstiski. Atceros savu sacerējumu „Mana tēva mežs”. Biju pierakstījis pilnu burtnīcu. Skolotāja grozīja galvu – pārmēru garš. Vidusskolā mans sola biedrs bija Ilgvars Kaisals. Viņa nozīmība manā rakstīšanas praksē ir ļoti būtiska. Domrakstu, t. i., sacerējumu, toreiz vērtēja pēc piecu ballu sistēmas. Ilgvaram vienmēr bija 5/5 – gan par saturu, gan par pareizrakstību. Man bija 5 un 3, dažkārt – žēlastības trijnieks. Tad Ilgvars teica: „Ērik, nu ko tu mokies ar tiem garajiem teikumiem. Vajag vienkāršus nepaplašinātus. Tur vajadzīgs tikai punkts un neviena komata.” Es sāku tā rakstīt, saņēmu 5/5, un pieradināju sevi izteikties ļoti lakoniski. Vēlāk šo lakonismu sāka dēvēt par īpašu stilu. Pēc daudziem gadiem, kad strādāju laikrakstā „Cīņa”, redaktora vietniece publiciste Mersedē Salnāja pat vienreiz referēja par Hānberga lakonisko un ietilpīgo izteiksmi. Studijas sāku Cēsu Skolotāju institūtā. Kad

divgadīgās mācības beidzās un bija jāsāk strādāt, uz skolu vēl negribējās iet. Pieciem absolventiem bija iespēja turpināt izglītību Liepājas Pedagoģiskajā institūtā. Es nebiju izcilākais, bet man ļoti gribējās turpināt studijas. Pieteicos. Paldies valodas pasniedzējam Elmāram Liepam, kurš pedagoģiskās padomes sēdē balsoja par Hānberga kandidatūru. Pasniedzējs esot teicis: „Atbalstu Ērika Hānberga studiju turpināšanu Liepājas Pedagoģiskajā institūtā, jo ar tādām zināšanām, kādas viņam ir latviešu valodā, viņu skolā laist nedrīkst.” Tā es nokļuvu Liepājā un sāku rakstīt avīzei. Pamazām kļuvu par profesionālu žurnālistu. Mans kolēģis Liepājas laikrakstā rakstnieks Viktors Lagzdīņš savukārt visas pieturas zīmes zināja, un bija ar ļoti labu valodas izjūtu, bet viņš bija arī bieds visiem jaunajiem autoriem. Kad Egons Līvs atnesa pirmo miniatūru „Cīruļu puteni”, tad, kā viņš pats atstāstīja, Viktors Lagzdīņš manuskriptu lasījis un treknī līcis pieturas zīmes. Autoram mugura bijusi slapja jau no tā vien, ka analīze sākas ar komatiem. Varu atzīties, ka joprojām nejūtos drošs pieturas zīmēs. Nav bijusi arī vajadzība, jo redakcijās un izdevniecībās ir vērtīgas redaktore un korektore, arī nupat pieminētās Sandra un Rita. Pašam nevaļag aizķerties aiz pieturas zīmēm – tu tikai raksti. Tādi, lūk, ir mani piedzīvojumi! Kad kļuvu drošāks, sāku rakstīt epigrammas un stāstus, un tad arī mani raksti iznāca sulīgāki.

Uz neparastībām mani kādreiz iedrošināja Eiduss, „Cīņas” korespondents Liepājas pusē. Toreiz „Cīņā” redaktora vietnieks bija Hermanis Bendiks, valodnieks. Eiduss teica: „Ērik, uzraksti mazu reportāžu, bet nekautrējies no neparastiem vārdiem!” Es šo mazo reportāžu uzrakstīju par pavasara sēju Nīcā. Katrā teikumā bija kāds vārds, ko ikdienā nelieto – gan paša darinājumi, gan no Milēnbaha – Endzelīna palienētie. Eiduss to akceptēja un aizsūtīja uz Rīgu. Pēc tam bija atskaņas – Bendiks esot ļoti pārdzīvojis, ka nevarēs šo reportāžu nodrukāt, jo tā ir tik neparasta, bet tik laba; sacījis – tam autoram, ir valodas izjūta, Hānbergu vajag pieturēt „Cīņā”, lūgt, lai viņš raksta, un kā varētu viņam atvainoties. Vēlāk, kad jau uzrakstīju pirmo brošūriņu „Valātas mantinieki”, atļāvos tā brīvāk vēstīt. Ar šo pirmdarbu man bija liels pārdzīvojums, kad Andreja Upīša memoriālajā dzīvoklī biju pirmo reizi un ieraudzīju savu brošūru uz galdiņa. Biju pārņemts no tā, ka Andrejs Upīts pirms aiziešanas mūžībā ir lasījis manu grāmatiņu... Otrreiz aizejot, atklājās – manas brošūras nav. Izrādās kāds no muzeja darbiniekiem to grāmatiņu lasījis, un tad, kad es ierados kā apmeklētājs, tā gadījies tur, pie Andreja Upīša zvīņņa...

Par nokļūšanu avīzē – neparasts piedzīvojums. Nejaušība. Šeit klausītājos ir kungī, kuri zina – kādreiz bija tā saucamie *sbori*¹, kuros mobilizēja militārām apmācībām. Mani arī mobilizēja. Priekulē biju kopā ar Vilni Eihvaldu, ar Liepājas laikraksta redaktoru Viktoru Zariņu un „Cīņas” korespondentu Eidusu. Visi bija virsnieki ar zvaigznītēm, es vienīgais ierindnieka uzplečos, ar tādu perspektīvu paņemts, ka man arī kādu zvaigznīti dos pēc tiem *sboriem*. Pirmajā vakarā, kad esam kazarmās apmetušies, mēs, Eiduss, Zariņš un Hānbergs, ejam pastaigāt. Ko tad dara tādi zaldāti un virsnieki – nopērk šņabi, nopērk aizkodas, atrod Priekulē tādu jauku vietu aiz ceriņu krūma, un tad, kad nu pudeli atpogā vaļā un varētu iedzert – nav glāzes. Tanī brīdī es no *gimnaskorkas*² kabatas izvelku jau tālredzīgi kazarmās nospertu *graņonij stakan*³. Šinī brīdī Eiduss Liepājas redaktoram teica: „Viktor, Ēriks ir nobriedis, lai viņu ņemtu štatā.” Tā arī notika. (Smieklī, aplausi.)

R.M.: – Jūs teicāt, ka pirmo korespondenci „Cīņai” sagatavojāt, izmantojot arī Mīlenbaha un Endzelīna vārdnīcu. Šim vakaram gatavojoties, es mazliet atcerējos studiju gadus un tādu lietu kā ekscerpešana. Izvēlējos tikai vienu nelielu grāmatiņu „Jaušības un nejaušības”. Kā zināms, Hānbergs ir daudz papīra aprakstījis, un tam nu mani spēki bija par vājiem. Taisnību sakot, es šajā krājumā atradu tikai vienu vārdu, ko varētu dēvēt par apvidus formu. Bija *gabaliņi*, bet divās vietās, kur runāts par gaļu, bija *gabaltiņš*. Vai jūs šo formu pats radījāt? Ir pamats sacīt, ka Hānbergs pats veido valodu, un, jāatzīst, ka, gadiem ritot, viņš kļūst aizvien drosmīgāks. Mēģināju arī noskaidrot Hānberga valodas veidošanas paņēmienus. Ir tāda neparasta lieta kā jaunu vārdformu veidošana, piemēram, ar piedēkļu palīdzību. Pirmajā vietā ir *-um-*, otrajā vietā *-ot-* un tad parādās arī *-uv-*, *-av-*, vēl kādi, bet to ir mazāk. Es visus nesaukšu, jo tas varētu būt tā pagari. Sastopams arī ļoti savdabīgs priedēkļu izmantojums, kurš kombinējas vēl ar citām lietām. Piemēram, *uzklausi* – mums zināma darbības vārda forma, bet lietvārds *uzklausi-tāji* – tas jau tā retāk sastopams. Tad – *pieēvelējumi*, *atkurpjoties*, *atzābakoties*, *izviesot*, *pielatviskotais šašliks*. *Salīdzzsvarots* it kā būtu īpašības vārds, bet Hānbergs saka – *salīdzzsvarot*, *sagabaliņot*, *iegaršot*, *iedvingošana*, *saspēcināt*, *iesmaidināt* un *iesmieklināt*, *pārjurģot*, *sarosināt* utt. Ļoti interesantas ir arī formas: *viņš labi nepiedzirdēja*, *es izmudināju*. Protams, jāpiemin arī valodas ekonomija. Jūs sacījāt, ka jau vidusskolas laikā esat apguvis šo lakonisko valodas stilu. Tur gan vairāk bija runa par sintaksi, bet pašreiz šis stils izpaužas arī dažādos strupinājumos, te varbūt pat varētu atrast kādu sakaru ar Raini, piemēram: *lūgsme*, *sliksme*, *ielūgsme*, *ironismi*, *sadarbe*. Visbeidzot – tāds izteiciens kā *dvesmējušas dzejniekus*, kur vārdam *iedvesmojušas* ir nomests gan priedēklis, gan piedēklis. Tāpat tiek veidoti neparasti salikteņi, kuru arī ir ļoti daudz. Kā tas viss rodas?

Ē.H.: – Klausos jūsu paudumus. Kad nolasa, tad šie vārdi nāk prātā, bet tie nav manā aktīvā, tie rodas brīdī, kad es rakstu, un tas ir tālab, ka žurnālista prakse didījusi uz to, lai nemitīgi neatkārtotos nodēdējumi. Atcerieties – bija *druvu kuģu* un citu štampu laiks. Jēdzieni tika standartizēti. Man vienmēr ir gribējies – kaut ar mazā gabaliņā, lai nav atkārtojumu. Centos pateikt kaut kā mazliet citādāk. Par lopkopēm mūždien rakstīja – *viņa izslauca tik un tik, un tik*. Atļāvos sacīt: *izdabūjusi sešus tūkstošus litru no gotiņas*. Nu ir taču *izdabūts*, lopkope gotiņu ir barojusi, glāstījusi. Runājot par traktoriem, es sāku lietot apzīmējumu – *lieljaudnieks*. Tagad tā var dēvēt moderno „John Deere”, ar kuru var 700 hektāru apart vienā sezonā. Vai atceraties, ka bija Līvānu māju būves kombināts, un ciematos šie mitekļi tika uzslieti? Toreiz es jaunceltnes dēvēju par *līvānietēm*, šāda jēdziena tagad vairs nav. Lasītājs nezina, patiesi brīnās – kas tā tāda *līvāniete*. Allāž esmu centies informāciju novirpot tā, lai pašam ir prieks. Savu vārdu lai nebūtu kauns likt apakšā.

R.M.: – Tā jau tas ir, ka Hānbergs prot par visu interesanti uzrakstīt.

Ē.H.: – Vienmēr esmu ieklausījies kolēģu gudrībās. Man bija laime laikrakstā „Cīņa” strādāt kopā ar ārkārtīgi populāro feļetonistu Pēteri Ēteri, īstajā vārdā Kārlī Sausnīti. No viņa mācījos koleģialitāti. Lai gan Pēteris bija stila meistars, viņš savus feļetonus izauklēja kā literārus darbus. Pēteris skraidīja pa redakciju un vienmēr apturēja kolēģus aiz

piedurknes: „Paklausies!” – un nolasa teikumu: „Kā tev liekas?” Tā viņš slīpēja tekstu. Tu vari būt iekšēji pārliecināts, ka tas, ko esi uzrakstījis, ir ģeniāli, bet labāk parādi Ritai, vai viņa arī tā domā un vai teiks: „Jā, Ērik, tas tev ir ģeniāli izdevies.” Uz mūžu man palikusi gudrība, ko sacīja Pēteris Ēteris: „Ērik, ja tu kādu vārdu liec pēdiņās, tad esi bijis par slinku, lai atrastu īsto vārdu.” Kopš tiem laikiem nevienā savā sacerējumā nevienu vārdu es nelieku pēdiņās. Nevienu. Nekur. Ja kādreiz kādā manā grāmatā ir pēdiņās, tad to ir ielikuši redaktori, nevis Hānbergs. Valoda ir tik bagāta, ka var atrast īstos vārdus. Atceros strīdīgumu – kādreiz Liepājā bija populārs tāds zvejas kuģa kapteinis Gaidis Šneiders, kura tēvs esot bijis skolotājs Pāvilostā un rakstījis Pāvilostas hroniku. Dēls bija padevies ļoti zinošs, enciklopēdisks, rakstīja dažādus rakstus vietējai avīzei, kā arī republikāniskajai presei, un viņš vienmēr bija ļoti nikns, ja kaut kur tika rakstīts *brauc jūrā*. Šneiders teica: „Lidmašīna *lido*, nevis *brauc*. Jūrā *iet*, ar lepnumu *iet*, bet mēs joprojām *braucam*...”

R.M.: – Bet Krišjānis Valdemārs rakstīja:

*Latvji, brauciet jūriņā,
Zeltu krājiet pūriņā!*

Ē.H.: – Es atstāstu Šneideru. Kad ieprecējos zvejnieku ģimenē, teicu: „Mans sievastēvs *iet jūrā*.”

R.M.: – Kā jums ir veicies ar redaktoriem? Jūsu valoda patiesi ir savdabīga, un vienam otram redaktoram tā varētu nepatikt.

Ē.H.: – Jā, ir bijuši vairāki gadījumi, kad sāk mani labot un vārdu kārtību mainīt. Tas nav pieņemami, nemaz. Vienā *N* apgādā redaktore manu manuskriptu bija padarījusi pilnīgi raibu un centusies normalizēt valodu, tāpat kā normalizē pienu, gadās visādi. Cita redaktore bija vēlīgāka pret mani, un tā mēs ar to pirmo šķīrāmies.

Es jau sākumā minēju, ka man ir liels satraukums, ka šajā saietā jārunā par valodu. Vakar mēs, draugu grupiņa, bijām ciemos pie Imanta Ziedoņa. Ciemojoties jūtu – drebuļi. Tieši tāpēc, ka es iedomājos par šo vakaru. Tad Imanta Ziedoņa medmāsa iedeva man tableti, un temperatūra kritās, un es esmu pie jums. Ja tas jūs neapgrūtinā, nolasīšu no savas grāmatiņas vienu dokumentējumu, kas ir par valodu:

Cilvēki runā kupli un sulīgi, it īpaši laukos. Atliek tikai ieklausīties un dzirdējumus iepludināt rakstījumos. Nekad neesmu uzdrošinājies izsacīties valodnieku saietos. Biju pārsteigts, kad 1983. gadā mani uzaicināja par vienu no tribīnes referentiem. Saslimu. Sagatavoju vēstuli. Tajā atvainojos un paudu praktiķa secinājumus. Manu sūtījumu nolasīja. Tāds pagodinājums spēcīgā, un tūdaļ atveseļojos.

Tagad šis mans vēstījums:

Par ieklausīšanos. Svešvārdu vārdnīcā lasu, ka publicistika ir literatūras nozare, kas apgaismo dzīves jautājumus. Dzirdu Saldus rajona kolhoza „Druva” priekšsēdētāju Jāni Rubuli sakām: „Ja slikta barība, lops ziemā zaudē ap 150 kilogramu. Vasara paiet, tos atgūstot. Iznāk tikai tāda gaļas mainīšana uz kauliem, līdz pienam nemaz netiek.” Tā ir īsta kūts publicistika. Ir darbnīcu publicistika, ir kantoristu vai zīmuļnieku publicistika. No tām jāatlasa sabiedrībai visnozīmīgākie vārdi un teikumi, tātad – jāasina publicista dzirdīgums. Par ietilpību. Savlaik uzrakstīju veselu loksni „Un atskrēja melns teļš” par brūnajām un melnraibajām govīm. Mēģināju izprast, kurp un kā iet mūsu lopkopība. Bet Valkas rajona kolhoza „Oktobris” priekšsēdētājs Ēvalds Viļumsons to pašu pasaka vienā teikumā: „Melnraibā govs ir tikpat kā „Lukša žigulis”, kas iet ar 93. benzīnu un tikai pa Jūrmalas šoseju, bet Latvijas brūnā iet kā 401. „Moskvičs” – lej iekšā, ko gribi, un ies, kur liksi.” Par uzkrāšanu. Cilvēks sarunādamies dārgumus bārsta. Daži piemēri: „Vārpas cita citu paglāsta. Ja tu vārpas neglāstīsi, gaudi sarausies sīki un nīkuļos kā pamesti bērni. Loģikai jābūt apaļai kā sivēnastes gredzentiņam. Saēdušies treknu zupu, iznāk pagalmā un skatās visapkārt taucainām acīm.” Ģeniāli pateikts, to neviens nevar izdomāt: „Strups kā lopu biete”.

Es katru dienu pierakstu redzējumu vai dzirdējumu, kas man šķietas interesants. Šos iekrājumus esmu nosaucis par aizmetņiem. Tie ir atspērieni publicistikai vai stāstiem. Bet kā izveidot dārgumu kopkrātuvi? Un vai tāda vajadzīga? Starp šiem dārgumiem daudzi nosaucami par mūsdienu folkloru. Un vai to drīkst postā aizlaist? Skolas sacenšas konkursā „Mēs – tavi saimnieki, zeme”. Vajadzīgs tikpat ieinteresējošs konkurss „Mēs – tavi kopēji, valoda”, un te nu mēs atnākam pie pirmā gada rezultātiem, kur jau esam visi kopā.

To es rakstīju 1983. gadā. Redz, kāda nojausma, ka kaut kas tāds varētu būt!

Par cieņu. Valoda ir tautsaimniecības nozare. Galvenā. Nevis rūpniecība vai lauksaimniecība, bet valoda. Bez valodas mēs netiktu pie galarezultāta, bet kāpēc valodai izrāda tādu necieņu? Lielum lielā daļa pavēļu, instrukciju, protokolu, paziņojumu, etiķešu ir tikai

pārpalikumi no normālas valodas. Izšķērdētājus un birokrātus aicina uz Tautas kontroles komiteju, soda, liek samaksāt no personiskā maka, bet tie, kas ārda kopā tautsaimniecības galveno nozari, iziet sveikā. Vai nebūtu laiks sagatavot jautājumu un iesniegt Tautas kontroles komitejai? Ja vienas iestādes vadītājs par valodas kropļošanu būs samaksājis sodu mēnešalgas apjomā, citi saausīsies.

Šādi Hānbergs visādus priekšlikumus izsaka un raksta tālāk:

Par meklējumiem. Lauksaimniecībā nevar tupēt kā uz drāts un trīcēt, ka nenokrīt. Lauksaimniecībā ir radoši jāstrādā. Vienmēr ar cieņu esmu izturējies pret visiem, kas pētī un kopj mūsu valodu, kas ir par valodas stāju radošā mainībā, taču mums visiem kopā jābūt aktīvākiem. Ir Drāmas teātris, nav dzejas teātra, bet ir bijuši dzejas uzvedumi. Tātad varam sacīt, ka dzejas teātris tomēr ir. Bet nav valodas teātra. Kā es to saprotu? Iedomājos uzvedumu, kuru veido autors, režisors, aktieri, kur būtu iespējams ieklausīties un izjust valodu, izsmieties par aplamu runāšanu. Tādā izrādē būtu ietilpināms, piemēram, sludinājums, kas bija publicēts presē. Lasām. Sākumā viss kārtībā. „Pirms dodaties uz trikotāžas veikalu, noskaidrojiet un atcerieties savus mērus.” Tātad jāzina: 1) sava auguma garums, 2) krūšu apkārtmērs, 3) vidusdaļa, apkārtmērs centimetros. Seko vēl vairāki paskaidrojumi un pēkšņi teikums: „Biksēm nevajag zināt krūšu apkārtmēru.” Kad dzejnieks un publicists Jānis Liepiņš kopā ar kolēģiem mediķiem apseko kādu novadu un tiek skaidrībā, ko cilvēki ēd un kā ēd, dakteri kolhoza vai padomju saimniecības gada galvenajā sapulcē ziņo par rezultātiem. Zālē milzu ieinteresētība. Vai līdzīgas sarunas nevarētu būt par valodu – ņemt un izanalizēt, kā vīri darbnīcā runā. Par nesaimnieciskumu dzirdēju: „Mums jau ābuliņu pavisam izlaiduši no kolhoza, pļauj tikai to pliko drātszāli.” Mēs nedrīkstam pieļaut, ka valoda kļūtu par drātszāli.

Un pēdējā iedaļiņa:

Par strīdīgumiem. Dzīvmasa. Joprojām nevaru pierast. Teorētiski saprotu, ka par fizikāli patstāvīgu lielumu uzlūkota masa ar tās vienībām – gramu, kilogramu un citiem. Līdz ar to par neprecīzu atzīstot

šajā nozīmē līdz tam lietoto terminu: svars, kas atkarīgs ne tikai no masas, bet arī paātrinājuma. Termina masa lietojumu šādā nozīmē balsta arī valsts standarts un nozaru tehniskie noteikumi. Tātad – jo lielāks ātrums, jo lielāks svars. Atliktu tikai nobarojamos teļus dzīt pa trasi un iedzīt gaļas kombinātā katru jau pustonnu smagumā. Taču praksē ir otrādi – jo vairāk trenc, jo vairāk nokrītas. Man vienmēr liekas dīvaini, kad runā par dzīvmasas pieaugumu. Varētu gluži vienkārši: piesvaru. Gribas strīdēties. Valodas prakses dienas jau tālab ir, lai varētu viedokļus smailināt, lai šajā ziņā nepietrūkst spara un gara.

Punkts. Hānbergs.

R.M.: – Mēs kārtējo reizi varējām pārliecināties, ka Hānbergs par jebkuru jautājumu, par jebkuru lietu, par jebkuru notikumu spēj uzrakstīt interesanti. Ne jau velti viņš pats saka, ka pat vismazākajam rakstu darbam ir jābūt tādām, lai nav kauns likt apakšā savu vārdu.

Man ir vēl viena tāda tīri privāta lieta. Kad tika gatavots izdošanai otrais Hānberga stāstu krājums („Plikie un pusplikie”), man tā bija pirmā sastapšanās ar viņa prozu. Toreiz es, vēl studējama augstskolā, piestrādāju izdevniecībā „Liesma” par korektori, un teksts bija jāsalasa. Tā bija 1982.–1983. gada ziema, un kolēģis, ar kuru kopā salasīju Hānberga tekstu, bija vīriešu kārtas pārstāvis. Es skaļi lasu to salasāmo gabalu, un pati tā nedaudz mulstu. Domāju – vai tiešām visai ieturētajā latviešu padomju literatūrā šie ļoti erotiskie stāsti nāks klajā? Vēlāk es „Jaušībās un nejaušībās” uzzināju, ko Hānbergs raksta par saviem kontaktiem ar Vilni Baltiņu, un, proti:

*Allaž mani ir dēvējuši par lauku stāstnieku.
Vilnis vienīgais mani pierindo erotiskās literatūras rakstītājiem.*

Ē.H.: – Nu jā, Baltiņš tur bija citējis tekstu, kas viņam likās kā pierādījums tam, ka es rakstu erotisko literatūru. Tas ir no stāsta, kur sižets bija tāds – pirtī (tā ir ciemata malā) izceļas ugunsgrēks, un visi mūk uz centru. Kā nu kurš. Gadās, ka viena dāma traktorista kabīnē iesprūk, un viņam acu tuvumā nāk virsū apjomīgas krūtis *ar pumpuriņu, kas līdzinās potētai avenei...*

R.M.: – Varbūt tagad jūs varētu pastāstīt par saviem topošajiem darbiem?

Ē.H.: – Joprojām priecājos un turpinu pierakstīt, kad, kur, kas notiek, kā runā un kā raksta. Piemēram, Nora Ikstena saka par Dzintaru Sodumu – Dzintars vairs *nejaudāja ikdienu*. Ļoti labi pateikts – *nejaudāja ikdienu*. Vai Jānis Domburs televīzijā – *salaistīt atlikumu, reforma nogurusi*. Sajūsmas pilns lasīju Maimas Grīnbergas tulkojumā somu rakstnieka Veines Linna darbu „Nezināmais kareivis”. Meistarstiķi Maima mums ir patsniegusi! Lai pietuvinātu latviešu lasītāju dialektiem, kādos runā somu personāži, tul-

kotāja izmantojusi 11 mūsu izloksnes, un ir iznācis tik organiski, dabiski! Kaut ko tādu dabūt gatavu – tas ir apbrīnojami. Un vēl – *mašīna sapurinājās; Hertonenā sparīgā žvarkstēšana*. Pirmo reizi par runāšanu dzirdu, ka *žvarkst*. Un vēl – *mums bija sagrīlīnājuši sirds pārliecību; cepures dibens gludi izvelvējās; sprauņi izgāja no barakas; Lotas laukiskums; aiziešanas degsme*. Man vienmēr bija licies, ka zirgiem *ieliek laužņus*. Maima raksta – *lauži*. Ieklausos un priecājos.

Bet ne vienmēr priecājos. Īpaši tad, ja cilvēki runā pārāk trekni. Kad man bija tikšanās Lauksaimniecības augstskolā, un studentu vidē es dzirdēju krievu trīsstāvīgos biežā slānī – tik brīvi un tik nepiespiesti (gan meiteņu, gan puīšu sarunu valodā), tad tapu domīgs. Man saka – tāds stils. Tas esot neglābjami. Es nezinu, kā tas ir citās augstskolās.

J.V.: – Redziet, man ir mazliet cita situācija. Es strādāju Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē, un tur ir valodu studenti.

Ē.H.: – Bet es domāju – kā ir ārpus jūsu nodarbēm?

J.V.: – Man patīk pavērot, paklausīties – gan kafejnīcā, gan citur, bet es jums piekrišu, ka tas laikam tomēr ir atkarīgs no vides, no tā, kur studē – kurā augstskolā, ko studē un kādi ir studiju biedri.

Ē.H.: – Par smagajiem vārdiem un treknajiem vārdiem. Esmu ieklausīgs, ka laukos tik bieži tos treknus nelieto. Ne katram viņi piestāv. Ir tādi, kuriem piestāv. Es nosaukšu divus jums pazīstamus māksliniekus – viens bija ģitārists Andris Kārklīņš, viņam šie vārdi nāca dabiski. Otrs – Imants Skrastiņš...

Replika no zāles: – Aleksandrs Daškova arī.

Ē.H.: – Nu, Daškova – tas jau pilnīgi traks bija uz to. Jā, es par Imantu Skrastiņu. Atceros Regīnas Ezeras bēres. Pēc tam bērnu mielasts, un viss kā nākas – latviskā garā ar visiem trim ēdieniem, priekšēdienu un saldo. Ar Skrastiņu vienā atzarā sēžam, un viņš vienu brīdi to kundzi, kas apkalpo, paaicina. Kundze smaidīdama – pats Imants Skrastiņš viņai kaut ko teiks. Imants: „Kartupeļi gan jums sūdiģi.” Apteksne paliek sarkana... Kartupeļi bij druscītiņ mikli. Skrastiņam patīk, ka ir sausi, miltaini un vēl dillītes virsū.

J.V.: – Šis vārds, manuprāt, gan ir ar tādu mazliet īpatnēju vietu leksikā, jo ir īpaši svarīgi, kā šo vārdu pasaka, kurš to pasaka un kādā situācijā.

Ē.H.: – Kā kurš pasaka, un kas kuram piestāv. Es atceros – mēs ar Māri Čaklo Jūrmalā dzīvojām netālu. Man kaut kā bija iegājies: „Slava darbam!” Arī tagad es šad tad tā satsveicinos. Māris Čaklais vēlāk teica: „Man tā iepatikās, un es arī saku sabiedrībā: „Slava darbam!” Bet uz mani ļaudis tā dīvaini skatās. Kad tu to pasaki, visi pieņem.”

Par Māri runājot –, kad es strādāju Liepājas starprajonu avīzē, viņš bija atsūtījis vienu informāciju, un Hānbergs uzvedās tāpat kā savulaik Bendiks pret Hānbergu, jo autors bija atsūtījis informāciju tik neparastā paudumā, ka Hānbergs to nenodrukāja, bet uzrakstīja Mārim vēstuli – vajadzētu tā un šitā.

R.M.: – Nu, re, kā viss ir – pa lokiem. Nāk un atkal atkārtojas, un atkal citādi. Hānbergs parasti norāda autorus un avotus, ko viņš izmanto. „Tirgus grāmatā” ir tādas lieliskas, mazas noveles, kas tiek publicētas zem virsraksta „Ē.H.”. Katrai novelei apakšā norādīts, kas to ir pastāstījis vai kur tas ir dzirdēts. Savukārt „Jaušībās un nejaušībās” Hānbergs citē Regīnas Ezeras rakstīto:

Es, Regīna Ezera, ar savu parakstu apliecinu, ka, būdama pie skaidras saprašanas un draudu neietekmēta, uzdāvinu savam vārda dienas viesim Ērikam Hānbergam epizodi par kucēnu, kurš trīs dienas dzīvoja Egļu Irēnas krūšturī. 1998. gada 7. septembrī. Regīna Ezera.

Ē.H.: – Jā.

R.M.: – Kā ir ar kucēnu?

Ē.H.: – Par to es tālāk nezinu. Tas tik sen bija.

R.M.: – Vai Hānbergs par to ir kaut ko uzrakstījis?

Ē.H.: – Nav.

R.M.: – Es tādā veidā par kucēnu interesējos. Tad uzskatīsim, ka tas ir atgādinājums.

Ē.H.: – Paldies par mudinājumu!

Šis mūsu dokuments tagad ir Regīnas Ezeras piemiņas izstādē Nacionālajā bibliotēkā. Nu jā, tas lakonisms jau laikam arī dažkārt nodara pašam autoram pāri, jo Regīna Ezera, lasīdama tos manus stāstus, kādreiz teica: „Ērik, tu sevi esi apzadzis – tur taču iznāktu romāni.” Tad es atbildēju: „Regīna, ja man būtu tāds talants kā tev, es rakstītu romānu pēc romāna, bet katrs, redz, dara, ko var.”

Jautājums: – Jūsu dzimšanas gads, Ērik, jau nav noslēpums, vai ne?

Ē.H.: – Nē.

Jautājums: – 1933., vai ne? Vai jūs kādreiz esat iedomājies, ka tas ir tāds ļoti īpašs gads, kurā ir dzimis arī Ojārs Vācietis, Imants Ziedonis, Jānis Stradiņš. Kā šis gads jūs ir iespaidojis? Varbūt ir kāds komentārs?

Ē.H.: – Nē, vienīgi par Imantu Ziedoni. Tāpēc, ka mēs 15 gadus pa lauku sētām esam braukuši, un viņam dzimšanas gads ir tas pats, mēnesis – tas pats, tikai dzimšanas diena ir 4. maijā, man – 29. Starp citu – manas dzimšanas dienas datums ir mainījies. Kad pirmo pasi vajadzēja saņemt (tas bija vidusskolas laikā), aizveda mūs uz rajona centru Bauskā. Ziemas laiks. Es nemaz neapskatījos. Tikai, kad atbraucu, izlasu – pasē ierakstīts 12. jūnijs, bet es esmu dzimis 29. maijā. Ko tad nu vairs – ies kājām uz Bausku atpakaļ? Tā ilgu laiku dokumentos man bija 12. jūnijs. Kad atnāca neatkarīgā Latvija, es legalizējos.

R.M.: – Un drosmīgi sevi padarījāt vecāku.

Ē.H.: – Es saņemu dāvanas no 29. maija līdz 12. jūnijam.

Jautājums: – Vai jūs rakstāt, vai – rakstāt un labojat, rakstāt un labojat?

Ē.H.: – Nē, man tas grūtākais ir pirms tam. Jebkuram gabaltiņam jeb gabalam man vispirms ir vajadzīgs virsraksts. Ja es zinu to, tad gribas (bet ne vienmēr tas izdodas), lai virsraksts saistītos ar beigām, un beigām jābūt epigrammiskām, ar kaut kādu pārsteigumu. Zinu to noformulējumu tad, kad esmu stāstu iznēsājis. Es galvenokārt izstaigāju savu tekstu, un tad, kad sēžu, tad jau teksts tek.

R.M.: – Slēgsim šo daļu, kurā nonācām pie tā, ka Ēriks ir *self-made man*.⁴

Ē.H.: – Un paldies jums, Rita, jūs daudz ko man atklājāt!

¹сборы (krievu val.) – sapulcēšana, savākšana

²гимнастёрка (krievu val.) – armijas formas krekls

³гранёный стакан (krievu val.) – glāze

⁴self-made man (angļu val.) – cilvēks, kas pats sevi veidojis

Paldies Tev, Ojor!
Un zini, cerul, ka
man Nornel kumuda
vel daudzeiz poe
Tevu ciematiel,
Hlas B
26.12.2011.

Ar **ULDI BĒRZIŅU** sarunājas Māris Salējs

2011. gada 26. janvārī

Uldis Bērziņš mazliet kavējas, bet saruna par viņu jau sākas.

Māris Salējs: – Ulda Bērziņa dzejā laiks ir ļoti nozīmīga tēma un kategorija. 1991. gadā žurnālā „Avots” bija publicēts Intas Čaklās apcerējums „Minūtes, gadi un citi Ulda Bērziņa dzejas laiki”. Tieši šā raksta iespaidā man radās interese par Uldi Bērziņu un viņa dzeju. Tā kā Intas Čaklās iezīmētais aspekts šķita ļoti nozīmīgs, es nolēmu izpētīt laiku un telpu Ulda Bērziņa dzejā. Pie reizes manā promocijas darbā skatīts arī biogrāfiskais laiks, kas saistāms ar konkrētiem Ulda Bērziņa dzīves faktiem. Daudzi no šiem faktiem, iespējams, lasītājiem nav zināmi, arī paša Ulda stāstītais par to, ka viņa dzīvē, kā arī ģimenes modelī ļoti liela un svarīga loma ir bijusi vecmammai un tēvocim Jānim Ērenpreisam, kurš bija neatkarīgās Latvijas slavenā rūpnieka, velosipēdu ražotāja Gustava Ērenpreisa dēls. Savukārt Jāņa Ērenpreisa māte bija Klāra Stakena. Viņa jaunībā ir bijusi viena no Edvarta Virzas mūžam un iedvesmojusi uzrakstīt daudzus dzejoļus, kas vēlāk ievietoti krājumā „Biķeris”. Ulda bērnībā, t. i., pirmajos pēckara gados, viņa vecmāte un māte savām draudzenēm rīkoja dzejas vakarus, kuros tikusi lasīta Virzas dzeja, kā arī varoņpoēmas, un, kā pats Uldis kādā intervijā ir sacījis, – tieši šīs varoņpoēmas viņā ir radījušas sajūtu, ka īstā realitāte ir tieši dzeja un vārds, pārējais – tikai kā tāds māns. Man liekas, ka Ulda paša dzejas ciklā un poēmā „Daugavmala” ir ienācis ļoti daudz kas no Virzas balādes „Dvēseļu putenis”, protams, arī no Čaka dzejas un Medeņa balādēm. Virza ir ļoti svarīgs, bet tikai viens no daudzajiem autoriem, kas Uldi bērnībā ir ietekmējuši. Dzejnieka personības tapšanā svarīga loma ir bijusi kultūras un literatūras bagāžai, ko Uldis ir pārmantojis no saviem vecvecākiem, arī viņu stāstītajam par dzīvi pirmskara brīvvalsts laikā. Tas būtu īsumā par manu doktora disertācijas tēmu. Šajā pētījumā tikai nedaudz ir ieskicēts Ulda piensums atdzejā, kas patiesībā ir milzīgs.

Sveiks, Uldi! Dažus vārdus par tevi jau esmu teicis. Šodien institūtā, apspriežot manu monogrāfiju, Ieva Kalniņa teica, ka Uldis Bērziņš ir viena no 70.–80. gadu dzejas mezgla figūrām. Skatoties no šā laika distances, patiešām – ja nebūtu Ulda, tad Jura Kunnoša, Pētera Brūvera, arī jaunāko paaudžu autoru dzeja noteikti būtu citāda; kāda – to es nemācēšu pateikt, bet Uldis mums ir ļoti svarīgs.

Uldis Bērziņš: – Es domāju – mēs varētu sākt ar to, kas mūs abus saista, – tie ir poļu literatūras tulkojumi. Piemēram, Česlavs Milošs. Māris tulkoja Česlava Miloša „Dzimto Eiropu”, es – Miloša ciklu „Pornikas...” vai kā daži poļi saka – „Pornikas pilsētiņas hronikas”. Pornika vai Pornica ir viena pilsētiņa Francijā (Bretaņā, Normandijā). Tā kā ir sācies Miloša gads, tad tieši labi arī būtu, ka ar viņu sākam. Tu tulko Miloša „Dzimto Eiropu”. Es arī ko līdzīgu esmu darījis. „Sagūstītais prāts” faktiski ir vienīgais Miloša prozas tulkojums, ko es esmu nodrukājis. To man pasūtīja „Zvaigzne”. Tā nu iznāk, ka mēs abi arī prozu esam tulkojuši, prozaiķi esam.

M.S.: – Jā, Česlavs Milošs ir vienlīdz izcils gan kā prozaiķis, gan arī kā dzejnieks.

U.B.: – Man patīk šis cikls un vēl atsevišķi īsāki, tādi ironiski liriskie dzejoliņi.

M.S.: – Česlavam Milošam šogad ir 100 gadu jubileja, un viņš ir Nobela prēmijas laureāts, izcils poļu dzejnieks. Uldi, kas tev patīk Milošā? Kas viņa daiļradē tevi piesaista?

U.B.: – Maz. Tāpēc jau maz esmu viņu tulkojis. Šis cikls patīk tāpēc, ka man tādas balādiskas un patētiski sentimentālas lietas ķeras pie sirds.

M.S.: – Tomēr ir „Sagūstītais saprāts” – kā bija ar to?

U.B.: – Nozīmīga grāmata, tā vispirms iznāca poliski kaut kur Rietumos – šķiet, Parīzē, bet varbūt arī, ka pirmais bija angļu izdevums. Poļu tekstu ir rakstījis bēglis no Polijas Tautas Republikas, Austrumeiropas provinciālis – kā mācējis, tā rakstījis – no sirds. Jūt tur viņa personu un personību, un šaubas, un visādas valodiskas neveiklības, bet viņa draudzene – kolēģe Amerikā, kas labi saprot, ko nozīmē rakstīt bestselleri, teica viņam, ka to vajag iztaisīt tā, lai amerikāņiem būtu saprotams, ko tu gribi teikt, jo Amerika nav nekāda Austrumeiropa. Un, lūk, viņa iztaisīja. Tas kļuva par pieņemto tekstu, un vairums tulkojumu, arī iepriekšējie latvju tulkojumi, ir bijuši no angļu teksta, kur viss tā nogludināts un tā iztaisīts, lai būtu saprotamāk. Daudzās vietās ir kaut kas no islāma, no persiešu lietām, ko viņš kaut kur ir izlasījis. Šīisms, šītu islāms, pieļauj izlikšanos, un arī poļu patrioti, katoļi, uzskatīja, ka viņiem ir tiesības izlikties par staļiniešiem, lai saglabātu savu ģimeni un savu dzīvību, un laika gaitā varētu kaut ko darīt Polijas labā. Izlikšanās, protams, arī tika pasniegta amerikāņiem saprotamā veidā. Mana patikšana izpaudās tā, ka es pārtulkoju nevis amerikāņu bestselleri, bet to īsto – poļu gabalu, ko šis jaunais politemigrants – kā mācējis, tā uzskricējis.

M.S.: – Man jau šķiet, ka tās situācijas, likteņa līdzības ar Latviju ir diezgan skaidri saredzamas.

U.B.: – Tas pats liktenis.

M.S.: – Bet tev ir ne tikai Milošs, ir arī Šimborskā atdzejojumi, veselās divas grāmatas.

U.B.: – Šimborska – tā tiešām man patīk, un es domāju, ka jebkuram. Es laikam viņu pirmoreiz lasīju žurnālā „Иностранная литература”¹ – krieviski, un tad, vēl armijā būdams, tūlīt sāku meklēt poļu tekstu.

M.S.: – Tev bija tāda sajūta, ka poļu valoda ir tavai asinsritei vajadzīga, vai arī tā bija vienkārši interese?

U.B.: – Es nemāku pateikt – kas ir asinsrite. Vīns? Pārsteidz, kaut kas pārsteidz. Realitāte, kas tur parādās, skatījums: Atlantīda – bija vai nebija? Vai pulveri viņi izgudroja? Nē, pulveri viņi neizgudroja. Šādi. Kaut kādas spēcīgas nianses, kas atsedz lietu dvēseli.

M.S.: – Kas tevi jau bērnībā pamudināja pievērsties citām valodām? Vai tikai tūri politiska vēlme klausīties raidstaciju „Brīvā Eiropa”, kas „bez zāģa” bija saklausāma tikai poļu valodā?

U.B.: – Jā, tieši tā. 1958. gadā Tibetā bija sacelšanās, un es, nesaprazdams un pusprazdams, klausījies BBC poliski. Tad meklēju Tērbatas ielas antikvariātā mācību grāmatu. Poļu grāmatas tai reizē nebija, nopirku čehu. Poļu valoda man pielipa gauži viegli – kā

simtiem un tūkstošiem manas paaudzes cilvēku visās PSRS malās: no „Przekrój”² un „Polityka”³. Katrs desmitais vismaz skatījās šos poļu žurnālišus.

M.S.: – Tavs pēdējais lielais tulkojums laikam ir Korāns? Vai tas jau pabeigts?

U.B.: – Es gribētu domāt, ka ir pabeigts. Kaut gan – vēl taču priekšvārds... Un kļūdas arī būs jālabo. Nevar gan teikt, ka tas ir pēdējais, tāpēc, ka es to sāku tad, kad beidzu studēt. Profesors Taivāns tolaik bija Austrumpētniecības institūta zinātniskais sekretārs. Viņš man izgādāja Korāna tekstu un to nokopēja. Tā es pamazām, lēnā garā iegāju tai valodā. Sākumā es, protams, baidījies no Teksta.

M.S.: – Ja pievērsamies tavai paša dzejai, man liekas, ka pēdējā krājumā „Saruna ar Pastnieku” tu it kā runā tajās Korāna balsīs.

U.B.: – Tās ir reminiscences. Tā varbūt ir diletantisma izpausme – sāk rādīties sapņos tas, ko tu tulko. Profesionāli nenopietni tas ir.

M.S.: – Tu vēl esi tur iekšā un tāpēc tā runā?

U.B.: – Tēli, kas mani interesē, tie atdzīvojas – tā kā ķinītī.

M.S.: – Tas tā turpinās arī, kad darbs ir pabeigts?

U.B.: – Nē, tas bija tajā laikā, kad es ņemos. Tā jau notiek ar dzejdari – viņš domā, ko vēl vajadzēja uzrakstīt, kas vēl jāuzraksta, un tas materiāls, tie sižeti jauca pa galvu – vai nu viņš kādu romānu uzrakstījis, vai filmu noskatījies, vai iemīlējies – viņam rādās konkrēti tēli. Jaucas tas materiāls, no kā tad viņš sasparojas taisīt dzejoli.

M.S.: – Tu vienā dzejolī tā kā viltus pravietis uzstājies.

U.B.: – Nē, to es neuzņemtos, bet ir bijuši viltus pravieši. Manā uztverē ir tā, ka nāca enerģijas impulss nezin no kurienes, kas radīja šo reliģiju, šo Tekstu, šo impēriju, kaut kāds tāds enerģijas stars – no Dieva vai, es nezinu, no kurienes – nav mums terminoloģijas, nav zināšanu. Viņš skāra dažādus cilvēkus, un, kuru viņš skar – tas jūtas kā pravietis, bet uzvar talantīgākais. Tāpat ir arī ar mūsu Kungu un ar Jāni Kristītāju – vēl līdz šodienai ir sekta, neliela baznīciņa, kas uzskata, ka Jānis Kristītājs ir Dieva dēls, bet Jēzus – viņa māceklis, uzurpators, kurš bija godkārtīgs un aizēnoja viņu. Viltus pravieši netika ar Muhammedu galā, un viņš tos iznīcināja. Musaima teica – jā, Mekas ļaudīm ir sūtīts Dieva vēstnieks Muhammeds, bet šeit es saprotu savas cilts ļaudis, tāpēc Dievs man ir viņus uzticējis. Lai Muhammeds liekas mierā un atstāj šos man! Musaimam no cirta galvu – nevar būt divu praviešu. Greizsirdīgs, iedomīgs – Muhammeds gribēja būt vienīgais. Dievs varbūt tik daudz neiedziļinās – kurš labāks, tas būs pravietis. Konkurēnce. Katrs musulmanis tev atbildēs, ka tie bija velna sūtīti viltnieki. Viņi, protams, tāpat kā Muhammeds ticēja, ka nes Dieva vārdu, tikai viņi bija slikti dzejnieki vai arī slikti politiķi – viņiem neveicās.

M.S.: – Vai tu nevēlies palasīt kaut ko no sava pēdējā krājuma?

U.B.: – Katrā laikā. Ko tu gribētu?

M.S.: – „Izmisušais”.

U.B.: –

*No tīras uguns mani darināji, Radītāj,
bet šo – no pīšļiem.*

Lai pīšļos metos šā priekšā? Kā klonēts spārnainis?

*Viņš mīklas min, bet es – Es zinu. Es redzēju, Tu darināji šo no pusvadītājiem
un
Abstrakciju māla, tā skanīgā. No mālmetāla!*

*Lielīgs un tielīgs viņš – Tavs kauslis. Sirds šim smej ar katru uzvaru, ar katru
pavasari, ar jaundzimušu jēru. Viņš radīts glupjiem smieklīem un vaiga
sviedriem. Es – flautas raudām! Man derdzas uzvarēt.*

Es ticu, ka visu, ko devis, Tu ņemsi atpakaļ. Es, Neticīgais, ticu. Viņš, Tavs

kalps, tam netic.

Bīte ielien tam pakaļā un izlido tam dziesmā.–

Dzirdi, atkal flauta! Pēc savas pasaules raud Izmisējs.

Arābu prozā, neatceros kur, – ir tāds sižets – iet divi gudrinieki, un no blakus ieliņas atskan flauta, viņi apstājas – tik skaisti un tik sāpīgi tas ir. Vecākais saka jaunākajam: „Dzirdi? Sātans raud pēc pasaules. Tas, kurš īsti spēj saprast, kas ir sāpes un skumjas.” Maima, vai Tu neatceries, kā tas ir Sārikoski?

Maima Grīnberga: – Sātānam klanīšanās motīvs ir daudziem bijis. Es atdzejoju somu dzejnieku Pentti Sārikoski, un viņam viens dzejolis ir tieši par šo pašu tēmu.

U.B.: – Tur viņam ir šāds arguments – sātans Dievam saka: „Es esmu vienīgais, kas pilda Tevis uzlikto. Eņģeļi klausīja un metās zemoties (tas Korānā aprakstīts, ka viņi metās pie zemes cilvēka priekšā), bet es taču atceros, ko Tu esi teicis – nepielūgt nevienu, tikai Tevi. Kas tas cilvēks tāds?”. Droši, ka šis motīvs ir vēl šur un tur.

M.S.: – Vēl par to pašu. Tu teici, ka tūlīt pēc studijām sāki tulkot Korānu, bet tu jau studiju laikā nebiji vienīgais latvietis, kas studēja Leningradas universitātes Austrumu fakultātē, tur bija gan Jānis Sīkstulis, gan Juris Cers, gan arī Andris Celmiņš.

U.B.: – Juris Cers, arābists, aizgāja bojā, noslīka, tikko nolīcis eksāmenus. Jānis Sīkstulis studēt sāka pirms manis, kad es vēl dienēju armijā, bet mēs beidzām reizē, jo viņu kā arābistu iesauca armijā par tulku. Kur tikai viņš nebija dienējis – Adenā, Ēģiptē pie Suecas kanāla! Krievu virsniekiem un arābu virsniekiem tulkoja. Viņš tagad labu laiku nav redzēts. Celmiņš studēja persiešu valodu, un, kad es atbraucu mācīties, viņam bija tikai viena ieskaite jānokārto, lai varētu atjaunoties. Tā viņš visus trīs gadus to vienu ieskaiti kārtoja un nenokārtoja. Visu laiku gatavojās vienai ieskaitei.

M.S.: – Tavā poēmā „Daugavmala” Juris Cers ir kļuvis par vienu no karotājiem.

U.B.: – Jā, to varētu tā uztvert, ka 1919. gads nav beidzies. Man gribējās to nejaušo bojāeju pārveidot savā fantāzijā par varoņnāvi.

M.S.: – Runājot par šiem reālajiem cilvēkiem, vai tu pats neesi pamanījis, ka pēdējos gados tavos dzejoļos ir aizvien lielāks atmiņu tēlu īpatsvars?

U.B.: – Tā būtu slikta zīme. Vecums nenāk viens...

M.S.: – Bet man liekas, ka tas ir kaut kas jauns. Arī tavā pēdējā krājumā man ārkārtīgi patika „Regina rigensis”⁴. Tur parādās gan Jānis Ērenpreiss, tavs tēvocis, gan arī tava vecāamma pavīd.

U.B.: – Nu jā, tur ir citādi dzejoļi. Taisnību tu saki – tāds vecums.

M.S.: – Varbūt palasi „Reginu rigensis”?

*Tas mazais puika – es. Viņš mani mīl! viņš mani ved
savā filmā līdz, jā, tā tak mana balss – man aizmirsusies
(tāda kā aizlūzusi, taujājoša, bīļa) te, viņa filmā, es vēl
puika, par viesnīcu nav maksāts, gruzīns gaida pie takša,
skaidrs: komēdija, ceļš kalnā likumo, man sarkans kaklauts
kaklā, kaut ķinīs melnbalts – vo, tehnika! jau vakars
pārtop ausmā, ciprešgatves – ārēs, melnbalts sārto, zilst
un pārņem skatītāju zāli. Zinu: ķinīs, zinu: puikas loma,
nav sižets jāsaprot, cik dīvaini man neprast ne vārda, ne
valodā, skriet lielajam pie rokas, ik solim – jēja, skrienam
kalnā, es – līdzlielajam, viņš mani ved, viņš mani mīl, nav
jāiet baznīcā, jo es vēl – Dārzā, un kam man prātnieki –
vēl neesmu izraidīts, un visiem iesaku to atcerēties – kad
bērnu vedat pie rokas, jūs – tai brīdī dievi, oficiāli: tas stāv
Derībā! bet nežēlīgi sākās: es biju tagadnē, kaut rītapusē
gultā, viņš – savā laikā, mani nepazīna vai neatzina, kā var
izgadīties arī sapnī ar jūsu mīļajiem: jūs tādus nepieņem,
kā šonakt esat (un jūs, kad atnāksiet pie savējiem, tos –
varbūt nepazīsiet?) kā vīlies noraugās, tad, Kā starp citu:*

es filmas filmēšu par Kaukāzu! – es tūliņ kaut ko par čečēniem, bet Viņš pat nepasmīn, viņš neuzticas uzbāzīgam vecim, kas teicas esam es... tas būs par Sviedru lāsi degungalā, par slāpēm, ko vajag ciest, un pāries pašas, par sīkām, jaukām dēkām, sižets nav jāatceras, budžets nav jāpārrunā – ar algas rubļiem pietiks, optika tam jauna, no zinātniekiem – neesat ko tādu redzējuši, un patiešām, kad skatījos – ap mani! nu, labs ir, pa brīdim tā kā priekšā, nu, it kā būtu skatītāju zāle... tomēr ne, man tikai likās – viss notiek! top īstenība. Būt. Pie rokas turēties un puikam būt. Vai zināt, kā ir, kad sapnī visi ... mieg? nomirst? Sapņu laiks, nu, tas, kam sapnī ticat – nu pazūd, nāk sapņu mūžība, i citi sapņi, citreiz bijuši, nu brīvi pieejami, pazīstu to vietu (ne no kapusvētkiem – no iepriekšējiem sapņiem, sapņu vielas dziedre te dominē kā tāda Sinhronija, cilvēkkopija Visemes dievišķās – ne velti vecenes mīl nākt un laistīt kapus) katrs katru te brīvs uzrunāt, un viņa saka man: te sen guļ mana mamma, bet tēvs vēl dzīvs – jā, kurš no mums ir dzīvs? var būt, ka tikai viņa; mēs varam sastapties tik sapņa abstrakcijā, bet mamma, mana mamma – visur klāt, līdzdalīga esmei, mīlais, es – mana būtība, nu, kvintesence, tik sapnī tverama, tu negribēji tad ar mani gulēt, tu gāji, durvis cirti: ar traku negulēšu! – nu mēs blakus uz īsu mūžību, vai leišu Mirtis, vai, otrādi, tā puķe vīstīgā, kas apliecina dzīvi, vai šis simboliskais krūms, ko latvi stāda kapos, kaut zin, ka neizaugs: par smagu un par trauslu, sagul kritālā un sārtlapiņas nīkst... ko tas grib pateikt tev sapnī, mīlais? redzi, melndzeloņaini meža rožu zari, tak svina smagi, tie savijušies sagul pāri kapam, Laika nepaliek, tie plok un Laiku izspiež...vai mūsu esme? tik blīva, ka vairs nav? vienā no nozīmēm mēsguļam blakus te, tavā sapnī – kaut vai tādēļ, ka Laiks te nešķir mūs, vairs nevažā pa telpu, kādā no nozīmēm šie kapi – mūsu gulta, kādā no nozīmēm – pat grēcīga, par daudz tā Junga, mīlais! – Tagad redzu, Vērmanītī Inese Zandere jūs sasaukusi uz Dzejas dienām, sadegušie puīši, pakārušās meitenes, tās runātnepratējas, tie – nepateikušie, tie aizietmācētāji, izesmes aizrautie, mums, dzīviem, otrādi, mēs cauru dienu kliežam, kaut ko apgalvojam, bet sapnī pieklusuši – mēs viņos klausāmies, tie liekas ģērbusies pēc citas Rīgas modes: kaut kas – par lielu, viena detaļa vai mutautiņš, vai roze, vai mice ielauztā, vai mocim – taure... kaut kas – par zilpelēku... Zandere nervozē, tā koda sirmo bizi, lūk, tie ceļas cits pēc cita no soliem miklajiem, kur – pamīšus ar mums, tagad jau

sirmajiem, tie – tumši gaišmatainie, tie dzīvotmirušie, būt nerimušie, tas apnis – skatās mūs! tie cits pēc cita iet turp – uz pakāpieniem, Zandere, dzejniekdvēsele, čukst: tagad saproti? nu, ieklausies – kas bija tapumā, kam vajadzēja tapt, kas nodārdēja klintīs, kur katrs bluķis – grauds! Balss, balss! – vai bagāta? tur, laiktelpā, tā būtu valoda, tā plauktu metaforās un prātulās, te, sapņa īstenumā – tikai pieskaršanās, izvēles – bezgalīgas...o, nebijušais Vērmanītī, un jūs, nebijušās Rīgas, o, jūs, kas man (tev arī, Bērziņ!) uz vienu mirkli esat, uz vienu miljardu –... nu pamanu, ne Zandere te komandē, viens malā, elkonī atslēdies – tāds nebij redzēts ne semināros, nekur – tā mice ielauztā ar lielo nagu, e, ies parunāt! jau ceļos, Zandere pie rokas: pagaid! tu tagad nejaucies, bet, ja par vari gribi iet runāties, man atstāj pudeli, tad ej. Tu nezināji? tie – vairs nedzer.

Tiešām, tas ir nosapņots.

M.S.: – Vai tie dzejoļi, kurus var saukt par sapņu dzejoļiem, visi vai gandrīz visi ir nosapņoti?

U.B.: – Jā, visi vai gandrīz visi. Bet ar sapņiem ir tā, ka pamodies vēl kaut ko piedzejo klāt, jo mēģini izveidot sakarus, kuri ir loģiskāki un vairāk atbilstoši dienas domāšanai un ko var iekļaut valodā, padarīt loģiskāku, jo tur, sapnī, nav vārdu, un tie priekšstati vēl prasās uz citādu izteiksmi. Arī daudz kas aizmirstas, daudz kas saplūst, pārveidojas, pēc tam vēl kaut ko tur pārtaisa, piekoķetē. Tā, protams, ir literāra fikcija, bet tas ir – es atceros, es zinu, ka Zandere sēdēja Vērmanītī, pašā augšā, kreisajā pusē, bet pa labi, tur maliņā, – tas jocīgais no semināra, kura vairs nav starp mums. Tā ka vizuālos tēlus atceras, bet kaut ko piefantazē, piemuld, citādi tos nevar izstāstīt, nevar saglabāt. Ir tā ar sapņiem, ka viņus pārformulē nomoda valodā.

M.S.: – Vai ir tādi sapņi, kas atkārtojas?

U.B.: – Kad bija svaigāka tā sapņošana, tā kinostudija, tad bija sērijas. Es arī esmu tās stāstījis, bet tagad aizmirsies, ko esmu stāstījis. Viena sērija ar Rīgu – šeit ir atrasta kaut kāda jauna arhitektūra, jauni pieminekļi un kaut kas milzīgs pazemē, un vēl kaut kādi mūri, un uz tiem vēl kaut kas notiek...

M.S.: – Vai valoda spēj sapni atspoguļot?

U.B.: – Tas ir tas, ko es saku, – valoda ir jādeformē. Tā kā dramaturgam, kuram tā nevērdiskā, neapjaustā zemapziņas padarīšana lugā ir jāieraksta, zināmā mērā jāvilto.

M.S.: – Tavā dzejā ir murdēšana un dunēšana, kaut kas tāds, kā it kā vēl nav.

U.B.: – Kas varētu būt tā kā pa sapņiem?

M.S.: – Vai no sapņiem, vai arī kas tāds, kas prasās to pārvērst vārdā, pārvērst dzejā. Tas, kas ir tev apkārt, un nav īsts, ja nav pateikts. Es vienkārši atceros to 60. gadu dzejoli, kur koka nav, ja tas nav nosaukts vārdā.

U.B.: – Nu tā ir absolūta filozofēšana. Valodas slavēšana. Racionāla, protams. Cik svarīga ir valoda un zīmju sistēma – tā ir tāda sprediķošana.

M.S.: – Kāpēc tev dzejā ir svarīgas visas vārda blakusnozīmes, jēgas nianšes? Vai tev nav bail, ka šī nozīmju bagātība var saārdīt dzejoli, nojaukt tā struktūru?

U.B.: – Visiem tā ir! Arī sarunājoties, no svara ir tieši blakusnozīmes. Tāpēc jau ir tik saldi runāties dzimtajā valodā, bērnības valodā. Par dzejoļa saārdīšanu – nezinu, ko lai atbildu. Nav man nekādu baiļu. Vai tad man kāds sitīs pa pirkstiem? Kas tā dzejolim par struktūru, īsti nesaprotu. Ir laikam kaut kāda struktūra. Nu, lai jūk, redzēs, kas iznāks! Kaut kādā ziņā jau tekstus konstruējam gan, bet tas nav tik būtiski kā reklāmas klipā vai robežlīgumā. Ja jau viens vārds ietver veselu kosmosu, varbūt arī dzejoli var uzrakstīt ar vienu vārdu, pat burtu? Ir taču tādi dzejoli. Krievam Vasiliskam Ģnedovam un viņa pēdās gājušajam Genadijam Aigi esot dzejoli, ko veido viens burts, piemēram „A” un nosaukums – „Sākums” vai tamlīdzīgi. Citā dzejolī – citāts: balta lapa. Ir dzejnieki un mūziķi, kas citē klusumu – trīs minūtes, trīsarpus.

M.S.: – Atceroties bērnības ainas, kad tavas vecmamma vai mamma draudzenes nākušas kopā uz pašmāju dzejas vakariem un skandējušas vai lasījušas Virzu, tu sacīji – tas devis tev sajūtu, ka valoda un dzeja ir īstā realitāte, un pārējais ir tikai kā tāds māns. Vai tagad tu piekristu šim apgalvojumam?

U.B.: – Es neatceros, ka esmu tā teicis. Tā, protams, ir svarīga padarīšana, ja uzņem puišeli pieaugušu dāmu kompānijā un vēl kaut kas skaists skan... No tām atskaņām, no šausmām – vai tiešām bruņinieks nodūra neuzticīgo līgavu, ir par ko paraudāt. Mākslas iedarbojas uz ļautiņiem, sevišķi uz maziem bērniem.

M.S.: – Pēc tam tikai tu Virzu sāki pats lasīt?

U.B.: – Jā, tajā laikā es vēl īsti nemācēju lasīt, man priekšā lasīja. Mēs ar mammu kaut kādu bruņinieku epu rakstījām. Viņa sameklēja vienu burtnīcu, kas man likās smuka – no veciem laikiem, ar labu papīru, un tad gudrojām, kāda tur kauja notiek un kādas ir pretrunas – tādu pseidoepu rakstījām.

M.S.: – Vai Virza tev ir tā zemapzinīgi svarīgs?

U.B.: – Protams, visi viņa patriotiskie motīvi. Es staigāju ap skapi ar Virzu rokā, deklamēju pats sev. Visvairāk balādes – ne tikai patriotiskās un kareivīgās, bet arī Ziemassvētku un citas.

M.S.: – Inta Čaklā rakstīja, ka viņa nebrīnītos, ja tu būtu iedvesmojies ne tikai no Virzas „Dvēseļu puteņa”, bet arī no romāna „Dvēseļu putenis”, un tu teici, ka pats neesi lasījis, bet tev kāds cits to esot lasījis priekšā.

U.B.: – Tēvocis Jānis Ērenpreiss man lasīja par Ziemassvētku kaujām. Viņš lasīja to pretrunīgo vietu, kur vīri klausās, kā vācieši dzied. Viņi klausās skaistās vācu dziesmas, un tad iet, un met granātas.

M.S.: – Ko tavai dzejas valodai piešķir dažādu ortogrāfiju, citu valodu frāžu, eksotisku zīmju (tostarp. armēņu, jidiša, ķīniešu, grieķu), skaitļu iespraudumi, atsevišķu vārdu izcēlumi ar lielajiem burtiem, tukšie (vai interpunkcijas zīmēm pildītie) laukumi tekstā? Vai tā tu vēlies parādīt, ka vārds nav tikai idejas nesējs, bet ir arī dzīva būtne ar miesu un asinīm, ka tas ne tikai kaut ko vēsta (nodod informāciju), bet arī dzīvo, dejo, rosās pa dzejoli, ka vārda miesā jeb grafiskajā atveidojumā ir ierakstīta visa tā vēsture?

U.B.: – Droši vien tā ir, kā tu saki, tikai, manuprāt, tā nav nekāda noteikta vēlme vai metode. Ir, kā iznāk, kā prasās vai pagadās, piemēram, tukšie laukumi. Atceros tik divus tādus pantiņus ar laukumiem. Viens ir par Afganistānā kritušajiem padomju karavīriem, tur – trīs sprādzieni, kas atstumj, izmētā un apdedzina tekstu, tāpēc vidū – tukšs, kluss. Vēl viens dzejolītis par diviem draugiem, kas atvadās 1944. gadā. Viens paliek Rīgā, otrs dodas uz Vāciju. Sākumā uzrakstu dzejolīti, kādu tā laika stilā būtu varējis sacerēt un draugam noskaitīt aizbraucējs, tad apaudzēju to ar sarunu – ko viņš palicējam saka, tad apskaišas uz glupo, varbūt viltīgo pantiņu, izplēš to ārā un met prom, tā vieta lapā paliek tukša, bet savā ziņā – skaļa.

M.S.: – Kādu lomu, tavuprāt, latviešu valodā spēlē izloknes?

U.B.: – Bez izlokšņu kultivēšanas tagad un turpmāk neiztikt, citādi sēžam uz ledus ar pliku dibenu, citādi literārā valoda pati nonāk pasaules banālās metavalodas izloksnītes lomā! Tāpat ir ar drēbēm. Ja tev ir tikai smokings, pirmkārt, nav ar ko salīdzināt, otrkārt, tas ātri smērējas.

M.S.: – Vai no citām valodām (krievu, angļu) pārņemti žargonvārdi bagātina, deformē, noplicina latviešu literāro valodu?

U.B.: – Kopā ar pašu prastvārdiem tie noder stila pazemināšanai, intimitātei, socializācijai. Tāpēc jau tieši bērni un jaunieši visintensīvāk tos lieto – viņiem ir aktuāla socializēšanās. Vecākiem un skolotājiem ir jārājas, tik tā var uzturēt emocionālo spriegumu, žargonvārdu iedarbīgumu.

M.S.: – Kur ir dzejnieka atbildība par valodu, par tās kopšanu, attīstību? Vai, iekļaujot savā dzejā arī zemo leksiku – vienkāršrunas vārdus, vulgārismus, žargonvārdus –, dzejniekam tie ir jāpakļauj kādai augstākai koncepcijai, virsuzdevumam, vai arī jāļauj tiem savā valā dzīvoties pa dzejoli, šokējot valodas pūristus?

U.B.: – Laikam jau nav tāda viena Dzejnieka, kuram likt darīt šo vai citu. Kā kurš sadzīvo ar vārdiem vispār, tā lai arī darās ar šiem. Ja viņš tiši grib šokēt pūristus vai mammu un papu, tad laikam ir tāda vajadzība, prasi freidistam!

M.S.: – Vai tavai vēlmei tulkot Vecās Derības poētiskos tekstus pamatā bija jau ģimenē ieliktais ieraugs – vecāsmātes un tēvoča Jāņa rosinājumi lasīt Bībeli?

U.B.: – Glikā fascinējums visdrīzāk jau nāca ne tikvien caur mācītāju pašķidrināto Bībeli, bet arī caur Bībeles dvašojumu latviešu dzejā. Par tiem mācītājiem – mēs jau visi sākotnēji lasījām XIX gadsimta mācītāju emendētos tekstus, pirmējo Gliku – tikai pēcāk.

M.S.: – Nedaudz provokatīvs jautājums: vai tevis veiktie Vecās Derības grāmatu tulkojumi nav arī mēģinājums pārvarēt Glikā tulkojuma inerci un šā tulkojuma ārkārtīgi spēcīgo ietekmi uz latviešu literārās valodas attīstību?

U.B.: – Tā vis nebūs. Kā Bībeles mūsdienu tulkotājiem visās citās kristīgās kultūrās arī man un mani kolēģiem Bībeles biedrībā bija cits uzdevums: aiz spilgtā latviešu valodas fakta beidzot saskatīt un valodai parādīt ebreju – aramiešu Tanahu un grieķu evaņģēliju.

M.S.: – Vai tevi sāpinātu tas, ka valoda, kurā tu raksti, kurā esi iztulkojis tik daudzus senus tekstus, pazustu, un tu kļūtu mēms, respektīvi – tevi neviens vairs nevarētu izlasīt un tavu balsi sadzirdēt? Vai tev tomēr paliek kāds mierinājums?

U.B.: – Valoda man ir kā dzīvs cilvēks, ko mīlēt. Ja draugs nomirst, mēs taču raudam par viņu pašu un nevis tāpēc, ka zudušas viņa atmiņas par mums, kaut kas tikpat nebūtisks kā dzejnieka mūžīgā dzīvošana valodā un lasītājos.

M.S.: – Tātad tu tici valodas spējai atjaunoties un atjaunot pasauli?

U.B.: – Valodai pašai laikam gan piemīt tieksme augt un ievērt visu pasauli sevī, apvalodot visu citās valodās un laikmetos pateikto. Kad nonāku citā zemē, man gribas nosaukt vietas latviski. Prāgā pāreju Kārļa tiltu un nonāku kreisā krasta viduslaiku Mazajā Prāgā, tagad to dēvē *Malá Strana*, latviski Mazpusīte – uzreiz mājās! *Jindřichův Hradec* mums ar kolēģi Vinifredu Kraučī uzreiz ir *Indriķpils*, un nekad vairs citādi. Azerbaidžānas galvaspilsēta Baku manam jaunības draugam Tīfentālam ir *Baķi*, daudzskaitlī! Man nav tādas varas pār valodu, es neesmu dienējis Baku, kā viņš. Atliek tik apskaust. No vecislandiešu mēles man prasās tulkojami daudzu dievību, radību un vietu vārdi. Rūķkatalogu „Zintnieces pareģojumā” tulkoju, kā mācēdams – bet apzinos, ka fonētiskai līdzgaršai kādi no vārdiem jāatstāj islandiski, un nav jau grūti tādus atrast – tuvu ne visu rūķu iesaukām esmu daudz maz viennozīmīgi atradis skaidrojumu. Te no „Völuspá”⁵ bezmaz pilns rūķu reģistrs, vecene zina nosaukt: *Jaunoli, Diļģi* u. c. :

*Ziemi, Dieni,
Austri, Rieti,
Dižzadzī, Dvalinu,
Bīvuru, Bāvuru,
Bemburu, Nōri,
Ānu un Ānaru,
Seni, Medusvilku,*

*Šķēpkali, Burvjelfu,
Vējelfu, Spīтели,
Tici, Torinu,
Trāru, Zini, Krāsi,
Līķi un Jaunprāti,
(nu esmu jau rūķus)
Protkali un Prātdevi,
(pareizi pateikusi!)*

*Fīli, Ķīli,
Atradeni, Adatkali,
Skrāpjakātu,
Gudruli, Zuduli,
Žigluli, Taurpūti,
Caurjūti un Spīduli,
Purvekli, Stīvekli,
Ozolvairodznieku.*

*Lai rūķus
no Dvalina pulka
uzskaitu visus
līdz pat Slavētajam! –*

Vienreiz vajadzētu paskatīties, vai tie rūķi, kas no edām pārgājuši Tolkīna intelektuālajā īpašumā, arī nevarētu tikt ar latviskas semantikas mēģinājumiem pušķoti. Tāpat man nav miera no Valhallas un valkīrām-valķīrijām, sākumā iekritu kā pirmziemnieks, satuvinādams uz tūri skaniska pamata Odīnam izvēlētos ar mūsu veļiem: *Veļnams* un *veļušķīrējas*. Sevišķi jau nu amizanti izklausās tās pēdējās. Tagad esmu ierunājies sev citu vārdu – *vēļi*. Protams, uz ko daudz augstāku par literārās anekdotes varoni es nemaz netēmēju.

M.S.: – Kas tev vēl pēdējā laikā ir tapis?

U.B.: – Šeit tas ir – „Vācieša motīvs”, tas taču noteikti jānolasa. 1939. gadā iznāca tāda maza antoloģija „Jūras dziesmas”. Man patrāpījās šī grāmatiņa, un es sāku rakstīt tur publicēto autoru vārdā: tur ir Aspazija, man – Aspazijas motīvs, tur Čaks – man Čaka motīvs. Tad es sāku citus likt klāt, pat tādus, kas dzejoļus neraksta. Ir arī Jura Kronberga,

Medeņa, Friča Dziesmas, Gunara Saliņa motīvi. Jāraksta vēl kāds gabaliņš, lai iznāk vismaz tikpat bieža kā 1939. gadā iznākusi grāmata, tad varēs mēģināt izdot. Tātad – „Lecu pār tīkliem. Ojāra Vācieša motīvs” – tā, kā es iedomājos, ko viņš būtu varējis uzrakstīt tajā antoloģijā:

*Pašā asakā Neptūna balss: uz grīvu, o, sudraba princeses!
Kur dziļāk, kur vēl dziļāk, meklējiet, nekaunas klusās.–
Mūžs, sveiks! Un neba bez grēka. Ar burniekiem blakām, pa
vraku takām es plata kā tralis, nerima rīma kā valis. Zem
spuras audzēju pirmo pudu.*

*Un tad atkal – asakā balss? Jā! Man nu gana! Ar zivju
Dievu nu, jūra, ar Neptūnu, putu ganīkla platā. Verieties,
grīvas vārti! Es jau eju, es riju. Kā sudrabā kalta! Stipra,
viltīga, lunkana, nekaunīga kā Loke pār akmeņiem lecu, es
uzkāpšu ūdenskalnā! – kāķiem, žebērķļiem, tverekļiem pretī
– kur, kur te zivtulēns biju? Pretim tīkliem, dzelkšņiem un
ķeselēm. Jā, es izgāju cauri, man vienalga, kurš gadsimts pār
tērci. Mūžība, sveika!*

M.S.: – Tad šis varētu būt nākamais krājums?

U.B.: – Jā, tas sauktos „Bibliotēka ostmalā”.

M.S.: – Paldies, Uldi, par sarunu. Gaidīsim tevis latviskoto „Korānu”.

¹ *иностранный литература* (krievu val.) – ārzemju literatūra

² *przekrój* (poļu val.) – griezumums

³ *polityka* (poļu val.) – politika

⁴ „*Regina Rigensis*” (latīņu val.) – „Rīgas valdniece”

⁵ „*Völuspá*” (islandiešu val.) – „Zintnieces pareģojums”

— Te buie în vineri
săracu costi, go papuŃ Opera
KlaŃson Fre, pãtceras, vin
fas gun sacuŃi, gan puŃdeŃi,
Es puŃu pat Tãnes pãpãroŃe
dãtneres...

Ar pãtãrãtes fan
sãnduŃerues -

Man J. J. J.

2011. 23. 02.
pe hãra dĩa (!)

Ar MĀRU ZĀLĪTI sarunājas Ieva Ķīse

2011. gada 23. februārī

Ieva Ķīse: – Šoreiz Valodas vakarā pie mums ir Māra Zālīte, zālē – Māras lasītāji. Jums katram ir savs priekšstats par rakstnieci Māru Zālīti, ir sava attieksme pret viņas dzejoļiem un lugām, savs viedoklis par šajos literārajos darbos paustajām idejām.

Tā kā mēs atrodamies Ojāra Vācieša muzejā, es gribētu atgādināt, ka 1988. gada 11. novembrī Māra Zālīte, toreiz vēl gluži jauna dzejniece, kļuva par Ojāra Vācieša prēmijas laureāti. Šovakar mēs runāsim par vārdu, par to, kā jūs, Māra, meklējat vārdu, kā nonākat pie tā. Jūsu pirmā dzejoļu krājuma pirmais dzejolis stāsta, cik tas ir grūti un smagi, kad labā, labākā roka, aiziet pasaulē rakstīt dzeju. Tā aiziet pasaulē jūsu dzejoļi, jūsu lugas – viss, kas ir saistībā ar vārdu, ar valodu. Par valodu jūs esat stāvējusi un kritusi gan savā daiļradē, gan vadot Valsts valodas komisiju un rosinot valsts likumdošanu. Ja esat ar mieru, varbūt mēs varētu sākt šo sarunu ar eseju par valodu.

Māra Zālīte: – Paldies, Ieva, par ievadvārdiem. Es tomēr vēlētos sākt ar citu eseju un tad pāriet pie valodas, jo man gribas ar šo eseju sveicināt Ojāru – kā nekā esam viņa mājā. Es nolasīšu jums savu runu Ojāra Vācieša literārās prēmijas pasniegšanas ceremonijā, kas notika 1988. gada 11. novembrī Ādažu kultūras namā. Šis datums bija ļoti iezīmīgs arī ar to, ka tajā vakarā Svētā Gara tornī tika pacelts Latvijas karogs. Tūlīt pēc literārā sarīkojuma mēs kopā ar Vizmu Belševicu un Imantu Ziedoni aizbraucām uz 18. novembra krastmalu. Man vēl ir saglabājusies unikāla fotogrāfija, kur kopā ar abiem izcilajiem dzejniekiem stāvu pie sveicīšu sienas. Šie vārdi ir sacīti vēl mirkli pirms fotogrāfijas brīža:

Mēs dzīvojam emocionāli sabiezētā laikā. Dažos mēnešos mēs esam piedzīvojuši veselu laikmetu, un ik stunda, ik diena ir šī laikmeta apzīmogota. Mūsu dzīvei radies cits blīvums, mūsu vēsturiskajai apziņai radies cits blīvums. Vairāk nekā jebkad mēs dzīvojam vienlaicīgi trijās dimensijās – pagātnē, kuru iepazīstam un pārdzīvojam par jaunu, tagadnē, kura prasa no mums domāt, strādāt un rīkoties nekavējoties, un nākotnē, kurā mēs projicējam savas ilgas un cerības, bet kura pati par sevi neatceļ nevienu problēmu – nedz ekonomisku, nedz ekoloģisku, nedz tikumisku, nedz visas mūžīgās eksistenciālās cilvēcības problēmas. Mēs elpojam koncentrētu gaisu, un tas mūs pacilā un reibina. Mēs esam kā augi, kurus baro koncentrēta laika substance, un mēs augam ātri. Aug mūsu sabiedriskā apziņa, mūsu nacionālā pašapziņa, un šādā koncentrētā laika barotnē izplaucis skaists sarkanbaltsarkans zieds – mūsu karogs, kurš šodien uz mūžīgiem laikiem, jā – uz mūžīgiem laikiem uzdziedējis Rīgas pils tornī. Jā, mēs augam neparasti ātri, taču mēs nedrīkstam izstīdzēt, mēs nedrīkstam sakuplot vienīgi pacilātības lakstos. Citādi mēs varam sakrist veldrē. Jā, mūsu tauta ir modusies. Taču ne no maiga miega, pat ne no murga, bet gan no narkozes. No narkozes, kuras doza

uz katru iedarbojusies dažādi – uz daudziem arī nāvējoši. Uz daudziem kā garīga nāve, uz daudziem kā ētiska nāve, uz daudziem kā sociāla paralīze. Un tomēr dzīvo ir vairāk. Starp viņiem arī Ojārs Vācietis. Un nav nemaz sagādīšanās, ka šodien, 11. novembrī, kad atceramies kritušos par Latvijas neatkarību, par dzīvu un brīvu Latviju, par cilvēcību, ka šodien atceramies Ojāru Vācieti. Viņš ar saviem vārdiem un sirdi lauza ledu, un mēs, paaudzes, kas nāca dzejā pēc viņa, iepeldējām jau stipri atrbīvotos ūdeņos, un, kaut arī esam izbaudījuši vienu otru asa un auksta ledusgabala triecienu sānos, tomēr vienmēr esam jutuši šos ledus laužējus, šos vējlaužus sev priekšā – Ojāru Vācieti un Vizmu Belševicu kā pirmos. Uzskatu par lielu godu un milzīgu avansu saņemt O. Vācieša prēmiju un pateicos par to. Taču karogu, kas šodien uzvilks Pils tornī, neuzskatīsim par uzvaras karogu, bet gan par cīņas karogu. Tāpat kā O. Vācieša prēmiju atļaujiet uzskatīt nevis par atzinību, bet par pamudinājumu darbam – godīgam darbam – zemniekam savā laukā un dzejniekam – savā laukā, darbam, kas ir mūsu cīņa.

Tas bija pirms 23 gadiem. Sveiciens Ojāram Vācietim!

Par valodu – ir tā, ka man jau apnicis runāt par šo tēmu, jo esmu to darījusi kopš 1986. gada, kad no Rakstnieku kongresa tribīnes pirmo reizi ierunājos par latviešu valodu kā valsts valodu un par valodu kā vienu no galvenajām tautas identitātes nesējām. Tomēr līdz šim brīdim par šīm problēmām ir jādama un jārunā. Tagad es gribu nolasīt vienu eseju, kas nav nekur publicēta. Tā ir samērā jauna, rakstīta pagājušajā gadā:

VĀRDI, KAS RADĪJA LATVIJU.

Valoda sargā zemi, un zeme sargā valodu, jo zeme un valoda ir viens. Katras tautas iesākums būdama, valoda ir kā klēpis, kas auglīgs, un vārds ir tās dzīvības auglis. Latvija! Valoda nosauc šo zemi un rada. Dainas! Latvieša dvēseles audeklu valoda rāda, kā cilājot pūru. Bet dvēsele ir kā vēdzele upē, un meklē tā nerimus ūdeņus svaigus, kas iztek no avotiem jauniem. Aust! Plaukst! Jo Auseklis gaismu sauc! Vārdu teic Pumpurs. Tas tik ir vārds! Tiesa, kas tiesa, vārds ir tas iesākums, vārds. Tāds, kurā doma kā gaisma, griba kā uguns, un mīla kā spārni. Kronvaldu Atis! Vai pratīs tik dedzīgus vārdus vēl kādreiz teikt latviešu mācītie ļaudis? Tikmēr, līdz atstatus stāvoši koki sāk sajukt sevi kā mežu, kas vienots dzīvības alkās. Kā mežu, kam kopīgas saknes, augsne un debess. Kas saklausa pats savas

šalkas. Iepazīst sevi rakstītā vārdā eglīši, priedīši, kļaviņi, ieviņi, bērziņi, liepiņi. Ozoli, protams. Veidenbaums arī ir koks, tikai vāciskā mēlē. Un, skat, ko viņš dara! Brīvību Veidenbaums vēlas un musina – mosties! Mosties, mosties reiz, svabadais gars! Ar zeltītiem zibeņiem un krusu kā krellēm nāk vētra, un sauc viņu Aspazija. Nepatīk varai tas, ko tā redz, jo redz tā, ka latviešu tautība pārvēršas modernā nācijā. Vārds tai top radītspējīgs. Gars tai top blīvs, tā sabiezē kopīgā spēkā. Re, jau Blaumaņu Rūdis no valodas izvērpis vārdus, ko varam lasīt ne grāmatās vien, bet arī akmenī kaltus. Un gribētos katru dienu pār Basteja tiltiņu iet, lai pretī nāk vārdi – mans zelts, mana tauta, mans gods. – Ak, dibināsim sev dzimteni! – Jūlijs Dievkociņš jaunais to saka, un nošauts tiek piektajā gadā, bet vārdi, ko cēlis iz valodas klēpja, ir dzīvi. Vēlāk, Brīvības cīņu vissmagākās dienās, Rainis ir kareivju pirmajās rindās. Nekas, ka pats ir tālu – tur – Šveicē, bet vārdi, kur iemājo sapnis un griba, tie vārdi ir klāt. Stiprāki vēl par lodēm, tie izskan kā signāla šāviens. Lai satrūktos, celtos, kas guris. Kas ievainots, šaubīgs. Kas zina tos pats, bet grib, lai cits pateic skaļi. Signāla raķete izgaismo apziņu! Zeme – tā ir valsts. Zeme – tā ir valsts! Cirsts kā ar sidraba cirvi. Neviens un nekas vairs izdzēst nespēs šos vārdus. Ja zeme un valoda viens, tad viens arī valoda, zeme un valsts. Bet valstij kā riekstam kodolu vajag. Dievs. Daba. Darbs. Anna Brigader'. Annele, kur gan tu ņēmi šos vārdus? Zina tik retais, ko nozīmē izprasīt valodai vienīgos patiesos vārdus. Tas ir mazliet mirt. To sacīs Klāvs Elsbergs, bet vēlāk. Nāk gadi, kad laiks (nekad jau nav zināms, cik daudz) ir rakstniekiem strādāt, lai viena mums mēle un dvēsele, un zeme. Lai vārdi šie piepildās, top. Lai latviešu rakstnieku vārds var mēroties droši ar augstākām virsotnēm pasaules kultūras ainā. Kas zina, ja trūktu šī laika ar Skalbi, Plūdoni, Virzu, ar Jaunsudrabiņu, Bārdu, ar Čaku... Ak, Akurater, nevaru akurāt nosaukt es visus! Kas zina, ja trūktu, vai svinētu šodien mēs svētkus? Ja nebūtu mūžības skārums, dvēseļu puteņa, līduma dūmu? Vai izturēt spētu to laiku, kas nāks. Svēts mantojums šī zeme mūsu tautai. Vai justu to dziļi kā Leonīds Breikšs? Nāk vara, kam noziegums Latviju mīlēt un latviešu valodu godāt. Nāk vara, kas zina, kāds vārdam ir spēks. Un Sibīrijā ir jānomirst tādēļ Breikšam kā sunim un jāpazūd Cedriņam, Brastiņam, Veldrem bez miņas, bet Skalbem ir jāsežas laivā. Veļu laiva tā ir, un aizved tā daudzus. Bet pāiet bibliiskie četri desmiti gadu, un latviešu rakstnieki savā plēnumā nosauc atkal

to vārdu, kas zemdegās gruzdējis vienmēr. Brīvība! Ko Vācietis azotē nesis, ko Ziedonis, Peters. Ko Bela saucēja balss. Vērts bija Belam tuksnesī saukt! Skujenieks lēģerī (atkal jau iemīta taka, kā smeļies!) valodas mācās, lai pazītu mēs citu tautu dvēseles tuvās, jo vairāk saprotot savu. Vizma Belševica valodā iegrīkst kā ziedā. Bite ir viņa, un dzelt viņa māc. Tiem vārdiem ir dzīvības cena. Gods visām mākslām, bet trauklākā ir no visām valodas māksla un stiprākā arī. Ne vairs ar krustu. Ne vairs ar zobenu. Ar valodu ir šīs zemes robežas sprautas. Ar valodu ir šīs zemes kontūras iezīmētas. 2009.

I.Ķ.: – Vai esejā jūs esat minējusi visus savus cīņu biedrus?

M.Z.: – Visus nē, vēl jau Hānbergs ir un...

I.Ķ.: – Tagad tomēr kaut kas ir mainījies: brīvība ir nosaukta, bet cīņa nav beigusies. Vai jūs būtu gatava dalīties domās par to, kādi ir literatūras galvenie pienākumi šajā laikā? Šķiet, ka pasaulē valda materiālas vērtības, arī mūsu valstī tās ir uzpeldējušas virspusē, dzejniekus mēs dzirdam mazāk, interese par grāmatām vairs nav tik liela. Ko jūs domājat par šīm lietām? Kas būtu jādara? Kas jāmaina?

M.Z.: – Jautājums nav tik viegli atbildams, ja mēs godīgi un dziļi gribam runāt par šo lietu, nevis pateikt kaut kādas frāzes. Tas ir jautājums, kas mani patiešām nodarbina, un es īsti nezinu, kā atbildēt uz to. Nesen man vienā intervijā jautāja, vai rakstnieka atbildība par sabiedrību, tautu, valsti – par visām lietām – ir lielāka nekā citu cilvēku atbildība, un tad es sāku domāt – kā tad tā? Ja es teiktu – lielāka, tad – kāpēc lielāka? Kāpēc rakstniekam ir tik nolādēta tā profesija? Kāpēc viņam ar savām nervu šūnām jābūt atbildīgam par visu, kas notiek? Vai tad ārsta atbildība, glābjot cilvēku dzīvības, arī nav milzīga? Vai tāda nav arī skolotāja atbildība: viņam taču mēs uzticam savu bērnu dvēseles? Vai glābēju un, galu galā – Saeimas deputātu, prezidenta, arī jebkura cilvēka atbildība, par to, kas notiek, ir mazāka nekā rakstniekam? Kā jebkuram cilvēkam, kad jūs viņu paņemat pie krāgas un sakāt, ka viņš ir pats atbildīgākais par visu, kas notiek, un it īpaši, ja vēl nenotiek tā, kā vajag, rakstniekam, protams, ir iekšēja pretestība – kāpēc tad es? Un tu? Un ko tad tu? Kāpēc mums ir tiesības rakstniekam prasīt īpašu atbildību? Iepriekšminēto profesiju pārstāvji ir atbildīgi par indivīdu, par konkrētu cilvēku, bet no rakstnieka tiek prasīta atbildība par vispārību, par cilvēci – kurp tā iet, par pasaules galu – pilnīgi par visu, un tas nāk no dziļas zemapziņas, no kolektīvās zemapziņas slāņiem. Tā ir pilnīgi iracionāla un mitoloģiska izjūta, kas jaušama jau grieķu mītos, kur ir Orfejs, t. i., dzejnieka arhetips, kam ir jāizved Eiridīke ārā no tā pusmirusā stāvokļa. Raiņa luga „Spēlēju, dancoju” runā tieši par to. Kāpēc tad Totam, Spēlmanītim, ir jāuzņemas atbildība par Leldes dzīvību, kāpēc ne līgavainim Zemgum, kas precas ar Leldi? Tāpēc, ka Totam ir spēles. Tāpēc, ka viņam tāpat kā Orfejam, tāpat kā Dāvidam lauvu bedrē ir tā spēja. Respektīvi – ir arhetips, kas saistīts ar lielu garīgo spēku – vienalga, vai tā būtu mūzika, vai vārds, kas visam pamatā, vai garīgā enerģija – un ar to iespējams

uzveikt ļauno, kas nu kuru reizi jāuzveic. Šis arhetips strādā dziļi cilvēka zemapziņā. Ļoti senos laikos, kad vidusmēra sabiedrība bija samērā neizglītota, neprata lasīt un rakstīt, bija tie zīmju gudrie tulki, vēlāk Bībelē minētie rakstu mācētāji farizeji un zintnieki, kam bija gudrība, un tad tie pārējie – šamaņi un visa plejāde, kas ietilpst dzejnieka arhetipā, kurš tolaik bija atbildīgs par cilti vai kopienu, vai tautu, tāpēc, ka viņš zināja to, ko tie citi nezina. Tagad šī atbildība būtu jāuzņemas inteliģencei, bet neviena inteliģences sanāksme nevar notikt, tāpēc ka viss sanāksmes laiks paiet, strīdoties, ko tad nozīmē vārds *inteliģence*. Šis termins ir radies Krievijā tajos laikos, kad tautas vairākums nebija pietiekami izglītots, bet inteliģence bija. Vārds *inteliģence* ir lietojams gan kā lietvārds, gan kā īpašības vārds. Nākdama no mītiskā, aizvēsturiskā avota, inteliģences atbildība kā jēdziens pārcēlās arī uz modernajiem laikiem, arī sociāli ekonomiskajā līmenī, jo dabīgi, ka tie cilvēki, kas kaut ko saprot no procesiem, ir vairāk atbildīgi nekā tie, kas neko nesaprot. Šodien, kad apmēram pusei Latvijas cilvēku, cik man zināms pēc statistikas, ir augstākā izglītība, viņi visi ir inteliģence. Te arī sēž inteliģence, un inteliģence sēž Saeimā, un inteliģence ir ārsti, un inteliģence ir mācītāji, un inteliģence ir visi izglītotie cilvēki. Tātad mēs atgriežamies pie jautājuma – vai rakstnieks ir vairāk atbildīgs par to, kas notiek, nekā visi pārējie cilvēki? Mēs ļoti labi zinām, ka latviešu un arī pasaules literatūrā ir bijuši ļoti daudzi izcili rakstnieki, kas nav jutušies atbildīgi ne par ko un nav uzskatījuši, ka atbildība varētu saistīties ar viņiem, bet par to mēs viņus nenosodām. Minēsim kaut vai Arturu Rembo, kas bija noziedznieks un pat slepkava, vai Bodlēru, kas bija narkomāns un savas „Ļaunuma puķes” rakstīja transā, vai Oskaru Vaildu, kam bija sabiedrībā nepieņemams dzīvesveids. Ļoti daudzi rakstnieki, tostarp arī Šekspīrs, nepavisam nedomāja par kaut kādu atbildību pret sabiedrību, pret nāciju vai pret cilvēci. Mūsu latviešu literatūrā pirmais, kas nāk prātā, ir Jānis Ziemeļnieks, kam piemita visādi kaitīgi ieradumi un kurš rakstīja:

Šai drūmā dzertuvē.

(..)

Starp zagļiem, slepkavām

Un ielasmeitām sēdu.

Šo citātu jūs visi zināt – folklorā jau. No Ziemeļnieka mēs neprasām atbildību – ne par tiem zagļiem, ne slepkavām, ar ko viņš pie viena galda sēž. Jautājums par atbildību ir tāds mīklains. Man šķiet, ka būtība slēpjas tajā, ka daži cilvēki nelaimīgā kārtā šo atbildību jūt. Es nedomāju, ka viņiem ir viegli, jo viņi vienkārši jūt atbildību, un viņiem ir grūti dzīvot bezatbildībā, un vēl grūtāk dzīvot ar šo atbildīguma sajūtu. Mēs ar Imantu Ziedoni diskutējām par šo tēmu grāmatā „To mēs nezinaim. Sarunas ar Imantu Ziedoni” un nonācām pie kopīga viedokļa, ka būtu daudz labāk, ja dzejniekiem nebūtu šīs nolāpītās atbildības sajūtas par visām lietām.

I.Ķ.: – Vai jūs būtu pavisam citāda bez šīs atbildības sajūtas?

M.Z.: – Droši vien, ka es būtu citāda. Ja enerģija, ko esmu veltījusi visādām sabiedriskām darbībām, piemēram, 10 gadus vadot žurnālu „Karogs” vai 2 gadus – Valsts valodas komisiju u. tml., būtu liriskā pārvērsta, es, protams, būtu pavisam citāda.

I.Ķ.: – Vai būtu iespējams arī ar liriku – ar vārdiem ideālus aizstāvēt, paveikt to pašu, ko padomēs, komitejās un komisijās?

M.Z.: – Herdera prēmija, ko es esmu saņēmusi no Vācijas fonda 1993. gadā, varētu būt atbilde uz jūsu jautājumu. Man tiešām bija ļoti liels gods saņemt šo prēmiju kā pirmajai no Baltijas valstīm, jo prēmijas motivācijā sacīti šādi vārdi: „Par Latvijas neatkarības un demokrātijas veicināšanu ar literāru darbību”.

Tas man ļoti patika – „ar literāru darbību”, un es domāju, ka šis izteikums ir atbilstošs ne tikai uz manu dzeju, kam, protams, bija savi vilņi sabiedrībā, bet arī uz rokoperu „Lāčplēsis” un citiem darbiem. Es gan cenšos savu sabiedrisko temperamentu saistīt ar literatūru, bet drusku arī paralēlisms sanāk.

I.Ķ.: – Reiz Jauno autoru seminārā, kas notika šeit, mūsu mājā, jūs sacījāt, ka, salīdzinot ar jūsu paaudzi, jaunaunajiem rakstniekiem tagad ir ļoti grūti ienākt literatūrā un izcīnīt savu vietu sabiedrībā, jo viņi it kā nav gaidīti. Vai jūs jutāties gaidīti?

M.Z.: – Jā. Ļoti, ļoti. Jāsaka – citi laiki. Tad dzeja bija alternatīvais medijs. Mums bija „Padomju Jaunatne”, „Правда”¹ un „Cīņa”, Maskavas televīzija, drusku arī mūsējā, bet faktiski jau medija lomu pildīja māksla, teātris, kas sazinājās ar tautu bez oficiālās retorikas, līdz ar to dzejas vārds bija ļoti svarīgs, gaidīts. Kad es ienācu literatūrā 70. gados, Rakstnieku savienība bija brīvdomīgākā vide Latvijā, un mūs, jaunos, arī pieņēma ar lielu interesi. Jauno literātu seminārs – tas bija milzīgs notikums Latvijas dzīvē. Visas avīzes bija pilnas ar to, kas notika lielajā Benjamiņu mājas zālē. Gaisotne – elektrizēta: visi mūsu lielie pilāri – Ojārs Vācietis un Imants Ziedonis, un Vizma Belševica, un Māris Čaklais, Jānis Peters – visi vērtēja jaunos. Mums bija ļoti svarīgi, ko viņi saka un kā viņi to pasaka. Visi gaidīja jaunus talantus, visi gaidīja papildinājumu, jo literatūrai bija vajadzīgs spēks, lai tā varētu savu būtību pildīt. No kolēģu puses mēs Rakstnieku savienībā jutāmies ļoti gaidīti. Zinu, ka tagad nav lielas intereses par Jauno autoru semināriem. Es arī esmu pie tā vainīga un par to atbildīga, tāpēc ka neēju uz semināriem, jo man ir tāda sajūta, ka olas māca olas. Dzejniekam knapi pirmā grāmatīņa iznākusi – viņš jau māca jaunos. Lai tiešām pateiktu kaut ko būtisku, ir vajadzīga pieredze. Es domāju, ka mēs nācām gaidīti – arī no lasītāju puses. Ģildē, kur notika leģendārie dzejas vakari, arī mums, jaunaunajiem dzejniekiem, bija tāds literārais vakars.

I.Ķ.: – Uz kuru visas biļetes bija izpirktas.

M.Z.: – Biļetes bija izpirktas, jā. Visi stāvēja rindās, lai dabūtu biļetes. Tagad tā vairs nav. Cilvēkiem tagad ir nesalīdzināmi vairāk impulsu no visurienes. Toreiz iespējas bija kā aka, kas ir šaura, bet dziļa. Demokrātijā tā peļķe ir ļoti plaša, milzīga, taču sekla. Tādi ir paradoksi.

I.Ķ.: – Atcerēsimies laiku, kad jūs jau bijāt atzīta dzejniece un „Karogā” publicēja jūsu dzejas ciklu „Kad svešu spārnu sašķelts gaiss”. Vai rakstot un dodot šos dzejoļus publicēšanai, jūs apzinājāties, kādas tam var būt konsekvences padomju laikā? Par bailēm gribēju prasīt – vai nebija bail?

M.Z.: – Es gribēju vienkārši pakaitināt „Karoga” redakciju, jo biju pilnīgi pārliecināta, ka šos dzejoļus neviens nepublicēs. Tad, kad sapratu, ka tos tomēr publicēs, man kļuva bail – vienu mirkli. Skaidri apzinājos, ka tam būs sekas. Tā bija acis lēkšana. Lai gan lielījos – aizsūtīs mani uz Sibīriju, nu un tad: esmu jau tur bijusi, esmu tur dzimusi, bet, protams, ka bija bail, jo 1980. gadā manam puikam bija tikai divi gadi, un es baidījos, kas būs ar bērnu, ja kas sliktis notiks ar mani. Ne no kā cita nebaidījos, jo zināju, ka tas taču vienreiz ir jāpasaka. Es biju tos dzejoļus šad un tad lasījusi publikai un redzēju, ka rezonanse ir milzīga – cilvēki saprot, par ko ir runa. Tā bija vienīgā reize, kad „Karogs” tika konfiscēts – oficiāli izņemts no kioskiem un bibliotēkām, kaut arī tas bija tieši Latvijas PSR 40. jubilejai veltīts. Blakus maniem dzejoļiem bija Augusta Vosa runa. Tāda rezonanse kā šim ciklam nav bijusi nevienam no maniem darbiem – pat ne „Lāčplēsim”. Es sajutu tautas atbalsi tik fantastiskā veidā, ka tas mani, var teikt, uztur līdz pat šai dienai, kaut pa šiem gadiem ir nācies norīt visādas rūgtas taisnības un netaisnības, bet toreiz cilvēki man sūtīja cimodus, zeķes un villaines. Mana rakstniecības saite ar tautu bija tik dzīva, tik dziļa un abpusēji silta, ka to nevar aizmirst. Pastāstīšu tikai vienu notikumu: man piezvanīja kāda kundze un teica, ka viņas māsa ir uz gultas, viņai neesot daudz laika atlicis, bet gribot ar mani satīties un kaut ko uzdāvināt. Es brīnījos, jo pilnīgi svešs cilvēks piezvanīja. Man tā tad jāiet pie svešas, slimas tantes! Es nezināju, ko darīt, bet kundze, it kā nojautusi manas bažas, saka: „Neuztraucieties, mana māsa ir Felicita Mežsēta, dzejnieka Mežsētas meita. Viņa vairs nekur nevar aiziet, pat nevar jums pa telefonu piezvanīt, bet lūdz, lai jūs atnākat.” Labi. Es eju. Atrodu to māju, ieju iekšā, un man pretī iznāk viena veca, veca kundzīte ar tādu krāģīti. Es domāju, ka tā slimā māsa tomēr ir piecēlusies. Nē, izrādās – viņa pati tāda ir – knapi kustas. Gultā guļ tā kundze, kas nevar pakustēties, bet viņai ir tik fantastiski dzīva seja un ārkārtīgi inteliģentas acis. Viņa saka, ka ir izlasījusi manu dzejas ciklu un redz, ka pārmaiņas būs – varbūt ne uzreiz, bet būs, tāpēc viņa grib man kaut ko atstāt par piemiņu, lai tas arī mani stiprina. Viņa izstāsta par savu tēvu, dzejnieku Augustu Mežsētu, un arī par to, ka ir piedalījies tajā slavenajā EKSPĒ, kas notika Parīzē pirms kara. Mēs esam lasījuši, ka tur bija Romans Suta un citi slavenie mākslinieki, bet izrādās, ka arī šī sieviete – Felicita Mežsēta, kas tagad veca guļ gultā, ir bijusi šajā izstādē kā modelis un demonstrējusi latviešu tautastērpu. Pēc tam viņa tika izsūtīta uz Sibīriju, bet to, kas ir palicis pāri no tā tautastērpa, viņa grib man uzdāvināt – fantastiski skaistu Krustpils villaini, lielu saktu ar sarkaniem akmeņiem un gredzenu tādā pašā stilā. Tā tas vijas kopā ar rakstnieka atbildību, enerģētiku. Vārdam tomēr ir spēks, un viņš raisa tos procesus. Ne jau es viena – daudzi tolaik jau sāka šos vārdus ripināt sabiedrībā. Tās bumbiņas viena otrai dzen uz priekšu, un procesi notiek. Tā bija ar manu slaveno ciklu, bet pēc tam es sāku rakstīt lugas, jo man pateica, ka vairs nav nekādu izredžu uz drukāšanu. Patiešām – piecus gadus manas dzejas nekur netika publicētas. Tad iznāca grāmata „Nav vārdam vietas”. Tādu nosaukumu man tomēr izdevās uzlikt, jo aiz tā slēpās fakts, ka apmēram viena trešdaļa teksta no krājuma bija izmesta ārā – toreiz visiem dzejniekiem nācās saskarties ar cenzūru – tāpēc arī ne iepriekšminētā cikla dzejoļiem grāmatā bija palikuši tikai daži. Visi kopā tie otrreiz vairs nekad nav drukāti, un nevajag arī. Pēc tam citās grāmatās es viņus esmu ielikusi, bet kā kopu – vairs nē.

I.Ķ.: – Vai tolaik jūs kā rakstnieci kaut kādā ziņā ietekmēja tas, ka bijāt tik sadzirdēta?

M.Z.: – Protams. Bija sajūta, ka pēc tā gandarījuma es atkal esmu parādā. Īstenībā parādā sajūta man ir tāda kā iedzimta: man vienmēr ir licies, ka es esmu parādā, vienmēr ir bijusi sajūta, ka esmu saņēmusi vairāk, nekā devusi. Vēl tagad tā tas ir diezgan lielā mērā. No sākuma, protams, tā bija vairāk parādā sajūta ģimenei, jo es esmu ļoti daudz saņēmusi no savas ģimenes, arī no tiem cilvēkiem, kas jau vairs nebija dzīvi, kad es ieradās pasaulē. Vecaistēvs, ļoti skaists, vīrišķīgs puisis, 37 gadu vecumā tika nogalināts, vecvectēvs nomira bada nāvē Sibīrijā. Tas – pa mātes līniju. Vecasmātes brālis pēc 1941. gada izvešanas tūlīt brīvprātīgi devās uz leģionu, lai cīnītos pret tiem, kas nogalināja viņa ģimeni, un krita. Nav par viņu nekādu ziņu. Man ir tāda sajūta, ka visu šo cilvēku neizdzīvotās dzīves kaut kādā veidā vajag kompensēt, un es jūtos tā kā parādā.

I.Ķ.: – Es agrāk strādāju Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā un ar jums iepazīnos dzejas sarīkojumā – mēs toreiz bijām uzaicinājuši jaunos dzejniekus, jūs arī tostarp. Jūs lasījāt dzejoļus no cikla „Kad svešu spārnu sašķelts gaiss”, runājāt arī par savām folkloras un Raiņa daiļrades studijām. Zinot to, ka jūs savai daiļradei tiecieties rast zinātnisku pamatojumu, mani tomēr neatstāj sajūta, ka esat rakstniece, kas nemokās tādās milzīgās pretrunās, bet zina, kas notiek un notiks. Man šobrīd gribas pajautāt, vai jums ir nojausma, kas ar mūsu tautu notiks?

M.Z.: – Nē, es neesmu pareģe.

Nē, *manis nav, es esmu izdomāts* – no paša sākuma līdz galam, kā Eižens Finks dziedāja rokoperā „Sfinksas”. Tas ir citādāk. Nesen man bija ļoti interesanti saņemt dāvinājumā pirms kādiem gadiem pieciem vai septiņiem tapušu Intas Ezergailes rakstu. Inta Ezergaile ir latviešu izcelsmes literatūrzinātniece, kas dzīvo un strādā Amerikā. Šad tad viņa raksta arī par latviešiem, un es saņēmu grāmatu, kur viņa analizē manu pirmo ludziņu „Pilna Māras istabiņa”, ko es uzrakstīju 1982. gadā. Savā rakstā, kas ir tīri zinātnisks, viņa lieto ļoti nezinātnisku leksiku un saka, ka Māra Zālīte šajā lugā it kā ir pareģojusi to, kas notiks ar Latviju, kad tā iegūs to, ko grib. Atgādināšu, kas notiek ar lugas „Pilna Māras istabiņa” varoņiem. Pirmais brālis, kas to ļoti vēlas, iegūst „Galdiņ, klājies!”, respektīvi – materiālo labklājību kā augstāko laimes piepildījumu. Otrais brālis dabū septiņjūdžu zābakus, kas nes pa visu pasauli. Viņš var ar vienu diviem soļiem nonākt citā vietā. Trešais brālis dabū cepuri, kas dara neredzamu, un iet karā. Būdam neredzams, viņš var cīnīties, kur tik vajag un par ko tik vajag, un viņam nekādas briesmas nedraud. Ļoti interesanti, ka Inta Ezergaile šos notikumus saved kopā ar laiku, kad Latvija ieguva to, ko tā vēlas – brīvību un neatkarību. Lugā ir tā, ka viss beidzas diezgan bēdīgi, jo cilvēki neprot izmantot iespējas, kas viņiem tiek dotas. Mitoloģiskā Māra veica šo eksperimentu – pamēģināsim, kā tad būs, ja jūs dabūsi to sapni, redzēsim, kas tad notiks. Tādā sakarībā Ezergaile velk paralēles ar šodienu. Es tiešām melotu, ja teiktu, ka toreiz, 1982. gadā, es kaut mirkli būtu domājusi, kas notiks ar Latviju pēc 20–30 gadiem. Protams, ka nē, vienkārši ir uzminēta arhetipāla situācija. Rūdolfs Blaumanis vai Bībele īstenībā ir arhetipu krājums. Rakstnieks izvēlas tādu arhetipu, kādu viņa būtība spēj satvert. Es kādreiz aizrāvos ar Jungu – vienkārši jutu, ka viņš mani tuvinā saprašanai, kāpēc rakstu tā, un ne citādāk, kāpēc vidusskolas gados, sēžot Murjāņu sporta skolas internātā un slēpjoties no trenera vai fizikultūras skolotājiem, mēdzu lasīt

skalā balsi un mācīties no galvas Raiņa „Uguni un nakti”. Mani fascinēja tā viela, tajā intuitīvi sajutu kaut ko lielu – arhetipālu. To, ka arī es lietoju šos arhetipus, uzzināju tikai tad, kad jau biju uzrakstījusi trīs vai četras lugas un iepazīnusi Jungu. Tad es sapratu, ka noslēpums nav manā īpašā talantā, vienkārši rakstnieks spēj arhetipu nolasīt, uztvert. Junga ir teicis: „Tas, kas runā arhetipos, runā tūkstoš mēlēs vienlaicīgi”, un otra Junga atziņa ir šāda – ja rakstnieks precīzi uztver arhetipālo kodolu, tad ir spējīgs laicīgajā lietā, par kuru viņš raksta, uztvert tās pārilaicīgo būtību, un tādā gadījumā ir ļoti grūti nošķirt, kur ir paša autora nodoms un kur strādā arhetips jau bez autora nodoma. Bieži vien saka, ka rakstnieks vai dzejnieks ir kaut ko paredzējis. Viņš nav paredzējis – šis arhetipālās formas eksistē pašas par sevi, un katrs laiks tajās ieliek kaut ko savu. Rakstnieks paņem pareizo formu un tajā iepilda īsto saturu, un tad notiek tas brīnums, visi saka – o, kā viņš tā varēja! To es esmu sapratusi, bet tas man nepalīdz rakstīt! Vienkārši es saprotu, kā tas notiek, bet es nezinu, kādu arhetipu man vajag, lai pateiktu, kas ar mums tagad notiks. Nezinu. Mēs visi tagad dzīvojam milzīgu pārmaiņu laikā. Ne tikai Latvija, visa pasaule absolūti mainās, un tā jau ir izmainījusies, jo mūsdienu šodienas divdesmitgadnieki ir pavisam citādāki nekā es, kad man bija 20 gadu. Viņi nav ne labāki, ne sliktāki, viņi vienkārši ir citādāki. Kas notiks vēl pēc 20 gadiem – to mēs arī nezinaim: tas atkarīgs gan no zinātnes, gan no mūsu sasniegumiem. Tagad ir tā – es sēžu mežā uz celma, lasu zemenītes, man zvana: „Sveiki! Te Viesturs.” „Kur tad tu esi?” „Es tagad esmu Tibetā.” Domāju – kā tas var būt – es esmu savos laukos, meža vidū, man zvana Viesturs no Tibetas, un mēs sarunājamies... Kas gan būs pēc 20 gadiem? Varbūt – es tai pašā mirklī arī fiziski varēšu nonākt Tibetā. Pasaule būs ļoti, ļoti izmainījusies. Mūs visus interesē – kas notiks ar latviešiem, jo situācija mums nav demogrāfiski labvēlīga. Protams, neviens nevēlas zaudēt savu nacionālo identitāti, latvietis Latvijā jau nu nepavisam ne, bet visvairāk to negrib zaudēt latviešu rakstnieks, jo bez savas tautas viņš nevienam nebūs vajadzīgs, un, ja nebūs, kas lieto latviešu valodu pēc kādiem 100 gadiem, tad viss, par ko ir arī manā esejā runāts, citējot Šekspīra darba nosaukumu, būs bijušas „Veltas pūles mīlā”. Es domāju, ka tā nekad nenotiks. Ir bijuši mūsu vēsturē vēl grūtāki laiki. Tiesa gan, tagad situācija nav tik smaga, bet ir daudz sarežģītāka, taču esmu pārliecināta, ka pārskatāmā nākotnē mūsu tauta pastāvēs, tomēr, visticamāk, būs jāpaiet tiem bibliskajiem 40 gadiem, līdz Latvija atgūsies un būs valsts. Lai man nepārmet kādu nacionālismu, bet es sliecos domāt, ka šobrīd vairāk jāuztraucas par latviešu tautu nekā par Latvijas valsti, jo valsts jau var pastāvēt arī bez latviešiem. Būs tāda skaista vieta pasaulē, kas nesīs Latvijas vārdu, bet tie latvieši... Varbūt tikai kaut kādos ciemos viņi vēl būs. Tas ir pesimistiskais scenārijs, kam es neticu. Tā nekad nenotiks, tāpēc, ka tad, kad tauta sajūt tiešus draudus savai eksistencei, viņa pamostas kaut kādā kolektīvā zemapziņā, un sākas pretošanās kustība. Tā vēl nav sākusies. Acīmredzot briesmas vēl nav tik lielas.

Tagad te sēž jauni cilvēki – tā ir cita paaudze, viņu komunikācija ir pilnīgi cita. Ja mēs savulaik uzstājāmies milzīgās zālēs, un cilvēki klausījās, aplaudēja, tad viņu komunikācija ir *draugos, tviteros, feisbukos*. Viņi raksta *blogus*, viens ar otru ņemas un strīdas. Tās komunikācijas formas, kas bija tolaik, šodien ir grūti realizēt. Es lietoju internetu, un viss ir kārtībā, bet es nelienu iekšā nedz tajos *draugos*, nedz *tviteros*, jo man tas būtu jādara ar segvārdu. Domāju, ka tā internetvide, kas pašlaik ir tik agresīva, tik rupja, tik iznīcinoša, varētu mani pat morāli iznīcināt. Man bija liels šoks, pāris gadus

pat dziļā depresija un melanholijs, kad es sāku lasīt interneta komentārus un ieraudzīju to domu pasauli, kas tur atspoguļojas. Es pat savā lugā „Pērs Gints nav mājās” troļļu puikam iedevu tādu tekstu, kur, sarunājoties ar savu vecotēvu, viņš saka apmēram tā:

Tu zini, ka es – es lasīju citu domas.

Vecaistēvs, troļļu karalis, atbild:

Fantastiski, bērns, tas nozīmē, ka tagad tu esi varens un stiprs. Cilvēki taču kopš seniem laikiem ilgojušies lasīt citu domas, viņiem pat ir gribējies dzirdēt, ko zirgi runā kūtī Ziemassvētku naktī, kur nu vēl par cilvēku domām.

Tad puika pauž to, ko patiesībā es domāju:

Es esmu sagrauts, mana cilvēcība ir nozaimota, es esmu iznīcināts no tā, ka es uzzināju, ko cilvēki domā.

Visbeidzot viņš saka vecamtēvam:

Tu vienkārši esi atpalicis un laimīgs.

Es būtu gatava dibināt kustību – par atklātību internetā. Dailes teātrim ir mājaslapa, kur var izteikt komentārus. Dažkārt tie ir vietā un par lietu, bet dažkārt – par aktieri ir uzrakstīts kaut kas tik pretīgs, ka viņš vienkārši nedrīkst to lasīt. Māksliniekam nedrīkst tādas lietas teikt un rādīt. Viņš zaudē pašapziņu un cieš no tā. Tas ir garīgs terors, garīga vardarbība, kas būtu jāierobežo. Teātris izdarīja šādu lietu – viņi tagad neļauj rakstīt anonīmi, liek ielogoties ar savu vārdu un uzvārdu. Komentētāju skaits sarucis par divām trešdaļām, tātad cilvēka patība, identitāte, tas, ka viņu atpazīst, bremzē. Runājot par inteligenci, vēl ir arī tāds paradokss kā deleģēta sirdsapziņa. „Neatkarīgā Rīta Avīze” pirms dažiem gadiem rīkoja balsojumu, kur tauta ievēlēja Sirdsapziņas parlamentu. Tā bija tāda kā socioloģiska aptauja par to, kas ir autoritātes un viedokļu līderi. Bija interesanti, ievēlētie jutās ļoti pagodināti, es arī tai skaitā, taču tad sākās tāda pagēroša attieksme – kas te par nevēlētībām notiek, kur ir tas Sirdsapziņas parlaments? Cilvēki iedomājās, ka viņi var deleģēt savu sirdsapziņu kādam citam. Viņi var deleģēt tiesības balsot, ļoti daudz ko var deleģēt, bet sirdsapziņu nevar deleģēt nevienam. Nevar teikt – tagad es drīkstu nemaksāt nodokļus, drīkstu zagt un laupīt, jo mana sirdsapziņa ir novietota drošā vietā, viņa ir kaut kur tur – augšā, tur – kaut kur. Par šīm lietām mēs, rakstnieki, runājam arī savos literārajos darbos. Lugā „Pērs Gints nav mājās” es traktēju Solveigas tēlu kā Pēra Ginta noglabāto, no sevis atsvešināto, ārpus sevis nolikto sirdsapziņu. Solveiga ir tur, kalnos, viņa gaida, viņa ir tik brīnišķīga, bet es, Pērs Gints, daru riebeklības, tirgojos ar vergiem, meloju un krāpju, bet ir taču Solveiga, kas pārstāv mana es labāko daļu. Šis sirdsapziņas deleģējums ir samērā bīstams un nesakrīt ar rietumniecisko domāšanu, un es baidos, vai tas nenāk no tiem kolektīvisma laikiem, kad bija zemnieki, strādnieki un inteligence, un tieši inteligencei bija jāatbild par visām lietām un jānes šī sirdsapziņa.

Vēl es minēju vienu epizodi, kas ir pārdomu vērtā – pirms kādiem gadiem sešiem

viens ļoti aktīvs vīrs Vidzemē organizēja zemnieku kustību, viņš zvanīja man un gribēja pierunāt, lai es palīdzu atrisināt vienu no viņu lauksaimniecības problēmām, jo galu galā es taču pārstāvu inteligenci, un man ir vārds un ietekme. Es atteicu viņam, kaut arī man bija grūti to izdarīt. Ir ļoti interesanti, kas notika pēc tam – pasākums notika, zemnieki paši saorganizējās, paši uzrakstīja petīciju un kļuva spēcīgāki. Ja es būtu to petīciju rakstījis, viņi nebūtu saorganizējušies. Tātad – cik tālu drīkst iet šī indivīda ietekme, kas savukārt bremzē sabiedrības aktivitāti? Manuprāt, tas ir filozofisks jautājums. Vai inteligencei patiešām jārisina visi jautājumi? Sabiedrība no mums prasa, lai mēs kultūru radām – dzejas un rokoperas, romānus utt. Tajā brīdī, kad manī nobriest nepieciešamība uzrakstīt kādu darbu, es esmu dusmīga, neatbildu nevienam un saku – lieciet mani mierā, tagad nerakstīšu jums nekādas petīcijas vai uzsaukumus un arī neiešu jūsu mītiņos runāt, jo es rakstu savu lugu. Var jau būt, ka es kļūdos, un tai lugai mūžības priekšā nebūs nekādas vērtības, bet petīcijai būs. Kurš gan to var izšķirt?

I.Ķ.: – Ja ir pienācis brīdis, kad ir jāraksta, kā jūs zināt, kas taps – luga vai dzejolis? Kā sadzīvo Māra Zālīte – lirīķe un Māra Zālīte – lugu rakstniece? Kā atšķiras darbs ar vārdu dzejā un drāmā?

M.Z.: – Dzeja – tā jau ir no Dieva. Tas gan nenozīmē, ka dzeja tiek gatava iedota. Kad dzejolis tuvojas, ir pilnīgi noteiktas sajūtas – tas ir, it kā negaiss nāktu. Tu vienkārši jūti – briest. Man ir tāds suns, kam bail no pērķona – vēl pērķons nav nemaz ducinājies, bet viņš jau kļūst tramīgs, jau kaut kur slēpjas, jau jūt – kaut kas notiek. Tieši tā ir ar dzejoli – tu skaidri jūti – kaut kas notiek. Tajā augstākajā apziņas sfērā kaut kas notiek, un tavas antenas to, kas notiek, tiešām nezina, bet tevī ir kaut kāds nemiers, vibrācija. Tad tu piesēdies pie galda, un tā vibrācija kļūst par vienu teikumu. Tu vēl vairāk iededzies, jo skaidri jūti – vēl nav viss, tur vēl kaut kam jābūt. Tas nav tik vienkārši, ja jūs domājat, ka es tur sēžu un graužu pildspalvu, sveces plīvo... Nē, ir tāds nemiers, ļoti liels nemiers, kas pārņem, un tad pamazām jūtu, ka esmu uzrakstījusi šā dzejoļa nobeigumu. Jā, tā beigsies šis dzejolis, tikai es vēl nezinu, par ko tas būs. Dzejas tapšanā zemapziņa strādā ar apziņu roku rokā. Drāmā ir ielikts daudz lielāks apziņas darbs, jo tu nevari sagaidīt lugu tā kā pērķonu no debesīm, nesanāks. Tas ir darbs, kas ir jāprojektē kā arhitektam. Forma ir jāuzbūvē, bet, protams, lai tā paceltos mākslas līmenī, vajadzīga arī pērķona laika sajūta. Šī sajūta nāk tad, kad tu to lugu jau slīpē, kad esi sapratis, kā notiks darbība un kā tur viss būs. Ļoti daudz strādāju ar valodu, tas man sagādā prieku. Ko nozīmē – strādāt ar valodu? Tas nozīmē, ka es pārdomāju katru vārdu. Piemēram, kad rakstīju „Tobago”, kas ir ventiņu mēlē, man ļoti daudz bija jāstrādā ar leksiku. Tā kā *es pats nav īsts ventiņš*² (esmu tuvu ventiņu robežām: Tukumā šī valoda jau sāk tā kā bišķiņi skanēt), man nācās lasīt valodas pierakstus. Tādi dialektu pieraksti mums Zinātņu akadēmijā ir – milzu bagātības, tikai diemžēl rakstnieki maz par to interesējas. Manuprāt, literatūra tomēr ir valodas māksla, un blakus visiem citiem uzdevumiem rakstniekiem ir jāveic arī valodas nesēja funkcija – tādā nozīmē, ka tieši viņu daiļrade saglabā valodu visā tās pilnskaņā. Es nevaru mierīgi klausīties, kā publiskā telpā debašu vadītājs Mareks Gailītis uzdod jautājumu – „A, kā jūs domājat?” vai saka – „Pa lielam...” Tas jau vispār ir gada teiciens. Latviešu valodā – *pa lielam* ir pilnīgi viena un skaidra nozīme – *pa lielam* un *pa mazam*. Gadās arī, ka viņš izsaucas – „Vot”! Cilvēks televīzijas ekrānā tā nedrīkst

runāt, bet rakstnieks, protams, var lietot visšausmīgāko valodu, lai perfekti atspoguļotu sava varoņa runu, kas dažkārt mēdz būt visbriesmīgākā, tomēr rakstniekam arī valodas bagātību kaut kādā veidā jāpūlas saglabāt, jo cita jau nav, kas to darīs. Tas ir svarīgi arī tāpēc, ka komunikācija, kas tagad ir e-pastu veidā un *čatos*, un tajos pašos *tviteros* utt., veido pilnīgi jaunu valodas tipu, kas faktiski vairs absolūti neatbilst tam kanonam, kas ir zināms ne tikai vecākajai, bet arī manai paaudzei un varbūt pat vēl par mani jaunākiem cilvēkiem. Veidojas pilnīgi cita tipa komunikācija, kas ietekmē literatūru vistiešākā veidā, un, kā viss attīstīsies, man ir grūti pateikt. Es tikai varu sacīt, ka man ir liela bauda katreiz, kad ir iespēja iepazīt šīs valodas bagātības – vai tās būtu akadēmiskajās krātuvēs, vai Milēnbaha – Endzelīna vārdnīcā, kuru varbūt vajadzētu tulkot. Janīna Kursīte uzsāka tādu ārkārtīgi svētīgu darbu, ko daži gan kritizēja un teica, ka tas nav zinātnisks. Janīna Kursīte dara to, ko es gribēju, bet viņa pasteidzās un sāka smelt no citiem avotiem. Es biju iecerējis izveidot aizmirsto vārdu vārdnīcu. Milēnbaha – Endzelīna vārdnīcā ir papildināms šo vārdu, un tie ir tik skaisti – *dzedzieda*, piemēram. Tā ir ežai līdzīga nearta zemes strēmele. Vai arī – *delvērde* – varavīksne. Ļoti daudz tādu vārdu ir lugā „Margarēta”. Es mēdzu lietot valodu, kuru neviens vai reti kurš vairs pazīst, bet astoņpadsmitgadīgi bērni dažkārt runā tādā valodā, ko savukārt nesaprot mana paaudze. Nu es jau gan saprotu – tāpēc, ka man ir bērni, mazbērni un krustbērni, un es zinu viņu valodu, pazīstu to visos līmeņos – gan skolas, gan augstskolas valodu. Laimīgā kārtā man ir tieša saite ar jaunākajām paaudzēm, un tā dod iespēju zināt pašreizējos valodas slāņus, visus. Ļoti grūti pateikt, kā tas viss nākotnē attīstīsies, jo pats rakstītais vārds jau pārceļo uz internetu vai arī dzīvo audioformātos. Tagad daudzi cilvēki literatūru labprātāk klausās. Es, piemēram, pazīstu vairākus cilvēkus, kuri savu angļu valodu uzlabo tā, ka, braucot ar mašīnu, klausās nevis mūziku, bet kādu jaunu, ļoti labu romānu angļu valodā. Arī grāmatu tirgos audiogrāmatas gandrīz jau kļuvušas populārākas nekā parastās, tāpēc nav jau nekur zvaigznēs ierakstīts, ka mūžu mūžos komunikācijai jānotiek tieši ar rakstītu vārdu. Mums tas ir pašsaprotami, jo esam šādā kultūrā izauguši, bet, iespējams, pēc 50 gadiem tā jau būs vēsture. Varbūt tev ieliks ausī čipu, un viss – Bībele vai jebkurš cits teksts tev būs galvā. Mēs to nevaram zināt, jo dzīvojam laikmetā, kad katra diena var nest fantastiskus pārsteigumus.

Noslēgumā gribu nolasīt jums trīs dzejoļus. Paskaidrošu, kāpēc tieši šos un kādā sakarībā tie radušies. Mēs katru vakaru skatāmies „Panorāmu”, – varbūt arī kādu citu informatīvo pārraidi, un klausāmies ziņas. Šo dzejoli uzrakstīju kā tādu iebildumu pret ziņu atlasu, kas mums katru dienu jā klausās. Visi mediji vadās pēc principa, ka laba ziņa ir slikta ziņa. Tieši slikta ziņa cilvēkus it kā interesē vairāk. Raidījumi ir pārsātināti ar sliktām ziņām, bet ir kaut kāda robeža, kad sāk notikt kaut kas pilnīgi pretējs, un cilvēki vai nu kļūst vienaldzīgi, vai vispār vairs nevēlas ziņas skatīties un klausīties. Tādēļ es sāku rakstīt savas vakara ziņas. Šīs ir vasarā rakstītas:

MŪSMĀJU VAKARA ZIŅAS

(Diktora teksts)

Vispirms ziņu galvenie virsraksti:

– Puķu valstībā notikusi ķeizara kronēšana.
Mūsu sauszemes spēki gatavojas operācijai pret bebriem dīķī.
Pamatojoties uz novērojumu, ka saimnieki apsedz krūmus ar tīkliem,
strazdi prognozē ievērojamus ķiršu ražas zaudējumus.
Tirgus pētījumi rāda, ka spilveniem patērētāji aizvien biežāk izvēlas spalvu mākoņus.
Pēcpusdienā novērota neparasta dabas parādība – miers.

Sports

Kāpšanā debesīs uzvarējuši mūsu pavarda dūmi.

Ārzemēs

Tā kā sakaru līnijas visu dienu ir aizņemtas (uz tām zūst krāsaini peldpalagi),
ziņas, ka ārzemes tiešām eksistē, nav apstiprinājušās.

Un tagad par visu plašāk:

Dievs devis dienu.

Ķeizars – brīvdienu.

Brīvība pašu audzēta.

Nobeigumā laika ziņas.

Šonakt visā teritorijā gaidāms zvaigžņu lietus.

Rīt un tuvākajās dienās laiks būs

Bezgalīgs.

Otrs dzejolis. Jūs visi atceraties skaisto dziesmu, kas ir viena no Atmosdas himnām „Palīdzī, Dievs, palīdzī, Dievs, mūsu latviešu tautai!” Tas bija kaut kas ļoti stiprs, īpaši Ievas Akurateres izpildījumā, bet – no otras puses, neviens tev nevar palīdzēt, ja pats kaut ko nedari. Dievs savus darbus dara ar cilvēku kā instrumentu. Tādēļ man radās šāds dzejolis:

MAN PALĪDZI! – TĀ LŪDZA DIEVS

Šo nepabeigto pasauli

Dievs deva, teikdams – radi tālāk,

Es zinu pats, – vēl prieka maz,

Es zinu pats, – vēl puķes bālas.

*Man palīdzi! – tā lūdza Dievs.
Man vajag tavu lūpu kvēles.
Man vajag tavas taisnības,
Un iesākums ir vārds uz mēles.*

*Man palīdzi! – tā lūdza Dievs.
Man vajag tavu roku spēka.
Man vajag tavas gudrības
Un tava nožēlotā grēka.*

*Šo nepabeigto pasauli
Dievs deva, teikdams – zini vienu –
Kas tumšā naktī nojaukts tiek,
Tev atkal jāuzceļ pa dienu.*

*Man palīdzi! – tā lūdza Dievs.
Man vajag tavu sapni skaisto.
Un tavā sirdī ļauj man slēpt
Šo pasaulīti, Dieva laisto.*

*Man palīdzi! – tā lūdza Dievs.
Es nevaru bez tavas dvasas.
Es nevaru bez zemes šīs.
Es nevaru bez tevis paša.*

Man palīdzi!

Un nobeigumā – par valodu.

VALODA

*Valoda, tu esi mirguļojoša upe,
kurā kailu un siltu es gremdēju sevi,
žēlojot mirkli
un mūžību neizprotot.
Valoda, tu esi asins un miesa
manām nezinnokurienes plūstošām domām.
Es mīlu tevi un katru,
kas pieskaras manai dzirdei
caur tevi,
mirguļojošā upe.
Tikai tevī es izjūtu mūžību,
iebrienot tajā pat vietā, kur vienmēr,
kur visi vienmēr, visi un vienmēr.
Skalojas man ap kājām vārdi,*

*asinsbalsss runā, čukst un
piepilda velves.
Mirguļojošā upe,
Lūk, es esmu.
Vienīgi tu to vari
apliecināt.*

Paldies visiem par uzmanību!

I.Ķ.: – Paldies, Māra! Mēs taču vēl kādreiz parunāsimies?

M.Z.: – Droši vien. Kā izrādās – viena vakara ir par maz.

¹*npavda* (krievu val.) – taisnība, patiesība

²*es pats nav īsts ventiš* – (Kurzemes libiskā dialekta tāmnieku izloksnes, kas sarunvalodā tiek dēvētas par ventiņu valodu) – es pats neesmu īsts ventiņš

Vakoda mī dārgs, kuru nedrīkst
atstāt bez kopšanas.

Amānda Ozpuriņa
30.03.2011.

Ar **AMANDU AIZPURIETI** sarunājas Jānis Rokpelnis

2011. gada 30. martā

Amanda Aizpuriete šopavasār nosvinēja skaistu dzīves jubileju ar jaunas grāmatas – „Ledusskapja šūpuļdziesma” iznākšanu. Par šo dzejas un prozas grāmatu, kā arī par Amandas literāro darbību ar rakstnieci sarunājas viņas kolēģis Jānis Rokpelnis.

Jānis Rokpelnis: – Dosim iespēju Amandai Aizpurietei pašai komentēt tos plašos literatūras laukus, kuros viņa ir darbojusies.

Amanda Aizpuriete: – Pirms gadiem trīsdesmit pieciem kaut kādā dziļā vieglprātībā es sāku rakstīt dzejoļus. Biju jau darbojusies žurnālistikā. Mūsu pirmā tikšanās ar Jāni Rokpelni notika, kad man bija 16 gadu. Es tolaik strādāju par ārštata žurnālisti Latvijas Radio un viņu intervēju. Tātad vispirms bija žurnālistika, pēc tam dzeja. Vēlāk es Maskavas Literatūras institūtā studēju atdzejošanas seminārā. Mani nez kāpēc uzņēma tieši kā atdzejotāju un spieda mācīties ukraiņu valodu. Tur katru gadu notika divu valodu semināri. Man vismaz nelika mācīties azerbaidžāņu valodu, kā dažiem citiem kursa biedriem. Es sāku atdzejot no ukraiņu valodas. Kādu laiku atdzejoju arī latviešu tekstus krievu valodā, lai varētu seminārā uzrādīt kaut kādus rezultātus.

Kad atgriezos no Maskavas, vajadzēja naudu pelnīt. Man bija laba paziņa redaktore Tamāra Liseka. Viņa ieteica pārtulkot kādu romānu no angļu valodas. Es iebildu, ka ne pārāk labi zinu angļu valodu, tāpēc nez kā veiksies ar to tulkošanu. Tamāra Liseka sacīja, lai nemuļķojos, jo no angļu valodas taču katrs mākot tulkot... Tā es sāku tulkot no angļu un vācu valodas. Šīs valodas apguvu darba gaitā. Vācu valodu vismaz skolā biju mācījusies. Augstskolā mācījos tikai ukraiņu valodu.

J.R.: – Kuru tā arī neiemācījies...

A.A.: – Nē, nevar teikt, ka es nemāku ukraiņu valodu. Esmu pat atdzejojusi no šīs valodas. Es pārmaiņus nodarbojos ar dzejoļu rakstīšanu, atdzejošanu un tulkošanu. Kādā brīdī pamanīju, ka smadzenēs sāk veidoties arī kaut kādi prozas fragmenti. Tagad jau izdots romāns, un manā jaunajā grāmatā ir viens garstāsts, vēl daži prozas darbi ir bijuši publicēti presē. Tātad iznāk, ka es pārstāvu visus šos žanrus.

J.R.: – Tavā jaunākajā grāmatā ir gan dzeja, gan divi stāsti. Saki, ar ko dzejas valoda atšķiras no prozas valodas? Kāds Moljēra lugas varonis, kurš vēlējās izsisties aristokrātos, piepeši uzzināja, ka visu mūžu ir runājis prozā. Moljēra laikā bija skaidrs, ka dzejai piemīt noteiktas formālas pazīmes – atskaņas, pantmēri utt. Mūsdienās šīs formālas atšķirības starp dzejas un prozas valodu zūd vai saplūst, ir izveidojusies dzejproza. Tagad ir grūti definēt gan prozas, gan arī dzejas valodas specifiku. Vai tev ir dzejas valodas definīcija?

A.A.: – Dzejas valodai piemīt lielāks spriegums nekā prozas valodai. Prozai parasti ir vairāk telpas. Dzejai platības ir mazāk, bet ne tādā nozīmē, ka dzejolim jābūt īsam un prozas darbam garam. Dzejai ir mazāk platības tieši valodā, jo vārdi ir vairāk sablīvēti. Prozā vārdi ir atslābinātāki. Es teiktu, ka dzeja ir ļoti nospriegota valoda. Mūsdienā dzejai tādi ir jābūt.

J.R.: – Tavā jaunajā grāmatā dzejoļi ir ļoti lakoniski.

A.A.: – Agrāk mani dzejoļi vismaz bija atskaņoti. Tagad tie vairs neatskaņojas. No dzejoļiem ir pazuduši lielie burti, un arī pieturzīmes sāk zust. Tas notiek dabiski, ne tāpēc, ka es mēģinātu kādam pakaļ darīt vai uzskatītu, ka tas ir moderni. Pēkšņi rodas sajūta, ka dzejolim lielie burti nav vajadzīgi un arī pieturas zīmes nav vajadzīgas. Es pati par to brīnos. Mana valoda ir ļoti mainījusies. Pirmajā dzejoļu grāmatā katra rinda sākās ar lielo burtu. Varbūt agrāk es vairāk sekoju pieņemtiem kanoniem, bet tagad rakstu, kā pati gribu.

J.R.: – Pasaules dzejā šī tendence ir vērojama jau vairākus gadu desmitus. Tu ļoti daudz esi atdzejojusi. Kā zināms, latviešu atdzejotāji ir centušies atveidot arī oriģināla formālo struktūru. XX gadsimta 70. gados, kad sāka darboties tādi spilgti atdzejotāji kā Knuts Skujenieks, Uldis Bērziņš, Leons Briedis, Pēters Brūveris un Tu, izveidojās tas, ko dēvē par latviešu atdzejas skolu. Jūsu princips ir atdzejot tieši no oriģinālvalodas (bez parindeņiem un starpniekvalodām) un saglabāt oriģinālam raksturīgo struktūru. Man ir žēl, ka mūsu jaunākās paaudzes dzejniekiem tuvāka ir Rietumu atdzejas skola, kura nesaglabā vai tikai daļēji saglabā oriģināla formālos elementus. Par dzejoļi rodas tikai ļoti aptuvenus priekšstats, ja to nelasa arī oriģinālvalodā. Vai, tavuprāt, šī virzība ir neapgriezeniska?

A.A.: – Mūsu valoda ir ļoti piemērota latviešu atdzejas skolai. Mums neliekas smieklīgi lietot atskaņas un pantmērus. Protams, ja kāds sāk atveidot haikas un skaitīt zilbes, kas ir pavisam citāda ritma sistēma, tas reizēm izskatās komiski. Esmu domājusi, vai ir pareizi latviešu valodā izdot atdzeju bilingvas formā. Rietumos tas ir citādi. Tur visiem ir skaidrs, ka patiesībā tiek rakstīts nevis atdzejojums, bet parindenis, kas precīzi atklāj teksta saturu. Ja dzejoļi ir kādas vārdu spēles, tās tiek paskaidrotas zemsvītras piezīmē. Blakus šim iespējami precīzajam parindeniem atrodas oriģināls, kas lasītājam dod iespēju izpētīt dzejoļa formu un varbūt to pat iztēloties.

Latviešu atdzejas skolas pārstāvis mēģina atveidot arī dzejoļa formu. Ja lasītājs saprot abas valodas, viņš reizēm atdzejotāju uzskata par pilnīgu muļķi, kurš nespēj pārtulkot vienkāršus vārdus. Atveidojot dzejas formu, nav iespējams precīzi pārtulkot visus vārdus un to saturiskās nianses. Var saglabāt tikai noskaņu, intonāciju, tāpēc es reizēm domāju, – varbūt bilingvas vispār nevajadzētu izdot. Labāk būtu uzreiz izdot divas grāmatas – oriģinālu un atdzejas grāmatu.

Man šķiet, ka oriģināla intonācijas saglabāšana atdzejā ir ļoti svarīga. Varu pastāstīt vienu savas personiskās pieredzes epizodi. Man bija sadarbība ar amerikāņu komponistu Eriku Fanku, kurš gribēja, lai es uzrakstu libretu monooperai par Annu Ahmatovu. Viņš man atsūtīja Ahmatovas akadēmisko amerikāņu izdevumu, kur ir tieši šis variants – nav saglabāts nekas no formas. Patiesībā nav jau iespējams to saglabāt, jo amerikāņiem (arī vāciešiem un vēl daudziem citiem) atskaņas liekas kaut kas vecmodīgs un smieklīgs. Viņu lasītāji atskaņotu tekstu nespēj uztvert. Doma bija tāda, ka šajā operā Ahmatovas teksti būs pārmaiņus ar manējiem. Es ilgi Erikam skaidroju, ka nevajag izmantot tos angļu tulkojumus, bet jādod oriģinālie krievu teksti, jo tur ir plūdums, skanīgums, tieši tas, ko mūzikai vajag. Rezultātā Ahmatovas teksti skanēja krievu valodā, bet mani starpteksti – angļu valodā.

Man negribētos, lai mēs zaudējam latviešu atdzejas skolas tradīcijas: latviešu valoda ir ļoti piemērota šiem vecmodīgajiem atdzejojumiem, un mums tie nemaz nešķiet smieklīgi.

J.R.: – Es zinu vairākus dzejniekus, kuri, pirms sāka nodarboties ar atdzejošanu, rakstīja interesanti, bet nesavākti. Piemēram, Pētera Brūvera dzejoļos bija spilgtas rindas un fragmenti, bet neizveidojās gatavs darbs. Kad Brūveris pievērsās atdzejošanai, viņa talants attīstījās ļoti spilgti, un mērķtiecīgi tika apgūta meistarība. Tie dzejnieki, kuri atdzejo, lielākoties pilnveido un izkopj arī savu talantu. Kāda loma atdzejošanai ir tavas oriģināldzejas attīstībā?

A.A.: – Es ceru – ne pārāk liela. Man šķiet, tas zināmā mērā ir štamps – ja tu kādu atdzejo, tad tavā dzejā redzams šī autora iespaids. Es vienmēr esmu ticējusi, ka mani vairāk iespaido reālā dzīve, nevis māksla, literatūra un tamlīdzīgi. Tas pats attiecas arī uz dzejas formu. Es to vairāk meklēju sevī, nevis autoros, ko atdzejoju. Esmu atdzejojusi daudzus dzejniekus, bet no katra pa drusciņai. Varbūt savādāk ir, ja tu kādu autoru atdzejo ilgus gadus, tad droši vien ar viņu it kā saaudz kopā. Man tā īsti nav bijis, ar ko saugt, tāpēc es negribētu piekrist, ka kāds mani ir iespaidojis.

J.R.: – Jā, tavos dzejoļos tiešas ietekmes pēdas nav saredzamas. Parasti jaunībā ir ikonas, guru, kuriem gribas sekot. Vai tev arī tādi ir bijuši?

A.A.: – Pat vairāki. Man vienmēr ir ļoti patīcis Rainis. Kādreiz varēju stundām no galvas deklamēt Raiņa dzeju. No cittautu autoriem – Pauls Cēlans man ir atklājis ko tādu, ko es bez viņa nebūtu zinājusi. Man tuvi ir tie dzejnieki, kas atklāj ko jaunu. Ir tādi, kuru dzeju var baudīt, jo tā ir skaista, dziļa, patiesa, to patīk lasīt, bet es neņemos apgalvot, ka šie autori man ārkārtīgi daudz ko nozīmē. Es vispār neesmu daudz dzejas lasījusi.

J.R.: – Darbs tev tomēr ir licis lasīt diezgan daudz.

Ja runājam par atdzeju un valodām, tad atcerēsimies, ka XX gadsimta sākumā daudzi latviešu dzejnieki mācījās krievu skolās un sāka dzejot krieviski. Tagad daudzi jaunie raksta angļiski. Josifs Brodskis ir teicis, ka nevis valoda ir dzejnieka instruments, bet dzejnieks ir valodas instruments, jo valoda ir bijusi pirms dzejnieka un būs pēc viņa. Mēs savukārt runājam par to, kā Rainis un Kronvaldu Atis ir attīstījuši latviešu valodu. Kādas ir tavas domas par rakstnieku nozīmi valodas izveidē?

A.A.: – Vai var būt kādas šaubas par viņu nozīmi? Domāju, ka tieši rakstnieki padara valodu dzīvotspējīgu. Es runāju par kulturālo pasauli, nevis par ciltīm Amazones džungļos, kaut nešaubos, ka arī tām ir savi dziesminieki, savi teiksmu stāstītāji. Folklorā ir katrai tautai, bet ir kāds, kas stāsta to tālāk, un stāstot veido valodu. Kultūras tautām literatūra ir obligāts valodas pastāvēšanas priekšnoteikums, tā ir aksioma. Vai tad tā nav?

J.R.: – Latvijā patlaban nav. Mums ir tikai viens literārais žurnāls, kurš iznāk četras reizes gadā.

A.A.: – Toties mums iznāk oriģinālgrāmatas. Protams, tas ir traģiski, ka mums nav literāro žurnālu un avīžu. Igaunijā un Lietuvā viss ir kārtībā. Tur neviens literārais izdevums nav beidzis savu eksistenci, nāk tikai jauni klāt. Mums ir izveidojies melnais caurums. Pieredzējušie literāti šādā situācijā kaut kā novilks savu mūžu, bet, ja jaunam rakstniekam nav iespējas publicēties, tas viņam kā literātam ir nāvējoši, lai arī cik talantīgs viņš nebūtu. Varbūt tieši tāpēc, ka nav bijis iespējams publicēties, viņa kā literāta karjera ir beigusies. Es nezīnu, kas notiks ar nākamajām rakstnieku paaudzēm, ar tiem, kuri vēl nav paguvuši izdot savas grāmatīņas.

J.R.: – Mūsu identitāte ir valoda. Kādreiz uzskatīja, ka vācu izcelsmes latviešu rakstnieki ir tādi neriktīgi rakstnieki, kaut arī Neredzīgais Indriķis rakstīja vājāk par Veco Stenderu. Rakstu valoda ir kultivējama, kopjama ilgā laika posmā. Man šķiet, ka rakstniekam ir arī tāda loma – iedzīvināt un piejaucēt sarunu valodu. Kad mēs lasām 100 gadus vecus darbus, bieži vien neveidojas priekšstats par to, kā cilvēki tolaik runāja. Ir izņēmumi, piemēram, Deglava „Rīga”, kur attēlots tā laika studentu žargons, bet vairums literāro darbu neatklāj, kā cilvēki ikdienā ir runājuši, kādu žargonu, kādus lamuvārdus lietojuši. Ko darīt? Rietumu literatūrā un arī jaunākajā latviešu literatūrā ir ļoti daudz nenormatīvās leksikas. Tu esi tulkojusi Anaisu Ninu, visai neformālas leksikas lietotāju, un spēji parādīt, ka arī latviešu valodā tā var izteikties. Vispār latviešu literatūrā sarunvalodas elementus ir ieviesušas sievietes, piemēram, Regīna Ezera. Kā tu domā, kāpēc sievietes ir drosmīgākas šajā ziņā?

A.A.: – Sievietes ir jutīgākas, viņas jutīgāk uztver apkārt notiekošo, arī valodu, bet nav jau tā, ka literārajos darbos sadzīves valodu izmanto tikai sievietes. Man bija smags piedzīvojums, tulkojot Keruaka „Dharmas blandoņas”. Tas ir romāns par bītnīku laikiem, kur ir narkotikas, sekss un pa vidam – amerikāņu studentu žargons. Problēma tāda, ka mums nav sava studentu žargona. Ir žargons, kas izaudzis no krievu valodas, tagad – no angļu valodas, bet ko man tas dod, ja jātulko romāns par XX gadsimta 50.–60. gadiem Amerikā? Kā es mocījos! Meklēju internetā, spiedu datora taustiņus un blāvu: „Nav tāda vārda! Nav tāda vārda!”. Tiešām – nav tādu vārdu latviešu valodā. Tas bija smagi, bet man šķiet, ka izdevās. Ir kārdinoši atveidot citas valodas žargonu ar savas valodas iespējām, tikpat kārdinoši ir iepazīt sadzīvē lietoto slengu un nenormatīvo leksiku. Es ļoti maz ko zinu par laukiem. Janīnas Kursītes „Novadu vārdene” man šķiet interesanta lasāmviela, bet nekas vairāk. Manā apkārtnē tādu leksiku nelieto. Neviens nav savācis tos vārdus, kuri tiek runāti, teiksim, Kauguros. Tur pašlaik notiek interesanta latviešu un krievu valodas saplūšana. Kad es studēju atdzejošanas seminārā, ukraiņu valodas pasniedzējs ar patiesu niknumu stāstīja par tādu valodas paveidu kā *suržiks*. Tā ir krievu un ukraiņu valodas starpforma. Tā kā abas šīs valodas ir līdzīgas, un lielākā parasti apēd mazāko, tad *suržiks* ukraiņu valodai ir ļoti bīstams. Latviešu un krievu valoda ir atšķirīga, tās nevar viena otru apēst, bet, kad tās saduras, piemēram, Kauguru tirgū, rodas ļoti interesanti izteicieni. Es zinu, ka valodnieki un nacionālistiski noskaņoti cilvēki par šo manu viedokli būs sašutuši, jo, viņuprāt, šādu valodu saplūsmi vajadzētu iznīdēt, bet man ļoti patīk klausīties, kā abas valodas mijiedarbojas. Tā ir mana nepareizā aizraušānās.

J.R.: – Tavā dzejā šī aizraušānās nav sajūtama. Varbūt tāpēc tavā jaunākajā grāmatā dzeju papildina proza, jo prozā var ietvert tos leksiskos slāņus, kas dzejā netiek izmantoti.

A.A.: – Šajā grāmatā arī dzejas leksikā ir kaut kas tāds, ko iepriekš neesmu izmantojusi. Mana leksika pēdējā laikā ir mainījusies.

J.R.: – Jā, bet neteikšu, ka „Ledusskapja šūpuļdziesmā” būtu daudz nenormatīvās leksikas.

A.A.: – Tās tur nav, taču man ir kluss sapnis uzrakstīt stāstu par Kauguriem. Nezīnu tikai, vai kāds gribēs to drukāt.

J.R.: – Mēs esam runājuši par valodu un par dzeju, bet šodien dzimšanas dienu svin tava jaunā grāmata „Ledusskapja šūpuļdziesma”. Klausīsimies tavus tekstus.

A.A.: –
LEDUSSKAPJA ŠŪPUĻDZIESMA
(*sablīvētā laika dzeja, fragments*):

*līst pērkona lietus, maijs nāk janai pretī pāri autostāvvietai pie
lielveikala. visām tur novietotajām automašīnām, kurām abi iet garām,
iedarbojas signalizācija. droši vien tāpēc, ka gaisā daudz elektrības.
pie veikala durvīm stāv daži no tiem tipiņiem, kas jūt nepieciešamību visu
komentēt. viņiem nepatīk ne janas salijusī kleita, ne dzeltenā roze maija
rokā. protams, tas ir mazliet jocīgi – norunāt randiņu tik prozaiskā
vietā. jana uz šo lēto veikalu nāk bieži, tāpēc iegaumējusi pastāvīgo
pircēju sejas. tepat netālu atrodas viens no sociālajiem namiem, kurā
apmetušies gan bezcerīgi dzērāji, gan strupceļā nokļuvuši ļaudis, un
vēl tur dzīvo daži no pārējiem ļoti atšķirīgi, vienmēr līksmi un paģiru
nenomākti dauņi. supermārkets šai nomalē ir galvenais izklaides centrs,
tāpēc arī dauņi šeit apgrozās bieži. viens tāds neveikls, bet vienmēr
saulaini smaidošs puisis nupat kļuvis par galveno apņirgšanas objektu.
zobgaltīgās piezīmes viņš laiž pār galvu vai varbūt vienkārši neapjēdz,
ka tādi teicieni kā pingvīns mērķēti viņam. ar baltmaizes kukuli vienā
un zaļas limonādes pudeli otrā rokā viņš gāzelēdamies dodas laukā no
veikala, bet durvīs viņu ķer pamatīga alus šalts no veikli saskalinātas
plastmasenes. smaidošās lūpas sāk drebēt.
jana ar maiju stāv turpat blakus un nevar neredzēt.
– būtu vismaz atvainojies, – skaļi saka maijs. par atbildi atskan kaut kas
diezgan sulīgs par pajoliņiem ar puķītēm.
jana cieši satver maija roku.
– neuztraucies, es neesmu romantiskais varonis, – viņš mierina.
Viņi sēž kafūzī turpat blakus supermārketa, dzeltenā roze ielikta
ārzemju alus pudelē, un uz galdiņa guļ mape ar maija dzejoļiem.*

Nu kā gan savādāk – stāsta galvenais varonis ir dzejnieks. Par ko gan citu es varētu rakstīt! Runājot par dzejoļiem – šajā grāmatā man pirmo reizi ir tik daudz vēstures. Dzejā pieminētais tēvs ir pilnīgi reāls. Tas ir mans tagad jau mirušais tēvs, kurš piedalījās Otrajā pasaules karā, gan ne tajā pusē, par kuru tagad pieņemts runāt kā par pareizo. Tēva brālis karoja pretējā pusē. Šajā grāmatā ir tādi dīvaini dzejoļi, kuros es piedalos... Bet es tiešām reāli esmu jutusi savu piedalīšanos vēstures notikumos.

*tagad esmu sava tēva sapnī.
krēsla kā labi dresēta geiša
tasēs lej jasmīnu tēju.
uz galda starp mums frontes vēstuļu trijstūri,
kurus tēvs nevienam nedeļa lasīt,
un foto ar kādas polietes plēsīgi skaisto seju.
viņas acis ir pilnas ar šķiršanas,
viņas šinelis man uz pleciem.
vadmala asā nevis pēc kara, bet jasmīniem smaržo,
un tas nemaz neliekas savādi.
varbūt es tagad esmu sava tēva nāvē.*

*šonakt mani atkal nošāva
bedrē rumbulā
virs četrām līķu kārtām
zīdainītis apakšā bij dzīvs
roķelīti pastiepa man
es
melodama apzvērēju: izdzīvosim
abi izrāpsimies no šīs bedres*

*tajā rudenī
svešie kareivji
nošāva krāsas.
acis mums kļuva melnas,
mutes – pelēkas,
gultas – baltas,
bez sāpju un grēku traipiem.
tajā ziemā
sniegam no mums bija bail.*

*mans pirmais dzejolis bija par nāvi
pēdējais arī
pirmais pēdējais pēdējais pirmais
nav svarīgi*

*grēka gaisma
ticības tumsa
karātavas no lūgšanu krellēm
iekšējā elle
ārējā elle*

*klusas beigas, skaļas beigas?
reiz jau būs vienalga –
maigums vai spalgums,
anekdote vai teiksma.*

*bet beigas ir –
kā meitenīgos sapņos odiseja seja,
kā iepirkumu sarakstā un kuģu sarakstā
par prozu spēcīgāka dzeja.*

Lai Ojāra un dudmīlas mājai
ēt nīsi nēji garām.

GG

Ar GUNTARU GODIŅU sarunājas Gunārs Janaitis

2011. gada 27. aprīlī

Aprīlī valodas vakara viesis ir šā mēneša jubilārs – dzejnieks un tulkotājs Guntars Godiņš. Viņu iztaujā fotomākslinieks Gunārs Janaitis, bet vispirms Guntars Godiņš stāsta par sevi, lasa dzeju un atdzejojumus.

Guntars Godiņš: – Dzeju pašlaik rakstu maz, jo negribu atkārtoties. Domāju, ka cilvēks, kurš daudz raksta, gribot negribot, atkārtojas. Savā ziņā ir pat labi, ka uzrakstu tikai dažus dzejoļus gadā. Mazrakstīšanu kompensē atdzejošana. Caur atdzeju es esmu saistīts ar dzeju un vienlaikus iepazīstinu lasītājus ar to, kas uzrakstīts citās valodās. Iesākumā divi manis paša dzejoļi.

*Izmirstošā valodā
rakstu mirstīgus vārdus
uz nemirstīgām smiltīm,
uz nepārejoša lietus,
uz manu jūtu jūras,
kurā burā skatienu buras,
kurā kuras saulrieta acs,
kurā buras kāds vēju burvis,
kurā ir durvis
uz citu jūru,
kas runā ar smiltīm,
ar nepārejošu lietu
un manu jūtu jūru,*

*kur krastā pēc vētru kaujas
dažreiz atrast var sen mirušu vārdu kaulus.*

Otro dzejoli es uzrakstīju pirms diviem gadiem, kad Liāna Langa mani lūdza piedalīties klasiskās dzejas vakarā. Tas veidos pāreju uz atdzeju.

Tulkoju igauni un somu, valodas jūk, mājas brūk un domas. Dievs jau sadalījis lomas maniem vārdu aktieriem. Balva – izrāde Nacionālajā galvā. Publika raibu raibā – gnīdas, čības, komentētāji Delfos, prieka un bēdu meitas, kas iemīlas elfos.

„Mitä kuuluu?” – kāds soms man zvana un prasa, kā iet? Dedzinu sevī kūlu. Sevī kūlu dedzināt ļauts. Te zonas nav, telefonā soms kauc vai blakus kāds pļerkstošs mocis brauc. Man iet labi, iznāca igauni „Abi labi”. Noguris es, tikko pabeidzu fs. Nē, viņam nekāds sakars nav ar ss. Jā, esmu noguris no valodām un vārdiem, daudzās lietus pa sirdīm, pa skārdiem, daudzās sirdis pa skārdiem, pa skārdiem ar vārdiem, ar plikiem vārdiem.

Es atpūtīšos no igauna, no soma. Putnā vai lidmašīnā, bet kaut kur lido mana doma. Zvanīja Liāna un teica, ka man kaut kas jāpalasa „Hamletā”. Nu esmu „Hamletā”, lasu.

„Mida teed?” – zvana igaunis un prasa, ko daru? Saku esmu „Hamletā”, lasu. „Kurat, Hamlet, Sheakspeare, to pee or not to pee!” „Ej tu čurāt!” – viņam saucu. Valodas jauca. Izslēdzu mobilo, neesmu vairs mobilā sakarā, nu atkal esmu klasiskās dzejas vakarā.

Esmu tulkojis dažādu virzienu un stilu dzeju gan no igauņu, gan somu valodas, arī igauņu un somu tautasdziesmas. Tās ir ļoti interesantas, īpaši, ja sākam domāt par šo tautu mitoloģiju un tās atšķirību no mūsējās. Atšķirīga ir arī igauņu un latviešu tautasdziesmu forma. Latvietis savā tautasdziesmā ir koncentrēts, lakonisks, mums ir savdabīgas latviešu „haikas”. Igaņu tautasdziesmas ir garākas un arī vizuāli pavisam citādākas. 2002. gadā manā tulkojumā un sastādījumā iznāca igauņu tautasdziesmu krājums „Ozols auga debesīs”. Tajā ir ap 150 igauņu tautasdziesmu – mitoloģiskās, kalendārās, bērnu dziesmas u.c.

Mēs zinām, ka latviešu tautasdziesmām piemīt skaniskums, kas saklausāms, piemēram, tādās frāzēs kā *riti, riti, rīta rasa* vai *gludu, gludu galvu glaudu*. Igaņu tautasdziesmas arī izaug no valodas muzikalitātes. Ļoti bieži kāds vārds tiek saistīts ar otru vārdu tieši caur aliterāciju vai asonansi, un šī saskaņas veidošana rada tēlu, kas brīžiem ir pat sirreāls un grūti saprotams. Piemēram, lasot tautasdziesmu „Rīgas postīšana”, rodas jautājums, ko tad tie igauņi grib postīt, vai viņi grasās nākt uz Rīgu un to nodedzināt? Izrādās tautasdziesmas pamatā ir tikai valodas skaniskums – *Riia rikumine*.

RĪGAS POSTĪŠANA

*Jaunie puiši, brašie brāļi,
sitam saujā, ejam projām,
ejam rīt uz Rīgas pusi,
tad uz tālo Talliniņu!
Ejam Rīgu nostu postīt,
tālo Talliniņu grauti.
Peltsemā nost dedzināt!
Lai tā Rīga – sāli vestu,
Talliniņa – naudu kalnu,
puišiem dotu vadmaliņu,
sievu aubēm vieglās bārkstis,
meitām zilos akmentiņus,
veciem vīriem košās jostas.
Puiši lielīs vadmaliņas,
sievu aubes vieglās bārkstis,
meitas zilos akmentiņus,
vecie vīri košās jostas.*

Kad tulkoju igauņu tautasdziesmas, interesējos arī par seno tautas mūziku, tās struktūru. Bieži vien igauņu tautasdziesmu mūzika uztverama kā rāmis – divu vai četru taktu periods. Šī mūzika ir samērā līgana, bez lieliem intervāliem, lielākais varētu būt terca. Teksts visu laiku it kā griežas, rotē ap mūziku, veidojot gan ritmisku gludumu, gan arī

pārsitienus, un cenšas iekļauties izveidotajā mūzikas rāmī. Igaņu tautasdziesmās es skatu arī roka elementus: tur ir vērojams motīva atkārtojums un tā nebeidzamā kustība uz riņķi. Kāds senais igaunis ir teicis, ka viņš savas dziesmas nebeidz, viņš tās pārtrauc.

Pasaules koks ir bieži sastopams tēls somugru mitoloģijā. Samojiem tas ir bērzs, citām tautām vēl kādi citi koki. Igaņiem un somiem pasaules koks ir ozols, kas sadala pasauli trijās daļās: ir apakšējā pasaule – pazeme vai zemzeme – mirušo mītne, ir vidējā pasaule, kurā mēs pašreiz dzīvojam, un ir augšējā pasaule, kurā nonāk cilvēka dvēsele. Daudzas somugru tautas uzskata, ka pasaules koku nedrīkst nozāgēt vai nocirst. Ja samoješu šamanis nocirstu pasaules koku, viņš mirtu. Šamaņa bungas tiek izgatavotas tikai no viena zara, koks ir jāatstāj neskarts. Igaņu un somu tautasdziesmās lielais ozols tiek nocirsts. Varētu būt daudz dažādu skaidrojumu, kāpēc tā ir. Iespējams, tas saistīts ar Kali meteorītu, kas nokrita Sāremā. „Kalevalā” sacīts, ka nogāzās viens liels koks un tā galotne nokrita tieši uz salas. Citur atrodam stāstījumu par saules pazušanu uz vairākām dienām un milzīgu putekļu mākonī, kas to aizsedzis.

Somugru vai jebkuras citas mitoloģijas un tautasdziesmu pētīšana pēc būtības ir minēšana, jo folkloristika neko nevar pierādīt. Ir leģendas, mīti, daudz kas ir pazudis, daudz kas ir mainījies, pat kāda konkrēta vārda nozīme var būt izgaisusi vai ieguvusi pavisam citu saturu.

RADĪŠANA

*Viena ābele stāv kalnā,
ābele ar vienu zaru,
zied viens zieds uz garā zara,
aug viens ābols no tā zieda.
Ābols tas tik daudzū veidu:
mēness pusē apalītis,
saules pusē sarkanītis,
Rīgas pusē krustānītis,
Narvas pusē strīpanītis,
Harju pusē caurumītis.
Nāca kāds ar lielu vēju,
nesa līdzlietus laiku,
ābols ripoja ūdenī,
ābols iekrita avotā.
Kas no ābolīša dzima?
Zilspārnītis, mazspārnītis,
zilspārnītis, zīdspārnītis.
Lokus meta mazais putniņš,
lokus meta, laidelējās,
alksnājās tas ielaidās,
aplokā tas nolaidās,
apsājās tas pasēdēja,
priedājās tas palika.
Mūsu aplokā trīs krūmi:*

vienam krūmam zilās lapas,
otram sarkanās ir lapas,
trešam krūmam zelta lapas.
Zilspārnīti, mazspārnīti,
nesēdies tu zilā krūmā,
nesēdies tu sarkanā,
sēdies zelta krāsas krūmā!
Sēdās putniņš zelta krūmā,
sudrabiņa krūmā sēdās.
Zilspārnītis, mazspārnītis
ligzdu vija zelta krūmā.
Līgza gatava kad tika,
olas dēja zelta krūmā.
Olas izdētas kad tika,
perēt bērņus sēdās putniņš.
Tad, kad spalva bērņiem tika,
sāka bērņus izmētāt:
viens lai mēness Kurzemē,
otrs zvaigzne debesīs,
trešais saule pasaulē.

Esmu atdzejojis ne tikai igauņu tautasdziesmas, bet arī dzeju – gan vecākās, gan jaunākās paaudzes autorus. Ja man jautātu, kuru dzejnieku es noteikti vēlos tulkot, atbilde būtu – 60. gadu igauņu dzejas spožāko pārstāvi Arturu Alliksāru. Viņu varētu salīdzināt ar Čaku, bet stils ir atšķirīgs, kā arī atšķirīgs ir laiks, kad abi dzejnieki dzīvojuši. Alliksārs ir leģenda – pēc atgriešanās no lēģeriem viņš savus dzejoļus nedrīkstēja publicēt, tāpēc mēdza dažādi izrādīties, ākstīties. Gandrīz katru dienu Alliksārs esot sēdējis kafējnīcās, visbiežāk kafējnīcā „Werner”, kas, starp citu, vēl aizvien ir saglabājusies, runājies ar dažādiem cilvēkiem, skaļi lasījis savus dzejoļus – visur, arī uz ielas. Vairāki man stāstījuši, ka Arturs Alliksārs lasījis savus dzejoļus arī autoostā, cilvēki klausījušies, un autobusi tukši braukuši projām. Bieži vien Alliksāra dzejoļus ar savu vārdu parakstīja citi rakstnieki, lai tos varētu publicēt. Viņš bija modernās dzejas atjaunotājs un tās centrs. Es jums stāstīju par igauņu tautasdziesmu skaniskumu, arī Artura Alliksāra dzejas pamatā ir igauņu tautasdziesmu uzbūves pamatprincips – šī apbrīnojamā valodas muzikalitāte. Dzejoļu ciklu „Vārdi tev, nāve, lielajam klusumam un pašam sev” Alliksārs uzrakstīja, kad jau zināja, ka ir slims ar vēzi.

VĀRDI TEV, NĀVE, LIELAJAM KLUSUMAM UN PAŠAM SEV
(fragments)

Bezdelīgām ir savas izejas.
Lapsas izraujas no medību suņu zobiem.
Vāveres nevar neviens paverdzināt.
Vienīgi cilvēkbērnam nākas kā vilkam biezoknī līst.
Brīnumainā veidā viņš spējis ugunsvēstules izlasīt.

Bet nespēj siltumu sagādāt, uz ko balstīties būtu.
Sākums ir nejaušības, gals – prieka pēc
izdomāts, bet vidū ir lielā
pazušana pa neizbraucamiem ceļiem.
Atnāc, lielais vērmelvcēj, un noliecies zem
debess zilajām velvēm!
Ļauj norīt aizliegto, jo svelme svelmē mēli stīvu.
Manus mokošos sapņus ar savām rokām klāj kā
ar velēnām.
Pacel nomirušā buru un nes to tālumā.
Neliks tev, veci, sveci. Pope tikai epizode. Ūdens
lauzīs savu ceļu.
Pat vētrām ir formas un normas. Kaut kur aiz
visiem zvērestiem jābūt
cietai cietzemei.
Kā līgani slīdoši putni apziņā paceļas atmiņas.
Aplis ir īpašs uz priekšu virzīšanās veids,
domājams, vienīgais pareizais.
Katrs mazulis spožo kristālu ar garu pilda, un
tas piepildās.
Tūkstoš gadsimtu neveido pat simttūkstošo daļu
no krastu rādīsu rāmjiem.
Mūsu mucās ir visvērtīgākie vīni.
Tīklīdz kāda tukša, citu vaļā taisām.
Mūsu vīnogulāji salā sasegti silti.
Raža nomaina ražu, saulainu un saldu.
Mūsu kausi, kuros līgojas laiki, ir bezgalīgi.

G.J.: – Kas tu esi?

G.G.: – Esmu klusums.

G.J.: – Iedomājies sevi kā vecpuiši, kurš meklē līgavu. Trīs māsas – Latvija, Lietuva, Igaunija. Kuru tu ņemtu par sievu?

G.G.: – Tas ir intīms jautājums. Lietuvu neņemtu. Man nepatīk lietuviešu valoda. Kad studēju universitātē, mēģināju to iemācīties, bet man nepatīk šīs valodas mikstums.

Ar Igauniju ir citādāk. Tā bija pilnīga nejaušība, ka sāku mācīties igauņu valodu. Es lasīju par indonēziešu-malaiziešu tautasdziesmām, kas saucas *pantuni*. Man likās interesanti, ka to struktūra ir līdzīga mūsu tautasdziesmām: četras rindas, cežūra rindas vidū, lakoniskums, precizitāte. Vēlējos iemācīties indonēziešu-malaiziešu valodu, bet nebija, ar ko sarunāties, jo padomju gados es pat uz Somiju nevarēju tikt, kur nu vēl uz Malaiziju vai Indonēziju. Tad sāku mācīties igauņu valodu. Viens no iemesliem, kāpēc mani saista šī valoda, ir jau daudzkārt minētais skaniskums. Pirmais autors, ko atdzejoju, bija Jāns Kaplinskis. Man ļoti patika viņa dzejoļi. Biju lasījis Laimoņa Kamaras

tulkoto igauņu dzejas izlasi, kas tajā laikā šķita ļoti iespaidīga. Igauniju es varētu precēt. Nu, protams, ar Latviju jau esmu precējies.

G.J.: – Kas ir valoda? Vai domāšanas verbālā izteiksme dzirdei?

G.G.: – Būtībā mēs katrs esam valoda. Esmu domājis, kā notiek dzejas rakstīšana. Dzeja un tautasdziesmas nosaka valodas virzību un pamatus. Valoda ir arī arheoloģija. Tas ir slānis, kurā mēs varam atrakt pazudušās vārdu formas un nozīmes. Uz jautājumu – kas ir valoda, var atbildēt ar budistu leģendu par jūrā peldošo zivi. Zivs peld un nesaprot, kas ir jūra. Beigu beigās zivs jautā to jūrai un saņem atbildi – tu peldi jūrā, tu tajā dzīvo, tu pati esi jūra.

G.J.: – Kad un kur meklējams sākums tavai kultūras tilta būvniecībai?

G.G.: – Kad sāku mācīties valodu, tad arī sāka veidoties kultūras tilts. Jebkura valoda dod milzīgas iespējas. Tā izmaina dzīvi. Šī kultūras tilta visspilgtākais posms bija laiks, kad strādāju Latvijas vēstniecībā Igaunijā. Tad bija jādara konkrēti darbi – jāveido izstādes, koncerti, konferences. Man bija svarīgi, lai šie pasākumi nebūtu formāli. Gribējās parādīt to, kas igauņus patiešām varētu ieinteresēt. Atceros, ar kādu sajūsmu viņi skatījās Kārļa Padega, arī Ilmāra Blumberga izstādi. Igauniem patika arī mūsu mūzikas grupas „The Hobos” un „Cosmos”. Kad tulkoju igauņu literatūru, es arī latviešiem tiecos parādīt kaut ko interesantu, atklāt kādu pārsteigumu, kādu niansi, kuras mūsu literatūrā nav.

G.J.: – Tu saki, ka valoda ir durvis uz kultūru un cilvēkiem. Kā top tulkojumi?

G.G.: – Visgrūtāk ir tulkot liriski caurspīdīgus dzejoļus, kas nākuši no oriģinālvalodas nianšu bagātības un specifikas, piemēram, šādu Jāna Kaplinska dzejoli:

*Klusē zeme un ogas
maize cukurs un sāls
klusētāju ir daudz
visur klusums tāls*

*klusē mākoņi baltie
zilās debesīs
gaidi gan klusēsi
pats tu arī drīz*

Šajā dzejolī kā motīvs, kā parafrāze ir ieausta Gētes „Ceļinieka nakts dziesma”. Tikai divi pantiņi, bet būtībā vesela pasaule. Te ir skaņa, ritms, forma, kas ir jāuztver un jācenšas pārkausēt citā valodā.

Dažkārt dzejoli veido tieši spēle, rotaļa ar vārdiem. Arī tos ir grūti atdzejojot. Nolasīšu jums igauņu dzejnieces Dorisas Karevas dzejoli.

CONCERTO STRUMENTI E VOCE

*Andromeda, mandragora,
rododendrs, mandala,
brunči, brunči, Kasiopeja,
Kristiānija;
mania grandiosa, rosa
mundi gloria!
lauri, lauri, koriandrs,
oregano, oleandrs,
Romeo un Jūlija –
androgīns un salamandra,
Aleksandrija.*

*Sīriuss, vijole, viola, tekila,
Aioloss, Nīla, Nīla, Angola,
Oibibio, obladi,
oblada!*

*Krīts, igreks, kritērijs, graķis, groks,
katehisms isms, pīkst, čīkst!
Karakuls, curriculum vitae,
kurkulis –
Klāra kāra Kārlim klarneti,
Kārlī!
Kārlis krāpa Klārai korāli,
vidžu, vidžu, čirks!*

*Vējagrābšlis, kāpslis, laukis tauķis, blauķš!
mecenāts – tu tāds! mis Universums – ap pirkstu tīs?
Tīrs striptīzs?
Tandra, mantra, jantra,
Tantra, mantra, jantra.*

*Mater, mater dolorosa,
ozianna, debesmanna,
Asteriks, misters ikss, aksakals, paralēlais Ariels,
ele–ele–eleiterakoks,
elektrošoks.*

*Viruveru, Viru vārti, turku kungs.
Udmurtija – Burgundija,
kurdjuks, burunduks,
purpurs, jaspiss, špice.
Aušvice.*

Andalūzijas mice.

*Adenoīds, asteroīds, oikumenais hipnoīds,
Dalai – Loids Ulalūms,
miega dūms, sniega rums, priekā jums,
trums, trums, trums
bumms.*

G.J.: – Kurā valodā tu domā, kad atdzejo?

G.G.: – Kad es atdzejoju latviski, domāju latviešu valodā. Kad atdzejoju latviešu dzeju igauņiski, tad cenšos domāt igauņu valodā. Tā kā Igaunijā nav daudz latviešu dzejas tulkotāju, esmu atdzejojis igauņiski krietnu skaitu latviešu autoru darbu. Pirms pāris gadiem mēs ar igauņu dzejnieci un tulkotāju Līviju Vītoli (Livia Viitol) atdzejojām Jura Kronberga dzejas izlasi. Vēl interesantāks atdzejas darbs bija, kad mēs ar Juri Kronbergu kopīgi tulkojām Jāna Kaplinska grāmatu zviedriski. Pēc grāmatas iznākšanas Kaplinskis teicis – ir ļoti interesanti, ka divi latvieši vienu igauņi tulko zviedru valodā.

G.J.: – Pastāsti par tulkojamo darbu izvēli.

G.G.: – Ir divas iespējas. Pirmā – kad esmu kāda autora darbu atdzejojis vai iztulkojis, piedāvāju to izdevniecībai. Ar mani visbiežāk notiek tieši tā. Otrā iespēja – izdevniecība lūdz pārtulkot kādu konkrētu grāmatu. Tā man bija ar „Loti no Izgudrotāju ciema”, kurai drīzumā sekos arī otra grāmata „Lote un Mēness akmens noslēpums”. Šo grāmatu autors ir Andrus Kivirehks – viens no spožākajiem mūsdienu igauņu prozas autoriem.

G.J.: – Šo dzejoli Guntars Godiņš ir rakstījis 1987. gadā.

*Kad skursteņi ir aizņemti ar dūmiem,
Kad darbi, sakrājušies kaudzēm, brēc,
Kad aši izkūst laiks kā štrunta rublis
Un vārns noklīdzas – nav dzīvot vērts!*

*Nav dzīvot vērts! – es pretī kliežu skaļi,
Un vēji dūmus tā kā matus jauc.
Mēs drīz vien paši savos sūdos mirsim
Šai izgāztuvē, ko par valsti sauc.*

Jautājums ir šāds – vai dzeja noveco?

G.G.: – Ienācu literatūrā 1979. gadā. Mana paaudze bija Klāvs Elsbergs, Amanda Aizpuriete, Pēters Brūveris. Mēs dažreiz arī paākstījāmies. Tā bija tāda koķetērija ar varu, bet reizē arī dusmas, ka jādzīvo atmosfērā, kur pat grāmatas svešvalodās nevar lasīt, jo tas ir aizliegts.

Man grūti pateikt, vai šī dzeja tagad lasītāju uzrunā. Mēs esam citā pakāpē, bet situācijas atkārtojas, dzeja var aktualizēties. Dzejoļi iegūst jaunu niansi citā laikā. Mēs varam citēt Veidenbaumu, mēs varam citēt Belševicu, un viņu dzejoļi būs arī par šo, pašreizējo, laiku. Cilvēku psiholoģija lielās līnijās nemainās, varas psiholoģija nemainās. Vara meļo tolaik un arī tagad. Esmu domājis par saviem agrīnajiem dzejoļiem. Dažiem zemitēkstis bija spēcīgāks par tekstu. Atklāti sakot, es toreiz arī spēlējos, jo padomju dzīve šķita tik bezcerīga. XX gadsimta 80. gados neviens necerēja, ka kaut kas varētu mainīties.

G.J.: – Vai pastāv eiromankurtisms?

G.G.: – Domāju, ka konglomerāti, kur daudzas valstis savienotas vienā, lemti iznīcībai. Visas impērijas ir sabrukušas. Kāpēc jūs domājat, ka Eiropas impērija, ko veido valstis ar atšķirīgu mentalitāti un atšķirīgu ekonomisko līmeni, nevar sabrukt? Manuprāt, Ziemeļvalstu apvienība, proti – savienība ar Igauniju, Lietuvu, Poliju, Zviedriju un citām Ziemeļvalstīm – Latvijai būtu daudz dabiskāka, jo mums ir kopīga vēsture, kopīgi pārdzīvojumi un nebūtu grūtību saprasties.

G.J.: – Kaut labdabīgs, tu paziņo, ka esi bīstams. Vai tas ir tikai dzejas tēls?

G.G.: – Citāts no mana dzejoļa par karuseli:

*Karuselis griežas.
Es sēžu blakus, es nepiedalos.
Mani sauc, man māj, par muļķi saukā.
Es sēžu blakus, es nepiedalos.
Drusciņ reibst galva.
Karuselis griežas.
Mati kā mākoņi plandās un skrien,
biksēs tik smieklīgi dreb,
kleitas piepūšas kā buras un paceļas neredzamā mastā.
Es sēžu blakus, es nepiedalos,
Ir rudens, un es rudenīju sevī,
lietus ir mans miers.
Karuselis griežas.
Gar ausīm lido smieklī un lapas.
Es sēžu blakus, es nepiedalos,
Esmu kā koks vai kaps
ārpus žoga un Nebūtības.
Es nepiedalos. Es esmu bīstams.*

1991., 1992. gads bija laiks, kad visi dziedāja patriotiskas dziesmas. Man tas sāka riebties. Kad patriotiskas dziesmas nedrīkstēja dziedāt, bija jēga to darīt, bet 90. gados, kad dziedāšanas laiks ieilga, mēs pazaudējām intelektuālās kultūras attīstību. Mēs pazaudējām žurnālus un laikrakstus – „Avotu”, „Literatūru un Mākslu” – un par to neuztraucāmies. Tāpēc es rakstīju šo dzejoli.

G.J.: – 2010. gada rudenī iznāca žurnāla „Latvju Teksti” pirmais numurs. Tu esi šī izdevuma galvenais redaktors. Vai žurnālam būs turpinājumi?

G.G.: – Žurnāls iznāk četras reizes gadā. Tā kā Latvija nav Igaunija un Latvijai nav naudas kultūrai, tad labāk, ja iznāk četras reizes gadā, nekā neiznāk nemaz. Žurnāla izdošanu atbalsta Kultūrkapitāla fonds, stabilitātes nav. Mūsu ideja ir nedaudz rādīt latviešu literatūru, bet galvenokārt akcentēt kritiku un recenzijas. Latvijā kritikas iespējas ir tikai portālā *satori.lv*, savulaik bija arī „Kultūras Dienā”, bet tā vairs neiznāk. Literatūra praktiski palaista savā vaļā. Ir tā, kā rakstīja igauņu dzejnieks Karls Martins Siniervs – pats rakstu, pats izdodu, pats lasu...

G.J.: – No rītdienas tu esi premjers...

G.G.: – Domāju, ir nepieciešama attieksmes maiņa no varas puses pret visu – pret politiku, kultūru. Nav izveidojies dialogs starp varu un sabiedrību. Mums ir ļoti daudz talantīgu cilvēku – dziedātāju, komponistu, dzejnieku, bet ne par vienu politiķi neesam varējuši teikt, ka viņš ir talantīgs, tāds, kurš analizē, saprot, redz divus soļus uz priekšu. Talants varas aprindās izpaužas pavisam citādāk – kā mantrausība.

Attieksme – kam mums kultūra vajadzīga, nāk no varas. Kāpēc mēs nevaram pārņemt Kultūrkapitāla finansēšanas modeli no Igaunijas? Šis modelis, starp citu, nāk no Latvijas, no XX gadsimta 20. gadiem. Nupat Knuts Skujenieks saņēma literatūras Gada balvu par mūža ieguldījumu. Balva ir 1500 latu. Igaunijā šāda balva ir 62 000 eiro, un tādas katru gadu ir trīs. Tā ir varas attieksme pret kultūru, un sabiedrība jūt, ka varai nav vajadzīgs tās intelekts, domāšana.

Modeļu, kā uzlabot kultūras finansējumu, ir daudz. Somijā Kultūras fondā tiek iesaistīti uzņēmēji, kas atbalsta kultūras projektus. Varētu pārņemt bibliotēku sistēmu, kāda gadu gadiem darbojas Zviedrijā. Var veidot arī kādu jaunu modeli, kā izdzīvot šajā krīzes situācijā. Igaunijā, pateicoties Kultūrkapitāla finansēšanas sistēmai, krīzes situācijā kultūras budžets ir palielinājies, nevis samazinājies. Var atrast veidus, kā atbalstīt kultūru, bet es pašreiz mūsu valstī neredzu varas vēlēšanos kaut ko mainīt uz labo pusi.

G.J.: – Ko tu vēlētos, ja noķertu zelta zivtiņu?

G.G.: – Es vēlētos vairāk maksšķerēt. Tā ir mana īstā profesija. Domāju, ka profesija „dzejnieks” vispār neeksistē. Vienā rītā pamosties un nespēj uzrakstīt vairs ne rindiņas. Vai tad visu turpmāko dzīvi tu vienalga sauksies par dzejnieku? Drīzāk esmu profesionāls maksšķernieks, ar ko nodarbojos nopietni.

Valodas skaistums un
bagātība atkarīga no
cilvēka skaistuma un
dūšas bagātības.

L. Gulbe

Ar **LELDI STUMBRI** sarunājas Ieva Struka

2011. gada 25. maijā

Ieva Struka: – Sarīkojumu vēlos sākt ar vārdiem, kurus par Leldes Stumbres lugām teicis Gunārs Bībers un kuri ir nodrukāti uz Leldes Stumbres lugu izlases „Kronis” vāka:

Leldes Stumbres talants ir bagāts arī ar vārda maģijas izjūtu. Autore lugu personāži nevirās no stipriem vārdiem, bet autore lugu valodā ir arī otrs slānis, te valoda kļūst par zīmju sistēmu, kurā sazinās izredzētie. Šī valoda apliecināja Leldes Stumbres mākslas noslēpumu jau „Zīmējumos smiltīs”. Cilvēku visintīmākās saskarsmes brīžos klasiskais dialogs pārtaug pārtrauktajā, kad vārds ir reizē adresēts sev un partnerim.

Lelde, vai jūs joprojām vārdu uztverat kā maģiju?

Lelde Stumbre: – Vārds ir maģija. To zina arī tie, kas nav rakstnieki. Gribu citēt atziņu, kura man ir ļoti svarīga, kopš esmu pievērsusies dramaturģijai. Šos vārdus ir teicis mans skolotājs Pēteris Pētersons. Viņš sacīja, ka dramaturģija ir literatūras augstākā pakāpe. Pēterim Pētersonam vispār bija raksturīgi tādi šiki teicieni, bet viņam ir liela taisnība, jo dramaturģijā savijas proza un dzeja. Lugās ir gan stāsts, gan dzejiskais, romantiskais, simboliskais moments. Dramaturģija ir komplīcēts žanrs, kas ir ne tikai teātrim domāts. Tā ir arī literatūra, lasāms teksts, tāpēc lugas valodai jābūt labskanīgai, dažāda, interesantai.

I.S.: – Ko atbildēt režisoriem, kuri saka, ka šīsdienas dramaturģija neatspoguļo mūsdienu dzīvi? Ikdienas dzīvē mēs lietojam valodu, kurā ir vairāk slenga. Ko atbildēt tiem, kas saka, ka dramaturģija vairs nekalpo savam mērķim?

L.S.: – Ja es lugā lietotu tikai ikdienas slengu un teiktu: „Redz, kur ir tā mūsu dzīve!”, domāju, ka neviens režisors nebūtu ar mieru to iestudēt. Viņi tomēr vēlas kaut ko lasāmu. No dramaturga tiek prasīts, lai luga atbilstu teātra vajadzībām, lai tā atspoguļotu dzīvi un lai tajā būtu kāda ideja. Es laikam nekad neesmu piemērojusies režisoru prasībām. Kāpēc lai es to darītu? Esmu radošs cilvēks, man ir savas idejas, ko vēlos pateikt, un man nav jāpiemērojas. Esmu mūsdienīgs cilvēks, dzīvoju mūsdienīgu dzīvi, tāpēc ir dabiski, ka arī savā dramaturģijā attēloju šā laika pasauli. Luga tomēr ir literārs darbs. Es nevaru dzīvi burtiski pārnest uz papīra vai skatuves. No mākslinieka tiek gaidīts vispārinājums, ideja, fantāzijas lidojums, kaut kas oriģināls un interesants, arī kas tāds, kā nav mūsu ikdienas dzīvē. Režisori reizēm paši nezina, ko īsti vēlas.

I.S.: – Cik brīvi jūs literāro varoņu runā izmantojat slengu, žargonu vai svešvalodu vārdus?

L.S.: – Es vienmēr domāju par šīm lietām. Rakstu literārajā valodā, bet, ja kādam personāžam ir nepieciešami neliterārie vārdiņi, es tos lietoju. Man šķiet, es īsti labi nepārvaldu mūsdienu slengu. Tas ir angļu un krievu valodas vārdu sajaukums, kur pa vidu vēl gādās kāds veco laiku vācisms. Manuprāt, literāram darbam jābūt uzrakstītam labi lasāmā valodā. Man pašai arī patīk lasīt grāmatas, kurās ir skaista, daudzveidīga, gluda valoda.

I.S.: – Skatoties Nacionālajā teātrī lugu „Čikstošais klusums”, daļa publikas bija šokēta par to, ka izrādē nācās dzirdēt arī necenzēto leksiku. Man šķiet, ka šādas leksikas

lietošana ir mazāk kaitīga nekā: – „A? A, ko tu šodien darīsi?” un tamlīdzīgas parādības mūsu sarunvalodā. Kāda ir jūsu attieksme pret šādām nepareizām valodas struktūrām?

L.S.: – Varbūt es esmu vecmodīga, bet uzskatu, ka mākslai (vai tā būtu literatūra, vai kino, vai kas), ir jābūt arī izglītojošai. Lai cilvēks, to skatoties, klausoties un lasot, domātu arī par valodu. Mūsdienās jaunieši ļoti daudz laika pavada pie datora. Tur ir absolūti kroplīga valoda. Kad kaut kas ir jāpastāsta labā, normālā latviešu valodā, viņi to nevar izdarīt. Ar datora valodas pieredzi vien nav iespējams pilnvērtīgi kontaktēties ar cilvēkiem, bet teātris var sniegt to labāko, kas mūsu valodā ir.

I.S.: – Pirms kāda laika lasījām Nila Saksa atziņu, ka Ibsena lugu tekstus šobrīd vairs nav iespējams klausīties, jo tādā valodā neviens nerunā. Es domāju – diez vai kāds runāja arī tādā valodā, kura ir sastopama Raiņa lugās... Varbūt šāds pārmetums vispār nebūtu attiecināms uz lugu valodu? Šodien izrāžu teksti nereti top kolektīvā sadarbībā. Vai jums tas būtu pieņemami – atrasties mēģinājumā un rakstīt lugu kopā ar aktieriem un režisoru? Varbūt jūsu dramaturģijas virtuve ir mājās?

L.S.: – Es šajā ziņā esmu konservatīva.

I.S.: – Bet vai tas būtu interesanti?

L.S.: – Nē. Es neesmu komandas cilvēks. Man patīk strādāt vienatnē.

I.S.: – Vai mēdzat kaut ko mainīt jau gatavā darbā?

L.S.: – Tā ir jau cita veida sadarbība ar režisoru. Ir dramaturgi, kuri lugā neļauj mainīt nevienu vārdu, ar mani tā noteikti nav. Teātris gan parasti veic izmaiņas tekstā, neapspriežoties ar autoru, bet es par to nekad neesmu uztraukusies, jo mūsu režisori pret manu darbu parasti izturas ar cieņu.

I.S.: – Kā lugas stilistika nosaka valodas savdabību? Vai absurda lugā un sadzīvīskā komēdijā personu valoda atšķiras? Ja personāžs vienā lugā ir attēlots reālistiski, citā – kā caur greizu spoguļi, vai tādā gadījumā mainās arī viņa valoda?

L.S.: – Noteikti. Sadzīvīskā komēdijā saruna ir pavisam citādāka nekā lugā, kur ideja svarīgāka par sižetu. Manā jaunībā bija tāds laiks, kad visi lasīja Hemingveju. Viņam ir specifiska valoda. Hemingvejs raksta īsos teikumus un ļoti lakoniski. Man likās – tas ir pats labākais, kas vien iespējams. Manas pirmās lugas arī bija tādas – īsi, lakoniski dialogi, nekādu skaidrojumu, domājiet paši, bet, kad es pievērsos lauku tēmai, tur tā vairs nevarēja. Laukos cilvēki apsēžas un kārtīgi izrunā visu, kas viņiem uz sirds, un ir arī tādi, kas daudznozīmīgi klusē.

I.S.: – Jautājums par vistu un olu. Kas ir pirmais – notikums, tēls vai kaut kur dzirdēts dialogs? Varbūt tas katrreiz ir atšķirīgi? Gunāra Priedes dienasgrāmatā kādā no lappusēm parādās autobusā noklausīta saruna. Vai jūs arī mēdzat pierakstīt kaut kur dzirdētus dialogus?

L.S.: – Katram autoram tas ir savādāk. Es nekad to neesmu darījusi. Droši vien slinkuma pēc. Bločiņi pazūd, lapiņas izkrīt, un tad jau pierakstītajam tāpat nav nekādas jēgas. Ja cilvēks bijis tik akurāts kā Gunārs Priede un visu atzīmējis, tad var saprast, no kurienes kas ir radies, bet par maniem darbiem nākotnē varēs tikai minēt, kāda bijusi autores privātā dzīve un kā tā iespaidojusi lugu tapšanu... Tas, protams, ir joks, jo lugu tapšanas process ir ļoti daudzveidīgs. Kādreiz vispirms rodas tipāžs, kādreiz – notikums, bet kādreiz es izdomāju, ka gribu rakstīt par mīlestību... Ir gadījies arī nosapņot sižetu, bet es nekad neesmu pierakstījusi, kā tas notiek.

I.S.: – Vai tie tēli, kas viencēlienos izkūst, pārvēršas par nārām, aizlido utt., nāk no sapņiem vai no kā cita?

L.S.: – No kā cita. Vienmēr esmu uzskatījusi, ka īslugai jābūt ļoti ietilpīgai. Deviņās vai desmit lappusēs ir jāparāda gan notikums, gan cilvēki, gan notikuma virzība, gan arī vēl kas cits. Īsās lugas man liekas ļoti provocējošas. Tajās varu atļauties ielikt kaut ko pavisam neparastu. Tā kā es nekad neesmu domājusi, ko režisors darīs ar maniem izkusušajiem cilvēkiem, tad ļauju fantāzijai darboties brīvi. Es tā nerakstu tikai odziņas pēc, lai būtu interesanti, bet arī tādēļ, ka mēs neesam vieni paši uz šīs zemes. Vai nu mēs par to gribam domāt, vai negribam, bet ir tādas grūti apjaušamas, miglainas lietas, kas mūsu dzīvi sabiezina. Svarīga ir ne tikai tā desa un tēja, bet arī vēl kas cits, un tieši tas liek mums izzināt sevi, liek noskaidrot, ko tad mēs šajā dzīvē gribam.

I.S.: – Jūsu īslugas ir izcilas, katra ir pērle, bet teātrī tām vieta neatrodas. Kam tiek rakstītas šīs īslugas? Kas attur tās pārvērst pilnmetrāžas lugās, jo katrā ir savdabīgs stāsts un valodas spēles?

L.S.: – Īslugas tiek rakstītas sev. Man tik ļoti patīk tās rakstīt, ka par šo darbu tālāko likteni es nedomāju. Acīmredzot izsperu no sevis arī kaut ko, kas manī ir sakrājies. Kādreiz televīzijai vajadzēja kaut ko īsu un ātru, arī žurnālā „Teātra Vēstnesis” bija iespējams šo to publicēt, tagad varētu izveidot grāmatu, jo īslugu ir sakrājies gana daudz, bet vai tad tās kāds lasīs? Grāmatu apgādiem neliekas, ka izdot lugas būtu izdevīgi. Patiesībā es visas lugas rakstu tāpēc, ka man patīk to darīt. Nedomāju, kas ar tām notiks tālāk. Izņēmumi ir pasūtījuma darbi un dramaturģijumi, tad es skaidri zinu, kam rakstu.

I.S.: – Izmantošu iespēju uzdot jautājumu, par kuru runā jaunie režisori – kāpēc latviešu lugās, sākot jau no 1940. gada, neparādās krieviski runājošs lugas varonis? Kāpēc jūsu lugās nav krievu tautības varoņu?

L.S.: – Es par to neesmu domājusi. Iespējams, tāpēc, ka arī par latviešiem es savus varoņus neuzskatu. Viņiem tikai gadījuma pēc ir latviski vārdi. Varbūt esat ievērojuši, ka manās lugās parasti nav minēti vietvārdi. Tie nav svarīgi, jo es rakstu par vispārīgām tēmām. Dažiem lugu varoņiem gan esmu likusi runāt krieviski, bet ārzemnieki nesaprot, ko viņi saka. Tās gan vairs nav manas problēmas.

I.S.: – Kāpēc latviešu dramaturģijā ir tik maz pilsētu lugu? Lauku lugas mums ir. Realitāte ir tāda, ka mēs jau labu laiku dzīvojam pilsētās. Būtu pienācis laiks tapt, piemēram, Rīgas lugām, bet tādu nav. Ar ko tas izskaidrojams? Kāpēc lauku lugām ir tik liela loma mūsu dramaturģijā?

L.S.: – Es varu spriest tikai par sevi. Man lauki ir ļoti tuvi. Lauku cilvēkos redzu lielāku spēku, izturību, pamatīgumu. Visa pamats ir zeme un cilvēku darbs. Lauku cilvēku jūtas un attiecības ir citādākas nekā pilsētā. Dzīve pilsētā man saistās ar virspusējību. Te viss notiek ātri, visa kā ir daudz – gan cilvēku, gan trokšņu, gan nelaimju. Es nespēju pilsētā ieraudzīt kaut ko labu un cerīgu, bet laukos es to pamanu.

I.S.: – Joprojām?

L.S.: – Jā, joprojām.

I.S.: – Kāda ir Jūsu saskare ar laukiem?

L.S.: – Esmu dzīvojusi laukos, kad man tur bija māja. Nu jau vairākus gadus man šīs mājas vairs nav, bet es darbojos Vides aizsardzības klubā, un tādējādi esmu cieši saistīta ar situāciju laukos.

I.S.: – Kur parādās apliecinājums? Situācija laukos nav tik skaista.

L.S.: – Es neteiktu, ka situācija ir slikta. Cilvēkiem ir grūti dzīvot, bet tas nav bezcerīgi.

I.S.: – Jūs esat uzrakstījusi lugu „Smiltāju mantinieki”. Blaumaņa laikā lauku izjūta bija citādāka nekā XX gadsimta 60. gados vai mūsdienās. Cik viegli vai grūti bija vienas lugas ietvaros atklāt šīs izmaiņas cilvēku attieksmē pret vērtībām? Ko Jums pašai nozīmē dzimta un dzimtas mājas?

L.S.: – Esmu rīdziniece jau ceturtajā vai piektajā paaudzē. Varbūt rakstu lauku lugas tāpēc, ka man nav bijis dzimtas vai radu māju, kur sēdēt pie govju astes un kaut ko izjust un saprast. Pēc vienas manas lugas noskatīšanās Laima Muktupāvela, kura toreiz dzīvoja laukos (viņai bija mazi bērni, govīs, cūkas, truši), atrakstīja tādu striktu vēstuli un sacīja – Stumbre, Tu nekā nesaproti no lauku dzīves, Tu nezini, ko tas nozīmē – sešos no rīta celties un iet slaukt govīs, vākt sienu, brīst pa dubļiem, stādīt un vākt kartupeļus! Parasti es uz tādām vēstulēm neatsaucos, bet šajā jautās rakstnieces gars, un es atbildēju. Mēs satikāmies, izrunājām problēmu, un vēl tagad esam labas draudzenes. Tā ir manas dzīves skumjā lieta, ka nav bijis dzimtas māju laukos. Esmu mēģinājusi to izfantazēt un izdomāt.

I.S.: – Vai ir nozīme, kurš teātris pasūta lugu, kas būs režisors, kuri aktieri spēlēs? Vai jēlkāda iepriekš zināma informācija ietekmē to, kā luga top?

L.S.: – Vispār ietekmē. Savā laikā Jaunatnes teātris man pasūtīja Radjarda Kiplinga

„Džungļu grāmatas” dramaturģiju. Es pilnīgi skaidri iztēlojos, kas tur notiks – Igors Siliņš lēkās pa skatuvi, būs dzīvnieki, viss būs krāšņi. Tapa izrāde „Mauglis”, kur patiešām viss bija pasakaini – tērpi, dekorācijas, mūzika. Pavisam citāda pieredze ir ar Selmas Lāgerlēvas darba „Nilsa Holgersona brīnišķīgais ceļojums” dramaturģiju Dailles teātrī. Man šī grāmata ir ļoti tuva kopš bērnības. Mēs to lasījām katru svētdienu pa nodaļai, tas bija rituāls. Izrāde tomēr neizdevās. Man šķita, ka visam jābūt jaukam, tādā vieglā, gaišā pavasara miglīnā, bet režisoram Arnim Ozolam (viņš ir franču literatūras fans) bija cits skatījums uz grāmatu. Lugu iestudēja, bet ļoti maz izrādīja. Nekas negāja kopā, jo nebija pareizais teātris un nebija pareizais režisors.

I.S.: – Vai ir bijušas vēl kādas neveiksmes ar lugu iestudējumiem?

L.S.: – Jā. Ir bijis pat tā, ka esmu aizliegusi izrādi spēlēt. Tas bija Jaunatnes teātrī. Režisors Alvis Birkavs bija paņēmis vienu manu lugu un visu sagriezis ar kājām gaisā. Var jau tā darīt, ja tam ir kāda jēga, ja veidojas pilnīgi jauns un interesants mākslas darbs, bet nekas nesanāca. Kad es noskatījos pirmizrādi, sapratu – tā tomēr nevarēs. Gāju pie Šapiro un teicu, ka neļauju izrādi spēlēt.

I.S.: – Dramaturgs tika uzklausīts šādā situācijā?

L.S.: – Toreiz, jā. Šapiro man piekrita, ka iestudējums nav izdevies.

I.S.: – Šodien – ej nu zini...

L.S.: – Šodien tas viss ir saistīts ar naudu.

I.S.: – Šodien teātris varētu pateikt: „Mēs tieši tā gribējām!”

L.S.: – Toreiz Šapiro izrādi izņēma no repertuāra.

I.S.: – Vai profesionāli jums kaut ko deva iesaistīšanās Dramaturgu teātra darbā? Kā tas ir – kāpt uz skatuves un runāt kolēģu vai pašas rakstītu tekstu?

L.S.: – Tas bija ļoti interesants eksperiments. Tika iestudētas latviešu autoru lugas. Kādā līmenī, tas ir cits jautājums, bet iespēja kāpt uz skatuves un kaut ko teikt, deva ļoti daudz. Man reizēm žēl, ka neesmu to darījusi jau pirms 20 gadiem, tad es būtu sapratusi, ka vairāk jādomā par to, lai valodu, ko ielieku lugas varoņa mutē, aktieris var izrunāt.

I.S.: – Dramaturgu kursam vajadzētu piedalīties jauno režisoru darbos.

L.S.: – Protams, un ne tikai dramaturgu kursam. Aktiermākslai kā tādai būtu jābūt visās Universitātes programmās.

I.S.: – Tad mēs būtu sprukās, jo nevienam vārdam vairs nevarētu ticēt.

L.S.: – Nē, tur nemāca melot, māca izteikt savu domu tā, lai cilvēki to saprastu un varētu noticēt tai...

I.S.: – Par dramaturga virtuvi – Ingmārs Čaklais ir saskaitījis 56 jūsu lugas, bet dažas no tām vairs neesot atrodamas. Kā tā?

L.S.: – Agrāk nebija datoru.

I.S.: – Kur tad ir lugu eksemplāri?

L.S.: – Pazuda. Laikam esmu diezgan nekārtīga. Man bija ļoti laba mamma, kas to visu vāca kopā. Kad viņa nomira, neviens neko tādu vairs nedara. Man tas liekas pārāk garlaicīgi. Mājās gan ir milzīgs arhīvs. Tas nu ir.

I.S.: – 2000. gadā bija 56 lugas. Cik to ir 2011. gadā?

L.S.: – Klāt varētu būt nākušas kādas piecas.

I.S.: – Cik ilgā laikā luga top?

L.S.: – Viss atkarīgs no tā, cik ļoti šī luga kādam ir vajadzīga. Ja man pašai darbs nav īpaši tuvs, tas var rakstīties ilgi, bet ir lugas, kas izsprāgst laukā, jo tās gribas uzrakstīt ātri. Vislabāk, ja ir noteikts termiņš, tad es skaidri zinu, kad rakstīšana jāpabeidz.

I.S.: – Cik ilgā laikā tapa darbs, ko šopavasār jums pasūtīja Nacionālais teātris un kas pagaidām paliek kā noslēpums?

L.S.: – Divos mēnešos.

I.S.: – Vai melnrakstu ir daudz un vai tie ir melni?

L.S.: – Nē, tie nav pārāk melni. Datorlaikmetā par melnrakstiem vispār grūti runāt. Es parasti nemokos ar vairākiem lugas variantiem. Man liekas, ka jāraksta strauji, lai viss izšaujas ārā kā lielgabala lode. Pārrakstot to pašu lugu vairākos variantos, pārdzīvojums notrulinās. Kad darbs ir ātri uzrakstīts, jātaisa pauze, teiksim – kādu mēnesi, un, izlasot lugu pēc mēneša, ir skaidrs – te var sākt strādāt.

I.S.: – Ja runājam par daudzrakstīšanu – vai nav bailes, ka kvantitāte ietekmēs kvalitāti? Vai nav žēl, ka visas lugas tauta neiegaumēs?

L.S.: – Nav žēl. Es labi apzinos, ka visas 60 lugas skolā nemācīs. Viens krievu rakstnieks ir teicis: „Ne dienu bez rindiņas.” Tas nav tāpēc, lai daudz uzrakstītu un visi par to brīnītos. Tā ir rokas un prāta vingrināšana. Es saprotu, ka no manām 60 lugām tikai kādas 10 ir tādas, par kurām varu būt lepna, bet pārējās ir uzrakstītas tāpēc, lai tās 10 būtu. Turklāt – man ļoti patīk rakstīt lugas. Neko citu es vienkārši nemāku darīt.

I.S.: – Kas ir jaunākais darbs?

L.S.: – Jaunākais darbs ir Nacionālā teātra pasūtījums, luga par lauku tēmu. Man parādīja interesantu filmu par vienu sievieti un viņas dzīvi laukos. Teātris vēlējas lugu, kurā būtu izmantots šīs filmas sižets, bet es uzreiz pateicu, ka veidošu savu stāstījumu par šo sievieti un viņas likteni un rādīšu savu skatījumu uz notiekošo. Filma ir skumja. Man gribējās, lai beigas būtu gaišākas.

I.S.: – Lugas nosaukumu atstāsim kā intrigu. Kad Nacionālā teātra repertuārā ieraudzīsiet jaunu Leldes Stumbres lugu, aicinām skatīties.

Pagasta mājas zāle.

(Fragments no jaunākās Leldes Stumbres lugas).

Pagasta mājas zāle. Tāle apprecas ar Linardu. Viņi vienkārši paraksta papīrus dažu cilvēku klātbūtnē – tur ir Alda ar Viktoru, māte un Vallija, kura jau diezgan jautrā prātā... Pēc parakstīšanas Linards attaisa šampanieša pudeli un salej glāzēs.

Vallija: *Tad nu – augstu laimi jaunajam pārim! Veselību, bagātību, bērnu pulku, lai pilna pakaļa... (smejas un bučo Tāli un Linardu. Visi iedzer šampanieti. Pārējie viņus nebučo, tikai atturīgi noskatās. Alda saskandina ar Tāli un Linardu.)*

Alda: *Nu, apsveicu! (Linardam) Tagad mums būs par Tāli mierīgs prāts! Citādi te, laukos, viņa visu laiku viena, tas taču nav normāli!*

Vallija (jautrā prātā): *Kur ta nu viena, mēs te divas cīnāmies, viena otru bakstīdamas, viens jau cilvēks nekad nevar būt, ja nu vienīgi, kā es... mūžam nu būšu viena, mūžam viena...*

Linards: *Vallij, būs jau labi...*

Vallija (ielej sev šampanieti, priecīgi): *Kā tad!*

Māte: *Ir tādas sievietes, kas bez vīrišķa nemāk iztikt, un mūsu Tālīte kā reizi no tādām...*

Vallija (mātei): *A, es varu, nu ka varu, pavisam viena varu...*

Alda: *Linards būs labs atspaidis darbos...*

Tāle (pieķeras Linarda elkonim ciešāk): *Linards ir arī labākais cilvēks, kādu es pazīstu!*

Vallija (grib piedalīties sarunā, bet jau sadzērusies): *Feins tas Linardiņš, nu feins, Tālei tieši šitādu vajadzēja – kārtīgs un strādīgs, taisni vai bail metas!*

Māte (Tālei): *Akurāt to pašu tu kādreiz teici par Osvaldiņu!*

Linards: *Patiesi? Tad jau mums klāsies tīri labi! (Visi atzinīgi iesmejas)*

Māte: *Bet nu jau tas ir aprakts un aizmirsts, es domāju – Osvaldiņš! Kas nu to zina, kā vēl būs šoreiz, meit! Tik ātri ielekt cita vīra gultā nav prāta darbs, nav...*

Vallija: *Aprakts, jā... Mans Edžiņš arī – guļ kapos un nekustas... A ko es? Kur dēties, ko? Tā i palikšu – vientule... (Tāles mātei) kad es tev saku, līdz mūža galam vientule...*

Māte (atgaiņājas no Vallijas, kas grasās šņukstēt viņai uz pleca):
Vai liksies mierā... Ko es gribēju teikt? Nu jā, būtu Osvaldiņš dzīvs...

Alda: Mammu!

Māte (stingri un nepiekāpīgi): Jā! Mūsu laikos atraitnes sēroja
pēc saviem vīriem gadus desmit, ne mazāk...

Alda: Nu gan tu izgudro niekus, mammu!

Māte: Nemaz ar ne! Es aizvadīju Aigariņu smilšu kalniņā pirms sešiem
gadiem, bet tā vien liekas... (sataisās uz raudāšanu) ...tā vien liekas,
it kā tas būtu noticis vakar.

(pamana, ka Linards nav informēts par šo viņas traģēdiju. Tālei.)

Tāle! Tu savam jaunajam vīram neesi stāstījusi par Aigariņu?

Par savu brālīti!

Tāle: Nē, mammu, neesmu! Mēs tikai nupat apprecējāmies, kā tu redzēji.
Sāksim dzīvot, vēl paspēšu visu izstāstīt.

Māte (krata galvu): Tev gan, meit, īsa atmiņa, pavisam īsa... Pirmais vīrs jau
aizmirsts, Aigariņš arī... tāda paviegla tu mums esi, tas nu jāsaka...

Alda: Mammu, izbeidz!

Māte (nikni, Aldai): Ko tu mūžīgi mani kušini, nu jau vairs ne vārda nevar
pateikt! (Tālei) Un tu man solīji, ka atbrauksi palīdzēt pie siena...

Vallija (atkal mācas virsū mātei): Es varu atbraukt, toč! Domā, nevaru?

Es tak te laukos esmu piedzimumusi un te arī nosprāgšu!

Māte: Tad jau uz to vairs nav ko cerēt.

Linards: Atbrauksim un palīdzēsīm, sievasmāt, viss būs labi.

Māte: Kas nu tur labs... kopš Aigariņš aizgāja, nekā laba te vairs nav...

(Aldai) Tu tak novedīsi mani gar kapiem, ko? Es jau esmu palikusi
vienīgā, kas viņu atceras...

Vallija: Un mani noved... gar kapiem, tikai garām, ne iekšā...

Es tur savu kāju nesperšu, bet visi saka, ka jāiet, ko? Edžiņš gaida, bet es – nekā!

Alda: Labi, mammu, novedīšu, kā nu citādi! Atvaino, Linard...

Linards: Viss jau ir labi, veciem cilvēkiem savs lietu mērs un tur vairs neko
nepadarīsi. Bet tagad aicinu visus uz kafejnīcu, tur mums tāds kā kāzu
mielasts, ņemiet par labu!

Māte: Uz kafejnīcu? Kā – vai tad mājās galdi nav klāti?

Alda: Kafejnīcā ērtāk – pašiem nekas nav jāklāj un jāšmorē, tev visu
pienesīs klāt kā īstai kundzenei. Nāc, mammu, nepuksti, tev tur patiks...

Māte: Nē, kur tas redzēts – kāzas kafejnīcā! Tāle!

Tāle (vairs neiztur): Ja negribi, vari nenākt un sēdēt Aldas mašīnā,
gaidi, kad tevi vedīs uz kapiem! Pie Aigariņa!

Alda: Tāle!

Māte: Ak tu žēlīgais... nu, paldies, meit, par tavu laipnību, paldies...

No tevis to varēja arī sagaidīt... Jā, redzi, Aigariņš nekad nebūtu
iedrošinājies tā runāt ar māti, nekad! (izraujas no Aldas rokas, kas
grib viņu vest uz kafejnīcu) Liecies tak tu mierā! Nekur es neiešu!

Darīšu, kā Tālīte man nolikusi – pasēdēšu laukā, pagaidīšu.

(Māte demonstratīvi apsēžas un nekust vairs no vietas. Tāle histēriski iesmejas)

Alda: Mammu, izbeidz, cilvēki skatās... Nāc nu, ieēdīsim kafejnīcas
labumus, tur būs visādas gaļas un kūkas, paši mēs nemaz tādu
galdu nespētu uztaisīt, tad tu redzēsi.

Māte: Vai siltais arī paredzēts?

Alda: Karbonādes un vistiņas! Kas to visu ēdīs, ja tu sēdēsi te sapūtusies?
Nāc nu, vēlāk pati vaidēsi, ka neesi dabūjusi, nāc...

(Alda paņem māti zem elkoņa, pieceļ viņu un ved viņu projām.)

Linards: Vallij, nāc, iesim kaut ko iekost, citādi tu vēl pēc pāris glāzēm būsi
jau zem galda...

Vallija: Nevis zem galda, bet – uz! Kad sāksies dejas, es dancošu uz galda!

Tad tu redzēsi, dancošu kā likts, Edžiņam par prieku! Uh!

Jautājums: – Kura no jūsu lugām pašai šķiet vislabākā?

L.S.: – Man ir grūti atbildēt uz šo jautājumu. Mēdzu pārlasīt īslugas, man tās patīk.
Gluži labi patika „Smiltāju mantinieki”, varbūt tāpēc, ka šī drāma atšķiras no iepriekšē-
jām. Tā ir it kā salikta no gabaliņiem un aptver lielu laika periodu, un man bija intere-
santi ar šo materiālu darboties.

Varētu minēt arī jocīgo lugu „Svešinieki šeit”, kas vienubrīd parādījās uz Nacionālā
teātra skatuves, bet iestudējums nebija pārāk veiksmīgs.

Vēl man patīk divcēlienu luga „Kronis”, kas ir uzvesta mazajos teātros. Tas ir viens
no literārajiem darbiem, ko esmu nosapņojusi. Es pat nebiju domājusi rakstīt par Sibī-
riju, bet Kroni un to otru veci ieraudzīju sapnī. Tās ir mistiskas un burvīgas lietas, kad
tēli paši atnāk pie tevis, vai arī – kad tu esi izdomājusi, kā rakstīsi, bet tēli aiziet paši
savu ceļu, un tur neko nevar padarīt.

Ja vēlies rakstīt, ir jābūt paškritikai. Es esmu paškritiska, tāpēc nevaru teikt, ka būtu
stāvā sajūsmā par savu radošo veikumu, bet ir lietas, kas šķiet labi izdevušās.

Jautājums: – Vai jums ir kāda autoritāte literatūrā?

L.S.: – Viena no lielākajām autoritātēm man ir Blaumanis. Viņš ir darbojies gan dzejā,
gan prozā, gan dramaturģijā. Tā ir jādara. Man ir ļoti divainas attiecības ar Blaumani.
Varbūt esmu bijusi viņa māte kādā citā dzīvē vai kā, bet man šis rakstnieks ir ļoti tuvs.
Es negribu Blaumanim līdzināties, tas nav vajadzīgs, bet, kad lasu viņa grāmatas, izjūtu
lielu baudījumu. Uzskatu, ka Blaumanis ir viens no vislabākajiem latviešu rakstniekiem.

Man patīk Ibsens, neraugoties uz viņa smago valodu, ļoti patīk arī Raiņa lugas. Rai-
nis ir ģeniāls vecis. Viņš ir mācējis savienot fantastisko ar simbolisko.

Jautājums: – Vai pastāv laba un slikta literatūra? Kā to var izvērtēt?

L.S.: – Atbildot uz šo jautājumu, atgriezīšos pie mūsu sarunas pamattēmas, pie valodas.
Man patīk lasīt grāmatas, un es tās lasu daudz, bet šķiroju tikai pēc valodas. Ja darbs
uzrakstīts primitīvā un paviršā valodā – tā manās acīs ir slikta literatūra, bet, ja sastopos
ar krāšņu, bagātu, interesantu valodu, kas čalo kā strautiņš un aizrauj sev līdzi – tādu
grāmatu es uzskatu par labu literatūru.

Latviešu valodas liktenis ir mūsu
pašu, latviešu, rokās. Nerims mūsu
valodu neatņems, ja paši to mīļosim

Māra Svīre

Mūsu mācījas bērniem vērtība ir
valoda. Cik ilgi dzīvo, valoda, tik ilgi
dzīvo laime.

Mādiņa Kaijāne
2011. 29. janis

Ar MĀRU SVĪRI un VLADIMIRU KAIJAKU sarunājas Rita Meinerte

2011. gada 29. jūnijā

Rita Meinerte: – Māra Svīre un Vladimirs Kaijaks ir prozaiķi, laulāts pāris, sabiedrībā parasti redzami kopā. Abi ir vidzemnieki – Vladimirs nāk no Cēsu, Māra no Alūksnes pusēs. Jau ilgus gadus viņi ir raduši sev mājvietu Sēlijā pie Staburaga klints. Abi publicējas, parakstoties ar pašu izvēlētu putna vārdu. Tomēr mūsu saruna nebūs viendabīga, jo šo rakstnieku proza un arī viņu valoda ir ļoti atšķirīga. Vēl kāda atšķirība – Vladimirs savu radošo darbību sāka dzejā un atdzejā, tikai pēc tam mēs viņu iepazīnām kā prozaiķi. Kas, manuprāt, šiem rakstniekiem ir kopīgs – tā ir cilvēcisko un nacionālo vērtību sistēma. Lasot kādu interviju ar Māru Svīri, uzzināju, ka pseidonīmu viņai ieteicis Vladimirs Kaijaks, un tas noticis tā: Māra visu laiku piedāvājusi Vladimiram stāstu sižetus, tad Vladimirs ieteicis rakstīt pašai un arī izvēlējies viņai pseidonīmu *Svīre*. Vladimir, kāpēc jūsu abu pseidonīmi ir putnu vārdi? Jūsu īstais, vecāku dots vārds ir Laimonis Lazdovskis. Kā vārda maiņa iespaido cilvēku?

Vladimirs Kaijaks: – Mana un Svīres pseidonīmu rašanās ir atšķirīga, kaut abi saistīti ar putniem, bet tā patiešām ir sagādīšanās. Varbūt arī likteņa pirksts. Pseidonīmu pieņemšana mūsu gadījumā bija paslēpju spēlēšana. Mani vecāki bija lauku ļaudis, un peršīņu rakstīšanu viņi uzskatīja par nenopietnu nodarbošanos. Lai neaizvainotu savus vecākus, es no viņiem savu nodarbošanos slēpu. Kad pirmoreiz tika drukāts mans dzejolis, nācās izdomāt pseidonīmu, un es izvēlējos tādu, kas ir pēc iespējas tālāks no īstā uzvārda. Lazdovskis ir poļu uzvārds. Vēlējos latvisku, un parakstījos *Kaijaks*, bet vārdu *Vladimirs* izvēlējos, lai lasītājus mulsinātu.

Ar Svīri bija pavisam citādi. Kad mūsu dzīves ceļi krustojās un sāka iet kopā...

Māra Svīre: – Un kad tu mani trīs gadus neprecēji...

V.K.: – Es jautāju, vai gribi ar mani precēties, un ko tu atbildēji?

M.S.: – Kura sieviete atzīsies, ka grib apprecēties?! Tad jau neprecēs!

V.K.: – Es tomēr gribēju, lai pasaki...

Tajā laikā viņa diezgan kritiski izturējās pret manu literāro darbību.

M.S.: – Tu pats man devi lasīt, ko bijī uzrakstījis!

V.K.: – Vai es varēju nedot!? Tad viņa man uzmetās par redaktori, kas galvenokārt izpaudās darbu īsināšanā. Tas bija ļoti sāpīgi, jo tolaik honorāru maksāja par stāsta garumu. Viņa teica, ka arī varētu rakstīt tā, kā to dara jaunie autori, un piedāvāja man dažādus sižetus. Es redzēju, ka šajos sižetos ir viss, kas nepieciešams stāstiem, bet tie nebija mani stāsti. Katram rakstniekam jau ir savi temati, un kas vienam der, otram neder.

M.S.: – Tev nederēja, jo manos sižetos nebija šausmu.

V.K.: – Es teicu, lai raksta pati. Noķēru uz malēnietes lepnuma, sacīdams: „Tu taču nevari uzrakstīt!”

M.S.: – Saki vien, kā tu teici! Tas bija: „Tu tikai pļeksti, tu taču nevari neko uzrakstīt!”

V.K.: – Viņa ļoti sadusmojās un šņākdama sāka rakstīt. Uzrakstīja vienu stāstu, otru. Tie bija īsti stāsti, bet autore manam vērtējumam neticēja.

M.S.: – Es domāju – viņš mani mīl, un tad jau cilvēks nav objektīvs...

V.K.: – Viņa teica, ka ticētu tad, ja viens cits rakstnieks šos stāstus atzinīgi novērtētu, nezinot, ka autore ir mana sieva un Lijas Brīdakas māsa.

M.S.: – Nevis viens, bet *tikai viens* – Ēvalds Vilks, jo daži jaunie autori sacīja, ka „Literatūrā un Mākslā” nav iespējams nodrukāties.

V.K.: – Radās problēma, kā nosūtīt stāstus Ēvaldam Vilkam, lai viņš nenojauš, kas tos rakstījis. Man ienāca prātā ģeniāla ideja – nepieciešams pseidonīms! Tāds, ko Vilks nezinātu un kas autorei būtu pieņemams. Enciklopēdijā izlasīju, ka svīre ir ātrākais Latvijas putns. Tās lidojuma ātrums ir 150–300 kilometri stundā un augstums – līdz pat 30 kilometriem. Lielāko mūža daļu šis putns pavada lidojumā, pat mīlējas lidojot, tikai olas dēj un bērnus izperē ligzdā, kas parasti mēdz būt augstos torņos, pažobelēs, dobumos. Tas Mārai ļoti patika.

M.S.: – Es esmu Gaisa zīme.

V.K.: – Nosūtījām Ēvaldam Vilkam divus stāstus, parakstītos ar pseidonīmu *Māra Svīre*. Vienu no tiem Vilks nodrukāja, pat neuzaicinājis autori parādīties. Otru stāstu aizsūtījām „Karogam”. Tur prozu komandēja Jeronīms Stulpāns. Viņš autorei lika personīgi ierasties, un tad redakcijas darbinieki bija pārsteigti, ieraugot, kas slēpjas aiz pseidonīma Svīre. Kopš tiem laikiem, kā jau es biju pareģojis, Svīre lido augstu, un vairāk uzturas gaisā nekā uz zemes.

R.M.: – Māra, jūs esat strādājusi par redaktori vairākos izdevumos, esat vadījusi radiatoraidījumus ar Astras Priedes vārdu. Svīre tātad nav jūsu vienīgais pseidonīms. Vai, mainot vārdu, mainās arī cilvēka iekšējā identitāte?

M.S.: – Savā ziņā pseidonīms ir loma, un identitāte laikam mainās gan. Svētdienas rīta raidījumu „Parunāsim, padomāsim” iecere bija tāda, ka es būšu sieviete, kurai dzīvē neveicas – vīrs alkoholiķis, dēls nogājis no ceļa, un viņa prasīs visiem padomus. Vai tad es drīkstēju palikt Māra Kaijaka vai Māra Svīre? Tā radās *Astra Priede*. Līdz iecerētajām neveiksmēm tomēr netiku, jo drīz vien radioklausītāji sāka prasīt padomus man. Vēstules nāca uz Radio kaudzēm vien, un es ieguvu pavisam citu lomu, pretēju iecerētajai. Pseidonīmu *Astra Priede* izvēlējos bez apdomāšanās. Redaktore Dzidra Gūtmane man piezvanīja un jautāja, kā tad mani raidījumā sauks. Tajā brīdī biju samaksājusi arod biedrības biedra naudu Astrai Eglei, Teicu – Astra Priede. Pseidonīms *Svīre* man ir pieļipis ciešāk. Vladimirs mani mājās sāka saukt par Svīri, dēls arī, un es tā pieradu, it kā tas būtu mans kristūtais vārds. Tad kādā brīdī aptvēru, ka dēls nekad nesaka mamma, tikai Svīre un Svīre, un jau labi sen pirms prezidenta Zatlera es sev jautāju: „Kas es

esmu? Māra Kaijaka vai Māra Svīre?” Tas ir svarīgi, īpaši naudas lietās. Pasē rakstīts – Māra Kaijaka. Dažreiz pagrūti pierādīt, ka Svīre ir Kaijaka. Jau drīz pēc iepazīšanās ieteicu Vladimiram oficiāli nokārtot viņa uzvārda maiņu. Kā diplomēta juriste zināju, kā tas izdarāms. Nav ērti, ja pasē viens uzvārds, bet uz grāmatas vāka cits. Tas sarežģī formalitātes, par ko pati joprojām pārliecināta.

R.M.: – Lai gan svīres lido tik augstu, jūs, Māra, stabili stāvat arī uz zemes. Par to liecina jūsu prozas sižeti un varoņi. Viņiem piemīt ļoti krāšņa valoda, laikam tāpēc, ka autore nāk no Ziemeļvidzemes.

M.S.: – Esmu malēniete, kaut arī mana mamma ir dzimusi Rīgā. Vēlāk gan viņa atgriezās vecāku dzimtajā Alūksnes pusē, strādāja tur par skolotāju, bet malēniski nerunāja. Tētis bija īsts malēnietis, taču arī viņš ģimenē malēniski nerunāja. Kad tētis aizbrauca pie sava brāļa, pie Oto onkuļa un Emmas tantes – tad gan. Esmu tāda malēniete, kas gan ir klausījusi iegaumējusi skaistos apvidvārdus, bet izloksni neprot. Malēnieši saka tā: „Pa malēniski un pa gramatiski.” Mūsu ģimenē runāja pa gramatiski, bet īpatnējos malēniešu vārdus un izteicienus es zinu un lietoju gan dzīvē, gan stāstos. Tā ir liela bagātība. Domāju, ka rakstniekam viena darba ietvaros nevajag jaukt kopā dažādas izloksnes. Ja raksta par vidzemniekiem, nevajag kartupeļus saukt par *rāceņiem*, kā to saka Kurzemē. Svešam cilvēkam jau vienalga, bet kārtīgam latviešu rakstniekam neklājas jaukt kopā dažādu apvidu vārdus.

R.M.: – Jums ir stāsts „Kamēr gulēt neiešu”, kurā daudzu vārdu nozīmi var nojaust tikai kontekstā. Stāstā minēts Līzes pasts, tātad darbība notiek Ziemeļvidzemē. Jūs šī reģiona vārdus zināt, bet vai strādājāt arī ar vārdnīcām?

M.S.: – Stāsta virsraksts ir daļa no teiciena: „Kamēr gulēt neiešu, tikmēr nost negērbšos.” Tā mana Emmas tante atbildēja, kad meita aicināja pārcelties pie viņas. Bet Emmas tante gribēja palikt saimniece savā mājā līdz pēdējai mūža dienai. Jā, es reizēm izmantoju sinonīmu vārdnīcu, tomēr dažreiz man prātā vairāk sinonīmu, nekā ir tur. Piemēram, ne vecajā, ne jaunajā sinonīmu vārdnīcā nav vārda *kubuls*. Ir *muca*, *toveris*, bet nav *kubula*. Tas ir tas pats, kas muca. Daudz sinonīmu ir vārdam *ateja*, bet *proveja* nav, arī *bedums* (rakums) vārdnīcā nav minēts. Mūšpusē tā vien saka – *kurmja bedums*.

Agrāk valodnieki ļoti stingri apkaroja ģermānismus, rusicismus un citus aizguvumus.. Nebija pieļaujami pat tādi vārdi kā *krāga* un *trepes*, bija jāsaka – *apkakle* un *kāpnes*. Es toreiz iebildu, man likās pārāk sterili, bet visam, protams, ir savs mērs! Pašreiz valodā pārāk daudz tiek ievazāti svešvārdi. Piemēram, radio nosauca raidījuma tematu: „Kāpēc mums jābūt advansētiem?” Angļu valodas vārdnīcā vārdam *advance* ir vismaz septiņas nozīmes, dažas pat pilnīgi pretējas. Kura nozīme domāta? Cilvēki vairs nemeklē kopīgu valodu vai satikšanos, tikai *komunicē*. Ja latviešu valodā kādam jēdzienam ir skaists, atbilstošs vārds, kāpēc izmantot svešvārdu un to lietot kā tādu jājamzirdziņu?

Ir jāņem vērā vārdu niansas. Piemēram, Rīgā tagad vairs neatradīsim *ķēķi*: gaišās, plašās, spoži flīzētās ir *virtuves*, bet manai tantei laukos nebija nekādas virtuves, tas bija īsts ķēķis, lieliem melniem griestiem, ar lielo malkas plīti, un vēl otru pavardu, uz kura melnā katlā cūkām vārīja kartupeļus.

V.K.: – Tas nav katls, tas ir *grāpis*.

M.S.: – Nē, *grāpis* varbūt ir tur, ap Cēsīm, bet malēniešiem ir tikai *katli* un *kastroļi*.

Latviešu literārās valodas vārdnīcā ir ierakstīts vārds *brūte* un iekavās *novēc*. Novēcojusi brūte! Jau toreiz es kādā diskusijā protestēju – kā vispār vārds var novēcot! Vārdu nedrīkst atzīt par novēcojušu. Tiesa, ar laiku mainās nianse. Agrāk *brūti* uztvēra ļoti nopietni. Tagad mēs šo vārdu lietojam ar ironiju. Cilvēkam var būt desmit brūtes, bet līgava tikai viena. Kas tad tās citas ir? Arī līgavas? Nē, tās ir brūtes. Vārda nianse slēpjas atieksmē, kas tajā izteikta. Tas ir ļoti labs vārds un nav novēcojis, tikai jālieto īstajā vietā.

Tagad autori tekstā brīvi lieto neliterāro valodu. Es nesaprotu, kāpēc tagad cilvēkiem tik ļoti patīk pakaļgals un tur notiekošie procesi. Neesmu puritāne, bet dažas norises ir tik intīmas, ka nav nesamas ārā no mazmājiņas. Tagad to uzskata par normu un laiž ārā visu kā tādu caureju. Katram vārdam ir sava vieta. Neciešu, ka slaveni kultūras darbinieki pat intervijās saka – *sūdīgi*. Turpretim laukos ir *sūdu vedamais laiks* un *sūdu talka*, un man pret to nav nekādu iebildumu, jo vārds ir vietā.

R.M.: – Literārā darbā valodas izvēle iezīmē laika un telpas robežas, pat ja nav konkrēti pateikts, kad un kur darbība norisinās. Arī gramatiskajā formā parādās laiks. Latviešu valodā ir vēl tāda īpatnība, ka laiks nozīmē gan pulksteņa laiku, gan laika apstākļus, gan gadalaikus. Es zinu, ka jūs, Māra, par šīm lietām esat domājusi.

M.S.: – Jā, esmu daudz domājusi par laika spēku un laika varu visu ko pārvērst. Man šķiet – laiks ir reāla substance, tikai cilvēka acs to neuztver. Šobrīd nerunāšu par laiku kā filozofisku kategoriju – to ir darījuši daudzi filozofi. Gribu atgādināt, cik daudzveidīgi latviešu valodā tiek lietots vārds *laiks*. Nolasīšu gabaliņu no savas grāmatas „Sotto voce”¹. Tāda saruna notika īstenībā, tikai mazmeitiņa mani nesauc par vecmāmiņu, bet par *mātamu*:

– *Vecmāmiņ, vai tu esi no seniem laikiem?*

– *Nē, es piedzimu Ulmaņa laikos, bet pirmās atmiņas ir par krievu un vācu laikiem.*

– *Un no kuriem laikiem esmu es?*

– *Tu nāci pasaulē, pirms sākās Atmodas laiks.*

– *Un mans tētis?*

– *Viņš ir dzimis sešdesmito gadu Atkušņa laikā.*

– *Vai tu sāki iet skolā krievu vai vācu laikā?*

– *Tad jau bija pēckara laiki.*

– *Saka, tagad esot grūti laiki. Kam?*

– *Visus laikus daļa cilvēku sauc par labiem, daļa – par sliktiem. Parasti labi klājas tiem, kas ir par, smagi tiem, kas pret. Kad laiki mainās, viss apgrīžas otrādi. Dīvaini, bet tagadējie laiki visgrūtāki ir tiem, kas visvairāk bija par.*

Laiks cilvēku rauj līdzi, palaikam būdams ar viņu, palaikam pret.

– *Vai katram cilvēkam ir savs laiks?*

– *Jā, viņa mūžs un laiks, kurā tas ilgst. Mēs esam ierakstīti laikā, un laikam tas ir mūsu Liktenis.*

Iespējams, ka arī vārdam *laikam* ir kāds sakars ar vārdu *laiks*, jo *laikam* ir aptuvenība, zināms periods, kad šī aptuvenība darbojas.

Laiks un laiki. Juku laiki. Mērieku laiki. Labi laiki. Grūti laiki. Laikiem nav stundas un datuma, kad tie sākas un kad tie beidzas, tie mainās plūstoši. Mēs vienkārši zinām, ko tie nozīmē.

Saka: *Šis nav mans laiks*. Pēc Atmodas vienu brīdi man likās, ka šis nav mans laiks. Kad sākās zemes un mantas dalīšana. Man bija viegli, mamma bija skolotāja, tētis grāmatvedis, man nebija, ko mantot. Bet mani aizskāra tādi izteicieni, ka tas nav bijis kārtīgs latvietis, kam nepiederēja zeme, ko pēcnācēji var mantot. Tik daudz mutuļu un ne-tūrtības bija tai laikā. Man gribējās pastāvēt krastā, kamēr sakultie plūdi aizskrien garām. Patiesībā nav jau īsti pareizi stāvēt malā un justies tūrai, kaut nabagai.

Mans laiks ir pienācis. Arī šos vārdus bieži lietoja pēc Atmodas, ne vienmēr labā nozīmē. Tiem klāt bija atreibības garša. It kā: tie bija jūsu laiki, bet tagad ir pienācis mans laiks, un es dabūšu, kas man pienākas!

Vēl ir laiks. Mierinājums. Tas ir ļoti labi, ka vēl ir laiks.

Tavs laiks vēl priekšā. Tā mēs bieži mierinām bērnus, liekot paciesties un it kā apsolot daudz laba un skaista. Bet būs jāpiedzīvo arī bēdas un ļaunums...

Nav laika. Mēs to sakām tik neapstrīdami. Bet patiesībā laika vienmēr pietiek tam, ko gribam izdarīt. Ja patiešām tik ļoti trūktu laika, tad nebūtu laika ne apprecēties, ne bērnus radīt, ne kādreiz izklaidēties un priecāties. Nav laika tam, ko īsti nemaz negrib. Tāpēc neticiet, ja jums draugs vai draudzene saka, ka nav laika satikties. Tātad viņš vai viņa to īsti negrib. Izvairās un stiepj laiku. Kad būs laiks, tad satiksīties... Mūžībā varbūt.

Vēlīgi tērēts laiks. Tā reizēm spriežam par kādā sanāksmē pavadīto laiku. Vai par izrādi, kas nav patikusī.

Bija tāds laiks. Tas bieži vien noder kā attaisnojums, sak, visi tā rīkojās, es arī.

Laiks rādīs. Vajag pacietību un apdomību. Varbūt malēniešiem nevajag tiepties, mierīgi pateikt – laiks rādīs. Bet tas nav malēniešu raksturā. Un vispār malēnietis nesaka – jā, tev taisnība. Malēnietis saka – NĒ, tev taisnība.

Nelaikā. Esmu atnākusi nelaikā. Un tam nav nekāda sakara ar pulksteņa laiku. Dažreiz es varu laikā ierasties pusnaktī, bet nelaikā atnākt darba laikā.

Nedienas. Šim vārdam arī ir laika vērtība, sliktis periods dzīvē.

Prātoju, kad būtu radies vārds *nestunda*. Tas nevarētu būt sens, noteikti radies tikai tad, kad jau bija pulksteņi.

Ar šo īso ekskursiju vārda *laiks* lietošanā gribēju parādīt, cik interesanta ir valoda un cik daudz var pateikt viens vārds. Man ļoti patīk domāt par valodu šādās kategorijās un arī to izmantot literārajos darbos.

Cilvēkus mēdz iedalīt, piemēram, pēc horoskopu zīmēm. Eseju grāmatā „Ja pulkstenis nenodos” esmu aprakstījusi nedēļas dienu cilvēkus, gadalaiku cilvēkus, telpas un laika cilvēkus.

Laika cilvēka māja ir viņš pats. Lai ieiētu citā istabā, pašam jāklūst citādam. Istaba vēl nav pabeigta, kad laika cilvēks atkal skatās, ko pārveidot. Ja reiz būtu apmierināts ar to, kas ir, tad vajadzētu apstāties savā mūžīgajā mainībā, bet to laika cilvēks ne spēj, ne vēlas. [..]

Pagātne laika cilvēku interesē ne vairāk kā starp grāmatas lapām sakaltusi gundega: gan zieds, gan lapas, tikai nav dzīvības. Tātad nav nākotnes, nebūs jaunu lapu un ziedu. Sliktais nav labojams, labais nav vairojams – kāda jēga kavēties? Laika cilvēks nevēlas apstādināt visskaistāko mirkli – viņš grib zināt, kas būs pēc tam.

Visu mūžu viņš ir izvēles priekšā, tomēr, ja tā izrādās neveiksmīga, nezaudē dūšu: būs cita reize, tad rīkosies prātīgāk. Prātīgāk? Ja nu vienīgi uzmanīgāk ieklausīsies savā nojautā, kas – izrādās – nepieviļ. Viņš nemeklē dzīvības stabilitāti, tomēr tiecas pēc harmonijas. [..]

Telpas cilvēks dzīvo pasaulē, laika cilvēkam pasaule ir viņā. Telpas cilvēku informācijas plūdi ērcina, jo sašaurina vietu, kurā tas mīt. Turpretim laika cilvēks ir traks uz informāciju – tā ļauj sevī just notikumu un parādību plūdumā. Taisnības labad jāteic, ka pats viņš sevī rada tik daudz informācijas, ka no ārpuses nākusī nespēj to nomākt.

Telpas cilvēks atceras tēva mājas, laika cilvēks – debesis virs tām.

R.M.: – Vladimira Kaijaka prozas valoda būtiski atšķiras no Māras Svīres valodas. Ļoti precīzi Kaijaka darbus un arī viņa valodu ir raksturojis Guntis Berelis:

Vladimira Kaijaka prozas labākajai daļai piemīt specifiska šausmu poētika: teksta pamatā ir kāda baismīga vai pārdabiska, bet varbūt gluži vienkārši eleganti paradoksāla metafora. Dažkārt tās ir īsti apokaliptiskas šausmas, citkārt ļoti individualizētas – cilvēka bailes no savas ēnas. To varētu uzskatīt par tādu kā „mūslaiku gotiku”: Kaijaks pievēršas mūsdienīgiem motīviem un koncentrējas uz mūslaikiem raksturīgām problēmām, šiem nolūkiem bieži izmantojot gotiskās prozas poētiku. Gan jāpiebilst, ka šausmu stāsti Kaijaka daiļradē aizņem relatīvi mazu vietu, jo publicējis viņš ir daudz, bet pārsvarā – tradicionālas ievirzes prozu. Tomēr tieši ar saviem šausmu stāstiem viņš izceļas kā viens no īsprozas korifejiem.[..]

Kaijaka prozas īpatnība: viņš ir absolūts pedants – viņš burtiski reģistrē katru vismazāko notikumu un niansi; stāsts it kā atgriežas savos pirmsākumos un patiesi stāsta, sīki un smalki apraksta notiekošo, nevis rotaļājas pats ar sevi vai kādām gaišām un cēlām idejām. Turklāt stāsta, nemaz nebrīnoties (un nešausminoties) par to, cik notikums ir neiedomājams vai fantastisks; Kaijaks nepūlas attaisnot izdomu – fikciju viņš izklāsta tikpat gausi un pamatīgi, cik cits rakstnieks klāstītu visikdienišķākās norises. No šāda viedokļa Kaijaks ir pārlicināts antiintelektuālis – viņam it kā nemaz nepastāv visi

20. gadsimta prozas āķīgie paņēmieni un šokējošie izlēcieni. Teksta ritms ir gaus un mazliet monotons, bez jebkādiem emocionāliem uzvilnījumiem. Taču teksts veidots tā, ka katra nākamā frāze uzkrāj iepriekš teiktās jēgu, pāraug ikdienišķās valodas noteiktās robežas, teksts vibrē saspringumā, līdz vairs nespēj sevī noturēt daudzslāņaino jēgu, – un teksts eksplodē, noslēdzas ar lielāku vai mazāku apokalipsi, kas tāpat tiek aprakstīta neitrālā un zināmā mērā pat garlaikotā tonī. Turklāt uzmanības centrā ir nevis šausmīgais, pārsteidzošais vai šokējošais fakts, bet gan it kā nebūtiskais šī fakta tapšanas process.

Vladimir, kā jūs strādājat ar valodu?

V.K.: – Kad rakstu, vārdnīcas neizmantoju. Es sekoju sižetam, izstrādāju raksturus un tamlīdzīgi, bet, kad darbs ir uzrakstīts, sāku domāt, kā to visu pateikt oriģinālāk, daudzveidīgāk, nevis ar tiem vārdiem, kas pirmie ienāk prātā. Tad es valodu veidoju tā, lai tai parādās vēl kāds slānis. Pie darba var strādāt nepārtraukti, bet ir jāuzmanās pārstrādāt. Kādā brīdī tiek sasniegta robeža, kad vairs nevar neko uzlabot, var tikai sabojāt. Tad darbs ir pabeigts.

Mums ir tāda kārtība, ka Svīre ir manu darbu pirmā lasītāja, un ar visu to, ka es cītīgi esmu strādājis, viņa vienmēr atrod diezgan daudz, ko aizrādīt.

M.S.: – Nē, nē, tie ir tikai sīkumi.

V.K.: – Kad Svīre ir izlasījusi, tad es zinu, ka varu dot jebkurai redakcijai. Katrs, kas izlasa, saka, ka gribētu būt mans redaktors. Svīre visu ir izredzējusi.

R.M.: – Vai arī Svīre savus darbus dod jums pirmajam lasīt?

M.S.: – Protams!

V.K.: – Vēl vairāk – viņa vēl nav uzrakstījusi, kad visu jau izplāpā. Izstāsta man krustu šķērsu un vēl prasa padomu – tā vai tā rakstīt. Es viņai saku: „Tu esi Dievs, tu vari veidot varoņu likteņus, kā vien gribi.”

M.S.: – Nē, nevaru. Ir tādi likteņi, kuri neklausa.

V.K.: – Svīrei pat uznāk bezmiegs, pārdzīvojot varoņu likteņus. Man ir tieši otrādi. Ja es kādu sava stāsta vai romāna varoni beigās varu nozūmēt, man ir prieks.

R.M.: – Jums ir kopīgs darbs „Likteņa līdumnieki”, bet pirms tam jums katram bijusi sava kino pieredze: Vladimiram kinoscenāriji filmām „Šahs briljanta karalienei”, „Zem apgāztā mēness”, „Bailes”, kas tapuši pēc viņa romānu motīviem, savukārt Mārai Svīrei – „Limuzīns Jāņu nakts krāsā” un „Durvis, kas tev atvērtas”.

M.S.: – „Durvis, kas tev atvērtas” tagad ir vēsture. Šī filma stāsta par kolhozu laikiem, kā cilvēki tad dzīvoja. Priekšnieki Maskavā gan visādi mūs diriģēja, pat lika izņemt vairākas frāzes, jo tik kritiski izteikties nedrīkstot. Viņi iebilda arī pret epizodi ar plikiem vīriešiem pirtī, jo tas varot radīt neveselīgu interesi.

R.M.: – Pastāstiet par „Likteņa līdumniekiem”. Kad Māra sāka rīkoties ar jūsu romāniem?

V.K.: – Tas bija ļoti labi, ka Svīre ņēma lietu savās rokās. Es būtu nonācis lielā laika trūkumā, jo „Līdumniekus” sāka filmēt, kad vēl nebiju uzrakstījis ceturto grāmatu. Skaidri sapratu, ka nevaru reizē rakstīt scenāriju, kas ir vajadzīgs tūlīt un tagad, un pabeigt romānu. Doma filmēt „Likteņa līdumniekus” radās LTV sadarbībā ar „Latvijas Avīzi”. Viesturs Serdāns ierosināja, ka scenāriju varētu rakstīt Svīre. Es biju ļoti priecīgs, jo zināju, ka viņa jau nu manam darbam neko sliktu nenodarīs.

M.S.: – Kaijakam romānos ir maz dialogu. Ja ir, tad gudri, ar zināmu filozofijas piedevu, bet kino nevar gari un smalki runāt, un vēl – romānā var uzrakstīt, bet filmā nav iespējams parādīt, ko varonis domā, kas viņam patīk vai nepatīk un kāpēc. Tas ir jāpasaka ikdienas valodā, jāieliek varoņa mutē, tā, kā cilvēki ikdienā runā.

Kā jau prozaiķis, Kaijaks viltīgi izmanto romāna priekšrocības. Piemēram, ja negribas rakāties pa kolhozu laikiem, viņš uzraksta: „Pagājuši divdesmit gadi.” Režisore tomēr vēlējās, lai tiktu parādīts, kas šajos divdesmit gados ir noticis: iekārtas taču mainījās, cilvēku dzīve – arī. Vladimirs sacīja, ka viņu tas neinteresē, bet es esmu scenārija autore, un man ir jābūt interesei. Tad es uzrakstīju par šo laiku, bet Vladimirs to pat neizlasīja. Apbrīnoju viņa mieru. Ja ar manu romānu darbotos kāds cits, es būtu ļoti nemierīga un greizsirdīga. Man piemīt slimība, kas saucas *autora sindroms*.

„Lauku Avīze” vēlējās šo daļu nodrukāt. Tās bija kādas desmit sērijas. Tā nu uz grāmatas „Līdumnieku mantojums” vāka esam mēs abi. Es to esmu uzrakstījusi, bet varoņi ir Kaijaka.

R.M.: – „Limuzīns Jāņu nakts krāsā” ir kļuvis par neatņemamu mūsu dzīves daļu. Jāņi bez „Limuzīna” nav iedomājami. Šis darbs nu jau ir tāds pats fenomens kā Rūdolfā Blaumaņa „Skroderdienas Silmačos”. Citāti no „Limuzīna” tiek lietoti dažādās dzīves situācijās, tie jau ir folklorizējušies.

M.S.: – Teiciens – *es kā vēsturniece* – bija raksturīgs manai radio kolēģei, tiešām diplomētai vēsturniecei. Viņa veidoja raidījumu „Revolucionārās vēstures lappuses”. Ja priekšniecībai radās kādi iebildumi, viņa teica: „Es kā vēsturniece...”, un nekādu diskusiju vairs nevarēja būt.

Savukārt mana mamma negribēja redzēt pie galda pusplikus vīriešus. Viņa mēdza sacīt: „Cik tur tā apģērba, viss redzams, kas garens, kas apaļš.”

Ar Mirttanti bija tā – meklēju viņai kādu neparastāku vārdu un uzvārdu. Atcerējos, ka manā skolā mācījās meitene ar uzvārdu Lejasblusa. Jā, tas ir labs! Gribēju, lai šai personai būtu sava domāšana, savi uzskati, kuri palaiķam ir komiski, un tam vajadzēja atklāties arī vārdā un uzvārdā. Kad kļuva skaidrs, ka viņa būs Lejasblusa, sāku domāt

par vārdu. Ņēmu kalendāru, skatīju cauri – Mirta! Skaists vārds. Sāku rakstīt. Protams, jaunākie radinieki viņu uzrunā par Mirtas tanti, un pēkšņi kādā brīdī es sapratu – Mirttante! Tas noderēja par galveno konflikta āķi.

V.K.: – Dažreiz runā par lielām un mazām valodām, lielumu mērot pēc lietotāju skaita. Manuprāt, tas ir aplam. Ja mērīt, tad pēc sinonīmu vārdnīcas biežuma. Esmu pārliecināts, ka šajā ziņā latviešu valodai būtu piešķirama ļoti augsta vieta. Angļu valodā vienam vārdam bieži ir vairākas nozīmes, latviešu valodā – arī, bet retāk, toties viena jēdziena apzīmēšanai ir vairāki vārdi, un katrs raksturo kādu niansi vai apvidus atšķirību.

M.S.: – Lai drīkstētu saukties par latvieti, nepietiek tikai ar vārdu krājumu. Valoda ir jāizjūt tāpat, kā mūziķis izjūt savu instrumentu, pārzinot tā uzbūvi, atklājot un izmantojot izteiksmes iespējas, toņu bagātību un panākot, ka šis instruments atsaucas kā dzīva būtne.

¹*sotto voce* (itāļu val.) – pusbalsī (mūzikā)

Publikācijā telpā valoda ir
tik noplicināta, ka, šķiet, tās jau
mēs tikki „darbojam” bez saskaites

ar

apziņu, domu un cilvēku.

Kas notiks tālāk?

Poēzija ir „bīgtas” valodas
noraidījums.

Līdza Jāņa

Ar LIĀNU LANGU sarunājas Jānis Rokpelnis

2011. gada 27. jūlijā

Jānis Rokpelnis: – Sarunā ar Liānu Langu vēlos izzināt viņas kā dzejnieces garīgo ceļu un izaugsmi. Cilvēks sāk veidoties jau diezgan agrīnos gados. Šajā procesā liela nozīme ir audzināšanai, videi, iedzimtībai. Liāna reiz stāstīja, ka bērnībā tēvs viņai pirms gulētiešanas nelasīja pasakas, bet rosināja iedomāties bezgalību... Šī tiekšanās uz bezgalību jūtama arī Liānas Langas dzejā. Izrādās – tai ir ļoti agrīna izcelsme.

Liāna mācījās Rīgas 50. vidusskolā vienā klasē ar Gundegu Repši, bet pameta šo skolu neciešamās ētiskās atmosfēras dēļ.

Pārbūves laikā es vadīju žurnāla „Avots” krievisko analogu „Родник”¹. Tieši šajā izdevumā parādījās pirmā Liānas dzejas publikācija. Tagad ir iznākuši jau četri viņas dzejoļu krājumi, ceļojumu eseju grāmata un viena klausāmgrāmata. Visi četri Liānas dzejas krājumi ir guvuši profesionāļu visaugstāko novērtējumu.

Zinu, ka Liāna ir studējusi un strādājusi ASV. Droši vien arī amerikāņu dzeja kaut kādā ziņā ir ietekmējusi viņas daiļradi.

Liāna jau pusaudža gados ir apmeklējusi dievkalpojumus, pievērsusies pareizticībai, vēlāk varbūt arī vēl kādām reliģiskām sistēmām, un visi šie iespaidi, apzināti vai neapzināti, parādās viņas dzejā, piešķirot tai lielu garīgo spriegumu, kāds latviešu dzejas pastorālajām, panteistiskajām noskaņām nav raksturīgs. Liānas dzejā ir klātesoša arī kosmiskā dimensija, kas acīmredzot ir ieprogrammēta jau bērnībā.

Mans pirmais jautājums Liānai – pastāsti par savu garīgo ceļu.

Liāna Langa: – Paldies, Jāni, par ievadvārdiem. Piecdesmit dzīves gadi un iegūtā pieredze ir sarežģīts process, ko trīs teikumos grūti izstāstīt.

Mans tēvs Leons bija eksaktās jomas pārstāvis. Viņš jau ir miris. Tēvs bija tāds Poruka sapņotājs zēns. Viņš bija iedomājies, ka es kļūšu par astronomi vai fiziķi un spēšu domāt abstraktās kategorijās. Pamatskolā un vidusskolas sākuma gados man ar tēvu bija garas nakts sarunas. Mēs mēģinājām atrast ceturto dimensiju, pat zīmējām uz papīra lapām, kā tas varētu izskatīties. Vai arī – viņš man sarīkoja semināru par relativitātes teoriju. Pirms gulētiešanas es tēvam jautāju, ko darīt, lai aizmigtu, un viņš man ieteica iztēloties bezgalību. Tā bija mana pirmā apjaušana, ka pastāv kāds transcendences elements. Es tam pieskāros, sajutu to un intuitīvi sapratu, ka paralēli materiālajai pasaulei pastāv vēl kāda cita pasaule. Tā atrodas gan mūsos pašos, gan ārpus mums.

Gribu piebilst, ka vārds *garīgums* man šķiet ļoti aptuvenus, jo laika gaitā ir zaudējis savu kodolu. Nereti mēs sakām *garīgums*, pilnīgi nedomājot par šī vārda jēgu. Pasaules kultūras ir saistītas ar dažādiem gariem. Piemēram, Rietumu kultūrā pēdējos divtūkstoš gados svarīgs ir Trīsvienības gars, savukārt citas kultūras pārstāv citus garus. Lietojot vārdu *garīgums*, būtu jāpaskaidro tuvāk, kādā nozīmē tas lietots, jo ļaunais gars jau arī ir gars. Evaņģēlijā stāstīts, kā Jēzus izdzina no cilvēkiem ļaunos garus, un tie bēga ārā cūku izskatā. Mani kaitina, kad saka – *garīgās mūzikas festivāls* vai *garīgā dzeja*. Par kādiem gariem ir runa? Tie jau var būt ļoti dažādi, tāpēc arī vārds *garīgums*, kā jau sacīju, man šķiet ļoti aptuvenus.

Kamēr mēs dzīvojam, esam atbildīgi par valodas (it īpaši jaunas terminoloģijas) radīšanu. Visvairāk tas ir filozofu uzdevums – noformulēt visas jaunās lietas, lai tās netiktu nosauktas tik aptuveni kā nupat minētais *garīgums*.

Vienmēr esmu bijusi liela grāmatu lasītāja. Es izlasīju visu, kas bija skolas un arī manā mājas bibliotēkā (jāpiebilst, ka mums mājās bija daudz grāmatu gan latviešu, gan

arī krievu valodā). Skolas gados vienu mēnesi strādāju Lauksaimniecības ministrijā un tur bibliotēkā paņēmu Mahatmas Gandija darbu „Mana dzīve”. Viņa nevardarbīgās pretošanās ideja kļuva par nozīmīgu vadmotīvu manā dzīvē un domāšanā. Tas bija apvērsums manā skatījumā uz dzīvi. Jau tolaik es sapratu, ka dzīvoju totalitārā valstī, jo manā ģimenē bija daudz izsūtīto, un pēkšņi Gandija dzīves filozofijā es ieraudzīju ceļu, kā totalitārā režīma apstākļos ir iespējams nesadarboties ar varu, kas ir ļaunuma pārstāvēniecība.

1978. vai 1979. gadā uz Latviju atbrauca Rasma Rozīte, un es tiku iesvaidīta transcendentālajā meditācijā. Dzīves jēgas meklējumi turpinājās. Kafejnīcā „Kaza” iepazinājos ar Eiženu Valpēteru, kā arī ar krievu intelektuāļiem un pastiprināti sāku interesēties par kristietību. Luterāņu un katoļu dievkalpojumi mani neuzrunāja, bet pareizticīgo Bizantijas gars un liturģija likās mistiska. Es tajā neko nesapratu, bet tā mani sugestēja. 1982. gadā kopā ar kādu meiteni no „Kazas”, kura bija Dostojevskas pētniece un kristiete, es aizbraucu uz Cēsīm, un tādā kā katakombu baznīcā tiku nokristīta. Mani vēl projām interesē dažādas reliģijas un garīgās skolas.

J.R.: – Tu, līdzīgi kā es, esi rakstījusi dzeju krievu valodā. Mums abiem krievu valoda ir otra dzimtā valoda. Vai tu spēji vienlaicīgi rakstīt dzeju latviešu un krievu valodā? Es esmu varējis vienlaicīgi rakstīt tikai vienā valodā. Man bija jāizvēlas sava identitāte. Kā tas bija tev?

L.L.: – Skolā es rakstīju latviski. Daudz eksperimentēju un sapratu – lai sasniegtu daudz maz pieklājīgu līmeni, ir jātrenējas katru dienu, un to arī darīju. Vēlāk es strādāju zināmās aprindās populārās darbavietās, piemēram, par naktssargu, un man bija pietiekami daudz laika rakstīšanai. Divus gadus nostrādāju Valsts bibliotēkā. Tur varēju piekļūt specfondu grāmatām, kuras mani ļoti interesēja. Tolaik rakstīju katru dienu un pati devu sev uzdevumus, piemēram, uzrakstīt sonetu vai balādi vai arī sacerēt dzejoli par pīlādžkoku. Es ļoti klausīju Raineram Marijam Rilke, kura „Vēstules kādam jaunam dzejniekam” biju izlasījusi. Tur sacīts – lai apgūtu dzejas mākslu, ir jāraksta par lietām, nevis par mīlestību, jo par mīlestību rakstīt ir visgrūtāk.

J.R.: – Vai tu atceries pirmo impulsu, kas tevi pamudināja rakstīt? Tas bija kāds spēcīgs dzejisks impulss vai kāds dzejnieks?

L.L.: – Jā, atceros pirmo spēcīgo impulsu, kas nāca no dzejas. Es to izjutu pat fiziski, kā sprādzienu manā apziņā. Tā bija sastapšanās ar stihiju, kas izpletās manā galvā, smadzenēs, un bija pat sadzirdama kā zumēšana. Fenomenāla sajūta, līdzīga reliģiskam pārdzīvojumam. 1971. vai 1972. gadā Kurts Fridrihsons man uzdāvināja franču dzejas izlasi „Es tevi turpinu”. Mākslinieks pret mani un arī Gundegu Repši vienmēr izturējās kā pret sev līdzvērtīgām sarunu partnerēm. Atceros – braucu ar tramvaju mājās no ciemošanās pie Kurta Fridrihsona un nospriedu, ka nu gan viņš man ir uzdāvinājis kaut ko dīvainu. Atšķīru Artura Rembo poēmu „Piedzērušais kuģis” Maijas Silmales atdejojumā, un tas bija sprādziens. Es saskāros ar valodas sugestijas spēku. Protams, 11 vai 12 gadu vecumā es daudz ko šai poēmā vēl nesapratu, bet tā rosināja manu interesi par dzeju. Pēc kāda laika sāku rakstīt pati. Mans pirmais dzejošanas periods noslēdzās ap 1980. gadu. Tad es pievērsos glezniecībai un kādus trīs gadus neko nerakstīju.

Vēlāk aizbraucu uz Krimu un lasīju krievu sudraba laikmeta dzeju. Dzīvoju netālu no Kokebeles, interesējoties par Maksimilianu Vološinu un Marinu Cvetajevu, kas tur bija pavadījusi skaistas vasaras. Lai gan Krimā kopā ar mani bija vairāki latvieši, tomēr mēs ienācām krievu vidē: dzeju es lasīju krieviski, un kādā brīdī apjautu, ka tā manī sāk skanēt krieviski. Sāku to pierakstīt. Tas turpinājās vairākus gadus. Kad atgriezos Latvijā, sapratu, ka rakstīt tādā kvalitātē, uz kādu es tiecos, varu tikai tajā valodā, kurā domāju, un tā ir latviešu valoda.

J.R.: – Tu esi rakstījusi arī angļu valodā.

L.L.: – Tie ir sīki, manuprāt, neveiksmīgi eksperimenti. Angļu valodā es brīvi runāju un lasu. Prozu uztveru bez grūtībām, bet dzeja ir ļoti komplicēta. Pievērsoties atsevišķu vārdu nozīmei, tiek apgrūtināts dzejas izjušanas process. Josifs Brodskis ir teicis, ka dzejot var tikai vienā valodā, un tā ir dzimtā.

J.R.: – Tu esi teikusi, ka dzeja var būt tikai lokāla. Ko tu ar to domāji?

L.L.: – Tad man būtu jāzina konteksts, kādā to teicu. Šobrīd es gribu apgalvot tieši pretējo, – ka dzeja ir absolūti universāla. Lasot jebkuras tautības dzejnieku darbus, jūtam, ka mākslas valoda ir universāla, jo tā dod mums iespēju saprast visu pasauli.

J.R.: – Tomass Stērnss Eliots apgalvoja – cik valodas tu zini, tik daudzas pasaules apgūsti. Viņš ir arī teicis, ka galvenā dzejnieka atbildība ir pret valodu. Kā tas saskaņojas ar tavu pieminēto dzejas universalismu? Visos laikos nav bijis daudz dzejas lasītāju, un vēl jo mazāk ir dzejas sapratēju. 1906. gadā Kārlis Skalbe runāja par tūkstoš dzejas sapratējiem, jo tādos metienos tolaik iznāca dzejas grāmatas. Man šķiet – mūsdienās tāda apjoma metieni vairs neeksistē.

L.L.: – Mans dzejoļu krājums „Antenu burtnīca” tika izpirkts tūkstoš eksemplāros. Ci-pari ir ļoti nosacīti. Varbūt mēs kādu dienu atskārtīsim, ka tūkstotis ir daudz, bet miljoni – maz.

J.R.: – Kādā uzstāšanās reizē tu teici, ka pasaulei nepieciešama jauna valoda un dzeja var šo valodu dot.

L.L.: – Jā, es domāju, ka ir nobriedusi nepieciešamība pēc citas valodas. Paskaidrošu, kā es to saprotu. Man jau daudzus gadus ir sajūta, ka ikdienas saskarsmē mēs zelējam valodu kā tādu zāli, kurai sen zudusi garša, resp., turpinām atkārtot vārdus un frāzes politikorektuma robežās, kaut tie absolūti ir zaudējuši jēgu. Dzejnieki, rakstnieki un filozofi nereti sasniedz valodas iespējamības robežas. Domāju, ka tieši viņi ir atbildīgi par to, lai sabiedriskajā telpā tiktu definētas jaunās parādības, kas ir radušās.

Mīnēšu vienu piemēru. Tas ir Iesalnieka komentārs par Norvēģijā nesen notikušo traģēdiju. Es neesmu nevienā partijā, arī apvienība „Visu Latvijai”, kuru pārstāv Iesalnieks, man nav simpātiska, bet šis jaunais cilvēks ļoti tieši aicināja sabiedrību iedziļināties problēmā, kas saistīta ar Eiropas islamizācijas procesu. Viņš mudināja politiķus

definēt, kā rīkoties tālāk. Tā vietā, lai mēģinātu atbildēt uz šo jautājumu pēc būtības, visi pārmeta Iesalniekam, ka viņš solidarizējas ar terorismu, kaut ir skaidrs, ka viņš to nedarīja. Kāpēc tā notika? Tāpēc, ka politikorektums pieprasa mums būt liberāliem un multikulturāliem. No vienas puses – šis politikorektums, no otras puses – ekstrēmisms, un politiķi nevēlas uzņemties atbildību par situāciju, kāda ir izveidojusies Eiropā. Varētu minēt daudz šādu piemēru, kas atklāj verbālo tukšumu. Ne sabiedrība, ne politiķi nezina, ar ko piepildīt šo tukšumu, jo nav ne ideju, ne definīciju.

J.R.: – Vai šis verbālais tukšums, tavuprāt, vērojams vienas vai daudzu valodu robežās?

L.L.: – Mēs esam atbildīgi par latviešu valodu.

J.R.: – Vai tas ir politikorektums, ja Krievijas pārstāvis Rogozins apgalvo, ka Baltijā eksistē neonacistiski režīmi? Tā ir apzināta melošana.

L.L.: – Es brīnos, kāpēc gan Latvijas valsts nevarētu aicināt mūsu vēsturniekus, žurnālistus un intelektuāļus izveidot saturīgu pielikumu citu valstu laikrakstiem, kurā angļu, franču un vācu valodā tiktu izklāstīta patiesība par notiekošo un atspēkoti šādi apmelojumi. Mēs paši par sevi nesniedzam informāciju, līdz ar to ļaujām citiem izplatīt dezinformāciju par mums.

J.R.: – Esam mazliet aizvīzējušies prom no dzejas, bet mums abiem piemīt arī publicistiskais temperaments, un es uzskatu, ja tāds ir, tad tas jāliek lietā.

Tavas runas dažādos pasākumos vienmēr ir ļoti precīzas, lietišķas un skar būtisko. Tās varētu pat nosaukt par eksaktām, savukārt dzeja nekādā veidā nav sociāli vai politiski angažēta. Tavai dzejai raksturīga pilnīgi cita, es teiktu – intuitīva izteiksmes forma. Man līdz šim nav izdevies tevi pieķert žanru sajaukšanā. Vai tu apzināti nodali dzeju no publicistiskajām runām?

L.L.: – Dzejā tiek lietota mākslas valoda, bet, runājot ar auditoriju par kādām dzīves problēmām, ir nepieciešama tieša, konkrēta domas izpausme. Varbūt tieši tāpēc, ka dzejnieki savā mākslas valodā spēj nokļūt tur, kur neviens līdz šim nav bijis, viņi spēj dot sabiedrībai kādas jaunas definīcijas. Tu to pasniedz kā pretrunu, bet patiesībā nav nekādas pretrunas.

J.R.: – Atgriezoties pie latviešu valodas, kuru mēs esam izvēlējušies par savu dzejas valodu, gribu jautāt, vai tu esi sastapusi kaut vienu cilvēku, kurš perfekti pārvalda šo valodu? Es neesmu sastapis. Man šķiet, ka absolūti zināt valodu nav iespējams.

L.L.: – Nē, tas nav iespējams. Valodas apguve ir nemitīgs process, nemitīga apziņas un lingvistiskā instinkta trenēšana. Dzimtā valoda ir jāmācās visu mūžu.

J.R.: – Vai tu mācies no dažādiem tekstiem? Ja atrodi kādu interesantu vārdu vai idiomu, tu to piefiksē?

L.L.: – Katru dienu es nebuos vārdnīcās, bet vienmēr reaģēju uz jauniem vārdiem, interesantiem sinonīmiem vai man nezināmiem vietvārdiem.

J.R.: – Tu teici, ka, rakstot dzejoļus, esi izvirzījusi sev arī formālus uzdevumus. Kādreiz jaunībā es katrā dzejolī centos ieviest kādu jaunu, līdz šim nelietotu vārdu.

L.L.: – Tas man ir ļoti labi saprotams.

J.R.: – Pāriesim pie taviem dzejoļiem.

L.L.: – Dzejā es neesmu izklaidētāja. Šovakar nolasīšu vienu ciklu no krājuma „Vilko-gas”, kas līdz šim vēl publiski nav izskanējis. Šeit skarta tēma, par kuru daudz un ilgi esmu domājusi jau kopš tiem gadiem, kad iepazinās ar Gandiju nevardarbīgās pretošanās filozofiju. Tas ir jautājums par vienkāršā cilvēka, izpildītāja lomu pasaules vēsturē. Cik lielā mērā viņš ir līdzatbildīgs vēstures notikumos? Mēs vienmēr vainojam diktatorus un ideoloģijas, bet arī paši esam šo diktatoru un ideoloģiju līdzradītāji vai atbalstītāji.

Cikla pēdējais dzejolis man jāpaskaidro. Reiz, runājoties ar cilvēkiem cienījamā vecumā, es uzzināju, ka Otrā pasaules kara laikā viņiem ir nācies slēpties mēdros, tāpēc dzejoļa nosaukums ir „Lūgšana mēdru ļaudīm”.

*IZPILDĪTĀJS
(fragments)*

4.

*Krematorijas krāsns pelni
Sudmalu melnie milti
Esības neērtajos un neapejamos stūros*

*Kristāla skaņa
Skan kristāla lustrās pilīs
Virš drapētiem ēdamgaldiem
Un ēdējiem drapērijās*

*Aizejot tie atstāj aiz sevis melnas sliedes
Pa kurām ripot vagonetēm ar pelniem*

Mēslojumam un auglībai

*Kristāla lilijas šūpo galvas
Uz kapu dobēm*

*Zem sodrēju varavīksnēm
Maršē izpildītājs*

7.

*Izpildītājs praķītī, varbūt ar uzplečiem vai dakti,
iznāk uz dienas vakti.*

*Viņš sēž pie kafijas tases no rīta un zina,
ka nogalināt ir viņa ziņā.*

*Mājās bērni dzied ziemsvētku dziesmas,
gaļa, iespējams, čurkst uz iesma.*

*Cerams, ka šodien nesūtīs dienestā –
drīz vien, kā ikgad, Pestītājs iekliegsies.*

*Pilsētā bambāļi mirdz un laistās –
izpildītājs miedz acis un skaistas –*

kas tā par nolāpītu brīvi –

būt kā visiem

un dzīvot šo dzīvi

11.

Lūgšana meldru ļaudīm

*Lūdzos, jums, meldru ļaudis, dzerot purva rāvu no jūsu mutēm, jums,
kas pratāt noslēpties no virsū braucošu kāpurķēžu nāves rakstiem,
lūdzos jums iemācīt man sava vājuma un baiļu spēku. Ēdot dubļus
no jūsu kāju pirkstiem, lūdzos, lai iemāciet man to, ko apkārtraksti
sauc par nodevību, bet tukšums – par gudrību. Saule lai ir ar jums
mūžam, un rāvas garša, kas atceras jūsu ķermeņu dvaku, lai manā
mutē ir vienmēr. Dariet mani neredzamu, mūžzaļie meldri, sev mani
piebiedrojot.
Līgo!*

J.R.: – Vai nesadarbošanās ir aktuāla arī mūsdienās?

L.L.: – Es jūtu, un droši vien arī katrs no jums to jūt, ka mēs tuvojamies lielu pārmaiņu laikam. Nezinu, kā šīs pārmaiņas notiks līdztekus klimatiskajām kataklizmām, līdztekus tam, ka politiķi nespēj atrisināt samilzušās problēmsituācijas, nespēj definēt aktuālos jautājumus, nespēj radīt jauno valodu un piedāvāt to sabiedrībai. Arī reliģijas nereti ir esošo ideoloģiju balsti. Mēs piedzīvojam daudzu ideju norietu, bet neredzam, kas varētu nākt vietā. Runājam par hologrāfisko Visumu, integrālo domāšanu un paradigmas

maiņu, runājam par to, ka mums visas problēmas jāskata daudz lielākās kopsakarībās, taču es domāju, ka šajā jauno uzdevumu sarakstā būtu ierakstāma arī lielāka indivīda atbildība par savu rīcību un izvēlēm. Jo vairāk šī individuālās atbildības apziņa izpletīsies, jo ātrāk pienāks mums tik nepieciešamās pārmaiņas.

¹ родник (krievu val.) – avots

P
Pet pasākuma
īesniegajā
Vācijas mūrja
es esmu gluži bez
valodas!

Kārlis V.
2011. 31. VIII

Ar KĀRLI VĒRDIŅU sarunājas Dace Dalbiņa

2011. gada 31. augustā

Tikšanās ar Kārli Vērdiņu notiek zīmīgā datumā – 31. augustā. Lai gan ir pēdējais vasaras brīvlaika vakars pirms skolas, apmeklētāju ir daudz, un Kārļa Vērdiņa dzejas maģija aizrauj sev līdz.

Dace Dalbiņa: – Mūsu šī vakara saruna būs par valodu. Kā tu domā – vai tavas dzejas lasīšana palīdz lasītājiem uzturēt labu valodas formu?

Kārlis Vērdiņš: – Par saviem tekstiem grūti spriest. Es pats dažreiz veldzējos senāk uzrakstītajā dzejā. Nesen rakstīju par Kārli Skalbi un jutu, ka tā ir cita latviešu valoda, ar citiem vārdiem. Nedomāju, ka viss labais meklējams pagātnē, bet reizēm der palasīt kāda agrāka perioda tekstus, lai atcerētos, ka valoda mainās un attīstās. Kaut ko no tās skaidrības un vienkāršības, kas ir, piemēram, Veronikas Strēlertes lirikā, mūsdienu latviešu dzeja ir pazaudējusi. Tagad teksti ir daudz samudžinātāki.

D.D.: – Man arī šķiet, ka reizēm mūsdienās vārds ir zaudējis jēgu. Tad man jādomā par banālo, par banalitāti. Kā mēs varētu definēt banalitāti? Varbūt kā kaut ko tādu, kas ir bez jēgas, bieži atkārtojas, kam nav attīstības?

K.V.: – Es dažkārt izbaudu arī banālas lietas un ielieku savā dzejolī kādu banalitāti, jo arī tas ir veids, kā izklaidēties.

D.D.: – Kā dzejā tikt galā ar banalitāti? Dzīve mums pašiem šķiet brīnums, bet patiesībā viss, kas tur notiek, jau bijis miljoniem reižu un ir banalitāte. Kā to padarīt par dzejas vērtību?

K.V.: – Cilvēka dzīve nav banāla. Kad es lasu dzejas kopkrājumus, kas tiek izdoti novados, un redzu, ko autori priekšvārdos ir pastāstījuši par sevi – tas nav banāli, jo katra cilvēka dzīve ir unikāla vērtība, bet, ja turpat blakus ir dzejoļi, kuros nekritiski atkārtotas svešas, kaut kur dzirdētas domas, un ir redzams, ka dzejnieki savu īpašo dzīves pieredzi nemāk izteikt vārdos, tad parādās banalitāte.

D.D.: – Lasot tavu dzeju, man šķiet, ka ir kaut kādi stāsti, valodas vai saziņas formulas, kurās tu iedzīvini savu tekstu. Tādas, piemēram, ir pasakas par vērdiņu, par vistiņu, par trīs sivēntiņiem. Šajās formulās tavš teksts iegūst citu jēgu, un tas, kas varētu būt banāls, caur līdzpārdzīvojumu kļūst unikāls jebkurā dzīves situācijā, kurā tas atkārtojas. Vai tu apzināti lieto šādas formulas?

K.V.: – Kad mācījos Kultūras akadēmijā, es sapratu – nav jau tā, ka literatūra ir kaut kas ļoti oriģināls. Mēs paņemam motīvus, tēlus, sižetus, kas mākslā eksistē jau simtiem gadu, apčubinām tos pēc saviem ieskatiem un palaižam dzīvot tālāk. Savu vai kāda cita uzrakstīto es uzskatu par balsi kopējā korī. Manuprāt, tā spēlētis ir interesanti. Nevajag iedomāties, ka tas, ko mēs darām, jūtam un rakstām, ir kaut kas sevišķi oriģināls. Cilvēki jau nemaz nav tik ļoti atšķirīgi, un vajag to godīgi atzīt.

D.D.: – Mēs ar studentiem esam lasījuši tavu „Vēstuli Solveigai”. Veidojas gara rinda no Ibsena caur Grotu, Kežberu un Elksni, arī tu esi iesaistījies kopējā korī ar savu Solveigas redzējumu.

K.V.: – Kad iznāca grāmata „Ibsens Latvijā”, es sadusmojos. Izdevuma pielikumā ir dažādas kvalitātes dzejoļi, kuros Pēra Ginta un Solveigas vārds tiek nelietīgi valkāts, un tad es nolēmu uzrakstīt kaut ko ļoti nepoētisku par šo tēmu, jo visi poētiskie teksti mani kaitināja.

D.D.: – Tātad jūsmīgais, romantiskais dzejnieks nav tas, ar ko tu vēlies būt identificēts?

K.V.: – Grūti pateikt. Ja man sagribēties pajūsmot, es to labprāt darīšu, bet tas arī ir jautājums par banalitāti. Nevajag nekritiski atkārtot citu cilvēku jūsmu.

D.D.: – Kas lirikā ir dzejnieks? Tā ir fiziska vai ir izdomāta persona, fikcija? Vai dzeja ir liela spēle, varbūt vairāk pašatklāsmē, slēpšanās?

K.V.: – Man ir dzejoļu krājums „Es”. Rakstot šos tekstus, sapratu, ka nav jau tāda es, jo nevaru definēt, kas es esmu. Valdis Zatlers to savulaik neveiksmīgi mēģināja pasacīt, arī man tas nav izdevies. Kas teica, ka subjekts ir sašķelts? Rolāns Barts?

D.D.: – Viņš teica: „Es neesmu pretrunīgs, es esmu izkļiedēts.”

K.V.: – Cilvēks ir sašķelts. Vajag izbaidīt šo sašķeltību un par to arī priecāties.

D.D.: – Vai nav tā, ka kolektīvā atmiņa veidojas arī tekstu pasaulē, kur dažādos gadsimtos ir risinātas metafiziskas sarunas? Piemēram, ir bijušas paaudzes, kas lasīja vienas un tās pašas grāmatas, un tā ir radusies kopējā kultūras atmiņa. Nāk jaunas paaudzes, kuras savukārt lasa citas grāmatas un veido citu identitāti. Vai, tavuprāt, dzejas un dzejnieka uzdevums varētu būt saistāms ar kolektīvās atmiņas veidošanu? Varbūt dzejniekam vispār nevajag dot nekādus uzdevumus?

K.V.: – Par šo jautājumu es sāku domāt, kad „Latvju Tekstiem” intervējām Intu Čaklo. Viņa teica, ka latvieši dzejnieka uzdevumu vienmēr ir izpratuši atšķirīgi nekā lielās tautas. Es esmu deviņdesmito gadu bērns un atceros tolaik sabiedrībā valdošo uzskatu, ka rakstnieka sūtība, misija un sociālā angažētība ir kaut kas riebīgs. Diemžēl šā viedokļa paudēji, tostarp arī dzejnieki, ja vien viņiem nav kādas literatūrzinātniskas intereses, nezina, kas agrāk ir sarakstīts. Laikam neliekas stilīgi lasīt latviešu literatūru. Es nejūtu aicinājumu nest visiem gara gaismu, bet dažreiz ko tādu vajag izdarīt. Piemēram, mēs apgādā „Mansards” izveidojām Linarda Tauna lirikas krājumu „Dzejas”. Šajā grāmatā ir apkopots viss, ko no Tauna varēja savākt. Lai ir apritē! Manuprāt, cilvēki galvenokārt lasa to, kas izdots pāris pēdējos gados. Nāk jaunas grāmatas, un iepriekš izdotais iekrīt kā bezdibeni.

D.D.: – Tu esi sastādījis arī Zemgaliešu Birutas dzejas grāmatu. Kāpēc? Vai tas bija kāds ārēji dots uzdevums vai sirdsbalss?

K.V.: – Es nezinu, kāpēc. Zemgaliešu Biruta sāka mani mocīt, kaut kā apsēda. Es sāku lasīt viņas dzejoļus, kas nemaz nav tik izcili, un mani tie ieinteresēja. Dāmas no apgāda „Pils” bija tik neprātīgas, ka grāmatu izdeva, un tagad es redzu, ka mani kolēģi savos darbos citē Birutiņu un izdara vērienīgus secinājumus.

D.D.: – Ir ļoti svarīgi informatīvajā telpā kaut ko pieteikt, jo tad tas kļūst aktuāls, apspriežams, izmantojams, ieiet kultūras apritē un kļūst par vērtīgu faktu. Celt gaismā senākus tekstus ir misijas darbs. Bieži šķiet, ka, baidīdamies no banalitātes draudiem, mēs nerunājam par lietām, kas ir tradicionālas un vajadzīgas.

K.V.: – Galvenais, lai pagātne nenomāc. Pagātne jāizmanto, lai radītu ko jaunu.

Kad es mācījos Kultūras akadēmijā un gāju uz bibliotēku pie Andas Kubuliņas runāties, viņa man bieži sacīja: „Jūs neesat izlasījis to, to, to un vēl šito... Tad ko jūs vispār gribat?!” Tādos brīžos jutu, ka pagātne mani nospiež. Es gan pēc tam lielāko daļu no šīm grāmatām izlasīju un šo to atzinu arī par noderīgu.

D.D.: – Mūsu izglītošanās procesā ļoti svarīgi faktori ir arī tradīcija, kanons un faktu uzkrāšanas periods.

K.V.: – Pārāk daudz spēka literatūrzinātnē tiek tērēts, lai visu uzkrātu, savāktu un saglabātu kā tādu sienu šķūnī.

D.D.: – Varbūt tāpēc, ka tā visa ir tik maz?

K.V.: – Varbūt tāpēc, ka mūsu ir tik maz, radusies pārlicība, ka visu vajag vākt un krāt. Es gaidu, kad mani kolēģi beigs vākt un sāks to visu interpretēt, pasniegt mūsdienīgi. Man pietrūkst šāda veida pētījumu. Šķiet, vākšana tiek uzskatīta par ideālo literatūrzinātnes izpausmes veidu.

D.D.: – Parunāsim par lasītāju. Varbūt mēs viņus varam kaut kā klasificēt. Ir divas pozīcijas. No vienas puses, Ničes teiktais: „No visa, kas uzrakstīts, es mīlu tikai to, ko kāds ar savām asinīm rakstījis. (..) Nav viegla lieta saprast svešas asinis, es ienīstu laisku lasītāju.” No otras puses – Meraba Mamardašvili paustā atziņa: „Tas, kas neiekrīt dvēselē, nav tev domāta literatūra”. Vienā pusē ir asins tulks, otrā pusē – laiskais lasītājs. Kā tu domā – vai lasītājam ir kādi pienākumi un tiesības? Vai to var reglamentēt? Varbūt – lai katrs lasa, kā māc?

K.V.: – Cilvēku intereses ir dažādas. Grūti nodalīt vienu lasītāju kategoriju no otras. Nekad nevar zināt, kā teksts tiks uztverts, varbūt pēkšņi kāds dzejoļa iespaidā sāks raudāt un apgāzīs visus priekšstatus par labajiem un sliktajiem lasītājiem. Dažreiz cilvēki, kuri dzeju vispār nelasa, bet nejauši nonāk ar to saskarsmē, spēj iekšēji atbrīvoties un ļoti labi identificējas ar rakstīto. Ir grūti novilkt robežu starp tādiem vai citādiem lasītājiem.

D.D.: – Tātad, tavuprāt, mēs nevaram klasificēt lasītājus. Varbūt parunāsim par to, kā mācīties lasīt? Vai vispār lasīšana tādā līmenī kā teksta interpretācija būtu jāmācās? Tu

šovasar tikies ar daudziem skolotājiem, jūs lasījāt dzeju, un par tevi bija viennozīmīgi jūsmīgas atsauksmes.

K.V.: – Mēs lasījām dzejoļus, kas daudzām skolotājām šķita sarežģīti, tumši un drūmi, tomēr es redzēju, ka šie darbi uz viņām atstāja iespaidu. Annas Auziņas un Andra Akmentiņa dzejoļi aizgāja visās skolotāju auditorijās, ar tiem bija ļoti viegli identificēties. Viena skolotāja teica, ka viņai bijis tuvs Andra Ogriņa dzejolis, kas sākas ar frāzi: „katru vakaru vēlos aizliet acis”. Ikvienam lasītājam teorētiski ir savs dzejolis, tikai ne vienmēr viņš to zina.

D.D.: – Vai tad, kad raksti, tu jūti kāda potenciāla lasītāja klātbūtni? Vai tu domā par lasītāju?

K.V.: – Es jau skaidri nezinu, ko lasītājs vēlas, un dažreiz gribas kaut kā ieriebt tam lasītājam, lai viņš nesaņem to, ko vēlas.

D.D.: – Krājumā „Es” tev ir dzejolis „Sniegavīrs”. Mēs zinām, ka ir tādi eksistenciāli šķidrums kā asinis, asaras, lietus, rasa, bet tu piemini arī vēl citus. Tavā dzejolī ir siekalas, sviedri, sperma, piedevām vēl – ne visi vārdi ir vērtējami kā politkorekti. Bieži vien mūsu sabiedrībā notiek tā – kāds paņem mācību grāmatu, ierauga tur kādu *fui!*, un tad autoriem tiek rādīts liels un dusmīgs pirksts.

K.V.: – Es vienmēr esmu izjutis nožēlu, ka mani dzejoļi ir tik pareizi. Gribētos rakstīt daudz rupjāk.

D.D.: – Braucot uz šo tikšanos, pa ceļam redzējām uzrakstus uz sienas grafiti tehnikā. Tur bija doti dažādi padomi, kā uzvesties, arī tādi, kas skar ļoti fizioloģiskas tēmas. Mēs domājam – kas tas ir? Vai agresivitāte? Visiem šiem vārdiem, kas nav tradicionāli poētiski, tomēr ir ļoti iedarbīgs spēks.

K.V.: – Runājot par rupjībām – pirms kāda laika likās, ka vajag lasītāju pretestību atsist ar kaut ko provocējošu, rupju. Šobrīd šķiet, ka manas paaudzes dzejnieki ir lietojuši gana daudz rupjību, tāpēc tās ir novalkātas. Es laikam kādu brīdi atturēšos no rupjībām.

D.D.: – Kāds tu pats esi kā lasītājs? Vai tev ir savi autori, savas simpātijas? Vai tevi interesē, ko raksta citi?

K.V.: – Jā, tāds ir mans darbs. Es pārsvarā lasu grāmatas, kuras vajadzīgas vienam vai otram darbam, un tikai dažreiz varu izbaudīt kaut ko skaistu un neobligātu. Kad iedomājos, ka tā saucamais *vienkāršais lasītājs* var lasīt grāmatas tikai prieka pēc, man gandrīz vai uznāk skaudība.

D.D.: – Tu esi ļoti apkalts teorijā. Vai teorētiskā sagatavotība tev netraucē lasīt un uzvert dzeju?

K.V.: – Domāju – tas netraucē. Ja izlasu dzejoļi un pasaku, ko es par to domāju, dzejolis no tā neko nezaudē. Arī Gunars Saliņš ir rakstījis esejas, pētījumus un publicējis tos gan latviešu, gan angļu valodā. Tas ir normāli. Ja kaut kas patīk, tad nav tik lielas pretrunas starp teoriju un praksi.

Es domāju, ka pieaugušam vīrietim rakstīt dzejoļus vispār ir diezgan nepiedienīgi. Gan jau pienāks brīdis, kad dzejoļi manī atmirs, bet pagaidām vēl ķepurojas.

D.D.: – Jautājums bija par to, vai teorija „neapēd” dzejnieku. Tagad par citu literārā kanibālisma veidu – par tulkošanu. Tas, kas ir tulkots, acīmredzot ietekmē radošo procesu. Tavi darbi ir tulkoti daudzās valodās – lietuviešu, angļu, zviedru, čehu, poļu, slovēņu, basku un citās. Savukārt tu esi tulkojis Eliotu, Dūlitlu, Trāklū, Bīblu un citus.

K.V.: – Joprojām ir daudz tādu autoru, kuri latviski nav tulkoti, vai arī tulkoti sen, un tad, gribot negribot, nākas ar to nodarboties. Pašlaik mēs ar kolēģiem gatavojam jaunu Volta Vitmena dzejas izdevumu. Es labprāt pieietu pie grāmatu plaukta, paņemtu sējumu un lasītu šo liriku burvīgā latviskā atdzejojumā, bet nav tādas iespējas, tāpēc ir jātulko pašam. Jaunībā es tulkoju arī šo to no Eliota. Pašlaik atkal esmu pievērsies šim autoram.

D.D.: – Tava dzeja ir arī smalkas pašironijas caurausta.

K.V.: – Tagad, lasot XX gadsimta 80. gadu dzeju, kur ironija ir viena no galvenajām stratēģijām, liekas, kaut kas no dzejas vērtības ir pazudis tieši ironijas klātbūtnes dēļ. Man ļoti patīk ironija, bet tā tomēr ir arī vājuma pazīme.

D.D.: – Mēs vairs nevaram realitāti tik skaidri definēt un apgalvot, ka māksla ir realitātes spogulis. Ar atspoguļošanu viss vairs nav kārtībā. Ironija zināmā mērā ir aizsardzība. Tā varbūt ir sava subjektivitātes aizsardzība, jo ironija vienmēr ir ļoti subjektīva.

K.V.: – Realitātes atspoguļošanu es vairāk gaidītu no prozas. Man pietrūkst realitātes atspoguļošanas mūsdienu latviešu prozā. No dzejniekiem nevar prasīt, lai viņi realitāti vispār pamana.

SVEŠĀ DZĪVE

*Ej pastaigāties vakarā pa ielu
un skaties, vai kāds logs nav atstāts
puspavērts.*

*Tu drīksti atgrūst logu vaļā, rausties iekšā,
un iemītniekiem saukt: „Labvakar, es te
dzīvošu!”*

*Tu drīksti paķert TV pulti, pārslēgt kanālus,
un vandīties pa viņu drēbju skapi, prasīt:
„Kamdēļ jūs glabājat šīs lupatas?!”
Un viņi taisnosies: „Pa māju tādās staigāt var.”*

Lai saimniece tev rāda tukšo burku kolekciju,
kas plauktā rāmi gaida jauno ražu.
Ej viņu guļamistabā un pārbaudi,
vai spilvens naktsmieram būs gana mīksts.

Lai tevi nobučo un samīļo pirms miega,
lai atnāk miegs kā uzmundrinošs joks,
lai sapnī redzi, kā jūs kopā brauksiet sēnēs,
kā saimnieks paņems līdzī makšķerēt.

Un, zaru ēnās skatoties uz sienas,
tu laimīgs smaidīsi par jauno, svešo dzīvi,
kas galda spēlei līdzinās, kur pērk un krāj,
kā paredz vienkāršie un stingrie noteikumi.

Te kādu dienu, ēdot aličas no burkas,
tu pēkšņi sajūtīsi – šī ir tava dzīve.
Tās – tavas sienas, tavas burkas, tavas lupatas,
un arī laiks, kas veltīts zaptē vārīšanai,
bija tavs.

Un kļūs tik ļoti bail, tāds niknums pārņems,
ka burkas jānogrūž no palodzes, pa logu jālec,
un steigšus projām jāsoļo pa krēslojošo ielu,
un jāskatās, kur logs būs atstāts puspavērts.

Rudzupuķes

Vectētiņ, vai tev patiktu rudzupuķes?
Redzi, es ielieku pušķi tavā smilšainā vāzītē.
Tūlīt būs Jāņi, un šogad gribējās atnākt pie tevis,
parunāties ar kādu, kas nestrīdas, nerunā pretī.

Paskaties, kas te visapkārt – smiltiņas, mauriņi,
puķītes vadziņās, trūkst tikai diļļu un lociņu.
Kam dārziņš tāds šaurāks, var izpausties šeit.
Paldies Dievam, mūsu ģimenei nepiemīt lieka centība.

Deviņdesmitajos gan viņus bija pārņēmis neprāts –
katru brīvu plekīti uzraka, audzēja kartupeļus,
pagāja vairāki gadi, līdz viņi nomierinājās.
Es novalkāju mēteļi tavu, kreklus un zilo svīteri.

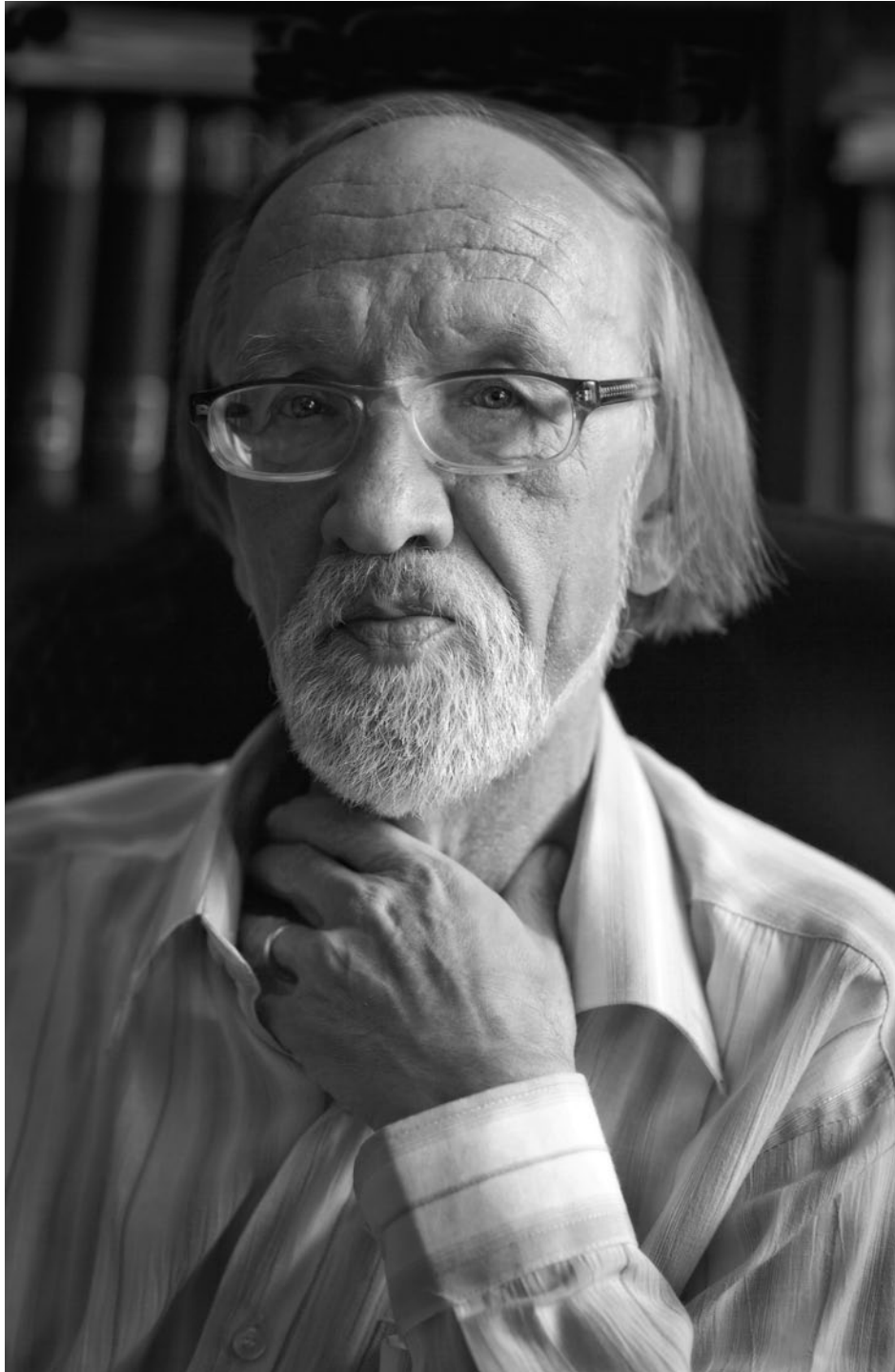
Nez, kā tas ir – divdesmit gadus gulēt vienā kapā
ar sievasmāti? Vai tāds ir tas mūžīgais miers?
Pēdējos gados tava cienīgā arī pašvaka,
varbūt drīz tev būs kompānija. Tad tu redzēsi vellu!

Vācu laikā jūsu Jelgavas dzīvoklī mita meitene.
Es viņu satiku Ņūdžersijā, viņa vēl atceras tevi –
staltu, laipnu un zolīdu Zemgales puisī.
Arī tavu pirmo sievu viņa pazina Amerikā.

Sūtot pa etapu, viņi tev atņēma visas mantas.
Tikai katliņu izdevās paslēpt zem vateņa – tā tu stāstīji.
Galapunktā kārtējā pārbaudē atņēma arī to.
Bieži domāju – varbūt var aizbraukt tur, atrast?

Tavs brālis komunisti ir izmests no enciklopēdijas,
tavs brālis trimdnieks beidzot ir iekļuvis tajā,
tavs trešais brālis ir pieminēts šķirklī par basketbolu.
Tādas grāmatas tagad pērk tikai vecāki ļaudis.

Mājas ir pārdotas. Mēs nesaimniekojam pa lauku.
Kaimiņš, Breša zemnieks, to apar un apsēj.
Rudzupuķes tur zied līdz pat meža ielokam.
Redzi, dažas es ieliku vāzītē. Varbūt tev patiks.

Esset rūpīgi pret savu domām,
jo tas reiz kļūs par vārdu.
Esiet rūpīgi pret savu vārdu,
jo tie reiz kļūs par darbību.

Leons Boudis

Ar LEONU BRIEDI sarunājas Ieva Ķīse

2011. gada 28. septembrī

Ieva Ķīse: – Labvakar! Šovakar mūsu valodas vakara viesis ir Leons Briedis, dzejas darba rūķis. Zinu šā autora daiļradi kopš viņa pirmās grāmatas. Daudzus dzejoļus esmu lasījusi un dzirdējusi jau pirms to publicēšanas, jo mēs ar Leonu bijām kursa biedri Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātē. Tomēr, gatavojoties šim vakaram un pārskatot izdoto darbu bibliogrāfiju, es biju pārsteigta par ārkārtīgi saspringto darba ritmu, kādā Leons ir dzīvojis visus šos gadus, un arī par to, cik svarīgi viņam ir bijis meklēt atbildes uz jautājumiem – kas ir dzeja, kā tā atnāk pie mums, lasītājiem, kāda ir šī fantastiskā poēzijas pasaule. Par dzeju Leons Briedis ir sacījis ļoti īpašus vārdus:

Dzeja, manuprāt, tas ir Sapnis; sapnis, kuru redz mūsu allaž nomodā esošās Dvēseles Acis. Un to pačukst Mūsu Lūpām, kuras savukārt neskaidri saklausītos, nereti pārprastos vārdus un balsienus pūlas iespējami skaidrāk un sakarīgāk pārstāstīt Mūsu Rokai, kura lielākoties pārsteidzoši vieglprātīgi, neveikli un aklam, reizēm pat sātaniska pašlepnuma un augstprātības apmāta, tos skricelē uz Baltās Lappuses – vienīgās, kas patiešām ir Poēzijas vērts (atcerēsīmie rumāņu dzejnieci Anu Blandianu, kas teikusi, ka vārdi – tas esot vienīgais nepieciešamais ļaunums, bez kura dzejnieks tomēr nevar iztikt), un šo Mūžības Tirraksta „aptraipīšanu” mēs diemžēl dēvējam (un pat esam spiesti saukt) par Dzeju.

Tas bija neliels fragmentiņš no Leona esejas. Saistībā ar šo tekstu arī mans pirmais jautājums – ko tev, Leon, nozīmē dzeja? Es saprotu, ka atbildēt uz šo jautājumu gandrīz nav iespējams, jo tas nozīmētu pateikt nepasakāmo, bet reizēm tev tas izdodas.

Leons Briedis: – Man nekad nav bijis tāda skaidra vai noteikta plāna, kuram es sekotu savā dzīvē un dzejā. Ir daži negrozāmi principi, kurus ievēroju jau kopš ļoti agriem savas dzīves gadiem. Tos man ir iemācījuši, paldies Dievam, gudri cilvēki, proti – mani vecāki, pēc tam arī draugi un skolotāji. Nodarboties ar ļoti nopietnām lietām var tikai ļoti nenopietns cilvēks, kāds pēc dabas esmu. Es ceru – jūs pareizi sapratīsit šo manu ironisko izteikumu. Tas nozīmē, ka dzīve man tomēr šķiet kaut kas daudz skaistāks, lielāks, neizprotamāks, noslēpumaināks, reizē arī dziļāks un patiesāks nekā jebkāda literatūra, ko mēs saceram un rakstām. Jebkurš dzejolis tikai netieši spēj atveidot dzīvi tādu, kāda tā ir, un tomēr ir ļoti svarīgi, lai mēs izturētos rūpīgi un atbildīgi pret visu, ko darām. Šo atziņu es pūlējos izteikt kādā nelielā dzejojumā – maksimā:

*Esiet rūpīgi pret savām domām, jo tās reiz kļūs par vārdiem.
Esiet rūpīgi pret saviem vārdiem, jo tie reiz kļūs par darbiem.
Esiet rūpīgi pret saviem darbiem, jo tie reiz kļūs par jūsu parašām.
Esiet rūpīgi pret savām parašām, jo tās reiz kļūs par jūsu derību.
Esiet rūpīgi pret jūsu derību, jo tā reiz kļūs par jūsu gudrību.
Esiet rūpīgi pret jūsu gudrību, jo atbilstīgi tai jūs dzīvosiet.*

Tā ir vienīgā manas dzīves gudrība, ko es varu jums piedāvāt, protams, ja jums tā šķiet svarīga, vajadzīga un nozīmīga. Šī atziņa man visus šos gadus ir palīdzējusi darīt daudzus ar literatūru nesaistītus darbus, nodarboties ar daudzām, tā sakot, ārpusliterārām

lietām un arī ir devusi iespēju kaut ko paveikt tajā jomā, kas saistās ar vārdu, ar literatūru, īpaši ar dzeju un atdzeju. Neuzskatu sevi par darbholiķi, kaut gan strādāt man vienmēr ir patīcis un arī šobrīd patīk, tomēr slavenais latīņu teiciens: „Nulla dies sine linea” – nevienu dienu bez līnijas, resp., rindiņas – nebūtu attiecināms uz mani, tāpēc, ka rakstīt tikai rakstīšanas pēc es neprotu, nemāku un arī negribu, jo dzīve tomēr ir un paliek kaut kas daudz nozīmīgāks, daudz skaistāks, daudz svarīgāks nekā literatūra. Tomēr nenoliedzams ir fakts, ka literatūra manā dzīvē ieņem, ieņems un ir ieņēmusi ļoti lielu un nozīmīgu vietu. Būtu vietā atminēties vēl kādu gudrību – katrs cilvēks ar savu dzīvi grīb šajā pasaulē kaut ko mainīt – tas ir normāli, tā tam jābūt, un to mēs arī darām, – bet, lai patiešām varētu kaut ko mainīt, katru dienu ir jādara viens un tas pats. Ja reiz tu esi uzņēmies ārsta misiju, tad ārstē, ja jūti iekšējo aicinājumu būt par skolotāju, tad esi skolotājs. Tas attiecas arī uz rakstnieku. Ir grūti katru dienu darīt vienu un to pašu, bet es esmu centies, lai tā būtu, un, lūk, palēnām ir sakrājušās grāmatas, teksti, ir redzami padarītā darba rezultāti.

Valoda ir kaut kas tik apbrīnojams, līdz galam neizprotams un neizsakāms, ka par šo tēmu var runāt bezgala daudz un vienmēr – it kā no jauna. Tie periodi, kad man bija kaut kādas ļoti striktas poētiskas nostādnes, vairāk saistās ar jaunības gadiem. Šobrīd es pret dzejas rakstīšanu iztuos daudz dabiskāk, vienkāršāk, un man nav tādu ļoti kategorisku rāmju, kuros es sevi ieliktu, nav postulātu, kurus censtos ievērot. Esmu uzrakstījis pietiekami daudz dažādu apcerējumu par dzejas mākslu jeb tā saucamo *Ars poetica*, esmu deklarējis savus uzskatus un viedokļus, un tie bieži vien ir bijuši tik atšķirīgi, ka grūti pat iedomāties, kā to varējis pateikt viens un tas pats cilvēks, taču, manuprāt, tas ir dabiski un pat likumsakarīgi, jo dzejnieks taču vienmēr atrodas radošā kustībā. Pamēģināšu kaut daļēji iepazīstināt jūs ar to, kā es raugos uz dzejnieka, rakstnieka, intelektuāļa misiju. Nolasīšu vienu nelielu eseju, ko es uzrakstīju pirms dažiem gadiem:

Rakstnieks acīmredzot ir tas cilvēks, kurš hamletisko dilemmu – klusēt vai rakstīt atrisinājis par labu otrajai iespējai, tādējādi padarot to par savas dzīves nereti pat vienīgo argumentu. Citiem vārdiem, rakstnieks ir cilvēks, kurš, nonācis konfrontācijā ar absolūto, visviens, reālo vai ideālo, klusēšanas vietā izraudzījies izteikšanos. Kas zina, iespējams, ka šī izšķiršanās ir ne vien intelektuālas, bet varbūt pat eksistenciālas varonības izpausmes akts, un, kaut gan tādā nozīmē rakstnieka sūtības apzināšanās pastāv samērā reti, arī tai ir tiesības būt, jo lielākoties rakstniecība tiek uzlūkota par izklaidi, dīkas pavaļas vai – visbiežāk – par profesionālas rutīnas nodarbi. Bet vai tad pēc būtības literatūra nav kosmoloģija, tas ir, cilvēka „situēšanās” kosmosā? Iespējams, vismaz šajā aspektā arī literatūru, tāpat kā kosmoloģiju, varētu uzlūkot par zinātni, jo ārpus valodas, izteiksmes veida un citām, tā sakot, „tehniskām” problēmām literatūra tomēr tā vai citādi tiecas risināt arī kādu reālu problēmu – „reālu” tai ziņā, ka tā ir kopīga visu to cilvēku iezīme, kuri domā, proti, šo problēmu mēs varētu saukt par pasaules un arī mūsu pašu izziņu. Visam pārējam – vai nu tā būtu spēle vai nopietnība, izklaidēšanās vai atbildīgums, psihoterapija, grēksūdze, moralizēšana, izlaidība u. t. jpr., kas vien

literāta darbam tiek piedēvēts, – ir sekundārs raksturs. Rakstnieks nav vis valodas ierēdnis, bet gan tās demiurģs, citādi izsakoties, cilvēks, kurš dzīvo logosā. Acīmredzot tāpēc Leonardo da Vinči, Pols Valerī un citi rakstnieka/mākslinieka/radītāja darba jūtīgi izpratēji un novērtētāji šo cilvēka esības veidu sauca par „intelektu upuri”, tātad arī pats rakstnieks/mākslinieks/radītājs iemieso sevi šādu „upuri” jeb savas dzīves „upurējumu”. Tādējādi rakstnieka darbs tiek pielīdzināts sirdsapziņas darbam – tam, ko tik precīzi uztvēra dzejniece Mirdza Bendrupe, nosaucot Dzeju par Sirds Apziņu. Vienīgi vienmēr paliek spēkā jautājums: vai cilvēka dzīve ir tā vērtā, lai to šādi upurētu? Un vai šāds cilvēka „upurējums” spēj atsvērt viņa paša dzīvi? Atbilde vienmēr balansē uz ārkārtīgi trauslas robežas – vīrs bezdibeņa starp dzīvi un nāvi. Acīmredzot šī rakstnieka sūtības traģiskā perspektīva īstam radītājam nav nekas pret dabisku, drīzāk tā ir pat normāla situācija, ko franču rakstnieks Albērs Kamī izteicis šādi: Tas, kas man ir pasakāms, ir daudz nozīmīgāks nekā tas, kas es esmu.” To pašu apgalvo arī rumāņu dzejnieks Nikita Stenesku, pasludinot, ka „Dzejniekam, tāpat kā kareivim, nav savas personīgās dzīves”. Ne jau tikai viņš vien spējis apzināties, ka literāram darbam ir pa spēkam atsvērt autora personīgās ciešanas un tādējādi simboliski uzvarēt nāvi. Bet vai tad daudzējādā ziņā pati literatūra nav šāda simboliska uzvara pār nāvi, kuras dēļ katrs paties rakstnieks ir gatavs samaksāt ar savu dzīvi?

Te mana eseja apraujas pusvārdā ar retorisko jautājumu, uz kuru īpaši pat negribas atbildēt.

I.Ķ.: – Jau kopš mūsu studiju gadiem man ir bijusi sajūta, ka misijas apziņa pie tevis ir atnākusi jau ļoti agri. Tu kādā intervijā esi teicis, ka savu dzeju nevari citēt un neatceries, bet vai es drīkstu atcerēties dažas rindas no tava dzejoļu krājuma „Laiks mest ēnu”?

L.B.: – Jā, lūdzu.

I.Ķ.: –
*Brīva ir mana dzīvība,
 plecos celdama nastu.
 Brīva, jo tai ir pienākums
 vismaz pret šo auglīgo krastu.
 Itin nekas to nenospiež –
 ne grēks, ne lāsts, ne glaimi...
 Laikam būt tādām nebrīvam
 ir pati augstākā laime.*

Sen uzrakstīts dzejolis, bet vai tu atceries savu pirmo literāro darbu un to brīdi, kad sāki apzināties, ka gribi būt dzejnieks? Kā tas viss sākās? Vai pakavēsies atmiņās?

L.B.: – Pamēgināšu. Šī misijas apziņa, kas drīzāk ir vēlēšanās nopietni, rūpīgi un iespējami labāk darīt to darbu, ko esi izraudzījies, acīmredzot ir kaut kāda zemnieciska tradīcija, ko esmu netieši pārmantojis no saviem senčiem. Jaunībā, arī brieduma gados, man bija šī misijas apziņa, šobrīd vienīgā vēlēšanās ir dzīvot normālu, dabisku, pilnasinīgu dzīvi. Nebiju domājis, ka izraudzīšos ar literatūru saistītu dzīvesveidu, jo apzināti netiecos kļūt par dzejnieku. Viss notika kaut kā pats no sevis, bez īpašiem citu cilvēku skubinājumiem, varbūt pat pretēji tiem, jo vecāki vēlējās, lai es apgūtu kādu daudz nopietnāku, stabilāku un, protams, ienesīgāku profesiju, kas man nodrošinātu mierīgu, drošu un stabilu dzīvi, jo literāta, un jo īpaši dzejnieka, darbs – tā ir tāda visai neskaidra, reizumis pat samērā dramatiska un, ko tur liegties, – nereti pat traģiska esamība, kurai cilvēks pats sevi labprātīgi pakļauj.

I.Ķ.: – Tavi vecāki bija skolotāji?

L.B.: – Jā, un vecāki visai skeptiski izturējās pret manu aizraušanos ar *papīra apvārdošanu*, kā viņi to jokojot dēvēja, uzskatīdami, ka tās ir pārejošas blēņas, ar kurām bērnībā un it sevišķi jaunībā aizraujas katrs cilvēks. Tobrīd manu interešu sfērā ietilpa praktiski viss, taču jau kopš visagrīnākajiem gadiem mani vienmēr ir pārsteidzis, kā ar vārda palīdzību pasaule cilvēka izjūtās un domās iegūst pavisam jaunus izpausmes veidus un kļūst par kādu pavisam citu, pat negaidītu, nebijušu realitāti. Līdztekus daudzām citām nodarbēm es jau bērnības gados sāku rakstīt, bet, goda vārds, nedomāju, ka tas kļūs tik nopietni, kā ir patlaban, kad bez rakstīšanas es savu dzīvi vairs nevaru iedomāties. Neraugoties uz literārajiem mēģinājumiem un pirmajām publikācijām, pusaudža gados uzskatīju, ka kļūšu vai nu par matemātiķi, vai fiziķi, jo šīs jomas mani vienmēr ir ļoti interesējušas, taču vārds ņēma virsroku, un tā es nokļuvu filoloģijas – valodas sfērā. Vairāk par literatūru mani vienmēr ir saistījusi valodniecība, un tieši tas rosināja pievērsties valodu apguvei, jo katra valoda taču nes kādu jaunu dzīves īstēnības redzējumu, maina, paplašina un padziļina to pasaules redzējumu, kas raksturīgs dzimtajai valodai.

I.Ķ.: – Kad satikāmies Filoloģijas fakultātē, visi jau zināja, ka mūsu kursā ir Leons Briedis – dzejnieks. Mūs pārsteidza tavas zināšanas daudzās jomās, piemēram, folklorā. Viens no vaļiem, uz kura balstās tava sākotnējā daiļrade, noteikti ir folklorā. Arī ģimene, vai ne? Kas vēl? Kādas autoritātes tev dzejā bija, kad tu sāki?

L.B.: – Tajā dzīves periodā mani saistīja un vēl šobrīd ļoti saista romantiķi: Fricis Bārda, Jānis Poruks, Kārlis Skalbe – šī latviešu dzejnieku paaudze. Rainis varbūt mazāk, vien dažas viņa grāmatas. Arī tagad pati mīļākā Raiņa grāmata man ir „Dagdas piecas skiču burtnīcas” – varbūt tādēļ, ka tajā liriskais pasaules skatījums ir daudz spēcīgāk izteikts nekā citos viņa darbos. Vispār es pēc savas iedabas, kā Rainis reiz izteicies, esmu nevis dzīves, bet gan dvēseles dzīves dzejnieks. Liriskais pasaules redzējums – tā ir diezgan sarežģīta attieksme pret pasauli, pozīcija, ko ļoti grūti saglabāt ilgstoši vai pat pastāvīgi. Liriskais noskaņojums mūsdienu dzejnieku apmeklē samērā reti. Nav nemaz tik viegli šai pārlieku komplicētajā pasaulē rakstīt normālus, dabiskus, sirsnīgus un neviltotus dzejoļus, kad visapkārt cilvēki tiecas pēc iespējami pārgudrākas un rafinētākas poētiskās

izteiksmes. Labāk šādi dzejoļi padodas jaunībā, brieduma gados tie rakstās jau retāk un aizvien grūtāk. Viegļāk nekā izjust, jo tas prasa lielu dvēseles un garīgo spēku, ir pašizteikties, strādāt ar izteiksmi, aprakstīt, kaut ko deklarēt, konstatēt.

Viens no lielākajiem mana mūža pārsteigumiem ir latviešu dzejnieka Jāņa Poruka dzejolis, ko es esmu atdzejojis latviski. Izrādās – ap 1894. gadu, kad Poruks kādu laiku mācījās Drēzdenes konservatorijā, viņš dažus dzejoļus uzrakstīja vāciski. Nolasīšu šo Poruka dzejoli savā atdzejojumā. Liekas, man tīri labi ir izdevies atklāt Poruka dzejas būtību:

MANAI MĪĻAI

*Kad dusēšu es kapā
Pavisam vientulis,
No laimes miega, mīlā,
Tu mani necel vis.
Ej prom pie drošiem buršiem,
Kam liksmas dziesmas skan,
Jo viņi ilgi dzīvo
Un mīlē arīdzan.
Bet, ja nav it neviena,
Kā es kas mīlēj tā,
Uz klusiem kapiem eji
Tad mani modināt,
Lai, izkāpis no kapa,
Tev mīli skauju es,
Un bālā mēness gaismā
Svētlaimi jūtam mēs.
Bet, kad ap sirdi viegli
Pie manas krūts tev kļūs,
Būs mīla izmīlēta, –
Un kapā jāiet būs.
Tur ļaužu naidis un nievas
Un visas sāpes dzīs,
Un varēsīm mēs sapņot
Par Dievu debesīs.*

I.Ķ.: – Lūdzu, pastāsti par saviem studiju gadiem!

L.B.: – Kā tu zini – studēju filoloģiju Filoloģijas fakultātē. Divus gadus aizvadīju Latvijas Valsts universitātē.

I.Ķ.: – Toreiz pa kopmītnes radio skanēja divi Leona dzejoļi: „Latvijai” un „Latviskums”.

L.B.: – Toreiz nolasīju četrus dzejoļus, bet divus no tiem es vēl šobrīd uztveru kā sev tuvus un dārgus.

I.Ķ.: – Cik studentus toreiz izslēdza no mūsu otrā kursa, atrodot dažādus ieganstus?

L.B.: – Daudz. Astoņus vai deviņus.

I.Ķ.: – Tevi izslēdza par nacionālistiskas dzejas rakstīšanu?

L.B.: – Apmēram tā. Man sevišķi negribētos par šīm lietām runāt, jo tā tolaik bija pat dabiska un normāla situācija: mēs visi bijām ārkārtīgi jauni – 18, 19, 20 gadus veci, visi tiecāmies pēc patiesības, meklējām saikni ar latviešu folkloru, klasisko literatūru un Latvijas vēsturi. Protams, tolaik tas bija nevēlami, un šādai interesei oficiālās iestādes tūdaļ piekāra birku – nacionālisms. Nevēlamo cilvēku bija daudz – gan arhitekts Pēteris Blūms, gan vēsturnieki un eksaktās zinātnes studējošie. Tas bija periods, kad arī Ojāra Vācieša, Vizmas Belševicas, Alberta Bela, Jāņa Petera, Māra Čaklā un daudzu citu likteņi tika pakļauti vajāšanām, denunciacijām, briesmām, un mēs visi – gan pavisam jaunie, gan arī vecākie kolēģi – atradāmies vienā ciešā, kopīgā lokā. Ap šo laiku arī Knuts Skujenieks pārnāca no sava Mordovijas lēģera, un mēs iepazīnāmies. Ar Knutu Skujenieku mani ir vienojušas īpaši ciešas saites. Viņu es uzskatu par savu garīgo skolotāju gan dzejas, gan atdzejas, gan jo īpaši – cilvēka stājas, cilvēka pozīcijas jomā. Varbūt tie dzejoļi, kurus mēs tolaik rakstījām, šobrīd šķitīs naivi, bet, pārļausot savu studiju laiku liriku, es izjūtu pat zināmu skaudību un dažu brīdi domāju – ak, Dievs, ja es tagad spētu rakstīt tik vienkārši, tik dabiski, tik patiesi, tik īsti! Tomēr tāda laikam ir dzīves maksa – zināšanu uzkrāšanas, arī lasīšanas, studiju rezultātā dzejnieks diemžēl attālinās no sākotnējā, dzīvā, dabiskā un neparasti vienkāršā avota, kas viņam ir dots, ienākot pasaulē. Nolasīšu vienu dzejoli, kurš man arī patlaban ir ļoti tuvs. Tas uzrakstīts 1968. gadā. Es to nosaucu – „Latviskums”:

*Katra pelēkā apse man tuva,
katrs pakalnē augošs bērzs.
Katra vienmuļā rudzu druva,
katrs zieds, kas vēl neredzēts.
Līdz pat pēdējam zāļu stiebram,
līdz pēdējam kukurznim laukā
ar asinīm savām un sviedriem
es mūžam par latvieti saukšos.
Un man cita vārda nav vajadzīgs –
tas ir skaistākais, vienīgais, īstais...
Tas nemūžam vairs manī neizsīks,
un es no tā neizbīšos.
Ja būs vajadzīgs – dziesmā nesīšu,
lai pār zemi to kā rītausmu redz.
Ja būs vajadzīgs – zobiem plēsīšos,
lai tas mūžam paliktu svēts.*

I.Ķ.: – Pēc tam sekoja studijas Moldovā?

L.B.: – Jā. Situācija bija tāda, ka toreizējā partijas nomenklatūra un Valsts drošības komiteja man bija liegusi iespēju iegūt augstāko izglītību Latvijā, taču gribējās turpināt studijas. Knuts Skujenieks teica – ja gribi šo sistēmu, varu, režīmu sagraut, tad tikai ar zināšanām, ar intelektu, ar gudrību, tāpēc mums ir jāmacās valodas, jāveido garīgie tilti ar citām tautām. Uldis Bērziņš to darīja ar azerbaidžāņiem, čuvašiem, mordoviešiem, tātāriem un citām tautām. Knuts man atklāja, ka pavisam netālu no Latvijas ir reģions, ko sauc par Moldovu. Arī šīs tautas liktenis tolaik bija ļoti traģisks, būtībā tā taču ir Rumānijas teritorija, kas bija inkorporēta PSRS sastāvā. Šobrīd Moldova joprojām ir Krievijas mākslīgi izveidotās Neatkarīgo Valstu Savienības satelītvalsts. Tur dzīvo rumāņi, kas runā rumāņu valodā, bet gadus piecdesmit, kamēr Moldova tāpat kā Latvija bija okupēta, viņus sauca par moldāviem un viņu valodu – par moldāvu valodu. Knuts sacīja – tā ir lieliska iespēja, nebraucot uz ārzemēm, iemācīties rumāņu valodu. Es to izdarīju, bet, lai būtu vēl interesantāk, iestājos Spāņu valodas un literatūras fakultātē. Sāku apgūt spāņu valodu, jo moldāvu (t. i., rumāņu) valodu iemācījos bez īpašām pūlēm, atrodoties tajā vidē. Studēju arī portugāļu un itāļu valodu. Nokļuvis Kišiņevā, iemācījos samērā daudz valodu, kuras protu vienu labāk, citu sliktāk, bet kopš tā laika man ir izveidojušies stabili un radoši sakari gan ar Moldovu, kura joprojām ir neskaidrā politiskā statusā, gan arī ar Rumāniju. Esmu daudz tulkojis un atdzejojis abu šo reģionu literatūru, un priecājos, ka liktenis man devis iespēju sevi arī tādējādi pilnveidot.

I.Ķ.: – Starp valodām, no kurām tu esi atdzejojis, ir arī viena absolūti eksotiska – svahili.

L.B.: – Es pats šo faktu uztveru ar smaidu. Lieta tāda, ka arī Moldovā man bija iespēja studēt tikai divus gadus – līdz 1974. gadam, jo tad atkal nonācu neželastībā. Atrazdamies Moldovā, es, protams, uzturēju sakarus arī ar rumāņiem, kas toreiz bija vislielākais grēks, tāpēc ka mākslīgi tika veidota moldāvu tauta, moldāvu valoda, un es, tiekdamiem sazināties ar rumāņu kultūras pārstāvjiem, drīz vien kļuvi par *persona non grata*¹. Man nācās Moldovu pamest, jo tiku izslēgts arī no otrās universitātes. Tad ļāvos pierunāties trešajam mēģinājumam iegūt augstāko izglītību, un šoreiz aizbraucu uz Maskavu, kur iestājos Maksima Gorkija Literatūras institūta Augstākajos literatūrasursos. Lai maksimāli pilnīgi izmantotu studiju laiku Maskavā, līdztekus visām pārējām nodarbēm aizrāvos arī ar afrikānistiku – Latvijā gan tolaik, gan arī tagad tā ir visai pasveša joma. Kaut gan par afrikāņu kultūru ir rakstījuši Voldemārs Matvejs un Ziedonis Liberts, taču šī māksla mums, latviešiem, ir mazpazīstama, tikpat kā nezināma. Man radās velēšanās aizpildīt šo robu, tāpēc sāku studēt svahili un citas bantu saimes valodas, kurām piederīgas ir, piemēram, indonēziešu, malajiešu, filipīniešu valodas.

I.Ķ.: – Vai, tavuprāt, šajās valodās rakstītā literatūra ir bagāta?

L.B.: – Diemžēl nē, tāpēc mani pūliņi – kur sākušies, tur arī beidzās, jo būtībā šīs tautas savās dzimtajās valodās vairs praktiski neraksta. Runāt jau iespējams runā, bet pārsvarā raksta savu kolonizatoru valodās – franciski, angļiski, portugāļiski, spāniski. Interese par afrikānistiku pārgāja, jo mani saista autentiskas lietas, kas nāk no tautas dziļumiem.

Šīm afrikāņu tautām ir ļoti interesanta folklorā, un dažu labu brīdi man ir žēl, ka tā mums nav pieejama, jo tas varētu būt interesanti.

I.Ķ.: – Man ir radies priekšstats, ka tava dzeja ir poētiski radniecīga tam, ko tu esi atdzejojis. Esejās, kur ir dzejas citējumi, tavi paša sacerētie dzejoļi dažkārt nav viegli atšķirami no atdzejojumiem. Vai tu atdzejošanai izvēlies sev radniecīgus dzejniekus?

L.B.: – Ir divas pieejas. Pirmā – izvēlos tos dzejniekus, kas man pašam ir tuvi un būtiski, un otrā – man liekas ļoti interesanti strādāt arī ar tiem autoriem, kuri raksta tā, kā es pats, iespējams, būtu gribējis uzrakstīt, taču ne vienmēr varu to izdarīt, jo vienkārši neprotu izteikties tādā veidā. Viens no tādiem autoriem, kuru es uzskatu par ļoti apbrīnojamu un fascinējošu personību, ir slavenais portugāļu dzejnieks Fernando Pessoa. Viņš pārsvarā raksta sirreālistisku verlibra dzeju.

I.Ķ.: – Mani ļoti valdzina formulējums – *atdzejot no sirds valodas*. Vai tas nozīmē, ka dzejnieks, atklājot pats sevi dzejas rindās, it kā atdzejo savas sirds valodu?

L.B.: – Protams, ideāli būtu, ja atdzejā tevis paša būtu iespējami mazāk un tava klātbūtne nebūtu tik jūtama, bet no tā izvairīties nav iespējams. Viss, ko dari, arī atdzejojumi un tulkojumi, tomēr nes tavas personības atblāzmu un zīmogu. Ir divas pieejas – vai nu autoru, ko tu atdzejo, tuvināt tavas valodas lasītājam, vai arī atdzejojuma lasītāju tuvināt oriģinālteksta autoram. Otrā situācija ir ideāla, bet tā ir grūtāk īstenojama.

I.Ķ.: – Runājot par situāciju mūsu valstī XX gadsimta 90. gados, tu esi teicis, ka okupācija ir politiska lieta, bet daudz smagāka ir situācija, kas saistās ar okupētu valodu un kultūru, – to labot ir daudz grūtāk. Kāda tev šobrīd šķiet valodas situācija Latvijā un kādas, tavuprāt, ir rakstnieku un mākslinieku iespējas to ietekmēt?

L.B.: – Valodai vajadzētu būt brīva gara brīvai izpausmei. Izrādās, ka tas nemaz nav tik viegli. Būt brīvam garam ir daudz vieglāk, nekā brīvi izpausties, jo vienīgais gara izpausmes veids ir un paliek valoda, bet, kā mēs visi zinām, valoda kaut kādā veidā uzspiež garam sava laika realitāti, un tāpēc ārkārtīgi liels un nozīmīgs uzdevums ir atbrīvot valodu no dažādiem kanoniem, klišejām, šampiem, kas, gribot negribot, tur ir iefiltrējušies. Patlaban šī problēma varbūt nav tik sāpīga, bet tas nenozīmē, ka tā nepastāv, jo arī mūsu laiks, būdams saistīts ar globalizāciju un universalizāciju, tā vai citādi tomēr noplicina un nomāc valodu ar saviem kanoniem, klišejām un šampiem, un vienīgā iespēja, kā no tiem atbrīvoties, ir rakstnieka darbs. Šajā situācijā jebkura rakstītāja atbildība pret valodu un tās izmantošanu ir ļoti liela un nozīmīga. Es domāju, ka šā darba vai, pareizāk sakot, – misijas, aktualitāte nekad netiks zaudēta, jo ar valodu ir jāstrādā, valoda ir jā-sargā, par valodu ir jā rūpējas. Neviens cits par to neparūpēsies kā vien mēs paši.

I.Ķ.: – Lūdzu, lasi mums savu dzeju.

L.B.: – Jau sen ir izteikta atziņa par pasauli kā grāmatu un arī – par grāmatu, tekstu kā pasauli. Domājot par to, es uzrakstīju nepretenciozu dzejojumu, kas saucas „Teksts”:

*Rīgas Doms: tā ir nekad nepabeidzamas domas
jau puslīdz noapaļota frāze
kura vertikāli paceļas augšup
virs teksta grubuļainā bruģakmens
ko viscaur izraibinājušas
ziņkārīgu garāmgājēju un paretu automašīnu
trokšņainās interpunkcijas zīmes
starp brandmūriem laistās debesis
kuru atspīdi
kā mākoņu melnās tušas pilieni
šur tur nokrituši uz pilsētas plati attītā
senā
nedaudz nodzeltējušā
un vietumis padzisušā pergamenta
kurā dziļi un cieši ieēdušās rūnas
gotiskais raksts
kirilica
un pat ivrits
neraugoties ne uz ko
joprojām valda kaligrāfisks līdzsvars
Daugavas abās malās
kuras kā neviļas atskaņas
sasaista tiltu domuzīmes un salu semikoli
ar Pēterbaznīcas izaicinošo izsaukumzīmi
vienkārša un nepaplašināta teikuma vidū
kura dienasvidū piepeši skaļi iedziedas
un kuras pārgalvīgo skanējumu
maigi mīkstina Rātslaukuma „r”
šur tur pilsētas juceklīgajā tektonikā
ielaužas brīvā panta jūgends
pamīšus ar nomaļu paviršo verlibru
ko cenšas uzspodrināt postmodernistiski tīšais
un šokējošais
pašlaik priekšplānā esošais teksturējums
teksts rāmi verd
gluži kā ziemeļnieciski atturīga un labsirdīga
vulkāna krāteris
kurš vēl aizvien pilns karstas un sirsnīgas
nebeidzamas sintaktiskās magmas
ko pie Bastejkalna tikai šķietami apvalda
ārpus kanāla iekavām
trekni ieliktais punkts:
Brīvības pieminekļis
kam iztālis no Esplanādes māj Raiņa apstrofs*

.....

*zemsvītras piezīmē pilsētas dakstiņu jumti
līdzinās komatiem kuras ielicis spirts jūras vējš
kurš līksmi atsteidzies no līča
atnesdams neskaitāmas kuģu jautājumzīmes: viena
no tām esmu es ar sapņainu domu rīdzi pierē*

Jautājums: – Vai padomju laikā varējāt izvēlēties, ko atdzejot?

L.B.: – Protams, ka nevarēju, taču pastāvēja dažādi veidi, kā apiet šo situāciju. Arī starp piedāvātajiem autoriem bija normāli un brīnišķīgi dzejnieki ar labiem darbiem. Mēs, protams, centāmies izraudzīties tos autorus, kas mums bija tuvāki. Es ļoti daudz esmu atdzejojis rumāņu dzeju. Katrā tautā tolaik bija konjunktūriski orientēti dzejnieki. Tā kā Rumānija bija Austrumeiropas bloka valsts, arī tur netrūka šādu autoru, un tos vajadzēja atdzejot gan lietuviski, gan igauņiski, gan latviski. Iespēju robežās es atteicos atdzejot viņu darbus. Man šajā ziņā palaimējās. Vēl kāds moments – nedrīkstēja atdzejot un tulkot tos autorus, kuru darbi nebija izdoti krieviski – tāds bija noteikums. Vienreiz man izdevās apiet šo likumu. 1978. gadā es izdevu rumāņu dzejnieka Nikitas Stenesku grāmatu. Tā sagādāja man lielas nepatīkšanas, jo tika konstatēts, ka Stenesku nav atdzejots krieviski. Publicēt šo grāmatu man palīdzēja rumāņu valodas konsultante, kas strādāja Maskavā Padomju Savienības Rakstnieku savienībā jeb, kā mēs toreiz teicām, – *lielajā Rakstnieku savienībā*. Pēc mana lūguma viņa uzrakstīja fiktīvu dokumentu, ka Stenesku dzeja ir izdota krieviski. Šo dokumentu es iesniedzu izdevniecībā „Liesma” kopā ar pieņemumu, ka es gribu atdzejot rumāņu autoru, kuram krieviski ir iznākusi grāmata ar tādu un tādu nosaukumu – virsrakstu es izdomāju. Tie bija, tā sauktie, *svētie meli*, jo šis dzejnieks ir ārkārtīgi interesants. Stenesku par savu garīgo skolotāju vēlāk atzina Klāvs Elsbergs, Pēteris Brūveris, Māris Melgalvs – vesela latviešu jauno dzejnieku plejāde izauga uz viņa dzejas bāzes. Stenesku grāmata „Nekas nav cits” latviski tika izdota 1978. gadā. Pēc tam acīgi cilvēki pamanīja, ka šis darbs nav publicēts krieviski, un sekoja zināmas represijas, kas gan nekādas paliekošas sekas neatstāja.

Jautājums: – Vai jūs savus darbus rakstāt latviešu literārajā valodā? Vai pieļaujat domu, ka rakstniekam ir tiesības atkāpties no literārās valodas normām, izmainīt tās? Kāds būtu jūsu komentārs?

L.B.: – Literatūras valoda neapšaubāmi ir daudz plašāka, daudz bagātāka nekā literārā valoda. Tā saucamā *literārā valoda* jau dod tikai to pamatu, ierāmīti. Es vienmēr esmu centies izmantot visus – gan esošos, gan arī manī pašā potenciāli eksistējošos valodas līdzekļus un iespējas, tāpēc nekādā gadījumā nevilktu vienlīdzības zīmi starp sevi un literāro valodu, drīzāk vienlīdzības zīmi – starp sevi un to, ko sauc par *literatūras valodu*, kas ietver arī apvidvārdus, dialektismus, neoloģismus, arī argo un slengu, un katrs cilvēks, katrs rakstītājs ir tas, kas piešķir saviem sacerējumiem jēgu, jūt robežu, kā valodiskos līdzekļus izmantot, lai tie atrastos harmoniskā saskaņā.

Jautājums: – Tad, kad dzejnieks tulko kāda cita autora darbus, ir jābūt tādi ļoti intīmai, spēcīgai izpratnei, jāiedziļinās otra rakstnieka mākslinieciskajā pasaulē psiholoģiski un analītiski. Tas droši vien kaut kādā ziņā ietekmē atdzejotāja paša daiļradi. Vai tā ir?

L.B.: – Pilnīgi piekrītu. Acīmredzot viens no ieganstiem un iemesliem, kāpēc mēs, rakstnieki, tulkojam, ir tas, ka tādējādi pilnveidojam savu izpratni par valodu, padziļinām un paplašinām mūsu priekšstatus par to. Protams, ne vienmēr tas izdodas, taču principā, tulkojot un atdzejot, mēs pa īstam sākam novērtēt savas dzimtas valodas lomu un nozīmi. Visu mūžu mēs nodarbojamies ar to, ka mācāmies paši savu dzimto valodu. Viena no iespējām, kā to pastāvīgi attīstīt, pilnveidot un izkopt, ir salīdzināt latviešu valodu ar citu valodu iespējām. Es jums pilnīgi piekrītu, ka tulkošana – tas vienlaikus ir dziļi intīms un arī radošs process.

I.Ķ.: – Vai tu, Leon, varētu rakstīt dzeju citā valodā, ne latviešu?

L.B.: – Es domāju, ka tāda problēma nemaz nepastāv. Man liekas – es nespētu. Katra tauta jūt un domā pati savā esamības invariantā, ko nekādi citi invarianti nespēj aizstāt.

I.Ķ.: – Paldies!

¹persona non grata (latīņu val.) – nevēlama persona

Latviešu valoda ir patī sevi at-
skaidrot, patī sev nobuģāst, iekono-
mēst daļu dzīvīgā raupjuma, kas vēl
prienst leisu valodas. Arī es patī sev
sīktu apzuvust, kā fōmējum, no kurā
nopūst vēl pacikas grafitā putenkites.
Tācu dzeja vienmēr klauvās valodā,
meklējot cauri esošajam to, kā nav,
un ar svešo mentē savejo.

Inese Zandere

Ar INESI ZANDERI sarunājas Laima Slava

2011. gada 26. oktobrī

Laima Slava: – Inese Zandere ir cilvēks, kuru pazīst gan liels, gan mazs. Mazie Inesi zina tāpēc, ka viņa vada izdevniecību „Liels un mazs” un pati raksta brīnišķīgas grāmatas bērniem. Lielie Inesi pazīst kā dzejnieci, dramaturģi, redaktori, viņiem uzvārds Zandere saistās arī ar žurnālā „Rīgas Laiks” publicētajiem rakstiem. Tas ir ļoti plašs lomu spektrs. Šodien runāsim par to, kā šīs dažādās lomas ir veidojušas un attīstījušas Ineses Zanderes valodas izjūtu.

Inese Zandere: – Vispirms gribu precizēt, ka manas tiesības paust savu viedokli par latviešu valodu ir līdzvērtīgas jebkura klātesošā tiesībām, jo akadēmiskās izglītības ziņā es valodas jautājumos esmu nulle; bet tas, ko saka Laima, ir taisnība. Viņa pati, būdama izdevēja un redaktore, tostarp arī manas dzejoļu grāmatas „Melnās Čūskas maiznīca” redaktore, ļoti labi zina, ka viens no visgrūtākajiem, bet auglīgākajiem ceļiem, kā iegūt skaidrību, metodes vai, varētu pat teikt, – ticību valodas jomā, ir strādāt par redaktoru. Šis darbs nozīmē pienākumu iedziļināties tekstā, pienākumu valodas lietojumā būt uzmanīgākam par pašu autoru. Redaktors ir bremze, kas ir gatava tikt nospiesta pie katra vārda, lai pārliecinātos, ka tieši šis izvēlētais vārds ir visatbilstošākais konkrētajā tekstā un kontekstā. Labu redaktoru trūkums latviešu grāmatniecībā un presē mani ļoti sāpina, saskarsme ar nesakārtotu un paviršu tekstu ir pat fizioloģiski nepatīkama.

Redaktora darbā esmu autodidakts. Mana studiju izvēle neapstājās ne pie filoloģijas, ne valodniecības un pat ne pie folkloristikas, kā man tagad ir visvairāk žēl, bet gan pie Filozofijas fakultātes. Man toreiz šķita, ka filozofijas studijas ļaus neieciņoties kādā atsevišķā jomā, jo tur es varēšu peldēt no vienas tēmas pie otras, no viena priekšmeta pie otra, kā patiešām arī bija. Savā ziņā tas nebija slikti – bet šobrīd es to izjūtu arī kā nepilnvērtību, jo tā īsti neiemācījos apstāties. Pie valodas man gribētos apstāties visilgāk... Tomēr Filozofijas fakultāte tik un tā noveda mani pie rediģēšanas – mana pirmā darbavieta bija izdevniecība „Avots”, padomju laikam atbilstošos rāmjos šī izdevniecība publicēja filozofiska satura grāmatas sērijā „Rietumu filozofijas kritika”, bija vajadzīgs kāds, kas šos filozofijas tekstus saprot, un tā es nonācu pie rediģēšanas. Esmu par to priecīga, un rediģēšana ir vienīgā lieta, kurā esmu iedziļinājusies, tajā esmu gājusi dziļumā visus šajā jomā nostrādātos gadus.

L.S.: – Līdz šim man par Inesi Zanderi bija priekšstats, ka viņa ir cilvēks, kura klātbūtnē visiem kļūst labi un jautri. Vērojot, kā Inese darbojas bērnu grāmatniecības jomā, man likās, ka viņa ir ļoti optimistiska, bet, gatavojoties šai sarunai, es izlasīju daudzus materiālus par Inesi Zanderi un atskārtu, ka patiesībā viņa ir arī eksistenciāla, viņa ir vēlme visu nostādīt uz dzīvības un nāves robežas.

I.Z.: – Dzīves prieks un nāves bailes ir vienas monētas divas puses. Laikam jau būtu banāli atkārtot to, ko pirms manis daudzi ir teikuši, proti – „rakstīt nozīmē mācīties nomirt,” bet tas ir labs citāts. Jautrība no tā, protams, cieš. Attiecībā uz valodas eksistencialitātes sajūtu vislabāk derētu piemērs par mūziku. Vienu otru manu dzejoli ir komponējis Arturs Maskats. Tas ir normāli, ka mūziķis ar tekstiem dara, ko grib. Arturs parasti paņem kādu mana dzejoļa rindiņu un to savirpina, viņš frāzi padara vijīgu, teatrālu. Muzikālā frāze izmet tādu cilpu un vēl tādu cilpu... Tā ir kustība pa spirāli, kas ir ļoti skaisti, tomēr man pašai valodas lietojumā ir gluži pretēja pieeja. Kādreiz es to neapzinājos, bet,

gadiem ejot, cilvēks sāk kaut ko saprast arī pats par sevi – mans ideāls ir dzejas rindiņa, kas metaforiski būtu salīdzināma ar līniju, kuru nerotā nekas. Šī līnija ir nekustīga un iezīmē robežu, aiz kuras varētu iestāties klusums.

Man bieži uzdod jautājumu, kāpēc es dzejā nelietoju pieturzīmes. Reizēm liekas, cik gadu desmitus par to var runāt, bet – ja jautājums izskanējis, uz to ir jāatbild, un atbildi es atradu tieši savā dzejas rindiņas izjūtā. Man nepatīk nekas, kas varētu būt lieks – nekādi komati vai, vēl ļaunāk, apostrofi. Es bērnu dzejoļos nereti reducēju zilbi tā, kā tas ir tautasdziesmās, bet nekad nelietoju apostrofu. Man šķiet – izraibināt šo tīro, skaidro līniju ir kaitinoši, es to vizuāli nespēju paciest. To, ko mēs prozas tekstā panākam ar pieturzīmju lietojumu, dzejā var panākt ar citām metodēm.

Apgādam „Neputns” es gatavojos iesniegt piezīmju un vērojumu grāmatu „Kuģa žurnāls”. Jautājumu par pieturzīmēm man uzdeva viens finansists, un es viņa dēļ papūlējos uzrakstīt tādu kā dzejoli, kas arī būs šajā grāmatā:

*pieturzīmes ir domātas tam
lai tu zinātu
kur lasot apstāties
vai arī norādīšanai uz kādām emocijām
taču dzejolī šīs funkcijas pilda dalījums rindās
ritms un vēl šādas tādas citas viltības
turklāt man patīk pēc iespējas atturīgs un tīrs grafiskais zīmējums
kā līnija
melns uz balta
es netiecos pēc figurālas eļļas glezniecības
ideālā skaņa ir klusums
kaut kas šajā apgalvojumā mani ļoti fascinē
lielie burti ir pārāk ārišķīgi un plāpīgi
pieturzīmes jālieto tikai tad
ja bez tām nevar saprast
dažreiz es ievelku domuzīmi
lai pauze būtu vēl garāka –
un domuzīme jau arī ir tikai gabals līnijas*

L.S.: – Vai tu liec domuzīmi, ja bez pieturzīmēm tekstu nevar saprast?

I.Z.: – Domuzīmi lieku arī tad, ja tekstu var saprast. Tā ir vienīgā pieturzīme, pret kuru es izjūtu valdzinājumu, jo tā jau ir līnija. Bet pret defisēm gan ne. Domāju, ka cilvēku attieksme pret pieturzīmju lietošanu raksturo ne tikai viņu uzskatus par pareizrakstību, bet arī viņu dzīves izjūtu.

L.S.: – Citēju tevis rakstītus vārdus: „Tomēr, pateicoties šim skandālam, valoda iznāca uz politiskās skatuves un tagad būs daudz grūtāk iedabūt to aizdurvī pie niekiem un aizspriedumiem, lai turpinātu izlikties, ka pateiktais neko nepasaka.”

I.Z.: – Tas rakstīts par jezgu, ko sacēla intervija ar Šleseru. Es uzreiz gribu aizlaist mēs-

lainē divus mītus: pirmais – žurnāls „Rīgas Laiks” publicē nerediģētus tekstus, otrs – man vai kādam citam ir bijis zobs uz Šleseru, un mēs esam devušies viņu intervēt ar mērķi padarīt smieklīgu. Patiesība ir tāda, ka uz politiskās skatuves bija parādījies cilvēks, par kuru nekas nebija zināms. Tajā brīdī viņš bija ministrs, mēs vēlējāmies uzzināt, kas viņš ir, un Šlesers sevi krāšņi atklāja.

Nerediģētu tekstu šajā žurnālā nav. Ja jūs no ieraksta veidotu sarunas pierakstu uz papīra, tad saprastu, ka ierakstu no pieraksta šķir bezdibenis. Jebkura runāta teksta pierakstā ir ļoti jāpiepūlas, lai, nezaudējot cilvēkam raksturīgo runas manieri, spētu padarīt šo tekstu lasāmu un uztveramu.

Šlesera intervijā nekāda cita satura nebija, intervija tikai parādīja, kā viņš pūlas kaut ko pateikt un noformulēt domu, bet nespēj. Valoda ir nodevīga, tā norauj mums jebkuru priekškaru. Nebija vajadzīgs nekāds ļauns nolūks, saruna pati parādīja, ka viņam nav, ko teikt.

L.S.: – Šlesers pēc šīs intervijas esot cītīgi mācījies runāt.

I.Z.: – Visu cieņu! Viņš to ir iemācījies. Mēs piedāvājām Šleseram vēl vienu interviju, bet saņēmām atteikumu, laikam viņam patīk domāt, ka tā bija ļaunprātība.

L.S.: – Kā tiek risināti valodas jautājumi „Rīgas Laikā”?

I.Z.: – Žurnāls „Rīgas Laiks” ir vieta, kur pieci cilvēki regulāri viens uz otru kliež, un septiņpadsmit gadu laikā galvenais kliegšanas iemesls ir bijusi valoda, proti – kādā nozīmē var vai nevar lietot to vai citu vārdu. Tomēr valodas cīņas atkāpjas otrā plānā, kad uzmanības centrā izvirzās jautājums, vai žurnālistam izvēlētā tēma ir eksistenciāli svarīga. Ja teksts radīts tikai tāpēc, ka žurnālam to vajag, bet pašu autoru tas neinteresē, tad valodas virtuozitāte rakstu neglābs. Es kā redaktore uzsveru, ka žurnālistam ir jādzīvo un jāmirst savā tekstā, tad atradīsies arī izteiksmes līdzekļi. Parasti visi sliktie teksti ir slimi ar to, ka tie ir virspusēji satura ziņā. Tev, Laima, arī ir liela pieredze redaktora darbā.

L.S.: – Jā, piekrītu. Ja autors deg par savu tēmu, tad rezultāts vienmēr ir labs. „Kuģa žurnāls” man lika aizdomāties, ka tu savus vārdus krāj tāpat kā Zemgales ainavā Lielupe, kas savus ūdeņus savāc no mazajām upītēm.

I.Z.: – Kad parunā ar gudru cilvēku, daudz ko saproti par sevi... Zemgales ainava un Lielupe droši vien patiešām ir manu estētisko principu saknes – horizonta klātbūtne, samērība, izklātība.

L.S.: – Tu ikdienā tiecies ar daudziem autoriem. Vai tu no viņiem arī apzināti esi kaut ko paņēmusi savai valodai? Tu māki lielu ideju pievilkt pie zemes un spēcīgi to raksturot.

I.Z.: – Rakstnieki ir ļoti vērīgi, tas attiecas gan uz sižetiem, gan dzīves novērojumiem, gan valodu. Es stāstīju, ka studiju gados man negribējās nevienā jomā ieiet ļoti dziļi un palikt tajā uz visu mūžu, bet laika gaitā uzskati mainījās, un es sāku dievināt tieši aka-

dēmiski strādājošos cilvēkus. Viņus var salīdzināt ar zemnieku, kas dzīvo savā dzimtajā vietā un neskrien pa pasauli meklēt, kur varētu dzīvot citādāk. Viņš ir savā vietā un to kopj. Tieši tāpat strādā akadēmiskie pētnieki. Viņiem raksturīgā iedziļināšanās izpētes objektā ir kļuvusi par manu ideālu, un man liktos – es balansēju starp daiļliteratūru un akadēmisko iedziļināšanos kāda jautājuma izziņā. Šāda pieeja ir ļoti auglīga esejistikajā pusprozā, pusžurnālistikā, kurā es lielu daļu laika esmu pavadījusi, jo šāda veida teksts lasītājā rada uzticību, bet tajā ietvertās zināšanas viņš uztver caur tēliem. Radot „Rīgas Laiku”, mums nācās radīt arī šim žurnālam atbilstošu rakstīšanas stilu. Tagad, pēc gadiem, esam definējuši, ka tā ir proza – nevis „fiction”¹, resp., daiļliteratūras izpratnē, bet dokumentālā proza, kas stāv uz tās pašas robežšķautnes, kur jau sākas „īstā” literatūra. Tas ir gadu gaitā izveidojies „Rīgas Laika” stils. Starp citu, vārds „liktos”, ko es tik bieži lietoju, arī ir „Rīgas Laika” produkts. Lai neteiktu „man liekas” vai „man šķiet”, kas skan kategoriski, mēs esam sākuši lietot formu „man liktos”, sākumā tikai Tīrons, bet nu jau visi.

L.S.: – Tu tomēr esi dzejniece.

I.Z.: – Es nezinu. Sen vairs sevi nedefinēju, bet, ja man jāsaka īsi, jā – es saku, ka esmu dzejniece.

L.S.: – Vai tad tikai tādēļ, ka īsi?

I.Z.: – Galvenokārt tādēļ. Viena no personības izpausmēm, tāpat kā pārmērīga lielo burtu lietošana, ir arī vārda „dzejnieks” bieža lietošana. Ir cilvēki, kuru mentalitāte to pieļauj. Man ar to ir problēmas. Vispār valodas lietojumā viena no manām galvenajām problēmām ir kauns, ir lietas, kuras darīt vai teikt ir kauns. Varbūt man vajadzētu būt brīvākai. Dzejniekiem taču jāatkailina sava dvēsele. Bet tieši valodas ziņā es esmu atturīga – ir vārdi, kurus kaunos pateikt, un tie nav rupji vārdi, nē.

L.S.: – Citi tev reizēm ieliek mutē tādus vārdus.

I.Z.: – Ir jau skaidrs, ka intervijā žurnālists nevar izmantot visu, ko es divās stundās esmu pierunājusi. Viņš cenšas saglabāt izteikto domu, bet bieži vien īsuma labad iztulko manas domas savā valodā un ieliek man mutē tādus vārdus, kurus es vienkārši nespētu izrunāt. Valodas lietošana ir viena vienīga ekvilibristika – bet man ir sava vadzvaigzne. Es nocītēšu vienu rindiņu, kas izsaka visu manu mīlestību pret latviešu valodu, un arī to, kādu es mūsu valodu jūtu: „Kā nebija tumšam būt.” Lūk, tas ir mans karogs un mana absolūtā mīlestība!

*Tumši, tumši tie mežiņi,
Tumši dienu, tumši nakti.
Kā nebija tumšiem būt,
Priedes vien, egles vien.*

Salikto laiku lietojumā šajā vienā rindiņā ir visa mehānika un viss kosmos, tas, ko mēs vispār spējam darīt ar savu valodu. Ja mēs varam pateikt šādu rindiņu, tad spējam savā valodā izteikt visu. Tas attiecas arī uz filozofijas terminoloģiju, atdzeju, uz pilnīgi visu.

L.S.: – Tu esi paudusi domu, ka latviešu valodu vajadzētu salikt kopā ar lietuviešu valodu, un tad rastos viena ideāla valoda.

I.Z.: – Piederu ļaužu grupai, kam panbaltisms ir ļoti tuvs, mūsu „ideoloģiskais vadonis” bija Pēters Brūveris. Tomēr es nedomāju, ka tagad varētu salikt kopā latviešu un lietuviešu valodu. Sapņi par vienu valodu ir vairāk tādi atpakaļejoši. Es esmu sapņojusi arī par vienu tautu un vienu valsti, bet vēsturiski ir noticis citādi.

L.S.: – Tu esi rakstījusi šādus vārdus par leišu un latviešu valodas kopbūtni: „(..) kad tās abas saliek kopā, puse saules augšpus, puse leļpus horizonta, saulriets uz mirkli sa stingst, bērns aizmie pie krūts, un tā ir pilnība.”

I.Z.: – Jā, bet vēsture nav devusi iespēju izpausties šai pilnībai. Esmu dzimusi tuvu Lietuvas robežai, un Dobelē visiem ir skaidri norādīts – nedrīkst teikt, ka mēs esam zemgaļi. Mēs esam zemgalieši, jo zemgaļi ir žemaišos, viņi ir aizgājuši, ar gēniem un valodu ieplūduši tur.

L.S.: – Tev ir arī savas domas par „alvodu”.

I.Z.: – Tā bija Katrīnas Neiburgas spēle ar valodu, kurā viņa iesaistīja datorspeciālistus no Andreja Spektora vadītās Latvijas Universitātes Mākslīgā intelekta laboratorijas. Katrīna mēģināja radīt valodu, kura pēc visām formālajām pazīmēm būtu latviešu valoda, un tomēr nebūtu. Tas dotu iespēju mums, latviešiem, ieklausīties savas valodas skanējumā un dzirdēt to tādu, kādu to dzird svešinieks, kas latviešu valodu nesaprot. Tomēr latviešu valodas zinātnājs arī samainītājās valodas struktūrās tiecās meklēt kaut ko sev pazīstamu, un tieši mēģinājums paskatīties uz savu valodu no malas neizdevās, lai gan šis mākslas projekts man ļoti patika.

L.S.: – Vai tevi pašu saista spēles elementi valodā?

I.Z.: – Tad man jāpastāsta par ko tādu, kas mani vispirms satrieca, bet pēc tam sajūmināja. Pirms daudziem gadiem Slokas ielā man pienāca klāt Uldis Bērziņš un teica, ka atdžejošot Veļimiru Hļebņikovu. Es atbildēju, ka diez vai viņš Hļebņikovu atdžejos... Bērziņš ne tikai to izdarīja, bet pierunāja arī Annu Rancāni atdžejojot Hļebņikovu latgaliski. Hļebņikova ideja ir ņemt valodas elementus (viņa gadījumā – slāvu valodu elementus) un no tiem būvēt neesošus vārdus, kuri tomēr nes emocionālu slodzi, un rezultātā rodas dzejolis – varbūt ne gluži ar ierasto maņu, bet tomēr saprotams. Kad Uldis Bērziņš un Anna Rancāne to izdarīja, es sapratu, ka iespējams ir viss. Tas jau ir augsts lidojums atdzejā.

Man pašai šāda lidojuma atdzejā nav bijis, mana augstākā pacelšanās ir Loida Vēbera mūzikls nodziedamā formā – un tas, protams, vispār nebūtu nekas tāds, ar ko jāle-

pojas, tomēr libretists Tims Raiss ir savas lietas meistars, un mūzikla teksta atdzejojumā ir svarīgi, lai būtu atskaņas, lai teksts precīzi atbilstu nošu rakstam, saglabātu oriģināla saturu un specifiskos jociņus, kas balstās uz angļiski runājošā pasaulē saprotamām alūzījām. Es uzņēmos šo atdzejojumu, lai pārliecinātos, vai to ir vai nav iespējams izdarīt, mani kaitināja mūžīgās vaimanas, ka angļiski visu var, bet latviski ne. Kad to paveicu un pierādīju, ka arī latviski var, biju ļoti apmierināta.

Bērnu dzejā mani ļoti interesē praktiskā fonētika, proti, skaņu izrunāšana, bērnu dzeja ir istā vieta, kur ar to nodarboties: mazajiem lasītājiem ir jāapgūst valodas fonētiskās iespējas. Nolasīšu vienu dzejoli, un jūs sapratīsiet, par kādu latviešu valodas skaņu izrunas un grafiskās atveides problēmu tajā ir runa.

OGĻU TANGO

*Ver Oskars Osta plaši molu skavas,
lai iebrauc loči, kuģi atved kravas,
viņš cauru dienu lokās, stumj un rok,
līdz noriet saule, beidzot darbi plok.*

*Gar dokiem gurdi vīri aiziet smejojot –
bet Oskars Osta dodas krogā dejojot.
Jo viņam patīk tango, cigārs dārgs
Un Olgas Ogles ugunīgais svārks.*

*Viņš dejo tango, kuģi tumsā slīd
Un Olga Ogle viņa rokās spīd.*

L.S.: – Vai tu esi sajutusi atgriezenisko saiti ar bērniem? Pateicoties tavām un izdevniecības „Liels un mazs” grāmatām, bērni ir sākuši vairāk lasīt.

I.Z.: – Mani bieži aicina uz skolām un bibliotēkām. Esmu manījusi bērnus, kuri ir kaut ko lasījuši, bet, protams, negribu viest nepamatotu optimismu un teikt, ka lasa visi. Kādu brīdi mēs ar draugiem organizējām konkursu lasošajiem bērniem – ideja bija nevis ievilkt lasīšanā tos bērnus, kuri nelasa, bet sniegt atzinību tiem, kuri lasa; balva bija noņemta tādu pašu lasītāju kompānijā, ar labu kultūras programmu. Tiekoties ar lasošajiem bērniem, es redzu, ka saite starp viņiem un grāmatu ir dzīva, bet man ir arī cita pieredze, piemēram, bērnu sacerētu pasaku konkursi. Vienā tādā konkursā pasakas bija izvērtētas jau skolās, līdz ar to arī kļūdas bija izlabotas. Otru konkursu mēs rīkojām portālā *draugiem.lv*, kur teksti nāca tieši no bērniem. Es jums nenovēlu to redzēt – nespēja formulēt domu un rakstīt kaut cik civilizēti bija pilnīgi satriecoša. Kad pasaka ir jāizdrukā un jānosūta pa pastu, autori to uztver kā „īstu” tekstu un saprot, ka uzrakstīto vajag sakopt, bet, rakstot tieši internetā, daudzi bērni jūtas kā čatā, un rezultāts ir šausmīgs.

L.S.: – Tu orientējies arī skolu programmās. Vai tev ir kādi ieteikumi?

I.Z.: – Nē, es neorientējos. Mana dabiskā vide ir Bērnu un jaunatnes literatūras padome, kurā ir pāris kolēģes, kas raksta literatūras mācību grāmatas skolām – viņu darbi, ko esmu redzējusi, man liekas interesanti, bet izvērtēt skolu programmas nevaru. Nesen lasīju vienu rakstu, kurā paustās domas, manuprāt, ir pareizas – tas attiecas uz mācīšanās vispār: prieks mācīties ir jāgūst nevis no spēles, bet no tā, ka tu sāc saprast to, ko iepriekš neesi sapratis, uzzini to, ko iepriekš neesi zinājis, un apgūsti to, ko iepriekš neesi pratis. Spēle mācību procesā nav galvenais. Man bail, ka spēle kā metode tiek lietota pārmērīgi daudz, bet es, protams, neesmu autoritāte šajā jautājumā.

L.S.: – Nesen tika prezentēts multimedāls disks par literārajiem grupējumiem. Klātesošie secināja, ka pašreiz vienīgā literārā grupa ir „Orbīta”. Dzejnieki nespēj apvienoties. Vai ir vēl kādi līdzekļi, kā literatūru padarīt dzīvu?

I.Z.: – Literatūru dzīvu var padarīt tikai pati literatūra, proti, tai jābūt interesantai. Nevar to celt uz pjedestāla tikai tāpēc, ka tā ir literatūra. Ja literatūra ir interesanta un skar cilvēkus kaut kādā eksistenciālā veidā, tad viņi to lasa. Literatūrai pašai ir jāpierāda, ka tā lasītājiem ir svarīga. Esmu pret jebkādu svētu bijību kaut kā priekšā. To es teiktu arī par valodu. Latviešu valodas bagātības ir daudz lielākas, nekā to atklāj mūsu paviršais valodas lietojums ikdienā, šai ziņā esmu valodas pielūdzēja, bet nemūžam nepiekritīšu, ka valoda ir jāiedzen kaut kādā rāmī un tur jānotur, jo vairāk par visu mani interesē valodas attīstība un pārmaiņas, kas tajā notiek.

Nupat lasīju Jāzepa Vītola atmiņas, kas Oļģerta Grāvīša sastādījumā izdotas padomju laikā. Jāzepa Vītola valoda ir neiedomājami nepareiza, jo viņš ir audzis vācu vidē, bērnībā latviešu valodu nav pratis, vēlāk trīsdesmit gadus dzīvojis Pēterburgā, strādādam konservatorijā ļoti internacionālā vidē. Jāzepa Vītola valoda ir pilna nepareizībām kā suns ar blusām, bet ļoti interesanta, jo tai piemīt vēsturiskums. Viss, kas ir Vītola valodā, nāk no viņa biogrāfijas. Mani interesē valodas dzīve un attiecības ar lietotāju.

Nesen pabeidzu strādāt pie Ata Klimoviča grāmatas „Personiskā Latvija”. Tie ir cilvēku stāsti par viņu personīgās dzīves saistību ar Latvijas vēsturi – visdažādākie ļaudis no visiem Latvijas novadiem, vecums, dzīves pieredze, izglītība un sociālais stāvoklis, protams, atšķirīgs. Redīgējot šīs sarunas, kuru melnraksta kopējais apjoms bija 2,5 miljoni rakstu zīmju, centos cilvēku valodas īpatnības neiznīdēt, tomēr padarīt tekstu raiti lasāmu. Nācās likt lietā visu savu „Rīgas Laika” skolu. Piemēram, vīrs no Viļakas apkārtnes runā latgaliski, bet ne jau visu laiku: pat viena teikuma robežās viņš var lietot gan latgaliešu valodu, kas šajā gadījumā nebūt nenozīmē latgaliešu rakstu valodu, gan latviešu literāro valodu, un vēl iemest pa frāzei krieviski. Katrā konkrētajā gadījumā, katrā teikumā man kā redaktorei bija jāpieņem kāds grūts, noteikts lēmums.

L.S.: – Tu visu laiku aizslīdi prom no dzejas, par kuru esi teikusi šādus vārdus: „Mana pārliecība ir, ka lielās līnijās latviešu literatūras kopsaucējs ir dzeja, šā vārda visplašākajā nozīmē.”

I.Z.: – Tas ir tāpēc, ka latviešu literatūrā proza savā labākajā izpausmē līdzinās dzejai. Es nedomāju samākslotu poētiskošanu, bet ritmiskumu, struktūru, uzbūvi. Tādi, piemēram, ir Alberta Bela labākie darbi – „Cilvēki laivās” un „Saucēja balss”, nerunājot

nemaz par Edvarta Virzas „Straumēniem”. Ja literārs darbs balstās uz sakārtotību, ornamentu, zīmējumu, kas acīmredzot mūsu kultūrā ir ļoti svarīgs elements – lai paskatāmies kaut uz dainām! – darbs ir spēcīgs. Un dzeja jau pēc savām žanriskuma iezīmēm šai ziņā iet prozai pa priekšu.

L.S.: – Vai tu runā par īsās formas literārajiem darbiem?

I.Z.: – Nē, tas nav jautājums par īsajām vai garajām formām, tas ir strukturētības jautājums. Ezeri atspulgo debesis, lielās formas atspulgo mazās formas, viss mazais atkārtojas lielajā, viss lielais ir sadalīts mazais, un tā ir viena struktūra. Kad ieraudzīju Kopenhāgenā dāņu mākslinieka Pēra Kirkebī darbus, sapratu, ka par to domā ne tikai literāti. Man bieži uzdod jautājumu, kāpēc bērnam ir nepieciešami pantiņi. Mazs bērniņš ir piedzimis lielā haotiskā pasaulē. Pantiņš ar savu stingro struktūru, atskaņām un skaidro ritmu ir kā glābšanas riņķis, tas ir Dieva sveiciens, kas ļauj sajust, ka sakārtotība principā ir iespējama, pat ja liekas, ka tu nogrimsi šai haosā. Ar saviem pantiņiem mēs mazajam bērniņam esam Dieva mediji.

L.S.: – „Kuģa žurnālā” tu atsaucies uz māksliniekiem, izmanto vizuālos tēlus. Kāda tam ir nozīme teksta radīšanā?

I.Z.: – Man ir svarīgi gan vizuālie tēli, gan skaņas tēli. Es savus tekstus lasu skaļi. Man šķiet – ja teksts neskan, tad kaut kas nav kārtībā ar domu, ja domu nevar izteikt mūzikā un nodziedāt, tad tās nav. Reizēm ir tā, ka, pasakot kaut ko skaļi, paliek kauns, jo saproti, ka ir izteikta kāda muļķība. Tu sevi atmasko.

Vizuālos tēlus es tekstā vienmēr redzu. Es daudz dzīvoju ar aizvērtām acīm un saucu to par palikšanu savā iekšējā tumsā; kad acis ir ciet, no visa redzētā izkristalizējas tēli, rodas bildes, un pēc tam šīm bildēm atrodas arī īstie vārdi. Man ir svarīgi, lai vārds būtu precīzs, atbilstu tam, kas tas ir. Mana skološanās ir tāda, – es ņemu Medeņu, Skalbes, Ādamsona, Bendrupes dzeju, lasu, izrakstu, lupinu ārā precizitāti vārdu lietojumā.

L.S.: – Tu daudz raksti bērniem. Kādi ir tev tuvākie bērnu autori? Ko tu lasīji savā bērnībā?

I.Z.: – Vismīļākās ir Annas Brigaderes pasaku lugas. Mana bērnības pieredze lasīšanā balstās uz lieliem vaļiem: 5 gadu vecumā – „Lāčplēsis”, neadaptēts, pilnā apjomā, tad Raiņa lugas un Brigadere. Bērnu literatūrā man ļoti tuvs ir Jānis Baltvilks. Un patīk tie darbi, par kuriem tagad šaubās, vai tā vispār ir literatūra bērniem – bērnības atmiņas; Ernesta Birznieka-Upīša „Pastariņa dienasgrāmatu” lasīju daudzas reizes. Brīnos, ka tagad vaimanā par nabaga bērniem, kuriem grūti lasīt Andreja Upīša „Sūnu ciema zēnus”, jo tur esot nesaprotama valoda un sveša vide – es taču arī nedzīvoju XIX gadsimta lauku vidē! Nesaprotu, par ko jāuztraucas. Tad jau arī par indiāņiem nevar lasīt: tā taču ir cita vide. Ko tad vispār var lasīt? Faktiski tas ir jautājums, vai, lasot grāmatas, vēlamies uz zināt kaut ko jaunu vai arī gribam palikt savā šaurajā ikdienas realitātē.

No jaunākajām grāmatām man ļoti patīk Paula Bankovska „Mazgalvīši spēlē mājās”. Pauls ir emocionāli pavēss autors, es gribētu apgalvot – viņam viss ir vairāk izdo-

māts nekā izjasts, bet šajā grāmatā emocionālā siltuma ir vairāk nekā jebkurā citā viņa darbā. Esmu izprovocējusi Kārli Vērdu rakstīt bērniem, un viņš rakstīs vēl, jo Kārlim ir iepatīcies draudzīgums un ieinteresētība saskarsmē ar bērniem. Vēl gribu vērst jūsu uzmanību uz jaunu vārdu bērnu literatūrā – Maira Dobeles, dokumentālā kino režisore, kas raksta grāmatas pusaudžiem. Latviešu bērnu literatūrā man ir jau pašas audzināti draugi, kurus mudinu rakstīt. Es gribu, lai bērniem raksta spēcīgi autori, lai bērnu literatūrā neaizķeras tie, kuri citu neko nevar un domā, ka to nu viņi varētu.

L.S.: – Pastāsti par Lupatiņiem!

I.Z.: – „Lupatiņi” ir Edmunda Jansona animācijas seriāls pavisam maziem bērniem, visa filmas darbība notiek audumu vidē – gan filmas varoņi, gan visi foni ir no audumiem. Es rakstu stāstus par Lupatiņiem, un tie iznāk arī grāmatās, pati tos pārveidoju filmu scenārijos, piedalos filmu tapšanas procesā. Galvenajiem varoņiem – Zeķītei, Cimdiņam, Spilventiņam un Lakatiņam – katram ir savs raksturs: Lakatiņš ir ambivalents, viņš savu patību vēl nav apjēdzis, vienmēr sapinas pats savos stūrīšos, bet viņam piemīt ļoti laba iztēle, Spilventiņš ir snaudulīgs un ēdelīgs, bet uz viņu var droši atbalstīties un paļauties, Zeķīte, vienīgā Lupatiņu meitene, ir ļoti saimnieciska un reizē arī smalka, bet, ja sadusmojas, var iespert... Cimdiņš ir ļoti tainīgs. Viņš gari neprāto, ņem lietas savās rokās un dara. Man šķiet, ka „lupatiņi” ir ļoti mīļš vārds, bet, kad nu savu zīmolu esam jau palaiduši tautās, izrādās, daļai cilvēku tas izraisa negatīvas asociācijas ar lupatām, skrandām. Mums bija gara diskusija, vai mainīt nosaukumu. Man tomēr likās, ka nevajag padoties, vajag uzticēties savām sajūtām, lai paliek Lupatiņi!

L.S.: – Kāds, tavuprāt, šobrīd ir latviešu valodas stāvoklis Latvijā?

I.Z.: – Domāju, ka latviešu valoda nav mirstoša, bet ir slima, un slimību sauc – paviršība. Nav tādu specifisku slimību, kas būtu bīstamas tikai latviešu valodai, valodu ir skārusi virspusējība, ar ko pašlaik slimo visa pasaule.

¹*fiction* (angļu val.) – daiļliteratūra

Tēvu tēvu valoda godam un
ar atbildību tālāk rest.

Anna Šņur

Kietī on meille sama asia
kuin vesi valtameren kaloille.

Jukka Rislakki
2011.9.

(Valoda mums ir tas pats,
kas ūdens okeāna zivīm.)

Ar ANNU ŽĪGURI un JUKU RISLAKI sarunājas Vita Mekša

2011. gada 30. novembrī

Vita Mekša: – Aplūkojot grāmatu „Viņi. Ceļā”, uz vāka redzam autores vārdu – Anna Velēda Žigure. Līdz šim nezinājām, ka Annai Žigurei ir divi priekšvārdi un ka vārdu *Velēda* viņai devusi Elza Stērste. Kāpēc vecmāmiņa izvēlējās jums tik neparastu vārdu un ko šis vārds nozīmē?

Anna Žigure: – Vārdu *Velēda* man deva Elza Stērste. Es piedzimu 1948. gadā. Toreiz dzimšanas apliecībās un pasēs nedrīkstēja rakstīt divus priekšvārdus. Mani sauca tikai par *Annu*. Šim vārdam arī ir sava vēsture. Tas man dots par godu Annai Pētersonei, Pētera Pētersona māsai, kura bija manas mammas labākā draudzene. 1944. gadā viņas abas aizbrauca līdz Liepājai, lai dotos tālāk. Mana mamma tomēr pārdomāja un atgriezās, bet Anna Pētersone aizbrauca pāri okeānam. Viņas vārds palika šai krastā manā personā.

Ģimenē es nekad netiku saukta par *Velēdu*. Lasīdama savas vecmāmiņas sen rakstītās vēstules, atklāju šādu faktu: Elza Stērste citiem stāsta, ka devusi man vārdu *Velēda*, bet ģimene šo vārdu negrib pieņemt.

Elzai Stērstei vispār patika izdomāt vārdus. Viņa izdomāja arī *Amarilli*. Vārdam *Amarillis* arī ir sava pagātne. Tas parādās jau 1913. gadā pirmajā Elzas Stērstes dzejoļu krājumā. Tur pieminēta tumšmataina meitenīte vārdā *Amarillis*. Viņas meita piedzima 1921. gadā.

Sieviešu vārds *Dzintra* arī ir Elzas Stērstes izdomāts. Mana mamma – *Amarillis Dzintra Inese* laikam ir pirmā *Dzintra* Latvijā.

Velēda ir ķeltu vārds. *Velēdas* bija sievietes, kas staigājušas pa pļavām un vākušas ārstnieciskas zālītes. Šis vēlējums man ielikts jau šūpulī. Es arī ļoti labprāt lasu visādas zālītes. Juka zina, cik daudz mums to mājās ir. Vai visas tiek pa ziemu izdzertas, vai nē – tā cita lieta, bet vākšanas process man ļoti patīk.

Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas viss notika tik ātri: man bija diplomātiskā pase, bet es pat neaptvēru, ka tajā vajadzētu ierakstīt arī otro vārdu – *Velēda*. Kad Latvijā iznāca mana grāmata „Es stāstu par Latviju” (Somijā tā jau bija izdota), gribēju uz grāmatas vāka likt abus vārdus, vēl jo vairāk tāpēc, ka Latvijā ir divas *Annas Žigures*. Otrā *Anna Žigure* ir žurnāliste un vēsturniece. Savā laikā viņa daudz rakstīja „Rīgas Balsij” un citiem izdevumiem. Arī šī *Anna Žigure* ir publicējusi vairākas grāmatas, tostarp pētījumu „Latvijas policijas vēsture”. Gandrīz katrā bibliotēkā, kur esmu viesojusies, kopā ar manām grāmatām un tulkojumiem ir izlikta arī *Annas Žigures* „Latvijas policijas vēsture”, tāpēc es izdomāju, ka varētu rakstīt uz savas grāmatas vāka abus vārdus, bet Māra Zālīte to neļāva darīt. Viņa toreiz bija „Karoga” galvenā redaktore un apgāda direktore. Tomēr es visu laiku par to domāju. Kad tapa mana grāmata „Viņi. Ceļā”, apgāda „Jumava” redaktore *Evija Veide* labprāt piekrita likt uz grāmatas vāka abus manus vārdus. Tas bija zināms risks, jo pat skolasbiedri mani neatpazīna. Nākamajā grāmatas metienā skaidrības labad vāka otrajā pusē tika ievietota mana fotogrāfija.

Ir cilvēki, kuri mani tagad uzrunā par *Velēdu*.

V.M.: – Jums ir stipri vārdi, un jūs nākat no stipras dzimtas. Šajā dzimtā ir literāti, valodnieki, tulkotāji. Vecvectēvs – advokāts Stērstu Andrejs, vecmāmiņa – dzejniece Elza Stērste, vectētiņš – dzejnieks *Edvarts Virza*, tēvs – tulkotājs *Jānis Žīgurs*. Kādas valodas bagātības esat guvusi no savas dzimtas?

A.Ž.: – Es negribētu nekādā veidā savu dzimtu izcelt un teikt, ka tā ir stiprāka par citām latviešu dzimtām. Stērstu Andrejs piederēja pirmajai latviešu inteliģencei. Viņam bija liels iekšējais dzinulis iegūt izglītību. Vadmalas svārkos viņš no Vecpiebalgas ieradās Rīgā mācīties Aleksandra ģimnāzijā, pēc tam devās uz Pēterburgu studēt jurisprudenci. Stērstu Andrejs ir radījis daudzus jaunvārdus, īpaši tieslietu un jurisprudences jomā. Viņš bija pirmais, kas latviešu valodā pārtulkoja Aleksandra II ukazus (likumus). Stērstu Andreja radīti vārdi ir, piemēram, *dzimtsarakstu nodaļa* un *pavēste*.

Elza Stērste lietoja vecus vārdus, kurus daudzi ir jau aizmirsuši. Ķiplokus viņa sauca par *svētiņiem*, kas nozīmē, ka ķiploki ir svētīgi augi, baravikas – par *sausēnēm*. Elza Stērste valodu cēla godā tāpat kā Stērstu Andrejs, kurš ir pirmās zinātniskās latviešu gramatikas autors. To viņš rakstīja jaunībā, kad Krievu–turku karā bija iesaukts armijā. Viņš dzīvoja kādā krievu sādžā un sarakstīja latviešu valodas gramatiku.

Stērstu Andrejs latviešu valodu bija mācījies draudzes skolā, bet Elza Stērste savu dzimto valodu skolā nav mācījusies nevienu stundu. Viņa gāja vācu meiteņu skolā. Stērstu bērniem bija krievu mājskolotāja, bet mājās visi runāja latviski. Jelgavā tikai divās izglītotajās ģimenēs – Čakstu un Stērstu ģimenē – mājas valoda bija latviešu. Kaut skolā Elza Stērste dzimto valodu nav mācījusies, latviešu valoda viņai ir ļoti laba. Edvartam Virzam latviešu valoda nāca no tautas apcirķņu dziļumiem. Viņš lietoja ļoti vecus vārdus. Viņam patika viss, kas ir sens.

Es esmu igauņu, nevis latviešu filoloģe. Skolā tāpat kā visi citi mācījās latviešu gramatiku, esmu lasījusi daudz grāmatu latviešu valodā, noteikti ir bijis dzimtas iespaids, bet neviens īpašu uzmanību nav pievērsis tam, kā attīstās mana valoda.

V.M.: – Par savu ieceri studēt Tartu universitātē Anna Žigure ir rakstījusi tā:

Kādu vakaru pirms laišanās miegā prātā ienāca Tartu universitāte. Aizrakstīju par šo domu saviem draugiem uz Tallinu, viņi atbildēja, ka man neesot ne mazāko cerību tur iekļūt – konkurss pārāk liels, bez tam es nerunāju igauņiski. Noskumu, bet nedomāju, ka tomēr pamēģināšu.

Izklausās gandrīz draiskulīgi. Dzīvē tas laikam nebija tik vienkārši.

A.Ž.: – Toreiz tas bija vienkārši. Man bija grūti izvēlēties, ko studēt. 1966. gadā vidusskolas kursu saīsināja, skola bija jābeidz līdz ar 10. klasi. Tas nozīmēja, ka ātrāk jāizdomā, kur mācīties tālāk, un tad man ienāca prātā Tartu universitāte. Iesēdos vilcienā, aizbraucu uz Tartu un aizgāju pie profesora Paula Aristes. Viņš runāja latviski. Teicu, ka gribu šeit mācīties, un viņš atbildēja, lai tik braucot šurp.

Latviešu valodas un literatūras eksāmenus kārtāju latviski, vēstures eksāmenu krieviski. Vēl bija jākārt eksāmens vācu valodā. Tā es iegāju „valodas dušā”. Ja atskatās, tas liekas visai sarežģīts laiks. Visi studiju biedri bija igauņi. Viņi ar mani dažkārt runāja krieviski, bet visas lekcijas notika igauņu valodā. Pirmo sesiju kārtāju krievu valodā, otro – jau igauņiski. Pirmā kursa beigās bija jākārt eksāmens salīdzinošajā valodniecībā. Profesors Ariste man ļāva atbildēt latviski, bet es to nespēju, jo visus terminus gada laikā biju mācījusies igauņiski.

V.M.: – Kāpēc izlēmāt studēt tieši igauņu valodu? Vai tas notika tēva iespaidā?

A.Ž.: – Savā ziņā, jā. Mans tēvs Jānis Žīgurs bija tulkotājs no igauņu valodas. Tēvs ļoti labi prata igauņu valodu, jo viņa māte bija igauņiete. Viņam tā bija dzimtā valoda. Tikai 11 gadu vecumā Jānis Žīgurs iemācījās latviski. Kad es biju pusaudze, viņš mani aizsūtīja uz pionieru nometni Igaunijā. Tur man radās interese par Igauniju, kaut valodu es tad neiemācījos.

V.M.: – Vai studiju laikā iemācījāties arī citas valodas?

A.Ž.: – No pirmā kursa bija obligāti jāmacās somu valoda. Tas bija sarežģīti, jo somu valodu apguvu ar igauņu valodas starpniecību, bet igauņu valodu arī vēl nepratu. Vēl mācījās ungāru valodu. Vienu vasaru pavadīju kādā ungāru ciemā Ukrainas Karpatos. Pēc universitātes beigšanas dažus mēnešus mācījās ungāru valodu Budapeštā.

V.M.: – Vai braucāt arī pie lībiešiem?

A.Ž.: – Jā, braucām, bet lībiešu valoda nebija mana prioritāte. Mani vairāk interesēja ungāru valoda. Vienu semestri gan mācījās arī lībiešu valodu.

V.M.: – Vai ir iespējams atdzīvināt lībiešu valodu, ja palikuši vairs tikai nedaudzi šīs valodas prātēji?

A.Ž.: – Īstie lībieši, protams, atbildētu, ka ir iespējams. Mana attieksme ir skeptiskāka. Es nedomāju, ka iespējams atdzīvināt šo valodu, lai tā atkal kļūtu par dzīvu. To vēl varēja izdarīt pagājušā gadsimta 90. gadu sākumā. Toreiz man pat bija tāda doma – apvienot visas lībiešu teritorijas Kurzemes piekrastē vienā lībiešu pagastā. Politiskas gribas trūkuma dēļ un pašu lībiešu kašķīguma dēļ tas neizdevās.

Pagājušā gadsimta 60. gados igauņu rakstnieks Ādu Hints bija iecerējis visus lībiešus pārcelt uz Roņu salu un tādējādi izglābt viņu valodu. Paši lībieši tam nepiekrita, un es nedomāju, ka arī padomju vara to būtu pieļāvusi.

Tie cilvēki, kas rūpējas par lībiešu valodu un lībiešu kultūras saglabāšanu, ir lielas cieņas vērti.

V.M.: – Apguvāt valodas, atgriezāties Latvijā, un radās jautājums, ko darīt tālāk?

A.Ž.: – Braucu atpakaļ uz Latviju ar lielām cerībām. Ar tādām cerībām arī mūsdienās atgriežas dzimtenē tie, kas studējuši ārzemēs. Viņi domā, ka būs vajadzīgi savai valstij. Lai gan toreiz mums nebija savas valsts, es tomēr cerēju, ka mana izglītība latviešu tautai būs vajadzīga. Diemžēl nācās piedzīvot vilšanos: Latvijā šāda izglītība nebija vajadzīga. Mana igauņu valoda toreiz bija ļoti laba, bet es nevarēju atrast darbu ne izdevniecībā „Liesma”, ne arī kur citur. Pieteicos strādāt „Latvijas Loto”, bet arī tur mani nepieņēma. Beidzot Māra Misiņa man piedāvāja korektora darbu žurnālā „Padomju Latvijas Komunisti”. Šī preses izdevuma galvenais redaktors bija Haralds Priedītis. Žurnāls iznāca reizi mēnesī, man bija daudz brīva laika, tāpēc sāku tulkot.

V.M.: – Vai jūs pati varējāt izvēlēties, ko tulkot?

A.Ž.: – Daļēji, jā. To, kas iznāca Somijā, neviens īsti nezināja. Izvēloties, ko tulkot no somu literatūras, bija jāskatās, lai grāmata jau būtu iznākusi Igaunijā, bet vēl labāk – Maskavā krievu valodā. Igaunijā bija brīvāki grāmatu izdošanas apstākļi. To, kas bija publicēts Igaunijā, ne vienmēr atļāva izdot Latvijā. Kad es sacīju: „Igaunija taču arī ir padomju republika”, man atbildēja: „Mēs dzīvojam Padomju Latvijā!”

Somiem ir tāds pasaku tēvs Sahariass Topeliuss. Viņa grāmatā bērniem „Sāmēns Sampo” darbojas mācītājs. Latviskajā tulkojumā mācītājs bija jāaizstāj ar skolotāju.

Nedrīkstēja tulkot tāds darbus, kuros bija lietota rupjāka valoda.

Atstāstīšanas vērts ir gadījums ar Mikas Valtari romānu „Sinuhe, ēģiptietis”. Tagad šis darbs ir iznācis ļoti labā Maimas Grīnbergas tulkojumā. Toreiz romāns jau bija lasāms kādās divdesmit piecās valodās. Pieteicu šā darba tulkojumu apgādam „Liesma”, un to iekļāva plānā. Pēkšņi apgāds saņēma ziņu, ka Mika Valtari Padomju Savienībā ir aizliegts autors, tāpat romānu tulkot nedrīkst. 1940. gadā Mika Valtari ar pseidonīmu Nautikus bija izdevis nelielu grāmatiņu „Patiesība par Igauniju, Latviju, Lietuvu”, kurā stāstīja par to, kā notika padomju okupācija.

V.M.: – Jūs esat rakstījusi par vārda nozīmi padomju okupācijas laikā:

Nebrīves apstākļos rakstniekam ir milzīga atbildība par savu rakstīto vai izteikto vārdu. Vārds ieguva vēl lielāku nozīmi, un vārda svars pieauga. Padomju laikā Latvijā rakstītais un teiktais vārds nozīmēja daudz ko vairāk, nekā tas nozīmē brīvā un demokrātiskā sabiedrībā. Nevienam vārdu nedrīkstēja aizlaist vējā, nevienu domu nevarēja palaist brīvā lidojumā – citādi tā nenonāks pie lasītāja.

Kā izjūtat vārda nozīmi tagad, brīvā valstī?

A.Ž.: – Rakstnieka atbildībai par katru vārdu, ko viņš raksta vai pasaka, brīvā valstī būtu jābūt tikpat lielai kā nebrīves apstākļos. Tagad vairs nav aizliegtu vārdu, bet man šķiet, ka gan rakstnieki, gan visa tauta palaiž vējā vārdus bez kādas atbildības un jēgas. Visnepatīkamākais piemērs tam ir komentāri internetā. Ne tikai valodā, arī citās dzīves jomās cilvēkiem toreiz bija lielāka atbildības sajūta nekā mūsdienās. Savu tulkotājas misiju es saprotu tā, ka esmu saprašāns tilta būvētāja starp tautām. Padomju gados tas bija īpaši svarīgi. Pašreiz informācijas telpa ir tik blīva, ka grūti izvēlēties, ko no tās paņemt. Toreiz tulkotāja atbildība bija ļoti liela, jo ar tulkotās grāmatas starpniecību varēja pateikt to, ko citādi padomju laikos nedrīkstēja sacīt.

V.M.: – Kuri tulkojumi jums pašai ir vistuvākie?

A.Ž.: – No somu literatūras – Ēmila Fransa Sillanpē romāns „Silja”, no igauņiem – brāļu Tūliku darbi un Vīvi Luikas „Septītais miera pavasaris”.

V.M.: – Jūs pārvaldāt igauņu, somu un vēl vairākas valodas.

A.Ž.: – Nav jau tik daudz. Juka zina vairāk valodu, lai viņš lielās. Vācu valodu mācījies skolā, krievu arī. Angļu valodu apguvu vēlākos gados. Kad strādāju vēstniecībā, angļu valoda bija nepieciešama, lai sazinātos ar kolēģiem.

V.M.: – Jums acīmredzot valodu apguve nesagādā grūtības.

A.Ž.: – Tikai tad, ja es nonāku vidē, kur šo valodu runā. Man nav tā kā Knutam Skujeniekam vai vēl citiem mūsu rakstniekiem, kuri iemācās valodu tulkojot. Man vispirms jāiemācās runāt, tad es varu tulkot.

V.M.: – Anna Žigure ir sarakstījusi grāmatu „Viņi. Ceļā” par cilvēku bēgšanu no okupācijas varas 1944. gada vasarā un rudenī. Tagad autore raksta turpinājumu šim darbam, kurā tiks stāstīts par latviešu likteņiem Vācijas bēgļu nometnēs.

A.Ž.: – Grāmatas nosaukums būs „Viņi. Svešos pagalmos”. Bēgļu nometņu skaits Vācijā bija milzīgs – 193 nometnes (gan tādas, kur dzīvoja tikai latvieši, gan arī tādas, kurās latvieši uzturējās kopā ar citu tautību bēgļiem). Es nolasīšu fragmentu no šīs grāmatas. Tajā stāstīts par 1945. gada Adventa laiku. Mācītājs Ozols savai draudzei Vircburgas nometnē lasa Adventa sprediķi.

Jaunais mācītājs Alberts Ozols stāvēja Vircburgas nometnes barakas vienā galā un skatījās uz draudzi, kas klusu gaidīja Adventa sprediķi. Viņam aiz muguras vienkāršs altāris ar baltu bērza krustu un pie sienas piespraustas drapērijas Latvijas krāsās. Gan draudze, gan mācītājs bija bēgļi.

Ko teikt šiem nomāktajiem ļaudīm, kā lai iededz viņu sirdīs Adventa cerību? Vai tas vispār iespējams? Tomēr mācītājs pazemīgu prātu darīja to, kas viņa pienākums pret Dievu un šo piemeklēto tautu.

Viņš atgādināja farizeju jautājumu, kad nāksot Dieva valstība, un Jēzus atbildi: „Dieva valstība nenāk redzamā veidā. Nevarēs arī sacīt:

Lūk, še ir, vai, lūk, tur ir, jo Dieva valstība ir jūsos pašos. ”(Lk. 17, 20–21)

Mācītājs zināja, cik cilvēci ir cerēt, ka notiks kādas izmaiņas, ka Dievs iejauksies un mainīs sājpu ceļus. Ja tas nenotiek, dvēseli pārņem rūgtums.

„Mēs cerējām, Dievs būs žēlīgs mums un mūsu tautai, novērsīs apspiešanas un briesmas, ļaus atkal mūsu taisnībai un tiesībām uzvarēt. Līdz pēdējam cerējām, vēl uz dzimtās zemes stāvēdami. Un arī šeit, svešumā, nemitamies cerēt: Dievs mūs izglābs, kaut divpadsmitajā stundā. Viņš pacels savu visspēcīgo elkoni un izraus mūs – savu tautu no ienaidnieka rokām.

Mēs cerējām, jo mums bija stipri un vēsturiski draugi, un mēs ceram vēl tagad. Bet nekas mūsu dvēseles tā nesatric, kā mirušas, pieviltas cerības.”

Mācītājs labi atceras, cik izbiedētas un pamirušas bija cilvēku sirdis viņā jūnija dienas rītā, kad no visām pusēm skanēja čuksti – tur viens vai otrs paziņa, draugs, brālis, māsa, tuvinieks paņemts un aizvests, ar visu ģimeni, nereti ar mazu zīdainīti, vai slimu bērnu, vai nevarīgu tēvu vai māti. Ģimenes nežēlīgi izšķīra, ļaudis, ieslodzīja lopu vagonos, un bruņoti vīri tos apsargāja kā noziedzniekus. Visi cerēja viņus drīz pārnākam – pēc mēneša, pēc gada vai dažiem gadiem... Nu jau būs četri gadi no tās nakts, un viņi šķiet kā aizmirsti, pasaules neievēroti, pazuduši Sibīrijas tuksnešos. Šķiet, akmeņiem vajadzētu kliegt un debesīm, bet nē: dzīve rit tālāk, pasaules likteņi nav grozījušies. Tāpat domājot par miljoniem, kas gājuši bojā kara vētrās, miruši Drēzdenes bombardēšanā un citās pilsētās, par miljoniem sakropļotiem un invalīdiem, par bada cietējiem, apspiestiem un vajātiem, spaidu darbu noņemtiem ieslodzītiem, tad it kā pats no sevis rodas šis jautājums: „Kungs, kad tas viss beigsies? Kad tas kļūs citādi? Kad beigsies pasaules posts un ciešanas? Kad nāks Dieva valstība?”

Mācītājs cenšas, bet īsti neprot izskaidrot, kā tas nācās, ka tādas ideoloģijas kā nacionālsociālisms Vācijā vai komunisms Krievijā varēja nostiprināties un gūt sev piekritējus. Varbūt tas notika tāpēc, ka ļaudīm slāpa pēc kaut kā, kas palīdzētu izkļūt no viņu šķietami grūtā stāvokļa kādā apsoltā labākā stāvoklī, kaut kādā „paradīzē zemes virsū”? Vīrs zemes velti meklēt Paradīzi.

Šajā Adventa sprediķī viņš saka savai draudzei: „Tas ir nopietns brīdinājums mums, kas ar nepacietību gaidām, kad mūsu diena nāks.”

V.M.: – Kāpēc jūs pievērsāties Otrā pasaules kara laikam un latviešu bēgļu tēmai?

A.Ž.: – Man šķiet, mēs pārāk maz zinām par cilvēkiem, kuri tolaik Latviju pameta, arī par to, kādos apstākļos tas notika, kā viņiem klājās. Piecdesmit okupācijas gadus par bēgļiem tika „pilināta inde”, apgalvojot, ka viņi ir nodevēji, jo aizbraukuši labākas dzīves meklējumos. Neatkarīgajā Latvijā joprojām šī padomju propagandas inde dara savu melno darbu. Mēs pārāk maz esam domājuši par bēgļu likteņiem un neesam viņus sapratuši, tāpēc domāju, ka man par viņiem ir jāraksta. Viņi nav *viņi*, viņi ir *mēs*. Tā ir mūsu tauta.

V.M.: – Vai jūsu grāmatas stāsta par reālu cilvēku likteņiem?

A.Ž.: – Jā, pamatā ir reālu cilvēku stāsti, bet ir arī mans skatījums un manas izjūtas. Ne visi gribēja grāmatā atklāt savus īstos vārdus. Es to respektēju.

V.M.: – Anna Žīgure ir uzrakstījusi vēl vienu jaunu grāmatu – par Somijas tēlu Latvijas presē.

A.Ž.: – Grāmata stāsta par to, kas latviešu presē stāstīts par Somiju, sākot no 1822. gada, kad „Latviešu Avīzēs” parādījās pirmais raksts par Piņņu zemi, kā toreiz teica. Grāmata atspoguļo laiku līdz 1945. gadam. Lielais rakstu apjoms man bija milzīgs pārsteigums. Izrādās – latviešu presē šajā laikposmā ir 2209 raksti par šo zemi un tautu. Mēs esam ļoti daudz rakstījuši par Somiju – gan par šīs valsts politiku, gan arī par izglītību un kultūru. Katrs svarīgākais notikums Somijā ir atspoguļots mūsu laikrakstos. Esam raudzījušies uz Somiju ar lielu pielūgsmi, reizēm varbūt pat pārāk pozitīvi. Grāmatas tulkotāja Hilda Hoskela apgalvo, ka, lasot latviešu sajūsmas pilnos rakstus par somiem, viņa savu tautu nemaz nepazīst. Mēs Somiju esam turējuši kā zvaigzni, kurai sekot un līdzināties.

Ja salīdzinām, ko avīzes rakstīja par Somiju līdz 1945. gadam un ko raksta mūsdienās, tad jāatzīst, ka toreiz informācija par ārvalstīm bija daudz plašāka un dziļāka. Šobrīd mēs nepārtraukti kasām paši savu nabu un atspoguļojam avīzēs tikai negatīvo, kas notiek pasaulē. Varbūt arī tās ir padomju laika sekas. Grāmata domāta Somijai, tā jau ir pārtulkota.

V.M.: – Vai grāmata iznāks arī Latvijā?

A.Ž.: – Domāju – būtu vērts.

V.M.: – Latviešiem Somija ir bijusi kā vadzvaigzne, bet kāds soms savu zvaigzni ir atradis Latvijā. Sarunas turpinājumā iztaujāšu Annas Žīgures dzīvesbiedru Juku Rislaki, kurš jau pirms desmit gadiem ir radis savas mājas Latvijā.

Par savu valodu Juka ir teicis šādus vārdus: „Somu valoda nav valoda, bet gan paradums sēdēt sola galā ar auseni galvā.”

Kur ir jūsu dzimtā vieta? Kāda tur daba? Kas ietekmējis cilvēku raksturu, viņu mazrunīgumu?

Juka Rislaki: – Es nāku no Vidussomijas, kur cilvēki runā maz un dara to īpaši lēni. Esmu no Hame apriņķa. Valodnieki domā, ka vārds *hame* cēlies no baltu vārda *zeme*. Manā dzimtajā pusē ir daudz ezeru, ir lieli meži, papīrrūpnīcas un mazi kalni.

A.Ž.: – Somijas mērogiem mazi. Latvijā tie būtu lieli kalni.

V.M.: – Vai mākoņi tur ir tikpat skaisti kā Latvijā?

J.R.: – Latvijā mākoņi ir skaistāki, bet Somijā to ir vairāk, un biežāk līst lietus.

V.M.: – Vai daba ietekmējusi cilvēku nerunīgumu?

J.R.: – Tā var būt. Hame aprīņķis ir tālu no lielām pilsētām. Cilvēki tur nodarbojas ar medībām, makšķerēšanu, lauksaimniecību. Varbūt tāpēc viņi ir vairāk savrupi un lielāki individuālisti nekā citur.

V.M.: – Grāmatā „Kluso slēpotāju zeme Somija” Juka par somiem rakstījis tā:

Vārdus Somijā uztver tik nopietni, ka vienkāršajam jautājumam – „kā iet?” seko gara atbilde.

Somi neaizraujas ar „small talk”¹ amerikāņu gaumē, bet drīzāk ar „big talk”²: pasaka, kas viņam sakāms, un tad klusē. Tie, kuri daudz runā, modina apbrīnu, tomēr viņus neuztver nopietni. Sarunā var būt gari pārtraukumi, un somi neuzskata par nepieklājīgu klusēt otra klātbūtnē. Pieklājības vārdus nelieto, un vārdam „lūdzu” somu valodā nav adekvāta vārda. Somiem nav pierasts pateikties un slavēt otru viņa klātbūtnē.

Pārsteidzošā kārtā somi aizrāvušies ar sazināšanos pa mobilajiem telefoniem un internetu. Varbūt vieglāk ir sarunāties ar cilvēku, kas atrodas tālu projām un kam nav jāskatās acīs.

J.R.: – Kad latvieši saka – es teikšu dažus vārdus, tas nozīmē, ka sekos gara runa. Ja saka – es runāšu pavisam īsi, tad būs pusstundu gara runa.

V.M.: – Latvijā jūs pirmo reizi ieradāties 1988. gadā. Kāds bija iespaids par šo zemi, cilvēkiem, valodu?

J.R.: – Valodu nesapratu. Man likās, ka nekad nespēšu runāt latviski. Esmu bieži domājis, cik vienkārši krievi ir iemācīties runāt latviski, jo valodas taču ir radniecīgas. Mūsu somugru valodas ir kaut kas pavisam cits nekā jūsu – indoeiropiešu. Somiem ir grūti iemācīties latviešu valodu. Somu valodā ir 16 locījumu, nav darbības vārda nākotnes izteiksmes, bet ir vairākas pagātnes. Somu valodā nav dzimtes. Kad pirmo reizi atbraucu uz Latviju, man nebija nekāda priekšstata par šo valsti, jo es neko par latviešiem nezināju. Kas gan ir interesanti –, dzīvojot Latvijā, man ir mainījies uzskats par Krieviju un krieviem. Šī valsts ir daudz naidīgāka pret Latviju nekā pret Somiju. Esmu domājis par nedrošību, ko rada lielvalsts naidīgā attieksme pret mazu valsti un neziņa, kā tas izpaužies nākotnē. Somijā par to daudz neuztraucas.

V.M.: – Daudzi ārzemnieki apgalvo, ka Latvijā cilvēki nesmaida, ir drūmi un noskumuši.

J.R.: – Jā, Jūrmalas pludmalē krievi reizēm mums saka, ka latvieši nekad nesmaidot. Vispār, kopš runāju latviski, esmu atbildīgs par latviešu grēkiem. Ja es Jūrmalas pludmalē lielu, niknu suņu īpašniekiem aizrādu, ka sunim nepieciešama kakla sikсна, man atbild: „Jūs, stulbie latvieši, un jūsu stulbie likumi! Jūsu stulbuma dēļ visi no Latvijas grib braukt prom.”

V.M.: – Vai līdz ar latviešu valodas apgūšanu ir mainījusies arī jūsu pasaules uztvere? Katra jauna valoda taču izmaina kādus priekšstatus, atver jaunus apvēršņus.

J.R.: – Domāju, ka Latvijā ir jārūnā latviski. Sākumā es neko nesapratu, bet tomēr mēģināju runāt latviski. Protams, latviešu valoda ir izmainījusi manu pasaules uztveri, jo esmu izlasījis daudz grāmatu šajā valodā. Tagad labāk izprotu Latvijas vēsturi un cilvēkus. Mājās mēs ar Annu runājam somiski.

V.M.: – Jūs ļoti labi runājat latviski. Kā jūs to apgūvāt?

J.R.: – Mēs pamanījām, ka mazbērni runā tikpat sliktā latviešu valodā kā es. Viņi domāja, ka tas ir somiski. Tad nu man bija jāapgūst latviešu valoda. Es lasīju latviešu grāmatas, skatījos Latvijas televīziju, runāju ar mazbērniem latviski.

V.M.: – Interesanti, ka ir diezgan daudz vārdu, kuri latviešu un somu valodā ir vienādi.

J.R.: – Jā, somu un baltu valodām ir daži simti kopīgu vārdu. Tie ir ļoti veci vārdi – *cirvis*, *laiva*, *airis* un citi.

V.M.: – Bet ir arī tādi kopīgi vārdi, kuru nozīmes mūsu valodās ir ļoti atšķirīgas.

J.R.: – Jā, somu viesus mēs vienmēr brīdinām, ka Latvijā nevajag teikt – *maukas roka*. Somiem tas nozīmē *garšīgs ēdiens*, bet Latvijā to var pārprast.

V.M.: – Pašreiz Latvijā notiek parakstīšanās par referendumu saistībā ar otru valsts valodu. Krievu valodas klātbūtnē Latvijā, sevišķi Rīgā, ir ļoti nomācoša. Somijā ir divas oficiālās valsts valodas – somu un zviedru. Cik zviedru procentuāli dzīvo Somijā?

J.R.: – Somijā ir apmēram seši procenti zviedru. Lapzemē ir vēl trešā oficiālā valsts valoda – sāmu valoda. Visiem somu bērniem skolās jāmacās lasīt un rakstīt zviedriski, bet zviedru bērniem – somiski. Tajās pašvaldībās, kur ir ne mazāk kā 8 procenti vai 30 000 cilvēku, kas runā mazākuma valodā, likums paredz divvalodību.

V.M.: – Kāpēc Somijā zviedru valoda ir valsts valodas statusā, ja zviedru ir tikai seši procenti?

J.R.: – Daudzi uzdod šo jautājumu. Ne visiem somiem patīk, ka zviedru valoda jāmacās obligāti. Tiek diskutēts, vai nebūtu labāk mācīties kādu citu svešvalodu.

V.M.: – Kāds ir jūsu viedoklis šajā jautājumā?

J.R.: – Es skolā ļoti slikti apgūvu zviedru valodu tieši tāpēc, ka tas bija obligāti, bet vēlāk šo valodu iemācījos. Man patīk zviedru valoda, es lasu šajā valodā uzrakstītās grāmatas.

Somijā zviedri ir ļoti sena vēsturiskā minoritāte: Somija bija Zviedrijas kolonija, bet tas bija tik sen, ka ikdienā cilvēki par to nedomā. Somu un zviedru savstarpējās attiecības ir ļoti labas.

V.M.: – Latviešu un krievu procentuālās attiecības ir gluži citas. Kā jums šķiet, vai latviešu valoda Latvijā ir apdraudēta?

J.R.: – Tas ir atkarīgs gan no jums pašiem, gan arī no Krievijas un Eiropas Savienības. Sākumā es domāju, ka latviešu valoda nav apdraudēta, jo šajā valodā iznāk grāmatas, avīzes, ir latviešu radio un televīzija, bet tagad es par to vairs neesmu tik drošs. Domājot par nākotni, es tomēr esmu optimists. Manuprāt, parakstu vākšana referendumam par krievu valodu kā otru valsts valodu Latvijā, ir politisks manevrs. Savas atziņas par latviešu valodu esmu izteicis grāmatā „Maldināšana: Latvijas gadījums”, arī jaunajā Latviešu valodas aģentūras gadagrāmatā būs mans raksts par latviešu valodu.

Gan vēsturiski, gan mūsdienās Somijas un Latvijas situācija ir atšķirīga. Manuprāt, Latvijā pietiek ar vienu valsts valodu – latviešu valodu.

V.M.: – Mēs, latvieši, bieži jautājam paši sev: „Kas mūs apdraud – krievu valodas klātbūtne vai diezgan agresīvā angļu valodas ienākšana mūsu ikdienā?”

J.R.: – Angļu valoda noteikti neapdraud latviešu valodu, jo tā Latvijā tikpat kā nekur nav dzirdama. Esmu izbrīnīts, ka vienīgā svešvaloda, ko var dzirdēt Latvijas televīzijā, ir krievu valoda. Tā ir gandrīz sabotāža no Latvijas televīzijas puses, kas izskatās pēc vēlēšanās atdalīt Latviju no Eiropas un vērst skatu tikai Krievijas virzienā.

V.M.: – Angļu valodas ietekmi mēs izjūtam līdz ar interneta vides lielo popularitāti. Sevišķi jauniešiem, kuri daudz laika pavada internetā, valoda kļūst nabadzīga, pliekana un piesārņota.

J.R.: – Latvijā internetu ļoti daudz lieto arī tāpēc, ka šeit nav labu avīžu un žurnālu. Interneta komentāros ir tik daudz naida un propagandas! Es kā žurnālists uzskatu, ka situācija ir ļoti bēdīga. Latvijā nav tādas avīzes, kas iznāktu septiņas reizes nedēļā un kurai varētu uzticēties. Somijā avīzes tiek daudz lasītas. Somi ir lielākie avīžu lasītāji pasaulē.

V.M.: – Kur jūs pats gūstat ticamu un objektīvu informāciju par Latviju?

J.R.: – Grāmatās, internetā, sarunās ar cilvēkiem, avīzēs, īpaši „Latvijas Avīzē” un nedēļas žurnālā „Ir”.

V.M.: – Anna teica, ka jūs varat lepoties ar savām valodu zināšanām. Cik valodas jūs pārvaldāt?

J.R.: – Manuprāt, cilvēks spēj pilnīgi pārvaldīt tikai vienu valodu, un tā ir viņa dzimtā valoda, bet spēj saprast daudzas valodas. Es varu runāt un lasīt 10 valodās – somu,

zviedru, norvēģu, vācu, angļu, franču, spāņu, igauņu, latviešu, mazliet arī krievu un tagad mācos itāļu.

V.M.: – Kā radusies interese par valodām? Vai tās ir bijušas nepieciešamas žurnālista darbā?

J.R.: – Tas varbūt ir somu skolas iespaids. Somijā ir ļoti labas skolas, vienas no labākajām pasaulē. Esmu arī daudz braukājis pa pasauli, strādājis par korespondentu, un valodu zināšanas man bijušas nepieciešamas.

V.M.: – Kāpēc tagad mācāties itāļu valodu?

J.R.: – Man patīk itāļu kultūra. Annas radi dzīvo Itālijā. Viņi gan sarunājas arī citās valodās, tomēr es vēlos runāt itāļiski. Tā ir ļoti skaista valoda. Diemžēl itāļu valodu Latvijas televīzijā nevar dzirdēt.

V.M.: – Mēs pārāk maz paši par sevi stāstām pasaulei.

J.R.: – Tāpēc es nolēmu rakstīt grāmatu „Maldināšana: Latvijas gadījums”. Ideja par šādu darbu nāca no Amerikas latviešiem. Ja tādu raksta ārzemnieks, tad grāmata ir ticamāka un objektīvāka. Ceru, ka tā ir.

V.M.: – Tāpat kā Anna, arī Juka mums lasīs fragmentu no savas topošas grāmatas. Tā būs par Albertu Kronenbergu.

J.R.: – Man patīk Kronbergs. Par viņu ir sarakstīta tikai viena grāmata, un tā pati izdota padomju gados. Savā darbā es stāstu arī par to, kāda bija padomju cenzūras attieksme pret Kronberga mākslu. Iepazīstināšu jūs ar fragmentu no nodaļas „Kritika, cenzūra un veltīgs darbs”. Ceru, ka nākamgad grāmata tiks publicēta. Anna to ir jau gandrīz pārtulkojusi.

1951. gada oktobrī Kronbergs tika asi kritizēts. Tajā pašā gadā Rakstnieku savienība nikni uzbruka viņa draugam Jānim Jaunsudrabiņam, nodēvējot rakstnieku par „tautas ienaidnieku”, kuru nedrīkst pieminēt jaunās „Latviešu literatūras vēstures” 2. sējumā. Šī gada sākumā arestēja Indriķi Zeberiņu un Bronislavu Martuževu, kā arī apcietināja un vasarā tiesāja tā dēvēto „franču grupu”[..].

Pēc kritiķu domām, Kronbergs bija daļēji vainīgs pie stila, kas „mūsu valstij nodara milzīgus zaudējumus!” Deva mājienu, ka viņš ir atpalicis un neprot attēlot padomju bērņus. Tā uzskatīja izdevums „Sardzē”, kas bija Latvijas Valsts izdevniecības LK(b)P un LĻKJS pirmorganizāciju un vietējās komitejas speciālizdevums.

Šī speciālizdevuma ievadraksts deva iespēju uzzināt, kā veicas ar Lielā Oktobra sociālistiskās revolūcijas gadadienas sagaidīšanu. Daži redaktori par godu svētkiem jau pirms termiņa izpildījuši grafiku un arī ievērojami pārsnieguši uzņemtās saistības. Politiskās literatūras redaktore, biedrene Kuduma, izpildījusi normu par 142,6%! No viņas daudz neatpaliek biedrene Tabaka – 137,5%. Raksta autore V. Hrščannoviča vēl pavēstīja, ka mašīnrakstītājas uzaicina visu redakciju darbiniekus cīnīties par labu manuskripta apdari. R. Ezeriņa norādīja, ka sociālistiskā sacensība labi sekmējas arī korektūrā.

Bet kā gan nogrēkojās Kronenbergs? Rakstā „Vēl viena slikta grāmata bērniem” apskatīta viņa ilustrētā Z. Lubānietes grāmata „Ābece. Mājmācībai un bērnu dārzā”, kas bija iznākusi jau 1949. gadā. Autors brīnās, kāpēc grāmata izdota otrā metienā, kaut gan „pirmajā izdevumā jau bija ļoti nopietni iebildumi pret grāmatas ilustrāciju māksliniecisko izpildījumu. Mākslinieka Kronenberga ilustrācijas neattēlo mūsdienu padomju bērnus.”

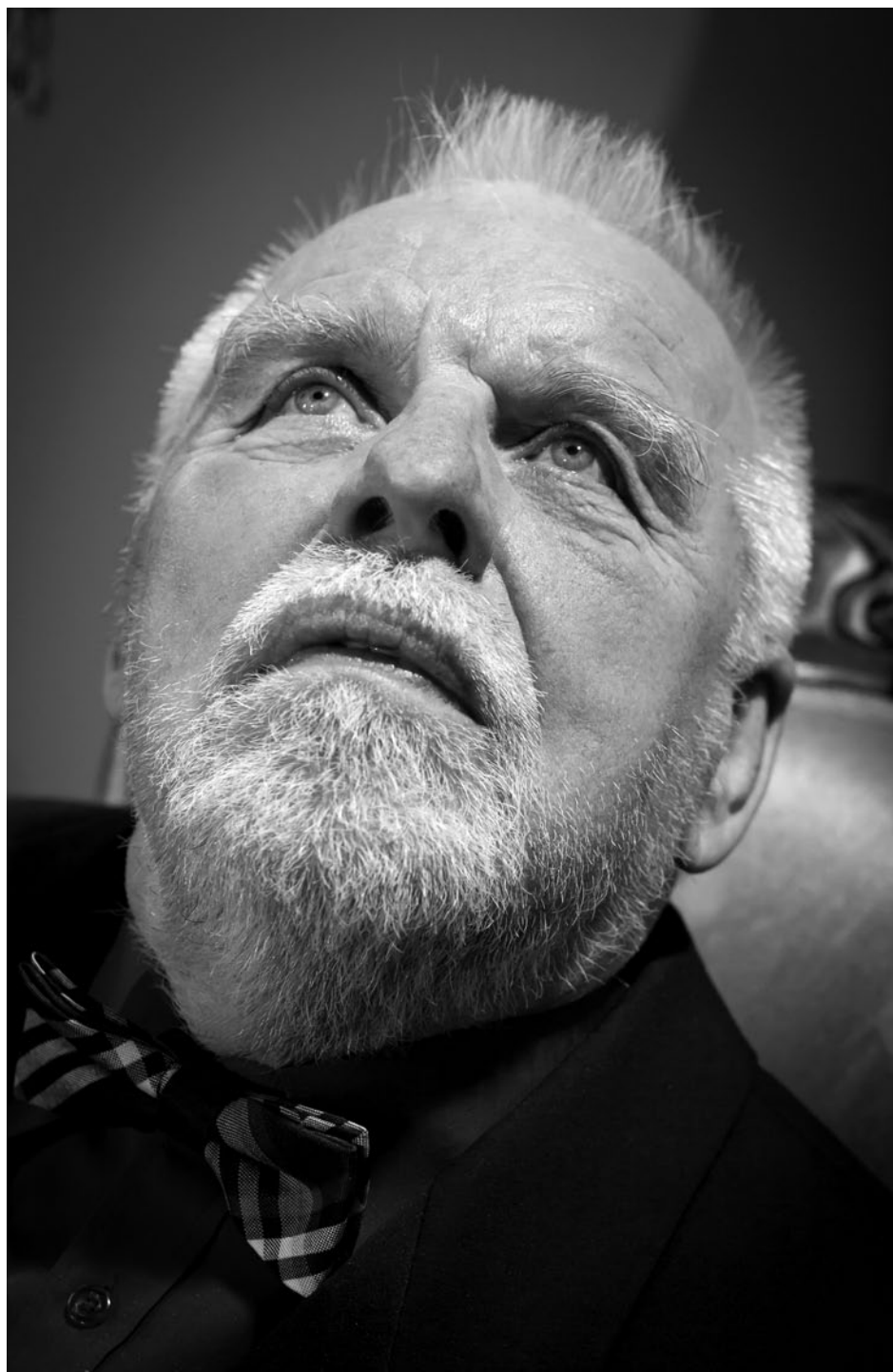
Kritikā, ko parakstījis A. Ķumelis, teikts, ka Kronenberga stils būtu vairāk piemērots karikatūrām.[..] „Bērnu sejas ir pēc ērmiem, kājas ir kroplas, rokas nedarbīgas, bērnu figūras anatomiski nepareizi uzbūvētas. Tādā veidā attēlotie bērni vairāk atgādina deģenerātus, nevis veselīgus, spēcīgus padomju bērnus.”

„Bez tam grāmatā ielaistas arī citas ideoloģiskas kļūdas. Nevar taču rādīt pionieri kā nekārtības paraugu (kā tas ir, piem., 23. lappusē). Pastalās mūsu bērni vairs sen nestaigā, bet grāmatā šādus zīmējumus var sastapt.” 54. lapaspusē ir nepiemērota ilustrācija, „jo spēles ar tankiem mūsu bērniem nav raksturīgas, un šādas ilustrācijas pašreizējā situācijā nav pareizas”.

Turklāt grāmata, kuras metiens ir 50 000 eksemplāru, bija no „poligrāfiskā viedokļa brāķis”. Piemēram, „vadoņu Ļeņina un Staļina gleznu reprodukcijas iespiestas zem katras kritikas”. Un zīmējumiem „ļoti slikti saskaņotas krāsas.”

¹ *small talk* (angļu val.) – tērzēšana

² *big talk* (angļu val.) – svarīga runa

Atkerieties!
Kriminālromāns arī ir romāns!

Andis Holcys

28.12.2011.

Ar ANDRI KOLBERGU sarunājas Ieva Ķīse

2011. gada 28. decembrī

Ieva Ķīse: – Labvakar! Šovakar mums ir ļoti mīļš ciemiņš – detektīvstāstu un romānu rakstnieks Andris Kolbergs. Ir, protams, lasītāji, kuru attieksme pret šādas ievirzes prozu ir visai skeptiska, jo viņi uzskata, ka tā nav nopietna literatūra. Kopš romāna „Cilvēks, kas skrēja pāri ielai” iznākšanas es uzskatu, ka mūsdienu latviešu literatūrā nav nopietnāka rakstnieka par Andri Kolbergu. Nevienā citā 70. gadu prozas darbā neesmu pamanījusi tik dziļi un tik pamatīgi atsegtu padomju laika ikdienas dzīvi. Dzejniece Vizma Belševica 1997. gadā rakstīja:

Es ļoti bieži pārlasu Kolbergu. Brīnišķīgs rakstnieks, kurš varēja par mūsu dzīvi rakstīt patiesību, kad neviens cits to nevarēja. Detektīvliteratūrai bargās varas nepievērsa uzmanību, no rakstniekiem vienīgais Kolbergs atklāja padomju dzīves patieso ainu.

Mans pirmais jautājums Kolberga kungam – kas jūs rosināja pievērsties tieši detektīvliteratūrai? Vai izvēli noteica „Viņa Majestāte – Gadījums”, resp., – nejauša iespēja iepazīt šo ļoti savdabīgo vidi, vai arī jau savas daiļrades sākumā jūs bijāt izpētījis un novērtējis detektīvstāsta un romāna īpašās iespējas?

Andris Kolbergs: – Nē, sākumā es rakstīju humoru, biju godīgs cilvēks. Nonācu pie šī žanra, jo dzīvē jau ir arī kriminālais, tas viss jau ir ļoti saistīts.

I.Ķ.: – Jūsu pirmā detektīvstāsta – „Arnolda Zandes cigarete” – ievadā rakstīts:

Visvairāk man patīk Vecrīga, Latvijas straujās upes un rakstīt darbus ar spraigiem sižetiem.

Tātad spraigie sižeti jau tad, 1969. gadā, jums bija svarīgi.

A.K.: – Nezinu, kā tas iznāk. Tad jau es rakstot aizmigtu, ja nekas spraigs nenotiktu.

I.Ķ.: – Jūsu pats pirmais detektīvstāsts ir „Arnolda Zandes cigarete”. No kurienes šis sižets, vai jūs to izdomājāt?

A.K.: – Visi manu darbu sižeti ir „izsūkti no iekšā”, bet visu jau tu nevari izdomāt, kaut kas tur ienāk arī no tā, kas ir bijis.

I.Ķ.: – Jūs jau bērnības dienās esot bijis liels lasītājs, Old Vāverli piedzīvojumu cienītājs. Kādas vēl grāmatas tolaik lasījāt?

A.K.: – Šodien, kad cilvēki satiekas, viņi mēdz jautāt viens otram par redzētajām filmām. Neviens vairs neprasa, ko tu esi lasījis. Es domāju – tas varbūt nemaz nav tik traģiski: vienkārši ir cits laiks. Kad man bija 15, 16 gadi, es lasīju Dimā „Grāfs Monte Kristo” un arī citus Ata Freināta lielos izdevumus. Tie ir labi tulkojumi. Toreiz gan nevērtēju tulkojuma kvalitāti – viss labi derēja. Pašlaik man šāda veida darbi vairs nešķiet interesanti. No visiem detektīvu rakstītājiem es lasu vienīgi Simenonu, viņa smagos romānus, kas ir

tādi hrestomātiski. Tagad arī latviešiem ir jauni detektīvromānu autori, bet viņu darbus es neesmu lasījis.

I.Ķ.: – Pašlaik jau detektīvliteratūrā bieži realizējas princips – jo šausmīgāk, jo labāk.

A.K.: – Tā kā krievu burlakfilmās – šausmu skati tur gūst pārsvaru pār to iekšējo, svarīgāko, kas cilvēkā notiek.

I.Ķ.: – Kad jūs pats konstatējāt, ka tieši detektīvžanrs dod iespēju patiesi runāt par padomju laika dzīvi un cilvēku psiholoģiju?

A.K.: – Kad tu sāc rakstīt, tad vairs nevari izvēlēties, kā to darīt. Bija tāds gadījums, kad Rakstnieku savienībā man vajadzēja atskaitīties par to, ko esmu uzrakstījis. Detektīvžanra darbus tur pieminēt nebija vēlams, jo visiem prasīja pozitīvo varoni. Tad es teicu: „Pagaidiet, kur es jums dabūšu pozitīvo varoni? Man visi ir aiz restēm, un, ja kāds vēl nav, tad būs, viņam tur ir jābūt!” Pēc tam man neviens vairs atskaites neprasija un arī nekāra pie lielā zvana. Vienkārši – manos darbos dzīve ir tāda, kādu es to redzu. Nevaru šo dzīvi izdomāt.

I.Ķ.: – Lasot jūsu darbus, rodas sajūta, ka esat studējis konkrētas krimināllietas un iepazīties ar visiem nozieguma norises apstākļiem. Piemēram, „Krimināllietā trijām dienām” ir atspoguļots reāls noziegums – inkasentu aplaupīšana. Šis notikums savulaik ļoti satrauca ļaužu prātus. Kādu informāciju jūs izmantojāt, rakstot par šo krimināllietu?

A.K.: – Tā bija laimīga sakritība, ka noziegums notika kafejnīcā pie Pētera Zirniša mājas. Viņš man piezvanīja un atstāstīja notikuma sižetu pilnīgi nepareizi. Kā vēlāk noskaidrojās – viss bija galīgi šķērsām, tomēr man tas bija tāds kā grūdiens, lai sēstos un sāktu rakstīt romānu, un, ja tu sāc, tad jau vienreiz pienāk arī beigas tai rakstīšanai.

I.Ķ.: – Viens no maniem mīļākajiem literārajiem tēliem ir jūsu romāna „Cilvēks, kas skrēja pāri ielai” varonis Vilberts Zutis. Kur jūs tādu personāžu esat uzmeklējis?

A.K.: – Zutis nāk no padomju laikiem. Viņu sēdināja cietumā, bet šis visu laiku kā zutis spruka laukā. Organizēja rūpalu, ražoja saulesbrilles, viņa cilvēki taisīja sieviešu kurpēm papēdīšus, Zutis tos tirgoja un visiem maksāja labas algas. Tā lielākā cūcība ir, ka viņš nomira tajā dienā, kad valsts atļāva dibināt kooperatīvus. Tolaik Zutis dzīvoja Jūrmalā. Vispār tāds ļoti sakarīgs puika viņš bija.

I.Ķ.: – Laika gaitā jūsu detektīvromāni pārtop vēsturiskas ievirzes prozā. Kas rosināja pievērsties vēstures tēmai?

A.K.: – Ir trīs vēstures posmi, par kuriem esmu daudz domājis. Man liekas, ka vajag uzrakstīt, kā es katru no tiem redzu vai iedomājos. Pirmais ir Latvijas dibināšanas gads, otrais – vācu okupācija un trešais – krievu laiks. Visbriesmīgākais no visiem ir vācu laiks. Es to esmu pētījis pavisam nedaudz.

I.Ķ.: – Vai tad savas pieredzes par šo vēstures posmu jums nav?

A.K.: – Par vācu laiku kaut kas ir saglabājies atmiņā. Es atceros, ka gāju pie vecāteva (viņš strādāja par grāmatvedi pie kaut kādiem vācu virsniekiem), un vācieši vienmēr man deva vīnogas. Tomēr tas bija ļoti drūms laiks. Vēl palikusi atmiņā kāda ciemošanās laukos pie krustmātes. Kad braucām mājās, man pabāza vistu zem drēbēm, jo autobusā visi tika pārmeklēti. Tā kā biju tikai 5 vai 6 gadus vecs, mani nepurināja. Tā vista palika, un mēs viņu vēlāk apēdām. Pašlaik esam aizrāvušies ar krievu laika aprakstīšanu. Es neciešu autorus un darbus, kuri iet konjunktūras pavadā. Nezinu, par ko mani uzskatīsiet, ja es jums teikšu, ka tie krievu laiki nebija nemaz tik slikti. Daudzējādā ziņā tie bija pat labi, piemēram, rakstnieki tika atbalstīti. Es domāju, ka tā laika Rakstnieku savienība šajā zālē nesatilptu.

I.Ķ.: – Kā notiek vēsturiskajiem romāniem paredzētā materiāla atlase un izpēte?

A.K.: – Kad man ienāca prātā, ka jāraksta par šiem trim vēstures periodiem, es aizgāju uz Valsts arhīvu un nosēdēju tur daudzus mēnešus, skatoties krimināllietas. Visinteresantākā bija tā, kas izmantota romānā „Pulkstenis ar atpakaļgaitu”. Saistošs šķita arī notikums, kas pamatā „Klaunu maršam šausmu tīrgū”. Lai taptu vēsturisks romāns, ar krimināllietām vien nepietiek, ir vajadzīgi arī vēl citi materiāli. Starp citu – vēsturiskās informācijas meklējumos izrādījās noderīga mana aizraušanās ar kolekcionēšanu, ar ko esmu nodarbojies diezgan ilgu gadus. Romānu var rakstīt tā, lai tur ar vēsturi vispār nebūtu nekā kopēja, var vēsturiskos notikumus atklāt pastarpināti, bet var arī tos izvirzīt uzmanības centrā. Piemēram, „Pulkstenī ar atpakaļgaitu” vēsturiskajam laikam ir ļoti liela nozīme sižeta risinājumā.

I.Ķ.: – Man ir tāds iespaids, ka jūsu prozas darbi kļūst skarbāki, un tajos atklājas aizvien dramatiskāka, pat traģiskāka īstenības izjūta. Romānā „Sarkans automobilis melnā naktī” tēlotā mūsdienu dzīve jau atgādina baismīgu sapni. Vai tā ir apzināti savērpta intriga? Varbūt jums liekas, ka šā brīža dzīve, ko slēpj glancētā ikdiena, patiešām ir tik briesmīga?

A.K.: – Nu tā jau ir, ka viss vairāk vai mazāk zem kaut kā glancēta ir paslēpts. Es domāju, ka pašlaik kaut kas sāk mainīties, tikai tagad.

I.Ķ.: – Jūsu romāni, gan tie ar vēsturiskajiem sižetiem, gan arī šis pēdējais, man zināmā mērā atgādina dokumentālās prozas darbus – tik precīzas šķiet visas tēlojuma detaļas.

A.K.: – Tas ir ļoti labi, ja man tā ir izdevies.

I.Ķ.: – Tagad jūs jau apzināti esat pievērsies dokumentālajai prozai – rakstāt dienasgrāmatas. Vai tas ir tādēļ, ka šodienas notikumus, to patiesās saknes ir grūtāk izziņāt un pārradīt literārā darbā?

A.K.: – Dienasgrāmatu es sāku rakstīt, nedomājot, ka tur kas literārs sanāks. Tikai tad, kad biju jau kaut ko uzrakstījis un iedevu to izlasīt citiem, un viņi teica, ka ir interesanti,

es nolēmu turpināt. Tā nu turpināju un turpināju, līdz vakardien pieliku punktu. Sajūta tāda, it kā krusts būtu nokritis, jo dienasgrāmatu ir grūti rakstīt. Tur jābūt precīziem faktiem.

I.Ķ.: – Un nevienu dienu atpūsties arī nevar, katru dienu jāraksta.

A.K.: – Katru dienu rakstīt nevar.

I.Ķ.: – Bet notikušo nedrīkst aizmirst.

A.K.: – Tomēr jau aizmirstas. Ko tu darīsi...

I.Ķ.: – Jūsu grāmatā „Patiesi stāsti par VIP un kolekcionēšanas dullumu” izteikta šāda vieda atziņa:

*Vai nu mēs to esam apjautuši, vai neesam,
šodienas nacionālajai literatūrai tautas dzīvē ir
īpaša nozīme – kamēr dzīva latviešu literatūra,
dzīva būs arī latviešu valoda, bet, kad sāks nīkuļot
valoda, arī tautas dzīves ceļš pagriezīsies lejup –
literatūra tautai stāv tuvāk nekā valodnieku
komisijas lēmumi. Lai dabūtu LITERATŪRU,
rakstnieka amats ir jāsaudzē un jālolo.*

A.K.: – Es domāju, ka rakstnieka amats tagad ir ļoti nožēlojamā stāvoklī.

I.Ķ.: – Ja tagad, 2011. gada nogalē, salīdzinām latviešu literatūras attīstības potences ar 2005. gadu, kad tika izteikts šis secinājums, kā, jūsuprāt, situācija mainās – uz labo vai uz sliktu pusi?

A.K.: – Es domāju – tā mainās uz sliktu pusi, un tas ir tāpēc, ka jaunie nenāk klāt. Ja parādās, tad tādi viduvēji.

I.Ķ.: – Kā jūs vērtējat to, ka jaunie, piemēram, Ieva Melgalve un Toms Kreicbergs, savus darbus raksta angļu valodā?

A.K.: – Es tūri labi zinu krievu valodu, taču nekad neņemtos savus literāros darbus rakstīt krieviski, jo nespētu no tūkstošiem šīs valodas vārdu izvēlēties to vienu, īsto, kas der tieši šajā vietā.

Jautājums: – Andri, nesen jaunā, skaistā iesējumā atkal iznāca tava „Krimināllieta trijām dienām”. Es to vēlreiz pārlasīju un sajutu, ka katrs vārds ir tāds kā apmīļots un īstajā vietā iestādīts. Man šķita, ka kriminālais sižets aiziet otrā plānā, jo priecājos par to, kā tas ir uzrakstīts. Kā tu to dari – vai vispirms uzmet skeletu un vēlāk īstos vārdus ieraksti iekšā?

A.K.: – Ja rakstu prozu, tādu lielu gabalu, tad pienāk brīdis, kad kaut kāda automātiska pieslēdzas, un vārdi vairs nav jāmeklē, jo viss notiek it kā pats no sevis. Rakstot dienasgrāmatu, nekas tāds nenotiek. Te katru teikumu nākas izdomāt.

I.Ķ.: – Manuprāt, jūsu literārie tēli ir kā dzīvi, silti cilvēki ar savu psiholoģiju un valodu. Reizēm šķiet, ka detektīvsīžets un tā atrisinājums ir vajadzīgs vien tālab, lai atklātu, kādi ir cilvēki, ko viņi dara un kāpēc to dara.

A.K.: – Man liekas – tikai tāpēc, lai to atklātu, tu, cilvēks, raksti.

I.Ķ.: – Jūsu detektīvromāni ir gluži kā tādi ceļveži pagātnes laiktelpā: tie dod iespēju noskaidrot, kāda ir bijusi Latvija, it īpaši Rīga, tajā laikā, kad norisinās daiļdarbā tēlotā darbība. Var ar to grāmatu rokā staigāt un meklēt, kur tad minētā persona skrēja pāri ielai un kurp devās tas otrs.

A.K.: – Džemma Skulme man teica, ka viņa esot tā darījusi.

I.Ķ.: – Es arī tā esmu darījusi ar romānu „Cilvēks, kas skrēja pāri ielai”. Arī jūsu literāro tēlu valoda ir konkrētā laika raksturotāja. Man liekas, ka šobrīd jaunajam lasītājam varbūt pat vajadzētu tulkojumus un paskaidrojumus šai leksikai.

A.K.: – Tie ir internetā. Es domāju, ka šodien latviešu valoda tiek piesārņota vēl vairāk nekā krievu laikā: ienāk sveši vārdi no angļu valodas.

Replika: – Padomju laikā šie svešie vārdi un arī slengs ienāca no krievu valodas.

I.Ķ.: – Pagājušajā gadā pie mums ciemojās Ēriks Hānbergs. Viņu ir pārsteidzis un pat šokējis fakts, ka jaunieši, risinot savas ikdienas sarunas, nekautrējas lietot krievu „trīs-stāvīgos” lamu vārdus. Gatavojoties šai tikšanās reizei, es pāršķirstīju jūsu romānus – no pirmā līdz pēdējam. Tā kā šie daiļdarbi atspoguļo sava laika valodas savdabību, tad acīmredzot nav nejaušība, ka tēlu valoda mainās uz sliktu pusi – kļūst nabadzīgāka un rupjāka. Laikam jau ir kāds pamatojums, kālab mūsdienu dzīves situācijā jūsu „nevaroņu” runa ir stipri skarbāka nekā tajā laikā, kas atspoguļots romānos „Cilvēks, kas skrēja pāri ielai” un „Krimināllieta trijām dienām”.

A.K.: – „Sarkanajā automobilī” esmu valodu diezgan brīvi palaidis. Varēju jau uztaisīt vēl briesmīgāk, bet pašam bail. Negribas naktī mosties augšā.

I.Ķ.: – No kurienes jums ir zināma šī valodas vide?

A.K.: – Tā nav tā vide, ko jūs tagad domājat. Ļaudis visur sadalās rangos. Jo augstāks rangs, jo mazāk cilvēks lamājas. Priekš tā viņam ir tie *šesķorkas*¹, kas izlamājas.

I.Ķ.: – Lūk, atkal terminoloģija!

A.K.: – To citādi nevar pateikt. Ir tik grūti atrast analogu latviešu valodā.

I.Ķ.: – Vai jūs būtu ar mieru parunāt par žanru, kuram pievērsāties savas literārās darbības sākumā – par humoru? Man liekas, ka šobrīd latviešu literatūrā šis žanrs nav īpaši plaukstošs.

A.K.: – Pašlaik man ar humoru neveicas. Es uzrakstīju lugu un aizsūtīju to Hermanim. Viņš atbildēja: „Zini, Andri, tas nav mūsu stilā”. Ir tāds rādītājs – ja darbs, ko esmu uzrakstījis, man pašam patīk, tad citiem nepatīks... Šī luga, par nelaimi, man pašam patīk. Tā ir par mūsdienām, par blēžiem. Aizsūtīju to arī Nacionālā teātra konkursam. Neveicas man ar šo lugu...

I.Ķ.: – Jūsu „Patiesajos stāstos par VIP un kolekcionēšanas dullumu” ir tik daudz dzirkstoša humora pasaules uztverē un notikumu izklāstā. Piemēram, ļoti spilgti un interesanti ir stāsti par Rakstnieku savienību, par jūsu kolēģiem Anatolu Imermani, Hariju Heisleru un viņu gleznošanu.

A.K.: – Jūs jau nezināt šo stāstu. Vienreiz Rakstnieku savienībā nosprieda, ka vajadzētu mesties uz gleznu rādīšanu. Kuri tad ir tie, kas glezno? Haris Heislers un Anatols Imermanis. Tad tur, Benjamiņa mājā, divās istabās uztaisīja izstādi, un viņiem katru dienu bija pašiem jādežurē, lai gleznas nenosper. Bija tā – kad tu aizej, Haris, nopietns cilvēks, saka: „Ā, atnāci bildes skatīties? Es tev tūlīt ieliešu.” To viņš arī darīja, bet bilžu rādīšana bija tāda: „Nu paskaties šīs te! Apskaties šo – vai tā ir sieviete? Nē, vemt gribas!” Anatolam tās bildes bija abstraktas. Haris atkal taisīja tādus milīgus, milīgus akvarelīšus. Tad, kad dežurēja Anatols, viņš vispirms izrādīja savas gleznas, tad veda pie Hara akvareļiem un teica: „Kas te ir? Konfekšu papīriši! Vai tās ir gleznas?”. Mēnešus divus tā izstāde pastāvēja. Tīkmēr viņi tā cīnījās savā starpā.

I.Ķ.: – Kādas gleznas jums pašam patīk? Kas ir jūsu mājas kolekcijā?

A.K.: – Ir Imermaņa glezna. Viņš man to uzdāvināja. Mēs abi dzīvojām Dubultos Rakstnieku jaunrades namā, un Anatols teica: „Tu atved man audeklu, es tev kaut ko uzgleznošu”. Apsolīju, bet tieši tajā dienā nevarēju to audeklu atvest. Paņēmu viena baltvācieša gleznu ķīlramī un iedevu, lai glezno virsū. Anatols prasa: „Ko tu gribi?” Es saku: „Zirgu”. Viņš atbild: „To es nevaru, es tēloju iekšējās sajūtas”. Uzgleznoja „Elles dārzu”. Man mājās tas ir. Es jums parādīšu – liela bilde.

I.Ķ.: – Jūsu kolekcijā arī Purvītis bija?

A.K.: – Bija. Labos laikos bija Purvītis, bija Pauļuks. Kad tie labie laiki beidzās, sākās krīze, nav vairs ne Purvīša, ne Pauļuka, bet bilžu ir diezgan.

I.Ķ.: – Vai jūs sevi uzskatāt par gleznu kolekcionāru?

A.K.: – Nē. Salīdzinot ar maniem paziņām, es nekāds kolekcionārs neesmu. Ir tādas mājas, kur visas sienas nokārtas ar labām bildēm.

I.Ķ.: – Jūs rakstāt par kolekcionēšanas dullumu, kā jums tas sākās?

A.K.: – Kā parasti puikas sāk kolekcionēt? Ar pastmarkām. Tad pārgāju uz monētām, pēc tam uz ordeņiem.

I.Ķ.: – Vai pastmarku kolekcija ir saglabājusies?

A.K.: – Pastmarkas palīdzēja tikt pie tā nākamā, ko man vajadzēja. Tās ir grāmatas un periodika. Man ir žēl, ka neviens no mazbērniem neinteresējas par tādām lietām. Viņi vēl maziņi. Mana periodikas kolekcija ir liela. Tur ir gan 1905. gada satīriskie izdevumi, gan arī tādi nopietni žurnāli kā „Ho–ho!”, „Hallo, hallo!”. Tagad es domāju, kur viņus likt – dāvināt būtu tā kā par dārgu. Lai stāv, tad jau redzēs.

I.Ķ.: – Vai kolekcionēšana un konkrētu lietu vēstures izpēte rosināja jūs rakstīt ceļvežus un „Rīgu kājāmgājējiem”?

A.K.: – Pastāstīšu, kā tapa „Rīga kājāmgājējiem”. Bija 1989. gads. Braucām uz Zviedriju tikties ar sociāldemokrātiem. Mēs teicām, ka arī ārzemēs dzīvojošie ir latviešu rakstnieki, un viņi atzina, ka arī mēs esam latviešu rakstnieki. Tur tika panākta šī vienošanās. Toreiz Zaļkalns man teica: „Klausies, Andri, vajag uztaisīt ceļvedi pa Rīgu! Tagad miljoni gāzīsies skatīties šo pilsētu, vajadzēs ceļvedi.” Es teicu: „Nu labi.” Sameklēju gidus, kas man varētu palīdzēt, un pēc tam konstatēju, ka es zinu vairāk par viņiem. Saprātu, ka man pašam jāsežās rakstīt, un tā arī izdarīju. Tad es ceļvedi aizsūtīju Zaļkalnam, lai viņš pārtulko un izdod zviedriski – viņam tur tāda maza tipogrāfijas mašīnīte istabas stūrī stāvēja. Protams, ka viņš pat neatbildēja uz vēstuli, bet velnam mazais pirkstiņš bija iedots, un es ķeros pie tā darba jau nopietnāk. „Rīga kājāmgājējiem” ir bieza grāmata. Izdomāju, ka to būs grūti nēsāt līdzī. Labāk būtu izstaigāt noteiktus maršrutus – vienreiz tādu, otrreiz – tādu. Tā tapa mazie ceļveži.

I.Ķ.: – „Dienagrāmata” ir teikts, ka „Rīga kājāmgājējiem” ir jūsu mīļākā grāmata. Vai tā tas vēl joprojām ir?

A.K.: – Visas grāmatas jau ir mīļas.

I.Ķ.: – Vai jums patīk filmas, kas uzņemtas pēc jūsu uzrakstītajiem scenārijiem?

A.K.: – Tā vienmēr ir tāda eglīte, kurai apcirsti visi zari un ir palicis tikai tas lielais koks. Pēdējām filmām es pat scenārijus neesmu rakstījis, teicu: „Nē, veči, lieciet mani mierā, jo man ir grūti pašam sev kaut ko nogriezt.” Filmā jau no visām sižeta līnijām vajag atstāt vienu, nu augstākais divas – pārējais viss ir lieks.

I.Ķ.: – Kura no šīm filmām jums ir patikusī vislabāk?

A.K.: – „Liekam būt”. Es gan neteikšu, ka man viņa patika tad, kad tikko bija uzņemta. Iepatikās vēlāk, tagad.

I.Ķ.: – Jūs ilgāku laiku esat nodarbojies ar grāmatu izdošanu. Izrādās – ne tikai tāpēc, lai publicētu savus darbus. Ar jūsu gādību ir iznākusi grāmata par Pēterbaznīcu, kuras autors nav Andris Kolbergs.

A.K.: – Šī grāmata tapa tā: man piezvanīja viena dāma un jautāja: „Vai jūs zināt, kas ir Atis Freināts?” Atbildēju: „Zinu, man viņa grāmatas plauktā stāv.” Kundze sacīja: „Viņš ir atstājis pierakstus. Vai negribat tos izlasīt?” Tad es dabūju 16 burtnīcas un kādas trīs, četras klades ar pierakstiem briesmīgā rokrakstā. Atis Freināts bija tāds vecis, kas visu labi redz un jūt, bet par rakstīšanu viņš zināja vien to, ka jāsāk ar lielo burtu un beigās ir jāpieliek punkts. Man ļoti patika tas materiāls. Vienojos, atpirku to un sēdos klāt. Droši vien es pats to grāmatu būtu ātrāk uzrakstījis: bija taču viņa stils jāsglabā ar visām īpatnībām. Tas, protams, nebija viegli, bet es domāju, ka grāmata par Pēterbaznīcu ir labākā no visa, ko esmu izdevis, jo te ir kaut kas tāds, ko nekur citur nevar dabūt.

Jautājums: – Nesen izdotajā „Slenga vārdnīcā” jūsu darbi ir kļuvuši par citējamo avotu. Tas ir tā jocīgi iznācis – sarunvalodas vārds nonāk vārdnīcā tikai pēc tam, kad ir fiksēts daiļliteratūrā. Kādas ir jūsu attiecības ar tā saukto literāro valodu?

A.K.: – Viens mūrnieks nevar runāt tāpat kā viens drēbnieks. No kurienes tev nāk tas tēls, tur arī meklē viņa runāšanu. Vārdnīca man ir, bet es to nelietoju. Esmu par slinku.

I.Ķ.: – Bet vēsturiskās izziņas taču jūs meklējat grāmatās, acīmredzot tam neesat par slinku.

A.K.: – Nē, neesmu.

Jautājums: – Kad rakstāt romānu, vai galvenie varoņi jūs apmeklē sapnī, kaut ko korigē, iesaka kādu sižeta pavedienu?

A.K.: – Nē.

Jautājums: – Vai literārie tēli jums kļūst tuvi, tādi, ka liekas – viņi ir dzīvi?

A.K.: – Sirdī viņi man ir tuvi. Es jau esmu izdzīvojis viņu dzīvi.

I.Ķ.: – Vai arī Vilberts Zutis jums ir mīļš?

A.K.: – Viņš varētu būt mīļš, jo ir interesants ar savu darbību.

I.Ķ.: – Vai ir kāds daiļdarbs, ko jums būtu gribējies uzrakstīt, bet pagaidām vēl neesat paguvis to izdarīt?

A.K.: – Ir. Man tam vēsturiskajam ciklam vajag vēl ceturto romānu par 1990. gadu. Biju jau atmetis domu to rakstīt, bet mēs aizbraucām uz Turciju, un tur es satiku vienu sievieti, kura prasīja, no kurienes esam. Teicu: „No Rīgas”. Viņa sacīja: „Man pumpas uzmetas, kad Rīgu piemin.” Šī dāma kopā ar vīru 90. gados bija atbraukusi uz Rīgu no Vācijas. Bandīti abus tūristus ieslodzīja pagrabā un draudēja nosist, ja viņi neatdos savu mašīnu. Kad vajadzīgie papīri tika parakstīti, bandīti aizveda viņus uz Grodņu un nopirka biļetes līdz Berlīnei. Tas bija laiks, kad nekāda tiesiskā sadarbība starp Latviju un Vāciju vēl nenotika. Man ienāca prātā, ka šo sižetu es varētu izmantot savā ceturtajā romānā. Ja varēšu, ap ziemas vidu ķeršos klāt un tad pamazītiņām, pamazītiņām...

I.Ķ.: – Es gribētu apsveikt jūs pagājušajā dzimšanas dienā un novēlēt labus panākumus cikla ceturtais daļas rakstīšanā!

¹ шестёрка (krievu val.) – sešinieks, slengā – pakalpiņš

Un es tieši gāju vārdu meklēt. 24 sarunas ar rakstniekiem

Latviešu valodas aģentūra
www.valoda.lv